

ספר
תעודה בישראל

כולל

גדרית תורה והחכמה

עם

הערות מועילות וטובות

בדרך ארץ

סלדסלו פנוי-הדרך
הגיוס ממשול מדרך עמי
(ישעיה נ"ו י"ד)

ברפוס המשותפים דקיק

ווילנא והוראדנא

ע"י המדפיסים, ר' מנחם מן ב"ר ברוך ויל, ור' שמחה וימל ב"ר מנחם נחום ויל

בואו בשעריו לפיק

TEUDAH BEISRAEL

WILNO i GRODNO, w Drukarni Manesa i Zymela.

1828.

WILNO i GRODNO

Littauer fund

Ze wszech względów, które mogą zaletném czynić dzieło literackie, zasługuje nieoszacowany ten rękopism na naychlubniejszą pochwałę. Zamierza Autor wzbudzić w sercu Izraelity wierność ku MONARSZE, przywiązanie się do cnót towarzyskich, jako też miłość do pracy, i do nauk potrzebnych, a zwłaszcza językowych. Dozwala się więc drukować to dzieło z naywiększą zaletą. Wilno dnia 15 Maja 1828.

Cenzor W. Tugendhold.

ס פ ר

תעודה בישראל

ה ע ד

יעיד בכל איש ישראל הבא במסרת הברית , על הכרח למוד
התורה על סדר ישר , ולמוד לשידק עפ"י הדקדוק ; באשר הוא
עברי . גם לשונות לועזיות והכרחיות , ובפרט לשון המדינה ;
באשר הוא מדיני . ולמוד החכמות והמדעים ; באשר הוא נפש
חיה משכלת , איש איש כפי כחו הכרתו ויכלתו .

ומדובר בו

נכבדות על אמונה הזכה , וההבלית , ועל הכרח למד המלאכות , ועבודת
האדמה , ומניעת המסחר הבלתי רצוי , וחיוב אהבת המושל העוצר במדינה ,
וקיום פקדותיו , ודרישת טובתו , וטובת עמו , וכל הנשבע בו , ועוד הרבה
ענינים , ודרישות טובות ומועילות , הכל מבואר בהנחות צודקות בגויות
על יסודות

משכליים כתוביים ומקובליים .

ויבוא בו לדוגמא תולדות הרבה גדולי ישראל מכל דור ודור והכונתם בתורה
ובחכמה ובדרך ארץ .

מ א ת

יצחק בער לעווין ואהן

שנת תקפ"ח לפק

THE UNIVERSITY OF CHICAGO
LIBRARY

100 EAST 57TH STREET
CHICAGO, ILL. 60637

1968

100 EAST 57TH STREET
CHICAGO, ILL. 60637

100 EAST 57TH STREET
CHICAGO, ILL. 60637

מכתב תהלה

מן החכמים והשרים משיבי מעם בית ועד הקאמיטעם דווארשיא
אשר הוקם על עץ עם ישורון בממלכת פולניא, כאשר הוצג ספר
זה תעודה בישראל לפניהם ולפני הרבנים הגאונים
הגדולים המפורסמים דווארשיא יוייא

N^{ro}: 159.

WARSZAWA 13 MIESIĄCA LIPCA 1827 ROKU

KOMITET STAROZAKONNYCH

W KRÓLESTWIE POLSKIM.

W odpowiedzi na podanie W. Rudzkiego (*) z d. 10
b. m. względem Manuskryptu Star. Löwensohna *Sepher
Teuda beisrael*. Komitet oświadcza, iż iakokolwiek dla
krótkości czasu nie mógł go dostatecznie ocenić, widział
w nim wszakże dowód, i tak znakomitey Erudycyi Au-
tora, jako też chwalebnych iego chęci, dla dobrze po-
iętego dobra Starozakonnych.

Przeto wyżej wspomniane JPana Löwensohna
Dzieło, zwraca podającemu, z tém nadmienieniem, iż
cel, jaki Autor pismu swemu założył, równie iak znajo-
mość rzeczy Rabinicznych iaką przez to pismo okazał,
debrze go polecają opinii Komitetu, który z czasem ze
swey strony znajdzie może dla JPana Löwensohna za-
trnduienie odpowiednie iego nauce i zamiarom.

Dyrektor

Szef Bióra

J. Zalewski.

Jan Iwaszkiewicz.

Sekretarz

Józef Augustynowicz.

(*) W. Fr. Rudzki Kollegski Assesor Komis.
Eduk. Sądow. Woll. Pisarz.

ה ס כ מ ה

מדרב הגאון הגדול , החכם הכולל בקיש מוהרר
אברהם אבלי מוילנאני , בדרב הגדול מוהרר
אברהם שלמה זיל ,

קול התורה נשמע בארצנו , חסיד החכמה הגיע עדינו , כי
נראה קמת הסופר בימינו , ספירת דברים דברי חכמה ובינה , כמסמרות
נמועים וכדרכונה , פעמי שולמית בתורה ובחכמה להכינה , ומה הדרך
פֶּחֶן להביא חיי העויה אף דברי חכמים הגם שעיקרן לחיי עד עם כל
זה בחכמתם מכוונים גם חיי עויהו לכוננה , ולכן נקראו אבות שגם הם
מביאים לחיי עויהו כמו האב • אפס כי לא רבים יחכמו ללקט מפניני
פנימה אמרות מהורות ללבות דבריהם כנחלי אש , אשר אם לבה מלבה
והיה לאש בועדת , ואשר הם בחרים בלשונם לשון זהב ואדרת , לזאת
יקרו בעיני מאד מליצינו ורעינו , אשר למכות בני עמינו , בחבורתם
נפא לנו , לרפאות משבח ה' ההרוס כי יוסיפו לספר כשבח האר"ש
ארשניו הרעננה ארשת שפתינו , שפת לשון עבר ואשורית , וכה וצחה
מלובנת בקמוניא אשלג ובורית , וילמדנו דעת סדר הלמוד ללמד לבני
יהודה , לתורה ולתעודה , בישראל שמו , כי העד העיד בעמו , ויהן
אומר אמרי שפר , ככל הכתוב פה בספר , לשוב נתיבות ולגדור פרץ ,
בלמוד התורה והחכמה וגם בדרך ארץ , וישר לישורן הדרך הנכחה ,
לדעת לשון וספר ולאחוז במלאכה , או במסחר הראוי לעשות ככה ,
ולדרוש שלום העיר המחוז והפלך , ולעשות הטוב והישר בעיני אלקים
ומלך , ויחזק חרש זה כל דבריו את צורף באמרות ה' הצרופות , או
בדברי חיל בעלי אספות , הן כל אלה פעל ועשה נבר חכם בעז , יקר
מפו , החכם המפואר והורני מופלג הרב מוה' יצחק בער מקרעמניץ יצ"ו ,
חיותי איש קאוד מעיר במלאכתו לפני מלכים יתיצב , גורתו ספיר אבן
מחצב , וספרו זה ראו חכמים ויאשרוהו , שרים ורוזנים ויהללוהו ,
סופרים הבישו ונהרו , ומשוררים יצאו לקראתו ושרו , עד שעלה והגיע
למרום מצבו , כי עד מקום שאדונינו הקיר"ה במסבו , הובא להתבונן
בו מה טיבו , ויחוננהו הקיר"ה כרוב נדבת לבו , למען יצא לאור
לראות באבו , הן מאן חשוב ומאן ספון ומאן מעייל אוזבי הקיר , לא

ראו

ראו אור בהיר , אך אחרי שהיה חרב וחכם השלם הלוח גם אותי דרש
 דרש במכתבו הרמה , חפצו המוב והישר להשלימה , לזאת אמרתי
 לענות אחריו אמן בכל כחי , ולהניד לו באמת משפט לבי ורחמי ,
 ובאין משוא פנים אמרי ושיחי , כי נחת"תי בספרו זה ויהי לרית נוחחי ,
 והגני לקבל ספר אחד במחיר הקצוב וגם לעורר נדיבי עמנו לקחת לקח
 מוב כי מוצאו מצא מוב , ויפק רצון מה , כרצון המדבר מלב ורצון חמים
 מעתיר לראות בנזיות ברמים , היום יום ב' ו מרחשון קחו דעת
 לפיק , פה ק"ק ווילנא .

גאום אברהם אבלי בהרב המאזיג מהר איש וציל :

עדות ביעקב

הוא מתחבר הרב הגאון המגיד החכם הגביר המפורסם הדר שמו
ותפארת לאומי, גבר חכם בעוז לפני מלכים יתלכ כבוד מוהרר
יעקב קא' לנדא נ" בהרב הגאון הגדול רבן של כל בני הצולה
איש המוסת תהלתו מלאה ארץ, ה"ה רבינו הגדול יחזקאל לנדא
וללה"ה אב"ד ור"מ דק"ק פראג בע"המחש"ות טרע ציהודה, וספר
לל"ס ודגול מרובה, בשלחי ספר זה לבראדי :

בצל ביאור ק"י סיון ביום ט"ז אדר דבר שלום ושלום

י ק י ר י !

זה לי ימים כבירים ואני נהייתי ונחליתי ויהי נהפך עלי, לא אוכל לצאת
ולבוא בקמתי כמאז להשיב שואלי דבר, ואף להנות באמרי ספר, אבל לכבודך
עשיתי ידידי ! כי יקח מאד מעיני ~~היום~~ חברתך • ודע אהובי ! שקריתי
השובתך הנחמדה והנפלאה תעודה בישראל שפעלת נגד שונאי
החכמה והאמת (קבלתיה מיד האיש ששלחת ע"י ליד הגביר המפורסם ידידי ר'
יהושע נאמאן ואהרן נ"י מקהלתנו) וראיתי כי זאת החשובה, את הנפש
משיבה, בכל ערובה, ומשיבה בהלכה, וכל מן דין לא סמיכא •

ואולם לא יכולתי להפיק משאלותיך (אשר שאלת ממני באגרתך
החמדה מן חיי אייר ע"י ידידך שאר בשרך המשכיל הגביר ר' מענדיל
לאגדים בערג נ"י מקרעמניץ *) לעשות תקונים ולישר עקומים מסולשת
כחי

(*) על מוב יזכר שם האיש ש"כ המשכיל ר' מענדיל ל"כ נ"י יואל ה' ויזכרהו (שם כל
אזהבי ורעי ומכירי הנדיבים אשר גמלו עם נפשי איש איש לפי טובתו וחסדו שמדי יאמרו
האל), על כי סחח לפני דלתי אולרו העוב משקד הספרים אשר חנן אותם אלי, וכל ספר אשר
שאלו מיני (וכיחוד מדי חברתי ספר זה) לא חלל ממני, כי הרכה ספרים טובים ישנים
ומדעים נמלכו בהם, ועוד ידו נסיה לאסוף ולקבץ, כי זה כל ישעו ואספו, ע"כ קדמתי
לזכרהו בשם לפני מנחם הספר •

כחי, עיכ תראה לדקדק בעצמך בכבד שכלך ובמצרף תבונתך, וזאת העצה
היעוצה ממני שתוסיף עליה השלש תשובות אשר הכאת אלי בהיותך בחברתי,
כי כצר מלתי אמורה שתוכם רצוף הדבה חדושים הנותנים ריח טוב.

ואולם בזה אין דעתי נוחה ששלחת העתקה מספרך זה, לאשכנו לקבץ
חתימות, כי למח יפול ביד זרים בארץ נכריה, פרס יצא לאור, והנני אייהש
לקחת כמה עקסמפלרין כשיצא מהדפוס, לחלקם בין האנשים השוקדים על
דלתותי —

ועתה צלח רכב על דבר אמת, ירצה ה' פועל ידיך, ויכוון מעשי
אצבעותיך, יפצו חתה מעינותיך, וזה יגביה קרנך, וישלים אתך משנאיך,
ואם מצער ראשיתך, ישנה מאד אחרייך, כמשאלות לבבך וכמשאלות
אויבך ומקינך —

יעקב קא הלוי לנרא בהמצלח ונדע ביהודא,

שְׁמַע שְׁלֵמָה

הוא מכתב הרב התורני המופלג החריף ובקי החכם השלם האוכתר בכל מדות
תרומיות, המשכיל המפורסם איש המדות כבוד מהירור שלמה יל הכהן
רפאפורט ג"י מלבוב בשלחי אליו ספרי זה מדי היוזנו בכראדי

בג"ל ט' ניסן ס"א פה בלדי

כבוד ידיך נפשי הדבני המופלג השנון החכם
המשכיל המליץ המפורסם מיה יצחק בעד ג"י

לא מעצלות ורפיון ידים אתרתי להשיבך דבר כאשר עם לבבי על אודות
ספרך היקר תעודה בישראל ועל אגרתך מרה סין פיה, אך יען כי
בראשית השקפתי אורו עיני סננה הפאת הספר, אמרתי אקח מועד בהגיה לי
הזמן מעט מעבודתי הממדרה, אשב שאנן ואשים מעיני בו כראוי, וכה חלפו
ירחים, וערות שקמ עוד לא באו, התקפה הוליכתני הוצה בפעם בפעם, רדפתי
המיד אחרי המנוחה וקרובה לי תשבתיה, כאיש רודף באישון לילה אחרי
מאורים מתעים וכמהם רתקה מני עד כה, ועוד גם עתה, ומי יודע מתי אשיגנה.

בכל זאת רגעים הצלתי לי משבולת הזמן ויהי לי לשלל הקרשחים אליך
ידידי! ועיינתי הרבה בחכורך ואולי גמרתיו, והן הוי לך גבר חכם בעוז! כי
מעדנים שכעתי בקראי בו, וגם ספרי שכתבתי מאז לראותו יוצא מאחד החכמים
בישרון, עתה מצאתיו ראיתי, כי באו לו כתמים שתי החמודות הנותנות פאר
לכל דורש ברבים, והן, התועלת והיופי נסדר ולשון, מאמריך בהשכל, ראיותיך
מבריות, ומדברך נאוו, ומלבד איוזה הערות אשר רשמתי בקצה האגרת בלי ספרי
ומקום נכון אתי לעיין, לא מצאתי עוד להגיד כל מאום כי כלל יפה אף נעים.

שמח נא ידידי על נצח מסעך מעשי ידיך להתפאר, וקוה כי יעש שם
בארץ, והנני אהבך ומכבדך

שלמה ליב הכהן רפאפורט

הַלֵּל ב' ו' ד'

ידידי מחמד לבי, אוהב אמת ודורש
תושיה, משכיל ונבון דעת, היה הדב החכם
השלם מזה יצחק בעד לעווענזאגן נ"י

מה נאז על ההרים רגלי מבשר משמיע שלום מלחוק בתצורתו
בעתותי קרב! אף כי ערן לא ישמע מה בפיו, איכה ואיפוא יתם רומס מן
הארץ, אם אך נם שלום חנופה ידו ושפתו תרועה, כל ראוי ימלאו גיל
ופניחם יצהלו, באשר יכירוהו ממרחק כי אל בשרה טובה יבוא; כן אחי
בבשרך היום הזה כי תאבה להפיץ בישראל ספרך היקר, בו תלמד דעת
את העם, ותורם הדרך ילכו בה, למען יהיו מאושרים לפני אלהים ואדם,
אף כי עוד לא נודע לכל על מה הטבעו ארניך, ועל מה נוסדו אמריך
אשר בהם תבשר להעביר גלולי האולת מקרב הארץ, וילדי הפתיית כרות
יברתון, כל יודעין ומכירין לבשו גיל, וכל אוהבי תבונה יתרועעו אף
ישירו, יען ידעו נאמנה כי לא הוה הדבר דבר, וכי לא יבצר ממך כל
אשר יחמל לעשות, ואנכי, אשר פעלך היה נגדי, ותקח עיני אך שמך
מנתי, יען קצרו עתי שעשועי עמך, ולא יכולתי לשום על פני כלו עין
בקרת, כאשר נאזה למפעל כזה, אך המעט אשר חזיתי בא כשמן
פעצמותי, ותארגנה עיני, ומה גדלה שמחתו בשמעי כי התכמים אשר
בערי הממלכה נתנו עדיהם ויכתירו ספרך בתורתם; אנכי אז אמרתי:
עורי גפשי תדרכי עו! שירי נא ליד ידי שיר תהלה כי לו יאתה!

ותשא משלה ותאמר

עד מתי אולת! רבים תכשיל
עד אן כוזבת תללים תשיל
ובמקוה צדק תשימי פגד
באלפיך הרעב תוריד לקבר
וברבבותיך הנה הפה תדבר
אך מקלם עצמים תחנך
כי

כִּי פָרַשְׁתָּ וְשִׁתְּךָ עַל מַלְאָכָי וְהָיָה
מִן עַד פָּרָא אָדָם יָגִיד
מִנִּי רָחֵם וְתִלְכֶּךָ תַּעֲזִיקוּהוּ
עַל כֵּן מִצֻּתְךָ יִשְׁמַע לְנִצָּח
וּבָעֵת הַשְּׂאֵמִי דָם הָאֵבִי שֶׁד וְרָצָח
לֹא יִחַל אֵב עַל בֶּן אָח עַל אֲחִיהוּ

אֲמִנָּה כִּי מַעַת אֶל עַת רַבִּים קָמוּ
לְשִׁבּוֹר מִפְּנֵי עֶזְךָ בְּתַבְנֵה וְקָמוּ
אֵף בִּצְעַת מַחֲשָׁבוֹתָם עֲזָרוּ כֵּן
אוֹלָם לֹא כָלִיתָ לֹא נִעְשָׂה כֶּךָ פֶּרֶץ
אֶךְ הַמָּקוֹם שְׁנִית אֶךְ עִם אֶךְ אֶרֶץ
פֹּה כֶּרֶת גִּזְעָךָ שֵׁם יִסְרָח פָּרַח

כֹּה מִנִּי אֶל גִּוי מֵאֶרֶץ לְאַחֲרֵת
תִּתְּלִכִי מֵאֵז צִרְעַת מִמֵּאֲרֵת
אֲפֹס מִמְלִכָה לֹא שָׁרִית עֲלֶיהָ
אֵף גַּם הָאֶרֶץ הַדִּישוֹן מִמֶּנָּה
עֲתִים כִּי יַעֲבֹדוּ בְּגִלְהָ הַתְּרַמְסָנָה
עוֹד כֶּה תִּבְאִי אֲדָר שְׁלֹחֶהָ

כֵּן צִאֲצִאי יַעֲקֹב מֵאֵל וּבְחִירוֹ
הַקִּים לָמוֹ רוּעִים אֲתָם שְׁמִרוֹ
וַיִּתֵּן אֶתְךָ לְשִׁמִּיר וְשִׁית
אֶךְ שִׁבְתָּ לִישְׁרוֹן מַעַת חֲזִיוֹ סָמוֹ
אֶל הַיָּם אֶרְצוֹ מִלֵּאבִיךָ נֶאֱסָמוֹ
אֵין נָף לֹא בָא בּוֹ אֵין עִיר אֵין בֵּית
וְתַלְמוּדִי

והלמדו ישראל תת באמת מנרעת
שום דפי בתבונה עקץ כל דעת
הבקה קראת עול אף בינה מרי
ניחד בו אף הישבי ממעל
כי יחפה לך און למעול בו מעל
וישמדו מארצו בחמת קרי

הארץ המוכה ורים ירשו
ושרידי בית יעקב מנת גרשו
נפצו כצאן רועה למו אין
אך לא עזבת אתם כי הלכו שבי
עמם נוד תנודי עמם תשבי
על הנדחים עוד תשימי צין

עוד בשפת חלקות אותם תדיחי
כי הדוחה אך את למו תצמיחי
ופלגי ישע מבירך ישתיו
על בן בעמים בוז כמעיל ילבשו
יכבד עלם משנה לחץ ירשו
לא ישקמו לא ינחו לא ישליו

אך לא עוד אולת רבים תכשילי
לא עוד כזוכת תללים תפילי
מסוה הצדק יוסר מפניך
לכל יש תעלה אל כל גאון שבר
קץ הושם לרעב אחרית לדבר
אף קצף בא תעברכום גם עליך
כי

כִּי קָם אִישׁ מִבֶּן־הַדֹּפְתָה יוֹדִיעַ
 יִשְׁפָּךְ בּוֹ עֲלִידָה שְׂמִידָה יִשְׁמַע
 הוּא לִבְנֵי עַמּוֹ יִתֵּן אִמְרֵי שֹׁפָר
 לְשִׁמּוֹר פִּי מֶלֶךְ מִנּוּ לֹא יִסְרוּ
 לְדַחֲשׁ טוֹבוֹ וְשָׁלוֹם עִם בּוֹ יַעֲדוּ
 לְחַפֵּץ דַּעַת לְלִמּוֹר לְשׁוֹן וּסְפָר

עוֹד יוֹרֵם אִיכָה הָאָרֶץ יִסְחָרוּ
 לְעֵבֶר הָאֲדָמָה וּמִלֵּאכָה יִבְחָרוּ
 גַּם יִתֵּן אִמְרֵי רַב מִבְּלַעֲדֵי אֱלֹהִים
 אֵף כָּל אֲמֻרוֹתָיו בְּקֶרֶשׁ יִסְרוּ
 בְּדַת וְשִׁכְלֵי יִחַר יִתְאַחֲרוּ
 מִי יוֹדֵעַ יָבִין יִחוּה־בָהֶם פֶּלֶא

גַּם הַתְּכֻמִּים עֲלֵיהֶם טוֹב דִּבְרוּ
 אֶת שֵׁם יִצְחָק בְּעֵר בִּקְהֵל פֶּאֶרֹ
 כִּי בֵּת עוֹדֵת יִשְׂרָאֵל הִפְלִיא מַעֲשָׂהּ
 וּמִלְּבָנוּ * הָאוֹהֵב טוֹב וְיִשְׁרָ
 הַדּוֹבֵר אֶל עַמּוֹ שְׁלוֹם וְאִשֶּׁר
 נָטָה אֵלָיו חָנוּ בְּמִתְנַת יְדֵהָ

וּבַעֲבוּר כָּל זֶה תִּגְדַּל הַתּוֹחֶלֶת
 כִּי סָבְרוּ הָלֹו יִשְׁמִידָה אֵילָת
 מִתּוֹךְ יִשְׂרָאֵל יִסִּיר שְׁקוּצִידָה
 כִּי לֹא עוֹד אֵילָת רַבִּים תִּכְשִׁילִי
 לֹא עוֹד כּוֹזֶבֶת חֲלָלִים תִּפְּלִי
 וּמִבְּמָה קָלוֹן יִשִּׁים עַל פָּנֶיךָ

ביום

(*) נִי קֵאל אִי יִסִּיר רוֹסֵא יוֹדֵה .

ביום ההוא תצטח מאדן העת
יבצעני מים האמת נכעת
אן בחוצות רעי! ידנו מעשה
עוד משכילים לא יבשו בשער
לא ישאו עוד פנים לבסיל ובאר
וא אן תגל נפש יצקב ידידך

המכונה

אייכענבוים

שׁוֹתֵר מִזֶּבֶחַ !

קראתי שבל-חזן מליך-מספרת יקר בערך, תעודה
בישראל יכונה; והגלגלה כליותי ברבר שפתותיך נכוחות
ואמת; כלקחך כיוך תפול מסלת מישרים דדעת, לתועה
בישימון אין אורח, ותורתו הדרך ילך בה, למען יימכ לו ולבניו
אחריו כל הימים. ויתר שאת לך לצקת רוח תן על קשם
דברך, ולרעיק אמרתך בנחת על לב שומע; מיוזה יקרא
יושר מליך, ושפתיו כל הענינה: צדקת! מיוזה יראה עצמת
אהבתך לעמך ועמך לשוב לחם, ולא יתן כרסת אלה לראשך?
הן אנכי בקראי עוז מדברותיך כי נעמו, ותמלאמו נפשי,
לא יכולתי החרש התאפק מלהלל פעלך בשער בתוך קהל
ועדה, ולברכך בשם ה' :

נָשׁוּ נָא הָלֹם זָקֵן נִם נָעַד .
מִשְׁתַּחֲוִי לִקְשָׁט דּוֹרֵשִׁי תִשְׁחַל .
רֵא אֹרֶךְ בִּי יֵהֵל בַּחֲשֵׁךְ וְשִׂמְחָה !
וְאַל תִּדְאוּ חֲתַת מִסְכָּל וְכַעַר .
כִּי יִתְנוּ בְּקוֹלָם עֲלֵיו בִּישְׁעָה .

פֶּת־תּוֹפֵעַ יִהְיֶה יִקְרַת הָעֶרְבָה .
מֵאֵד לִפְנֵיכֶם נָתַב יִדְרֹךְ :
לְחַתְּחֶלֶךְ בִּקְדָשׁ לְאֵלֹהֵי מִצְרָיִם .
לְהִבִּין בְּמִקְרָא בְּרוּר וּמִזְקֵק .
בְּלִתִּי בָרַע וּבְלִי בָשָׁל בָּרָךְ .

פה

(***)

פה אמרי שפר ישמיעו דעה.

להחזיק באמת — אך — צדק מכל :

כי זאת המנוחה וזאת המנוחה !

אך אמרת הכל בנפלא הפסל :

מיכאל אונת . כי אם מרעה .

פה עצת נבונים חכמי יועצי תבל :

לאחזק את פיהם לשון סדקת :

כי היא לראש אדם לית הפארת .

מחכמה ומיע קנות לכם הכל .

ולחזק שמי כל בלב כל הכל !

לשמוך פקדת מלך מישל ארץ .

עם מצות פיהו כל לכת קרי :

אך לגדוד גדר ולעמוד בסבין .

כי הפאת נסם המער ומרי .

נגע עקב מעל וזה כל פרי :

אכן ליד חרוצים רצון המלך :

ועל עובר אדמה בועת אפים .

על גות הבית תומכת בפלך .

יערפו מעל ברכות שמים :

ואשר האוכל יגיע פנים :

אלה

קול ענות תהלה

הַיְיָ אֱלֹהֵינוּ יְהוָה יְהוָה
וְהַיְיָ אֱלֹהֵינוּ יְהוָה יְהוָה
וְהַיְיָ אֱלֹהֵינוּ יְהוָה יְהוָה
וְהַיְיָ אֱלֹהֵינוּ יְהוָה יְהוָה
וְהַיְיָ אֱלֹהֵינוּ יְהוָה יְהוָה
וְהַיְיָ אֱלֹהֵינוּ יְהוָה יְהוָה

עורנה בנות השיר. עובנה נחל הערבים
קומנה אהובותי התעלסנה בארבים
מה תשכנה בחד האין לכן רע
הן דודים רבים לקולכן אונם קשבת
מדוע במקום אין איש בחרתן לשבת
מדוע חדלה רנחכן לא תשמע.

איך תגיל בפשני ורוח רעותנו נכבאה
איך נשיר בשירים ויהי חכמה יגון מלאה
יתמרר בפבי מרגה ביונה עוזבה
יבי תזכור עתות חלפו שנות עולמים
יעת. הצליחה יסר מקדשה במודמים
יעת יקרא לה בארץ: לכל ארובה

יתזכור ימים מקדם כי היתה גברת
יעת כבדו כל דורשיה היו לתפארת
יכבוד ותהלה השיגום מכל עבר
יאו אמנה ויהי חכמה יחדיו היו תמים
יאו יקרה גם לישרון לבחיר העמים
יאו רבו תפצי קרבתה בתוך בני עבר

אך

יֵאָדָה עֲתִידָה בְּיִשְׂרָאֵל הַחֲכָמָה נְעֻדָּתָהּ
 יִבְטֹו דָוִדָּה יִחְדָּה בְּצִדְעָתָהּ מִמֵּאֲדָתָהּ
 יִבְטֹו יִסְדֵּי בִתְּהָא בְּלִיעַל מִדְּחֹק יִקְרָא
 יִמָּה לְאִשְׁתִּי וְיִסְמָךְ לְיִלְדָּהּ אֶת צִנְעֵי
 יֵאָדָה תִּשְׁמִים מִסְּמָן לִבֵּי קִישׁ יְדֻעִים
 יִסְדֵּי אֵל תִּגְעֵי בְּנִפְשָׁם מִן יִפְטָא

יִגֹּם הָאִדָּה מֵאֵלָּה בִּי יֵאָדָה תִּבְתָּא
 יִשְׁמִינָה לְכָל לְבוֹנֵי בֵּית מִסְכָּנָה
 יִעֲבֹדוּהוּ בְּלֹחֶץ וְעֵשׂ בְּלֹחֶץ בֵּל מַעַד
 יִבְבִּיתֵן אִפְסֵי מִדָּה אֵין לָהֶם וְשִׁמְלָה
 יִוָּאֵשׁ לֹא יִחַם עָלֶיהָ בְּלִיחָתָהּ לְחִמְלָה
 יִלְפִשֶׁעַ יִחְשֹׁב תִּמְסֹךְ אֶת מִימֵי צֶעַד

יִדָּק מִצִּדְעָה מִדְּעָתָה יִקְרָא מִשְׁלֵם
 יִכָּל דְּכִרְוֹ וְשִׁמְעוּ מִן צִדְעָה לְכָלֵּם
 יִדָּק מִסֵּר לֵב וְאִצְבָּק בְּחֵם בְּנִיִּים יִמָּה
 יִחֲוֶי יִשְׁנֵי וְיִמְחֹזֶתֶם הַמַּעֲשִׂים דְּכִנֵּם
 יִהְיֶה מִכְבְּרֵי הָעָם יִקְרָא תִּעֲבֹד וְיִחַם
 יִכָּל מִלְּמֹו וְלִעֲדָתָם בֵּיתָהּ מִסְּמָן יִבְנֶה

יִעַל וְאֵת תִּלְלֵי מִכָּה אֶתְחַנֵּן וְיִקְרָא אֵת
 יִקְרֹות לְבָהּ יִתְמִין יִחְדָּה מִשְׁפָּתָהּ
 יִתְחַקֵּר בִּנְיָמִין וְיִתְחַבֵּר עֵצֵי מִים
 יִעַל וְאֵת גִּשְׁמֵי דְמָם קִרְאֵנוּ אֵל אֲבֵלֵינוּ
 יִזְאִיר תִּשְׁאֵל עוֹד מֵאֲתָנָה וְיִתְחַבֵּר וְיִתְחַבֵּר
 יִזְאִיר נְעִידָה עוֹד אֶבְנוֹתָהּ וְיִתְחַבֵּר וְיִתְחַבֵּר

אך שמעתי אחתי לא לזיק עליה באתי
בשורת נחמה בפי עלבון אתכן קראתי
לדבר תהפך ללחכות לשדד הקנה
ומנה אחיזתי שדד המה וסדדתי
הרימנה קול שמחה תשואות ניל עוררתי
כי בא לחכמה נואל מנע לבניה

יהנו אך מנרים יאכלו בני העזת
לא עת להם בעקב יפרי כחש למעת
אחיה יצחה יבושתי ידד פתחם יחפרו
כי יקר חזק מה ואל לען בלשארץ
בני יעקב יאחזות לא יפרצו בה פדן
העץ ימראש יקדם בבוכה יתמרו

יגילו גבאים כל שחית העשית
לא עת תהיה חברתם יסערה ופעיה
חזק בים איש נלחם להם בעדם ירועו חשף
נגד סדרת פשע מאו מתעו אף
עתה בצע מעשהו מלא אשך נור
חזק וזעם קבו גנאתם וקבל חרפתם אף

הוא למד דונם לקח שאונם יכרת
כי לא בצדק ילנו קמו יודיע
סוף הארץ שבת מחסיהם בלשון נסתר
אך יאמרו הקמה לבטא מתנה בנתי
הלא אשתחדם מראש כל חסמה למרו
יבא צותנות אל תששו חשה שמרו

אף לשון עבד שפת נביא אלהינו מאת
מליצותיה מה נחמד יקדו מפר
בכל זאת עובד משפחה לא ידרוש
אף עליה הן חסל על שפה חסודה
כי נד אפר בספרו לתורה ולת עודה
גמל נצח שקדם אם אותה לא יגמשו *

אם רבים כמוהו תורו כסילים דעת
הן עצתם ריק גשורה בלתי נשמעת
כי דבר לבם היא על בינתם נשענה
והוא לא בן עם ישרון כי בחן לבותם
תראשונות שם לעד כונן לחקר אבותם
מפי קדושי אל כל אמרתו תזנה

הה! שא נא יקדי! שא לפשע עבדה!
כי נתתי פה מגרעת בכבודך
אתה מגמת דברתי ושמך תעלם
כי ירדי! מה אומר? שמחתי גברה
ששון לבי רב על בן שירתי נמרה
שמחת אנוש כי תתגבר לשוני תאלם

הפלא את עשה יצחק! הגדלת תושיה!
היית לנו אור גדול בארץ נשיה
במקום חשך ועלמות הופעת נורה
כל חכמי לב ספרה כמוני יהללו
למחברת זאת מאו בעל קמר יחלו
אמרו: ידע אויל כי שקלו שקד תדה
אתה

* . עיין בראש הספר שער הראשון פרק א'

אך שמעתי אחותי לא לדיק עתה באתי
בשורת תחמה בפי עלבון אתכן קראתי
לדעה תהפך ללחבון לשדה תיקנה
זמרנה אסובתה איך תמכה זמרת
הרימנה קול שמחה תשאות גיל עתה
היא קא להכמה נואל מרע לבנה

ידנו אך מנדים יאכלו בני העת
לא עת להם בעקב פה כחש למעת
זמרה איתה יבושנה יחיד פתחם יחפרו
כי יקר חתום מה ואל לעין בלבארן
בני עקב יאהבו לא יפרעו בה פתח
העצ אב מראש וקדם בקבוצה יתפרו

יגילו גבנים כל שותה התושב
לא עת תהיה חברתם יסערה עניה
חץ בן קס פוש נלחם לזמם בעדם זרועו חשף
נגד סתרים פושם מאוהביו אף
עתה בעצ מעשהו מלא אשר נור
חץ וזמם קנא בנאתם וכל חרשם אף

הוא למד דומם לקח שאונם חכמה
כי לא בעדקס ילונ עלמו חזרע
סוף האר טוב מחסיהם בשקר נסתרו
אך יאמרו חכמי לבם נאמנה בגור
הלא אשתחם מראש כל חכמה למנו
יבצחנות אל תפשו חקה שמרו

אף לשון עבר שפת נביא אלהינו מאמר
מליצותיה מה נחמד יקרו מפה
בכל זאת עובדי משקמה לא ידרוש
אף עליה הן חסל על שפה חסודה
כי נד אמר בספרו לתורה ולתעודה
נמל נצח שקדם אם אותה לא יגמשו *

אם רבים כמוהו הורו כסילים דעת
הן עצתם ריק נשארה בלתי משמעת
כי דבר לבם היא על בניתם נשענה
ודוא לא בן עם ישרון כי בחן לבותם
הראשונות שם לעד פוגן לחקר אבותם
מפי קדושי אל כל אמרתו הזכנה

הה! שא נא יקרי! שא לפשע עבדי!
כי נתתי פה מגרעת בכבודך
אתה מגמת דברתי ושמך היעלם
כי ירדתי מה אומר? שמחתי נכרה
ששון לבי רב על פן שירתי נמרה
שמחת אנוש כי התגבר לשוני האלם

הפלא את עשה יצחק! הגדלת תושיה!
היית לנו אור גדול בארץ נשיה
במקום חשך וצלמות הופעת נורה
כל חכמי לב ספרך כמוני יהללו
למחברת זאת מאז בעל קמר יחלו
אמרו: ידע אויל כי שקלו שקר תרה
אתה

* (עיין בראש הספר שער הראשון פרק א')

פרענומעראנטין

אלה המה הנדיבים בעמי אשר בוואלין, פאדאליע, גאליציען, אשר באו ע"הח לקחת הספר הזה במחיר הקצוב באגרת בשורה מר"ח סיון תקפ"ג (הנרפסת אחיו ג"כ בעיר המהוללה ווילנא), והרבה מהנדיבים האלו (ישיב למו ה' כצדקם) תמכו ידי במסת כסף, ע"כ קמתי ואתעודד היום להגיד חסדם בקהל רב ולחוק את שמותם היקרים לי למוכרת עולם, ובעבור שלא להמיל קנאה בערך קדימה ואיחור, סדרתי אותם ע"ם אלפא ביתא וערכין, ובבוד איש ואיש לפי מעלחו ומדרגתו במקומו עומד, ע"כ לא הצנתי ג"כ שום תואר משפיל או תורני, חכם או רב, גביר או נגיד, וכדומה, רק אות ר' או אות ה' כנהוג.

עקסעסס'

ר' אהרן לערנער מואלקווי
ר' אהרן ליב חניקים מחמעלניץ
ר' איסר פֿרענקיל מקרעמניץ
ר' אלי' בערינשטיין מאדעסא
ר' אליעזר ברי' הארינשטיין
מבערדיטשוב
ר' אלי' ברי' יצחק ציק קרא מאדעסא 6
ר' אנשיל מרקוז מבראדי
ר' אציק מעזירישער מבערדיטשוב
ר' אציק ליב פֿרענקיל מקאסנפֿין ישן
ר' אציק ביק מבראדי
ר' אציק ליפא חריסאן מחמעלניץ
ר' אריה ליבוש ברי' לאנדעס בערג
מקרעמניץ — — — 2
ר' ארון בער סיקאלסקי מדובנא 2
ר' אריה גאלדענבערג מקרעמניץ
ר' אריה ליבוש קינדער פֿריינד
מהאלישימץ
ר' אשר יעקב קליינמאן ממאפֿיל מאלי

עקסעסס'

ר' אבוש בערינשטיין מלויצקא
ר' אביגדור גרין בערג מבראדי
ר' אברהםבר"א לאנדעס בערג מקרעמניץ
ר' אברהם משה ראפֿלאוויטש
ממאהליב ע"ג דנעסמיר
ר' אברהם מייזעלס מבראדי
ר' אברהם וויינגארטען מבריסק דליטא
ר' אברהם עסמרייך מפראסקאראוו
ר' אברהם מראכמענבערג מבראדי
ר' אברהם יהודא ליכמענשטיין
מבערדיטשוב
ר' אברהם מאשציק מבראדי
אין אונגענאטער מהנ"ל
ר' אברהם גראסמאן מהומאן
ר' אברהם אביגדור וואלקינשטיין
מבערדיטשוב
הב"ח אברהם עדעל בערג מראדיוויל
ר' אהרן סאלימע מבערדיטשוב
ר' אהרן סנור מהנ"ל

ב

ר' בנימין הירש וואלפֿענאהן ממאהליב
ע"נ דנעסער

ר' בעריש בלומענפֿעלד מבראדי
ר' בעריש מראכטענבערג מהגיל
דאקמאר ב' אברהמסזאהן מהומאן
דאקמאר ב' גאלדענמאהל מקאזלי 6
ר' בעריש בירקענמאהל מבראדי
ר' ברוך משאצקיש מלוצקא
ר' ברוך נתום ראבינרוים מבריסק
דלימא

ג

ר' דוד יעקב היילפרין מואסלאב
ר' דוד ליב חמסקי מבריסק דלימא 2
ר' דוד רעפאלאוויטש ממאהליב עניד
ר' דוד זעלענסקי מפאָלמאזוי
ר' דוד אייוויק לאנדעס בערג
מקערעמניץ — — — 2
ר' דוד מאיר לאנדעס בערג
מפראסקאראוו
ר' דוד ב"ש מבראדי
ר' דוד פֿראנציוו מהגיל
ר' דוד קיסר מהגיל
ר' דוד וואלפֿענאהן מסלאפקאוויץ
ר' דניאל הארטינשטיין מראדיוויל 3

ה

ר' הירש בערינבלום מבריסק דלימא 2
ר' הירש הורוויץ ב"ש מבראדי
ר' הירש הורוויץ מהגיל
ר' הירש ביק מאדעסא
ר' הירש בילליג מבראדי
ר' הירש רויזענמאהל מאדעסא
ר' הירש בער הורוויץ מהומאן
ר' הירש הילפֿערדינג מבראדי
ר' הירש רויזענבלאט מהגיל

ר' הירש גאלדענבערג מקערעמניץ
ר' העשיל ואקס מראדיוויל
ר' העשיל הערצינשטיין מאדעסא

ו

ר' וואלף אב"ד דמיזיריטש — — 3
ר' וואלף וואלפֿענאהן מסלאפקאוויץ
ר' וואלף עדעל בערג מראדיוויל

ז

ר' זולקינד לעווינשטיין מליסא
ר' זיסקינד קאליר מבראדי
ר' זיסקינד בערשטיין מקאמינקי 2
ר' זלמן פֿראנציוו מבראדי
ר' זלמן רובינשטיין מהגיל
ר' זעליג סארמיר שטיין מבערדיטשוב
ר' זעליג משאצקיש מלוצקא

ח

ר' חיים אפרתי מבערדיטשוב
ר' חיים הערצינשטיין מאדעסא
ר' חיים תם מבערדיטשוב
ר' חיים צבי הארינשטיין מהגיל

יוד

ר' יהושע הערינשטיין מפראסקאראוו
ר' יהודא ליבוש אייזענבערג מדובנא
ר' יהודא ליב ווארשאָווסקע
מקרימענשוק — — 2
ר' יואל בעריש בערינהיים מדובנא
ר' יודל לעוויטאס ממאהליב עניד
ר' יוסף פערל סטארניפאל 20
ר' יוסף צינו מבראדי 2
ר' יוסף לעווינזאהן מנעסרוב
ר' יוסף אלעקסאנדראוויטש מדובנא
ר' יוסף הערצבערג ממאהליב עניד
ר' יוסף בריא גאלד שטיין מראדיוויל

ל

- ר' לוי אינלענדער מבראדי
 ר' ליבוש רוקח בהרב הגאון דקרעמניץ
 ר' ליבוש לנדויא מבראדי — — 3
 ר' ליבוש דערבליך מהגיל
 ר' ליבוש קאליר מהגיל — — 10
 ר' ליב לעווינזאהן ממאהליב עניד
 ר' ליב פרידבערג מבראדי
 ר' ליבוש דאָוידאָף מראדיוויל — 2
 ר' ליבוש גרעדינגער מאדעסא — 2
 ר' הביח ליב ראפאלאוויטש ממאהליב
 ע"צ דנעסמער
 ר' ליבוש גינצבורג מבראדי
 ר' ליפמן קויניטץ מווארשויא
 ר' ליפא לאנדעס בערג מקרעמניץ
 ובנו הביח יונה ליב

מ

- ר' מאיר קאליר מבראדי — — 10
 ר' מאיר יאמפאלסקי מקרימענשוק — 2
 ר' מאיר בהרץ ראבינאוויטש
 מחמעלניק — — — 2
 ר' מאיר הארין מהומאן
 ר' מאיר לעווינזאהן ממאהליב עניד
 ר' מאיר אנמשיל לאנדעס בערג
 מקרעמניץ
 ר' מיכל ראוענמערדער מבריסק דלימא
 ר' מיכל בהרב החסיד ר' ישראל אברהם
 ממשארנאסמיר
 ר' מיכל היילערסמאן מואסלאב
 ר' מיכאל פֿיין בערג מקרעמניץ
 ר' מנים לאנדעס בערג מהגיל — 2
 ר' מענדיל לעפֿון מסאמיניב
 ר' מענדיל לעווינזאהן ממאהליב עניד
 ר' מענדיל לאנדעס בערג מקרעמניץ

- ר' יוסף מרגליות מקרעמניץ
 ר' יוסף צעדער בוים מגיל מואמסון
 ר' יוסף רויזענפעלד מנעמרוב
 ר' יוסף גארפֿונקעל מקרעמניץ
 ר' יחזקאל וויללעניץ מבראדי
 ר' יחזקאל פרענקל מואסלאב
 ר' יחיאל סאמיניבר מהגיל
 ר' יחיאל אהרן ראבינרויט מבריסק
 דלימא

- ר' יעקבאָ לנדא מבראדי
 ר' יעקב שור מ"מ מיארשוב
 ר' יעקב נאטענזאהן מבראדי
 דאקטור י' אברהמזאהן מנעמרוב
 ר' יעקב יוסף פאסיבר מבראדי
 ר' יעקב אייכענבוים מואמסון
 ר' יעקב הארטשמיין מבערדימשוב
 ר' יעקב עטינגער מקרעמניץ — 2
 ר' הביח יעקב ישראל לעווינזאהן
 מקרעמניץ
 ר' יצחק שמואל ועלענסקי
 מפאלסאוו — — — 3
 ר' יצחק פינצבערג מקרעמניץ
 ר' יצחק גבאי קרא מעוואמאריע
 ר' יקותיאל ברוחא מקרעמניץ
 ר' יקותיאל לאויל מהגיל
 ר' ישעיה העלפמאן מבערדימשוב
 ר' ישעיה הורוויץ ממאהליב עניד
 ר' ישעיה ליב פֿרוכטמאן מקרעמניץ
 ר' ישעיה ליב פֿעלרשמיין מבערדימשוב
 ר' ישראל הירש לעווינזאהן מנעמרוב
 ר' ישראל ברוק מבראדי
 ר' ישראל אקמענפעלד מאדעסא
 ר' ישראל במה' דוב מראכמענבערג
 ממאהליב עניד
 ר' ישראל נתן ראבע מבראדי
 ר' ישראל חנינקיס מבערדימשוב
 ר' ישראל צבי ארמינבערג מהגיל

ק

דאקער קורשט מבריסק דלימא

ר

ר' ראובן רובינשטיין מבערדימשוב

ש

ר' שואל ליב מווארשויא

ר' שכנא לנדוויא ממאהליב עניד

ר' שלמה ליב רפאפורט מלוב

ר' שלמה בר"י קאמיניטשע מקרעמניץ

ר' שלמה וויינמרויב מהנ"ל

ר' שלמה לעמיל דאווידאָף מראדיוויל

ר' הכ"ח שלמה לעוויןזאהן ממאהליב עניד

ר' שמאי מייזעלס מלויצקא

ר' שמואל לעוויןזאהן ממאהליב עניד

דאקער שפרעלינג מבערדימשוב

ר' שמואל פֿעלד בוים מויטאמיר

ר' שמואל לוי יודיל זאהן ממאהליב

ע"נ דנעסער

ר' שמואל זוליבער מקרעמניץ

ר' שמואל יואל ניימאַרק מבריסק

דלימא

ר' שמחה ליפשיץ מאדעסא

ר' שמעון פער מבראדי

ר' שמעון מכשפים מהנ"ל

ר' שמעון דערבליך מהנ"ל

ר' שמשון בערינשטיין מלויצקא

ווילנא

א

הרב הגאון ר' אברהם אבלי מווילנא

ר' ארי' ליב בהרב מ"ה שאול רב דק"ק

מאוויריק

ר' אברהם דוד בר"י זאדעצ

ר' אהרן נאמדהאנזאהן משווינצאן

ר' מרדכי קלמן היילפערמאָהן מואסלאב

ר' מרדכי שפירא מבראדי

ר' מרדכי פֿעלדשטיין מבערדימשוב

האפֿראמה דאקער מ' מאַנאָיניר מקיעב

ר' מרדכי שלמנסקי קרא מקרים

ר' מרדכי שיין בערג מבראדי

ר' משה אביגדור ליכטענשטאט מהנ"ל

ר' משה היילפערן מואסלאב

ר' משה אינלענדער מבראדי

ר' משה באבד מהנ"ל

ר' משה חיים קריין מקאמיניץ

ר' משה מראכמינבערג מבראדי

ר' משה גרשון מרגליות מקרעמניץ

ר' משה דוד רייכפֿעלד מהנ"ל

ר' משה אהרן וויינבערג מנעמרוב

ר' משה חמעלינקער מראדיוויל

ר' משה האדטשטיין מבערדימשוב

ר' משה קאליר מבראדי

ר' משה מרדכי בלומענפֿעלד מהנ"ל

ג

ר' נחמיה אורטינבערג מבערדימשוב

ר' נחמן זודוועצער מהנ"ל

ר' נפתלי ביללינג מבראדי

ר' נפתלי הירץ עוזר ליפשיץ מחמעליניק

הב"ח נפתלי הירץ מרגליות מקרעמניץ

ע

ר' עזריאל פֿרענקיל מאדעסא

פ

ה' פֿליפאָו מניקאָלאָעב

ר' פישיל לנדוויא מבערדימשוב

ר' פנחס יוסף בראנענבאָרג מויטאמיר

דאקער פֿרייד מפראסקיראו

צ

ר' צבי הירש פֿינקשטיין מואמושץ

ר' אברהם דוב הכהן לעבען ואהן
מיחאלישקר
ד' אברהם בר'ש ק"ב
ר' אברהם זאקהיים
ר' אלי' הירש סאלעווייציק
ר' אפרים דוד מהוראדנא

ב

ר' בנימין נאמהאנאוהן
ר' בער אלשוואנגער מקראמינגע
ר' בער בר' זאווייל גערמאזע
ר' בנימין בר' יצחק ק"ב
ר' ברוך רינדזונסקי סופר הקהל

ג

ר' גרשון בך שמואל דוד גארדאן
ר' גרשון בר' איסר לוריא ממאהליב

ד

ר' דוד בר' שמואל קלאצקי
ר' דובער נאטקין

ה

ר' הירש קלאצקי
ר' הירש בר' שמחה קאצענעלין בויגין
ר' העשיל בר' יואל סירקעס

ח

ר' חיים נאמהאנאוהן משווינצאן
ר' חיים גינצבורג מהגל

ט

ה' טוענדהאלד צענזאך

יוד

ר' יעקב אברהם לאנדא
ר' יוסף מוויאוין
ר' ישראל צבי גארדאן

ר' ישראל גארדאן
ר' יחיאל ליב שחור ממז
ר' יהושע זאלקינד ואהן
ר' ידידי' הערצבערג
ר' יהודא מנחם נאמהאנאוהן משווינצאן
ר' יוסף אלי' עלישבערג
ר' יודיל חיים במהרי' סירקעס
ר' יצחק שפירא מהוראדנא
ר' יעקב הכהן ממינסק
ר' יוסף ראזענאוהן
ר' יעקב בר'ש ק"ב
ר' יצחק ב"ד יעקב שמראשון

מ

ר' מנחם מענקא אב"ד דק"ק ווידז
ר' מרדכי נאמהאנאוהן
ר' משה צייטליש
ר' מרדכי בר' אלכסנדר שחור
ר' משה בר' דוד הלוי רויזינסאל
ר' מיכל קאנטעראוויץ מסלוצק
ר' משה אייבער מהוראדנא
ר' מענדל סיביל מהגל
ר' מענדל לינדא מקידאן
ר' מרדכי ראם
ר' מרדכי בר' יהודא שמראשון
ר' מאיר וויסקין
ה' מאס פאציר שמעכער

נ

ר' ניסן רויזינסאל
ר' נח במהרי"א בלאך

צ

ר' צמח בר' דוב לאפ

ק

ה' ראקמר קושילעווסקי
ר' קלמן מאנשעוויץ

רִינָא וְאוֹרְחִים דְּשֵׁם

ר' אייזיק בריא דענעסאן מואנער
 ר' אייזיק בן יעקב מוילנא
 ר' בנימין בר יוסף מאנדלשטאם מואנאר
 ר' גדלי' בר נתן איליאש
 ר' העשיל במוהר'שו דייטש מקידאן
 ר' הירש בר וואלף האסבורגער
 ר' זאב בר אלכסנדר וואולפֿים
 ר' זאב וואלף ליבערמאן מוילנא
 ר' חיים יונה ברי' בארקוב מוילנא
 ר' חיים במוהרץ הירש ליפשיץ
 משקלאוו
 ר' יוסף ברי"א יאברוב מוילנא
 ר' יחזקאל בריד הלוי באמבערג
 ר' משה גאלד שטיקער
 ר' מרדכי ברי' הירש פֿעלד
 ר' משה הירש בריינין מוויטעפסק
 ר' נתן בר אברהם שיינעש זאחן
 ר' פייוויל בר נתן איליאש
 ר' פייוויל בר אליעזר מאנדלשטאם
 מאושאץ
 ר' פייוויל פלאמע ב"ץ מטיקמין
 ר' ראובן רוב ב"ד צבי הירש שמערין
 ר' שמואל אברהם פרייסמאן
 משערשאוו

ש

ר' שאל במוהר'ם אייזין שמאם ממיר
 ר' שמואל במוהר'י שמראשון
 ר' שמואל שחור ממיר

מִימָאוי

ר' אלי' בהרב מוה' דוד יחזקאל
 ר' אליעזר במוהר'ת אראנשטאם
 מפאקראי
 ר' אלחנן במוהר'ת אראנשטאם
 מפאנעוויץ
 הבי"ח זכריה במוהר'ש מיחאלאָווסקי
 מקראמינגע
 ר' חיים במוהר'ש'ם הלוי גאלדבלאָם
 ר' ישראל במוהר'ד פֿרידמאן רב
 דמימאוי
 ר' יהודא ליב במוהר'א לעווענבערג
 ר' יהודא במוהר'א הכהן קראָן
 ר' יהודא בהרב מ' דוד יחזקאל
 ר' יצחק במוהר'א מעץ מראסיין
 ר' יוסף ברך שפירא מטיקמין
 ר' יצחק במוהר'א לעווען מלויקוועם
 ר' יהודא ליב במוהר'א ליפיום מהגל
 ר' מנחם מאנטס במוהר'א גינצבורג
 מפאלאנגע

לְמַנְצַח לֵבן יְהוּדָה מִזְמוֹר שִׁיר

לְחֻדוֹת לֵי, וּלְכָרֶךְ אֶת מְשִׁיחַ
נִיקָא לֵאיי פֶּאנוֹלֶאנוֹיטֶשׁ

קִיסַר רוֹסְיָא יֵרִיה ,
עַל־כִּלְה־פֶּסֶב אֲשֶׁר הוּא עֹשֶׂה לְעַמִּי , וְעַל הַתְּשׁוּרָה
אֲשֶׁר בְּבִרְנִי חִלַּף סִפְרֵי־זֶה, בּוֹנֵנְתִיו לְטוֹבַת עַמִּי יִשְׂרָאֵל .

רַחֵשׁ לְבִי דְבַר טוֹב
אִמַּר אֲנִי מַעֲשֵׂי לַמֶּלֶךְ
מוֹשֵׁל עוֹלָם !

נֹתֵן מִשְׁכָּרֶת בְּמַפְעֵל ,
הִבֵּט מִשִּׁיחָה – סֵלָה .

נָסִיךְ צוֹלַח !
הַעוֹד עַל בְּרִכּוֹתֶיהָ
אוֹסִיפָה מָה ?

אֱלֹהֵי קָדָם !
בְּמָה אֲבָרְכֶהוּ ?
אֲדַנִּי יְהוָה !
מַה־תִּתֶּן־לוֹ ?

הֵן אֲזִרְתָּהּ־חֵיל ,
הוֹד שְׁוִיתָ עָלֶיהָ ,
צֶדֶק שִׁתָּה בְּסֶאֱוִי ,
שָׁבַט מִיִּשְׂרָאֵל שִׁבְמוֹ ,
דַּעַת הַשִּׁבְלִי וַיִּזְשָׁר ,
עֹז כְּבוֹד וּמִמְּשָׁל ,
הִרְבִּיתָ לְמַגְנֵנִי ,
נָם בְּרִכּוֹת שָׁמַיִם ,
לְרִבְבוֹת עֲטִרְתָּהּ ,

בְּצִמְחַת הַשָּׂדֶה ,

אֲשֶׁר בָּרְכוּ יְהוָה .

כָּל-חֶסֶד כָּל-טוֹב ,

כָּל-אֲשֶׁר וּבִרְכָּה ,

יְבָרֶךְ מוֹשֵׁל צְדִיק ,

נָתַתָּ לוֹ שְׁבָעִתִּים—סֵלָה :

טוֹב אַתָּה יְהוָה !

אֲרֻחוֹתֶיךָ צֶדֶק ,

תִּפְלֹס הַלִּיכוֹת וְגֵבַר ,

אֵף פָּרִי מַעֲלָלָיו ,

כִּמְעֵשָׂהוּ תִגְמֹלֹהוּ ,

בְּאֵין חֶסֶדוֹן

בְּאֵין עוֹדֶף

תִּתֶּה לַעֲוֹל כְּוֹדֵנוּ ,

וּכְתֵמוֹ יֵשׁוּר ,

יִקַּח—סֵלָה .

אהבת צדק ותשנא רשע
על כן משחך אלהים אלהיך
שמן ששון מחבריד

נְסִיךְ צוֹלַח !
מָה עַל בְּרִכּוֹתֶיךָ
עוֹד אוֹסִיפָה ?

אֱלֹהֵי קָדָם !
בְּמָה אֲבָרְכֶהוּ ?
הֲלֹא-אֶצְלָתָ לוֹ
עוֹד בְּרָכָה ?

לְבִי בִפְנֹר
עַל-כֵּן יִהְיֶה
וּכְחֻלִּים מַעֲיִנִי
מֵצֵא בְרָכָה
עוֹד לוֹ תְּבֹאֲתָה
נִפְשִׁי שׁוֹקֶקָה
וְעַל שִׁפְתֵּי

אין מלה — סלה :

”תִּדְרְכִי נַפְשִׁי עוֹ!”

”חֲבִי מַעַט רָנַע.”

— רוּחִי בְּקֶרְבִי עוֹנָה —

”הִנֵּה עוֹד אַחַת.”

”בִּימִין עֲלִיֹן מִצֹּאת.”

”חֲלִי פָנָיו , יִדְעֵתִי.”

”לֹא יִמְנַעֲנָה מִמְּשִׁיחוֹ.”

”מֵרוֹם שָׁמַיִם.”

”יִשְׁאַנָּה אֱלֹהֵי.”

”עַל קִדְקֹד נְזִירוֹ.”

”וְזוֹ בִּרְכָתוֹ — סלה !”

נִצְרִי מִטַּעֲיוֹ ,

צִאצָּצָיו נְעִימִים ,

מִחֲלָצִיו יִצְאוּ

שְׁלֵשִׁים רַבְעִים

גִּינֵיו וְנִכְדָּיו
לִקְצֵן הַדְּוָרוֹת
בְּאֲבֵיהֶם יִהְיוּ
יֹאשְׁרוּ בָאָרֶץ
בְּמוֹתוֹ — סֵלָה •

תחת אבותיך יהיו בניך
תשיתמו לשרים בכל הארץ
אזכירה שמך בכל דר ודר
על בן עמים יהודוך לעולם ועד

הקדמה ומבוא הספר

הסבה אשר הניעתני לשלוח המחברת הזאת על פני חוצה, איננה קנאת סופרים, להיות נמנה את נבונים, ולמען אקברה בין תופשי עט, המלמדים דעת את העם, וזקניו יחכמו; הלא ערכי נפשי יודעת מאד, ואך במזימה זו אתגאה בקהל רב! אף כי כבוד איש אך צל אליל, וחפאת אדם רק אפס רק תוהו — נוסף לזה הלא נהפוך הוא מן הקצה אל הקצה, הלא תדע קורא משכיל! את רוב אנשי המונינו, כי בח יבחו לכל מחברת חדשה — תהי מה — ויתעוללו ויתגוללו על מחברה — יהי מי — (כאשר כבר התלונן ע"ז הרב הגדול שר המעתיקים ר' יהודא אבן תבון ז"ל בפתיחתו הנעימה לספר חיובת הלבבות), והמה על שני פנים: אלה, מאש הקנאה העצור בלבותם, והוא קנאת איש מרעהו; ע"כ ירעמו פנים, יניעו ראש, יפסירו שפה, על כל מלאכת רעם, ומוצא שפתיו, כאשר יקנאו ביתו, הונו, אשת חיקו, עבדו, ואמתו, שורו, וחמורו, וכל אשר לו — ואלה מאולת הקשורה בלבותם, כי כל ספר אשר לא חלפו עליו שנות מספר רב, מוס בו לא ירצה, (עיין אגרת הרמב"ם ז"ל לחכמי קהל מארסעליא (Marseille) וכמו שאמר מליץ אחד: בסתר פנים ירב כבוד סופרים, ויותר מהמה שכתב מתו, עכ"ד.

על כן כל ספר אשר מקרוב בא, ירגנו, יבוזו, וילוננו עליו, וחדש מפני ישן יורו הלאה, וירחיקוהו מאהלם, ומרם יעלוהו בפלס המאזנים, יחרצו עליו משפטם, ומנהגם כמנהג אמאר (Omar), הכליף הערבי אשר גזר אומר משפטו, על בית עקד הספרים המפואר אשר באלכסנדריא, בהצותו אותם לאמר: אם בהמון הספרים הרבים הנמצאים בבית הזה, תורה אחת להם ולספרנו *) וכמוהם כמוהו יחד נשתוו; מה יסכן לנו הגות כמו? הלא למותר המה! ואם חדשות ונצורות יורונו אלה; אין מוב מזה, כי אם עלותם עלי מוקדם להציתם באש.

נב

* (הוא הקהרלן או תורת הישמעאלים.)

גם לא לריב את ריב החכמה שמתי בזה מקמי, לירות חצי נקם בלב מוניה, תחת כי חרוף יחרפון, וכל היום אך באיבה ישממוה וימררוה, וינאצו שם מאהבית השואפים לבוא אליה בדרך כל הארץ — (ה! לחמה האלת כי קנאה מיום ניחה יסרחם, ועברת זרזן לבה כשאל קשתה, שניה משיני בלב חרו, אך כנשיכת חמור לשבור גרם נשיכתה), זאת לא היתה מגמתי; כי מדוע אלבש נקם ואהעבר על ריב לא לי להושיע, הן לאלמתיים מחלד ללחום מלחמה, הלא ריב לאלקים הוא! יש עת יש משפט לכל הפקתחת שמי ה', קץ לחשך הושם, לכל רעה שלמת הכלית הוקצבה, אף גבול וזמן לממשלת הסבלות, אידה נכון מאז, פתע ישבר ממה עָזָה, כי אל גמולות ה' שלם ישלם, ויד אדם אל תחי בה!

אך זה לי ימים לא כביר, שחרו פני, אנשי לבב, שונאי שקר ותרמית, כוספי אמת בתומת לב, והמה אוהבי ורעי מנער, אשר ברית עולם כרתי אתם, אך הזמן בנד באהבתנו, בהפרידו אותנו זה מזה, ואחרי אשר לא לקחה אזני מהם שמץ דבר זה זמן רב, הניעתני בחמלת ה' עלי, אנרת בקרת מהם. ובמשוש גבר כבול ימים רבים בזיקי ברזל, כי יבושר לפתע צאת חפשי; כן נפשי האסירה זה כביר ברוכמי התקוה, ותחלת ממושכה, שמחה עתה לקראת אנרתם הנחמדה, כי מה יערב לנפש כתארה נהיה? את שלום אחי אשר בקשתי מאז מצאתי הפעם, ובקראי בה דלתות אחרות, גשתוממתי על המראה בה ראיתי, כי תורה יבקשו מפי דָעָם, וענותם תרבני, להורות להם הדרך ילכו בה, כי לדעת גדרי למודי איש הישראלי יחפצו, ולדברי מענה שפתי כעל מטר יחלו, להגיד להם איזה המה הלמודים ההכרחיים לשלימות האנושית בכלל, ולשלימות הישראלי בפרט, המאשרים אותו בימי הבלו, ובחיי עד, מסיף על למוד התלמוד והפוסקים, אשר הכרחו מפורסם, לכל אשר בשם עברי יכונה, ותועליותיו גלויות לכל הבא בקסורת הברית.

ואם אחת היא השאלה — אשר שאלו אחי אלה — להכליתה, אמנם לאיכותה רבות תסתעפנה ממנה, כאשר יגיד על זה כל משכיל, ולאהבת הקיצור כללתי אותן בחמש שאלות ראשיות, ואלה המה: א) אם הכרח הוא לבעל דת יהודית ללמוד לשון הקודש ע"פי הדקדוק בתכלית השלימות? ב) אם מותר לו ללמוד לשונות העמים? ג) הילמוד מחכמות התצוניות? ד) מה תועלת תגיעט בידיעת הלשונות והחכמות, אם היו מותרים? ה) ואף אם תגיע לנו תועלת מה, אולי איננה שוה בנוק הדת ומכשול האמונה אשר יסבבו הלמודים האלה? (כפי שנתאמת אצל רוב המונינו, והמה האנשים הפשוטים רכי הלב הסבלים אשר אין אצלם מאונים ידעו בהם האמת מן השקר) (כן יכנה

אותם

חותם הרמ"מ ז"ל כמורה ח"א פרק ס"ה) וכמוכה עורון יובל , מתרפק על שכם וולתו ולא ידע כי גם בעיני המנהיג דק אז הכלל , וזה יציעידהו למחפזות , או יפילדה במהירות לא יובל קום ; ככה יתנהג המון הזה בעורון הסכלות נשען על שכם מאשריו אשר עינים להם ולא יראו ומתעתעים בהם מדרך השכל , בני להורות יתנו בלבם לאחוז רק בסכלות מבלתי ינסו רגלם הצג על נתיב החכמה והלשונות , יאמרו : כי כל דורש חכמה גדולה או קמנה או לומר לשונות , אין לבבו שלם עם אלקיו ובמקום תורה והשכל אין יראה — אי לך ארץ ! שמאשריד כקובעי נפש אדם , אחרי כי יאסרם בניקים , יורידם אל מקום בל נציץ למו ברק שמש ואור ; פן תפקחנה עיניהם ויחוו נהרה מה , או יבקשו מתנתת להציל על נפשם .

על כל אלה איתה נפש רעי ואחי אלה לדעת תשובה נכונה , המסכמת עם השכל הישר , ועם הדת הנאמנה והמתורה , אשר הנחיל ה' לנו עם ישרון מורשה , והמה השביעוני באהבת האמת . שהוא שמו של קדוש ישראל , וחותם חבניתו , ובאהבת רעים להשיב להם אמרים נכוחים כפי ערכי ולכתבם על לחי ; ולחוק אותם בספר ; ולמען יהיה כמות עינים לי ולהם ולכל בני גיליו , נגד כל דורש וכותב שמנה , מנושאי פנים בתורה , המהאמצים להאפיל שמש התורה והחכמה .

ומאשר יקרו מאהבי אלה בעיני ועזה לי אהבתם מאד , גם פקודתם שמרה רוחי , כל ימי צבאי פה על הארץ , לא יכולתי להשיב פניהם ריקם , ולעבור על דבריהם , אף כי לנגד עיני שמתי את שפל ערכי , דברי התנא האלקי הרהיבו בנפשי עזו באמרו (שבת ק"ח ע"ב) מעולם לא עברתי על דברי חבירי , יודע אני בעצמי שאיני כהן וכו' , גם זכרתי דברי החסיד האלהי ונשענתי עליהם כאמרו : מן הזהירות שלא תרבה להזהר . וגדולה מאלה סמכתני אמת אבות העולם (אבות פ"ב משנה י"ב) וכל מעשיך יהיו לשרש .

ואחרי שאלו מאלקי עזר , נמצאתי לאשר שאלוני אנשי בריתי אלה , וקמתי לפתוח חרצובות שאלותיהם כאשר השיגה ידי הדפס , ופניתני אני את לבבי לקבץ דברי החכמים והשלמים מבני עמינו המפוזרים , מאשר עלו במצודת זכרוני , ואעיד עדים נאמנים מהמושכל ומשני התלמודים , ירושלמי ובבלי , אשר יסודתן בהררי קודש , ולאור חציהם נהלך אור בזה ובבא , ומתאגדות המפוזרות במדרשיהם , גם הבאתי מראשית כל פרי בעלי האסופות ישנים וחדשים המפורסמים ביותר , מאשר דברו בענינים האלו , והראיתי נגד השמש , מגדל ההכרז בידיעתם , ר"ל הלשונות והמדרשים לכל בעל דת עברי לאשרו

לאשרו הומני והנצחי, המרכבה והממעים איש איש כפי כחו הכרתו ויכלתו •

ייען

שצונו חזל לקבל האמת מפי שאמר , וכמפורסם מרינו הקדוש שהודה לדברי אנמונינום ואמר דבר זה למדני אנמונינום (מנודין צ"א ע"ב) וכמו שאמר הרמ"בם שכל דבר שנתגלה מעמו תודעה אמיתתו אין אנו חוששין בין שחיברו איהן נביאים בין שחיברו אותן עכ"ם וכו' (קידוש החדש פ' י"ז הלכה כ"ה), ומכ"ש בדבר שאינו נוגע לדין ולהלכה כקורות העהים , וסיפורי חכמת המבע , וסדר הדורות וכדומה ; ע"כ בענינים האלה הבאתי לפעמים (אם כנודך אלני) ג"כ דעת חכמיהם השלמים המפורסמים לאנשי אמת למען חזק דברינו — .

ואנב

בארתי מפורש ושום שכל איזה מאמר בדברי רבותינו עליהם השלום, מהם • מה שהביאני צורך הענין בעצמי , ומהם • מה שעוררני ענין פסלי או להוציא מלב המדברים מאנשי זמנינו דעות כוזבות או משובשות הנוגעות קצת לענינו שגשרו אצלם , והלה כל אחד דעתו המשובשת והכוזבת באיזה מאמר מדרזל , ידמה לו שכיון בעל המאמר החכם לדעתו הנפסדה , וקרה להם זאת יען לא הביטוהו לאמתו , באיזה ענין נאמר המאמר הזה , ובאיזה אופן , באיזה זמן , ובאיזה מקום , ולפעמים ביאורו האמתי וכונתו הנכונה סתומים במקום אחד ומפורשים במקום אחר , מורה על היפך דעתם , והמה לקחוח להעדר ידיעתם כפי שמצאו אותו במקום סתומו , ע"כ הוציאו משפט מעוקל לאמור דברים המותרים וההכרחיים , ולהתיר האסור , כאשר יראה הקורא פעמים רבות בפנים הספר •

וכאשר

נתברר לי בעור הצור מהכרח הלמודים הנזכרים לכל איש הישראלי בראיות שאין עליהם סתירה , שמתו פני לחפש דרך המלולה אשר מלוח אנשי קדש והמגולה מאומתנו הקדושה-מני דור ודור , ובאשר התבוננתי אל עקבותיהם אשר עדנה נודעים ולפעמי רגליהם אשר עדנה גלויות , מצאתי שכל גדול וקדוש ככהן כנביא , כנשיא כשופט , כתנא כאמורא , כגאון כרב , איש איש לפי מדרגתו , מעלתו , וזמנו , היה שלם מאד בכל חכמה ומדע , ובלשונות שונות , כשלמותו בתורה ובהוראה ושאר המדות התורתיות והמעליות (וגם הראיתי שרבים מהם עסקו בלשונות ובחכמות גם לצורך פרנסתם , כי רובם ככולם מקדמוניו היתה להם אומנות הן תוריית או מלאכתית , וזה עוררני לדבר ג"כ מדרך ארץ הרצוי והבלתי רצוי , ההכרחי והמותר) •

לזאת

פסתי מקום בספרי זה וסדרתי דור אחר דור מאז היינו לגוי עד היום הזה , והבאתי מראשי האומה ומגדוליה אחד או שנים מכל דור ממי שהורמן

שהודמן לידי רעיוני, והראיתי נודל ידיעתו בענינים האלו כאשר יעידו עליו חבריו
שחיבר בעניני החכמות והלשונות, או כפי שמעידים עליו חכמי זמנו בספריהם;
כי תודה לאל ישראל לא אלמן בכל דור מהדורות מאנשי סגולה כאלה אם הרבה
ואם מעט כמו שאמרו הם ו'ל: עד שלא כבתה שמשו של משה, ורחה שמשו של
יהושע הלמידו, עד שלא כבתה שמשו של עלי ורחה שמשו של שמואל הרמתי,
עד שלא כבתה שמשו של אליהו ורחה שמשו של אלישע, יום שמת ר' עקיבא
נולד רבינו הקדוש (קדושין פ' עשרה יוחסין ע"ב ב') *

וכי האמר בלבבך קורא משכיל ! אם באמת הכרח הוא לכל בעל דת עברי
ע"פי השכל וע"פי דת התור' וקבלת חז"ל להשתדל בעניני הלמודי שזכרנו;
ואין מי מקדושים הקדמונים אשר ישומם לאל, ויערער עליהם, ונהפוך הוא,
כי המה בעצמם שקדו עליהם וישימו אותם נור לראשם, מדוע אי"כ הניחום
בימינו רבים מבני עמינו לעיין בהם ? ובכל עוז ועצמה ירחיקו את נפשם מהם,
גיברחו מפניהם כמפני חמת עכשוי ? גם ימנעו את זמשתל בהם מזולתם,
וירנגנו עליו אם ישלח ידו לנגוע בהם, כאשר הגדנו למעלה — ? ואומר:
בתשובת זאת השאלה והדומה לה, כבר השתדל לבאר הרמב"ם ו'ל במורה (היא
פ' ל"ד) והתעורר עליה במה שיש בו די, ואנחנו אמנם נלך פה לרגל מלאכתנו
ננאמר: הסבות המונעות בימינו ובפרט במדינה זו ללמוד הלשונות והחכמות,
שתים הנה, ראשונה: אהבת המנוחה, כי מי שנמנע בבז' העצלות יכבד עליו
כל לימוד והוא כמו שהביא הרמב"ם (במורה פ"ט) ו'ל: כי לאדם במבצע תאוה
לבקשת התכלית, והרבה פעמים יכבד עליו ויניח ההצעות, ודע שאלו הית האדם
מגיע אל אחת מן ההבליזות מכלתי הצעות הקודמות לה לא היו הצעות, אבל
היו מדרות ומותרים גמורים, וכל איש אפילו הפתי שבאנשים כשהעידהו כמו
שמעירים הישן, והאמר לו, הלא תבסוף אתה לידיעת אלו השמים כמה מספרם ?
ואיך תכונתם ? ומה יש בהם ? ומה הם המלאכים ? ואיך נברא העולם כלו ?
ומה תכליתו לפי סדורו קצתו עם קצתו וכו' ומה שדומה לאלו החקירות; הוא
יאמר לך בן בלא ספק, ויבסוף לידיעת אלה הדברים כפי אמתתם כוסף מכעי;
אלא שהוא ירצה להניח הכוסף הזה ולהגיע לידיעת כל זה בדבור אחד, או שני
דברים שתאמרם לו לבד, אלא שאתה אלו המרחתו שיבטל עסקו שבוע מן הזמן
עד שיבין כל זה לא יעשה, אבל יספיק לו בדמיונים מכזיבים, תגות דעתו
עליהם וימאס שיאמר לו שיש שם דבר צריך אל הקדמות רבות ואורך זמן
בדרישה עכ"ל * ובעבור העצלות ישאר אי"כ באין חכמה ובאין תבונה ודעת,
נעדר מכל ספר משולל מכל לשון, ואם יראה את זולתו שוקד בענינים
האלה והשתלם בהם, אז אש הקנאה תקדח בקרב לבבו ויעורר עליו מדנים,
ויהדפדפו

ויהדפוהו עד חרמה, ועתאמץ לעשות מעלות וזלות לחסרון, וחסרוננו מעלת מהמעלות, וכמו שאמ' הכתוב, חכם עצל בעיניו משבעה משיבי מעם (משלי כ"ז ט"ז)

וסבה השנית לא זכרה אלכסנדר הפרדוסי (עין מורה חלק ראשון פ' ל"א) גם לא זכרה הרמב"ם; שלא היתה בזמנם, והוא: אהבת הזרות (רמב"ם

חיבר נפטר וכו')

והנשגב מדעת אנושי, ומאהביה רבים עתה בארץ, ובפרט במדינה זו, הוא הכסיל* אשר רמו אליו שלמה ע"ה, והוא היפך המבין

הבלתי הולך בנדולות ובנפלאות ממנו, ובבחינתו גרדי שניהם אמר; את פני

מבין חכמה ועיני כסיל בקצה ארץ (משלי י"ז כ"ד), ר"ל המבין מוצא נועם אף בדבר

הקל מהחכמה, ואולם הכסיל לא תמתיק בפיו תבונה, אם אין בה געלמות ונסתרות,

הנשגבות מעל שכל האדם, ובכל דבר תורה או חכמה רק אחרי סתרי פלאות

יבקר, אל כל נעלם, אל כל כמס, פלא! יקרא, כל רעיוניו אך על כרוב המדמה

יעופו, ובין מפלשי עב חבוני הנסתר והסוד, שמה תהלכנה מזמותיו, אזנו כי

השמע באור או פתרון בתורת אלקים, המפורש על פי חכמת הלשון והמליצה,

או דרכי ההגיון, או דין מדיני החיוב והפסור, האסור והמותר, או ע"י חקירה

מבעית, או פילוסופית, או ע"י למוד מוסרי, יאמת אותם שכל הישר; לא

תמצא מדגוע, אולת היא תחשב בעיניו, או „מה חדשות ישמיע בוא? ישאל

ביום שמעו „ומה מני יחלוק? וכה שמעה אזני זה זמן לא כביר מאחד קדוש

המתחסד לאמר: גם אנכי בימי חרפי שקדתי בלימוד הלכות ודינים, גם

בדקדוק ומליצה ובספרי החכמות וכדומה, גם לשונות החלותי ללמוד כי נכסוף

נבספתי אליהם, עתה יחזה לבי, כי הבל המה גם יחד, האם אל דיני החיוב

והפסור או ההגיון והדקדוק ומלאכת השיר והמליצה, או חכמת המבע, וחכמת

המוסר והפילוסופיא, שמו מטרתם הנביאים וההלמודיים הקדושים? חלילה! כי

אל כל אשר יוכל שכל האדם לבוא עד תכונתו, אל זאת לא היתה כונתם, אך

אל דברים רחוקים מאד משכל האדם היא החכמה האמיתית, וכן הרמב"ם והרלב"ג

ובעל עקידה והדומים להם המדברים מלשונות ומעניני החכמות, והאם אל

החכמות המתהלכות בארץ יורו חצי מטרתם? האם אל הלשונות ידברו בהם

שפתי נבר, כצדפת, אשכנו, וספרד, וכדומה, כיונו? כאשר ידמו המתחכמים,

חלילה לקדושי אל להגות באמרי רוח, יבינם כל חוקר אנושי, ואדע נאמנה

כי

* ידוע ששה"ת כסיל הנחתו על אדם שיש נכחו להשכיל ולהניע אל תכלית האזכרה לו היה חסך להתייגע בה בקריאות ועמל, כמו שנאמר לא יתפץ כסיל כתפוגה, חלל יספיק לו ללמוד המכולל, ומזה בלבו כל חכם ונכון אמיתי, כמבואר בפנים הספר, ועין חוה"ל (שער היחוד פרק י"ד) כד"ה הלא זה הכסיל כשאסתר לו וכו'.

(VII)

כי הדיין והמקדק, ההגיוני, וההנדסי, המבני, והפילוסוף, המהלא יבינו
המקרא והתלמוד וספרי בעלי אסופות אלה, ולו חכמו ישכילו זאת, כי כל חכמתם
היתה למו אך לשמנה, וכחומה נשגבה נצבה מול עיניהם, לא יוכלו לראות
עיי את הצפון אתריה, כה דבר אלי האיש הזה. וכאשר התבוננתי להבליז;
ועמדתי על עיניו, נשאתי עליו המשל הזה ואומר:

כַּפְּרִי אחד אשר לשמע אחז שמע מעורו את שם העיר הַרְצָה הַיִּפָּה, קרית
מלך רב, הרחוקה מהכפר מהלך שלשת ימים, כל היום התאוה תאוה
ללכת תרצה, לראות ביפיה, ויהי היום ויבא הַלֵךְ ויט עד איש הכפרי, וימר
אל אהלו, וילן שם, ויהי בבוקר וישאלו הכפרי לאמר: אנה פניך מועדות?
ויאמר, אל תרצה עיר כלילת יופי משוש ארצנו, להשתעשע בה חודש ימים, ככה
אני עושה שנה בשנה, ובכל פעם חדשות בה אמצא, לא ראיתים עדן בשנה
חלפה — מדי זכור אזכור את העיר העליוה זאת הוכה לבי כי לספר יפיה
וגדלה אין בלשוני מלה —

דַּבְרִי ההלך הרחיבו מאד את תשוקת הכפרי, וישם אל לבו ללכת
עמו תרצה, ויקמו וילכו שניהם יחדו.

שַׁרְעִפִי הכפרי המו כנהמת גלי הים בלכתו, חזיונות מחזיונות שונות
רחפו מול עיניו, ותמונות לאלף תשאניה על אברת דמיונו,
ומה דמות יערוך לנפשו זאת כל יוכל — כי מנבול הכפר חוצה לא צעדה כף
רגלו מעורו — ויהי ביום השלישי כי הקריבו לבא תרצה, ויבואו לפני החומה
המקפת אותה, ויאמר אליו ההלך, הנה נא ידעתי כי רנלך לא דרכה פה גם
חמול גם שלשום; לכן אל נא תפרד מעלי ימין או שמאל פן תחע, אך שים
לבך לכל אשר אני מראה אותך, ויגשו אל השער, ויחלו לבא בו העירה —

כֹּל תופש עם, כל מושך בשבט סופר, לשוא יעמול לצייר השתוממות
הכפרי בחזותו לפתע את המראה הזה, כי נורא הוא, ובשמעו את
הדעש החזק, וקול שאון מהמית אדם רב, וצלצלי שמע הפעמונים על המגדלים
הגבוהים, וקול המרכבות אשר ישתקשקו ברחובותיה —

וַיִּלְכְּדוּ ההלך מפנה לפנה, ומרתוב לרתוב, ויראהו את הנשרים הרחבים
והארוכים, ואת ארמוני שיש הנשגבים, ומגדלות הרמים הבנויים
לתלפיות, ואת הבארות מעשי ידי אמן המריקות מים למרחוק, ובתי התפילות
הרמים, אשר שיאם לעב שמים יגיע, ואת ההיכל הנורא ומקדש מלך, בתי
האמור, ובתי החפשיית, בתי נכאת, ובתי עקד, מכרם גפן עד כרם זית, מגן
שעשוע עד גנת ביהן המלך:

לא

לא היה מקום אשר לא תבולוהו, ולא דבר נפלא אשר לא הראהו (הכפרי ראה פער פה השתומם כרגע; כי לכל דבר חדש בעיניו, נבהל ונחפו לראשיתו, אך כרגע שבעה עינו בו ויכסוף לחדשות), ויען ויאמר: הנה המגדלים והארמונים, והיכלות, ואיה העיר? כי רק אליה מגמתי, ויאמר החלך, הלא זאת העיר אשר לפניך! ופן הכפרי כה וכה, וירא ויאמר: איה? איפה היא? אין זאת כי אם החומות הגבוהות, והמגדלים הרמים, עומדים לשמנה לה, והמה בנבהם יכמו את העיר עד כי לא אוכל לראותה, וכשמעו והלך והנציבים עליו את דבריו, וישחקו עליו, ויאמרו לו: בן כסיל! אהה לכמלקך! ואחד הזקנים קם מתוך העדה אשר סללו עליו אורחותם ויאמר: זה שאמר החכם, עמל הכסילים תיגענו אשר לא ידע ללכת אל עיר (קהלת יוד טז).

גם הדע קורא נעים! כי לא את איש העוה דרכו צורו ינכר; אבתרת דברי — חלילה! לא עם גבר שת תהלה בדברי התורה והמצות, ולנאמני אל חווייה בוז יבז; אדברה, אף לא אל דובר עתק בדרשות רבותינו ע"ה, ואבני נזר מליהם יחשוב לנבלי חרש מעשי יוצר, אטיף מלתי, והמה ההוללים, החכמים בעיניהם, העוזבים תורה ועיבורים חוק ומצוה, עליהם נאמר: הנה בדבר ה' טאב וחכמת מה להם (ירמיה ח' ט'), ונאמר הוי חכמים בעיניהם ונגד פניהם נבונים (ישעיה כ"א) ר"ל שידמו למתפלספים בהשכלה ראשונה, ונהפכו לחוקרים ומשכילים למראית עין, אולם אם בעין חודרת נביא אליהם נמצאם רקים מכל חכמה, נעדרים מכל חכמה ודעת, וכאשר כבר הוכיח הרב הנאון הפילוסוף המפורסם רבינו אליהו דעל מעדיקא וצלה"ה בספרו בחינת חזית, שאנשים כאלה המלעיבים בתורה ובקבלת חז"ל, ואצ"ל העוזבים אלוף נעוריהם, ושתי בשמים פיהם, אות הוא שלא העמיקו בחכמה, ורחוקים מרחק רב מדרך הפילוסופיא, או שהמה במבעם בעלי הכונות רעות, משחת המוג, או בעבור שלא ראו דברי החכמים כלם על סדר הלמוד; ע"כ עזבו תורה ולא ידעו חכמה, כי איש חכם אמיתי ופילוסוף ישר השכל לא יחלוק ע"ז, ורחוק הוא מטבעו, ומראה הרב הנ"ל בראיות ברורות שאנשים האלה היו בעוכרי החכמה, ויחללו שמה בעיני ההמון, והמה מויקים לה יותר מאשר יזיקה שונאי החכמה עיי"ש, ועיין בספרנו זה בהתרת שאלה החמשות מענין הזה, ועיין מה שכתב הרב החכם רבינו שם טוב בפירושו למורה (ח"א פרק ט"ב) בשם החכם בן רש"ד בפתיחתו לפי השמע. ובשם אפלטון דברים נכבדים ויקרים בענין הזה, ולולי כי ארכו לו הדברים שמה ראויין היו להעתיקם הנה, ובפרם שעל פיהם יבואר ביטול שאלה החמשות שהוזכרו עד היסוד בה.

אתה

אחת

היא התורה והחכמה, ע"כ אמרתי אם אין תורה אין חכמה, אם אין חכמה אין תורה, וכן נמצא בתשובת רב האי גאון ז"ל לנגיד מ"כ הביאו הרמב"ן ז"ל באגרתו אל חכמי צרפת בעלי ההוספות (נרפסה בספר העלומות חכמה להרב יש"ר מקנדיאה), ח"ל לא המצא יראת חמא וענוה וקדושה אלא באותם המתעסקים במשנה ובתלמוד ובחכמה (ר"ל הפילוסופיא כמו שמבאר שם בתשובה זו יעויין שם) יחד לא בדברי חכמה לבד עכ"ד, ואם באמת אין כונתנו בספרנו זה להעיר העם ללמוד הפילוסופיא והיא חכמת מה שאחר המבע, כי הלמוד הזה (כמו שבארנו בפנים הספר באריכות) הוא למוד מסוכן מאד, ובפרט לקלי השכל וצעירי ימים אשר לא מלאו כריסם בלמוד התורה על הסדר ובלמוד החכמות אחרות הקודמים לה על הסדר כמו שבאר באריכות הרב המורה (ב' ל"ב ל"ג ל"ד ה"א) וביהר מקומות; וכל מגמתו וכונתו בזכרנו מענין החכמה, רק על חכמת השמוש והיצירות; מ"מ הבאנו ראיה זו מהגאון ז"ל הנזכר להקיש גם על שאר החכמות שאין להתעסק רק בהם מזולת למוד התורה אבל בשתייהן יחד, וכן כל מה שהבאנו בספרנו זה לפעמים כתבנית דברים הללו מגדולי אנשי תורתנו, אנחנו אמנם לא כיוננו בזה בשם חכמה על הפילוסופיא מה שאחר המבע כמו שכינו הם ז"ל, אולם אל חכמות השמוש והיצירות, כי המה מישרים שכל האדם ומביאים אל יראת ה' ואהבתו, ומאשרים אל תכלית ההצלחה בזה ובבא, בתנאי שישתק אותם אל למוד התורה ע"פי קבלת חו"ל כי רק אז יוכל ואז יצליח, וירא אלקים יצא את כלם, ושתייהן כאחת אחיות תאומות הנה חוכרות אשה אל אחותה נצח לא הפרדנה (כמבאר בהרחבה בפנים הספר), כי שומר תורה אשרוהו, ואדם יפיק תבונה מה ינעם חבלו, ואשר לכבו אמון את אלקיו, אין ממנת חלק טובה, כי אמונתו זאת היא תגלהו אל חיי עד ואל הצלחה נצחית, התורה והחכמה נשמת העולם המה, ובלעדיתהן היא ארץ רפאים, חקי התורה והחכמה ומשפטי המצות, המה כמתג ורסן לבלום פי התאוות הרעות המקשרות מנוער בלכותינו, והמפר בריהם, ברית אלהים וברית החברה הפר, ומסודות קיום הקבץ הרס; כאשר בא האות והמופת, שאף האיש הישר כאנשים, מוב הלבב, ומובחר המזג, עת כי ינתק מזרי הדת, ולא יאמין בה לא מדרך עיון ולא מדרך קבלה, לא יחדל מעשות כל תועבה ורעה, כשיגברו עליו יצדי תאוות ותודמן לו במקום סתג, אשר לא ימנעוהו פחד המלך והעם, ולא חשיגוהו בלימה, תהיה עבירה קטנה או גדולה כנקימה ונמירה, גנבה וגולה, ושפיכות דמים, וכל מזמה אשר יום לעשות לא יבצר ממנו; כי אין אלקים, אין חשבון, ואין משפט, רק זרוע רמה היא תורת צדקתו.

ויהי

בגשתי אל המלאכה זאת העירותי ג"כ על איזה הקונים ישרים וצדיקים
וענינים רבים המועילים באומה כפי זמני ומקומי, בכ"כ אשר מצאתי
יד לזכרו, פעם בפנים הספר ופעם למטה מהגליון כדמות הערה, למען לא
יתבלבל הענין אשר אליו כוננתי חצי מגמתי, ונהגתי בזה מנהג קדמוניו ז"ל,
ובחרתי ללכת בענין זה בעקבותם, וביחוד הייתי מחקה כקוף את מעשי האדם
הגדול הרמב"ם ז"ל שנהג מנהג זה, לצאת לפעמים ממרכו כונתו ולהפסיק
בענין צדדי הרחוק בכונתו, אבל לא היה יכול לשממו בעבור התועלת היוצאת
ממנו וידעותיו והברחיות, כמו בפירושו לכלים (פ"ב משנה ז'): סלע שנפסלה
וכו' יצא הרבה ממרכו כונת המשנה שכיונה לענין מוטאה ואחז דרכו במסר
מדותיי ומעורר על מניעת האונאה את העכו"ם במטבעות פסולות וכו' עיי"ש
ומיים בזה"ל וכבר יצאנו מכללתנו הנה, אבל נעיר שאין ראוי ההשמטה ממנו
ואשוב לכוונת המסכת עכ"ד, וכן במורה (ח"ג פ"ג) שהכביר מלים יקרים
בענין הדרשות ואסמכתות ויצא הרבה מכלל כונתו שכיון אליה ביסוד הפרק
הזה, ומיים ג"כ בזה"ל וכבר יצאתי מן הכונה אלא שהוא תועלת יצטרך אליה כל
בעל שכל מאנשי התורה והרבנים עכ"ד, וכדומה לזה המצא בהרבה מקומות
מספריו. ודע קורא משביל! שאין לך דבר וענין אשר הזכרתי שלא כיונתי בו
איזה כונה טובה לתיקון האומה אף באיזה מקומות שיתדמה להקורא בהשכלה
ראשונה למותר, אבל המעיין הנלבב והמשביל יבין מעצמו הכונה הצרורה
בתוכו והתועלת הרב המגיע ממנה, ומה שלא בררתי את כונתי ברתבה?
עשיתי זאת לאהבת הקיצור וסמכתי על הקורא המבין.

וכן

כשהזכרתי איזה מאמר משני התלמודים והמדרשות וכדומה מהספרים
שרבו בהם המעיינים ונמצאים ביד כל אדם לא העתקתי מהם כל
המאמ' בשלימו' (כמו שנהגתי בספרי' הבלתי מצויים בנקל), אבל בקצור נמרץ מאד,
ומהם יש הרבה מאמרים שהבאתי רק ברזו, עיי"ש בספר זה, בדף או פרק זה
וכדומה (וכמו שהוכיחו על פני דרכי קצת משכילים מבני עמינו נ"י) ולא הזכרתי
אף מלה אחת מהמאמרים, וזה אמנם משני מעמים: א) מחמת התנאות הדפוס,
כי לו העתקתי אף תוכן המאמרים האלו ומכ"ש בשלימות (כמו שנהגין קצת
המחברים למען רבות עלי ספריהם) היה הספר הזה מתרבה בכמותו כפלי כפלים
(ב) מחמת חולשת כחי, כי זה לי ארבע שנים אשר ננעה בי יד ה' (יהי שמו
הגדול מבורך) וכמה ספרים ומאמרים הנוגעים לספרי הגיעו לידי אחר זה, וכבר
היה נשלם הספר על פני כלו ולא היה אז לאל ידי להעתיק מהם אף תוכן קצר;
ע"כ רמזתי את מקומם לבד, אמרתי הבא אחרי ימלא את מקומן וישלם מחסרונם,

ויאריך

ויאריך במקום שקצרתי, אבל צריך שתדע קורא נעים! שהמאמרים שרמזתי עליהם לא דבר רק הוא והדבּה ענינים יקרים ולמורים נפלאים הקלעים אל מסרת כונת ספרנו זה נמצאים בם, ונכון הוא לכל אשר יהיה לאל ידו, לחפש אתריהם וימצא מרגוע לנפשו, ודין שכר בעמלו, ואתה קורא נעים! בחנני נא בזאת לתור בכל המקומות שצינתי אם לא הצדיקני בדבר הזה, ולא הלאיתך ללא דבר, כי לא אחזתי חלילה דרך קצת המחברים, אשר מנובה לכב להראות בקיאותם ישלחו את הקורא לעיין פה ושם, ובבואו אל המקומות האלו איננו רואה את כל מאומה או קצת בבואה דבבואה מהענין הנוכחי; גם בזה נפלאות מחברתי זאת מספרי המחברים האלו, (אשר חסתי לנקבם בשם) והוא: שאמרתי כל דבר יהי מה בשם אומרו, כאשר לפניך קורא משכיל! וחוק שמתי לנפשי לבלתי ההקשט בנצוצות וחות, וה' הוא היודע ועד שפעמים רבות העליתי דבר על הספר מאשר הולידו רעיוני, ואח"כ אנכי גרסתי מצאתי שכונתי לאיזה מחבר שקדמני, או לא אחזתי למחות מספרי דבר זה, אך בראיתי בו תועלת רבה או שהוא דבר הכרח לעניני שדברתי בו, קראתי עליו שם המחבר שקדמני בזה, ע"כ לא חמצא שום דבר בקמן כגדול, אשר לא התויתו אצלו מי ומי הולידו, ואשר תמצא דבר שאין בעליו עמו, ולידי רעיוני המה אשר נתן לי אלהים בזה, גם הדברים הנמצאים בדברי וולתי שהבאתים מוסגרי במסגרת לי המה — ופן השא ענין קורא נעים! וראית איזה ענין או באור איזה מאמר, ואמרת חדש אין בו, כבר דבר ממנו זה חזק, אנא! אל תבהל ברוחק לשפוט מהר מרס תפלס במאוזני רוחך דברי שנינו, או אז תמצא ההפרש שבינינו, והחדשות שחדשתי בו בעו"ה.

ואני אינני מתהלל שגמרתי כל הענין עד תומו בספרי זה, אבל עכ"פ פלתי דרך להבאים אחרי לדבר בענינים האלו, כי כמעט לא השארתי דבר וענין כפי זמני ומקומי שלא נגעתי בקצה עמי אף שלא השלמתיו, והנחתיו לחכמי הדור השלמים אשר דעתם רחבה מדעתי אלפים, וחכיתי לה' שגם המעט מן המעט שהזכרתי בספר זה יסבב תועלת רב, כי מעט מהאמת יגרש הרבה מהשקר, כמאמר המשורר הרומי ווירגיל (Virgil):

בְּרֵק הָאֵמֶת בִּי זֶרַח,

אֶפֶל הַשֶּׁקֶר כָּלָה בִּרְחַ

ומרם אשים קנצי למלין, אוסף שנית ידי להודיעך שלא כיונתי בספר זה להועיל למי שגדול ממני בחכמה וברעות, כי מה ידעתי והם לא ידעו, ומה

ומה אשכיל על דבר חם לא יתבוננו, ומכ"ש שלא היתה מנמתי חלילה לתת
מועצות בלב חכמי הדור הרבנים הגאונים אשר לאורם אתחמם, ומרשפי גחלהם
אירא פן אכזה, כי אנשי קודש המה ומרומים ישכנו, אם לתורה או לחכמה,
ול"ח, ודי לי כי הרשוני עם קלותי, לדון לפניהם עתלמיד צעיר לפני רבו ופניו
נבושים בקרקע.

ולהיות כל חדרברים הנאמרים בזה הספר בנים על יסודות משכליים
כתוביים ומקובליים, הגעלים על הניצוח והראיות, אולם חוקים
בעזיה כמופתיהלמודיים; ע"כ חשבתי למותר להמריח את חכמי ומנינו בהסכמתם,
וכמו שאמר הרמב"ם במורה (חלק שני ס' ט"ז), ח"ל: כל מה שהתבאר במופת
לא תוסיף אמתתו ולא יחוק האמת בו בהסכים כל החכמים עליו, ולא תחקר
אמתתו ולא יחלש האמת בו בחלוק אנשי הארץ כלם עליו עכ"ל. ובכל זאת
לא חדלתי להציג בראש הספר הסכמה אחת ואיוזה מכתבים לדוגמא המדברים
בתועלת הספר הזה וטובו מה שכבדוני קצת גדולי חכמי ישראל וידידי וחכמי
האמות, יהי זכרונם ברוך.

וכאשר הגיעני ה' אל מה שרציתי, וגליתי צירי מנמתי אשר עליהם
תספינה דלתי ספרי זה, אשים דברתי אליו, והוא אשר משמו
הנכבד והנורא לכד אירא, ואך לאהבתו כמה לבי ובשרי, ויאל נא בהמון חסדיו,
אשר כהררי אל מרום יגיעו, ובטובו הרב אשר כנבעות עולם שחקים יגביה,
ויורנו דרך האמת, וישפוך עלינו ועל כל בשר יחדיו, רוח דעת והשכל, למען
תפקחנה גם עיני הסכלות שתומת העין, או אז נחזה כלנו בנוגה האמת והצדק,
לב אחד, ודרך אחד, ליראה את שמו ולהתבונן עדותיו, כן יתן לנו החונן,
המטיב, אלוך ראשון ואלוך אחרון, ה' צבאות שמו!

קדעמניץ בחודש שבט התקפ"ג למל לפק

יבין ב"ר מאריץ וצווינאן

תעודה בישראל

תעודה בישראל

אל החכמה *

עזרי בת אלהים ! עזרי אם הדעת !
לבשי השריון , אף חבשי המגבעת ,
כידונך החזיקי , ורדי מעל לעזרתי ,
פלטיני מכף אויל , כי יסער להפיצני ,
גם מלשון מתרף , כי יחרץ להרשיעני ,
כי להרם בישרון גסך אנכי יצאתי .

(* *Pallas Athena*)

שער הראשון

בהתרת שאלה ראשונה

פרק א

ידיעת לשון הקודש לכל בעל דת יהודית, הוא הכרח גדול, ולמצוה רבה תחשב לו, וכן אחז"ל בהרי"א בירושלמי פרק קמא דשבת (הלכה ג') הגי' בשם ר' מאיר כל מי שהוא קבוע בארץ ישראל וכו' ומדבר בלש"הק, מובטח לו שהוא מחיי העולם הבא, גם עמרת תפארת עמנו הרמב"ם ז"ל בפרושו לאבות (פרק ב' משנה א') מחשב למוד לש"הק למצוה ככל המצות החמורות שבתורה, והרב הגדול רבינו ישעיה הלוי הורוויץ ז"ל בספרו שני לוחות הברית — כאשר נעתיק להלן אמרתיו הנעימות — מזהיר מאד על למוד לש"הק בתכלית היותר שלמה, עפ"י דקדוקה. עד שנוכל לגלות בה את כל העולה על רוחנו על פי הצחות, וחיוב למוד לש"הק ולדבר בה חל על כל איש מישראל מעת אשר החל לגלות משגיו ברבור כמו שמבואר בספרי: לדבר במ (דברים י"א י"ט) מכאן אמרו כשהתינוק מתחיל לדבר, אביו מדבר עמו לש"הק וכו', ואם אין מדבר עמו בלש"הק וכו', ראוי לו כאלו קוברו שנאמר ולמדתם וכו' למען ירבו (שם י"א י"ט ב"א), ומכלל הן אתה שומע לא :

פרק ב

ותכלית למוד לש"הק תסתעף אמנם לתועלויות רבות — כאשר נבאר להלן — ואולם הגדולה שבהן היא להבין על ידה הכ"ד ספרים הכתובים בה, אשר מצווים עליהם אנחנו עם ישראל בכלל, ובפרט המכונה בשם תלמיד חכם, מההכרח לו שיהיו הכ"ד ספרים שגורים וערוכים על שפתיו :

ואמרו בשמות רבה (פרשה מ"א) על פסוק ויתן אל משה ככלתו לדבר אתו בהר סיני שני לוחות העדת, אמר ר' לוי אמר ר' שמעון בן לקיש מה בלה זו מקושטת בכ"ד מיני תכשיטין (הן המה הנזכרים בספר ישעיהו ג') כך תלמיד חכם צריך להיות זרין בכ"ד ספרים, וכן הוא בשיר רבה (פרשה ד') על פסוק (3)

פסוק נפת תמפנה שפתותיך כלה (נשני לשן קלת) , רב הזנא ורב חלפתא
קיסרייה בשם ר' שמעון בן לקיש אמרי מח כלה זו מתקשמת בעשרים וארבע
תכשיטין ואם חסרה חסר דבר אחד מהן אינה כלום , כך תלמיד חכם צריך
שיהא רגיל בעשרים וארבעה ספרים , ואם חסר אחד מהם אינו כלום , ע"כ .

פרק ג

על בן מעתיקי הדת , רבותגו בעלי המשנה והתלמוד עליהם השלום ,
כלם היו מקושמים בעדי תפארת כתבי הקדש , עד שהיו כל הכ"ד
ספרים שגורים וערוכים על שפתם , כנראה שהיו משתמשינ בהם בכל ית ובכל
מקום , בהלכות , מדרשות , ואגדות ; כפי שהביאם הצורך מבלי חפז אחריהם ,
ולא חסר להם דבר , אף המספרים ושמות האמות ושמות בני אדם פרטים
ויחוסים הדורות ושמות הערים הימים הנחלים וההרים וכדומה הנמצאים בתנ"ך ,
וגם היו משתמשים לפעמים בפסוקים שלמים או מקוטעים לפאר מאמריהם
ומליצותם הנכבדות ע"ד הצחות , כמו (פאה פ"ב משנה ב') וכל ההרים אשר
במעדר יעדרון , לקוח ממליצת ישעיהו (י' כ"ה) ; בבא בתרא (ע"ג ע"ב)
ואותו היום יעלו שמים ירדו תהומות הוה (תהלים ק"ז כ"ו) ; ביצה (ט"ז ע"ב) מעשה
ברבי אליעזר שהיה יושב ודורש כל היום בהלכות י"ט , יצתה כת ראשונה וכו' ,
בשעת פטירתן אמר להם לכו אכלו משמנים ושתו ממתקים , ושלחו מנות לאין
נכון לו כי קדוש היום לאדונינו , ואל תעצבו כי חדות ה' היא מעיכם (מקרא הוא
בספר נחמיה ח' יוד) ; ואמרו באבות (פרק ד' משנה י"ט) שמואל הקטן אומר , בנפול
איבך אל תשמח וגומר פן יראה ה' וגו' , (משלי כ"ד י"ז) ; יבמות (כ"ד ע"ב)
משום דרב אסי , דאמר רב אסי הסר ממך עקשות פה ולוות שפתים הרחק ממך
(משלי ד' כ"ד) גם באגרותיהם לצחות היו כותבין פסוקים כהויות , כההוא דגיטין
(י' ע"א) שרמט וכתב ליה (ר' אליעזר למר עוקבא) אמרתי אשמרה דרכי
וכי (תהלים ל"ב) דום לה' והתחולל לו (שם ל"ז) ; וכתב להו מר עוקבא , אל
תשמח ישראל אל גיל כעמים (הושע ט' א') ולפעמים גם דרך שנוי , כההוא דגיטין
(ט' ע"א) שלח ליה כאשר עשה בן יעשה לו נמולו ישיב לו בראשו , ע"ד הכתוב
כאשר עשית יעשה לך גמלך ישוב בראשך (עובדיה ט"ז) ; בירושלמי (פרק אלו
עובדין הלכה ו') ר' אבוהו שלח לר' חנניה ברבי יוכו בטיבורה (ללמוד נטנריא)
אתון ואמרין ליה גמל הוא חסד (מתעסק נקבות מתים) שלח ומר ליה : המבלי
אין קברים בקיסרין שלחתך למבריא (שכבר נמנו וגמרו שהתלמוד קודם למעשה
וכו') ע"ד הכתוב המבלי אין קברים במצרים (שמות י"ד א') .

בירושלמי דמנילה (פרק בני העיר) ר' מנא משלח כתב לר' הושעיא בי רב
שימי : ראשיתך מצער מאד תשגא אחריתך , ע"ד הכתוב והיה
ראשיתך מצער ואחריתך ישגה מאד , (איוב ח' ו') גם היו משתמשים בפסוקים
לאסמכתות

לאסמכתות לחלות כמו לזכר את מוסריהם או מדות יקרות ונכבדות אשר הורו לנו לאחוז בהם *) ולסמנים בעלמא כדאמרינן (גיה מ"ח ע"ב) וסמך וזאת לפנים

*) דע שהפסוקים שהביאו ז"ל בלגדות המה על שני פנים, או פ"ד דרוש, והוא המסכים כמעט עם פסע הכתוב ונערך מכל זד עם דקדוק הלשון ודרכי המליצה כההיא דפרק אין עומדין (ל"ב ע"א) מבחתי יכולת ה' יכול ה' מבטי ליה (ר"ל כפעל היה ראוי לכתוב ולא בשם) אמר משה לפני הקב"ה פכשיו יאמרו הגוים תשש כמו כנקבה (ע"ין הרשב"א שם בעין יעקב) וכדומה, וע"ין בספר יסוד הנקוד להר"ה שער העשירי שמביא הרבה מאמרים מהש"ס ומהמדרשות מה שדקשו על פסוקי המקרא והראה שכלם מיוסדים על דרכי הלשון ומסכמים עם הדקדוק, וע"ין בהליכות עולם לדבינו ישעיה מה שהביא בשם הרמב"ן מהשגותיו לספר המלות על הא דאמרינן אין מקרא יולא מידי פשוט; והדרך השני הוא על דרך אסמכתא בעלמא והלכו ע"ד השיר והמליצה, ואל תקרא כך אלא כך, כוונת בהם ללמוד לנו דרכי ההנהגה הישרה, או למודים מוסריים, ולמען לא ייחזו דבריהם אלו מרשינו ויהיו חמדי לגד פנינו שמו אוחותם אוחות על מקרא אחד בתנ"ך, יהיה המקרא כולל בכל לדרי המוסר או למוד המדותי שכונו אליהם, או שיש לו החדמות קלה, או שמלותיו סובלות אחר שנוי קצת מכוונת הדרוש, ולהיותו שוקדים יום ביום על המקרא, או שהמקרא שגור בפיו כמלווה פלינו, כזכר פ"ה שחם ושלם תיבותיו ענין ארוך יקר בלימוד המוסרי והמדותי או בעבודת ה' וכדומה, וז"ל הרמב"ם במורה (חלק ג' פרק מ"ג) שהם (ר"ל הדרשות) על זד מליצת השיר אשר לא יספיק פנינם על בעל שכל והתפרסם הדרך הוא כזמן הוא (ר"ל אלל החכמים שכלל אומה ובפרט אלל היונים כמפורסם) והיו עושין אותה הכל כמו שיעשו המשוררים מומרי השיר אמרו רז"ל חני בר קפרא ויחד תהיה לך על אונך אל תקרי אונך אלא אונך מלמד שאם ישמע אדם דבר מנוגה יתן אלצפו בתוך אוזנו, ואני תמוה אם זה התנא וכו' כן יחשוב בפירושו זה הכתוב, ושאלת היא כונת זאת המלה ושהיתד הוא האצבע ואונך הם האזנים, איני חושב שאחד מי ששכלו שלם יחשוב זה, אלא הוא מליצת שיר נאה מאד הזהיר בה על מדה טובה וסמך זה לפסוק ע"ז המשל והשיר, וכן כל מה שיאמר במדרשות אל תקרא כך אלא כך, זה פנינו עכ"ל: ונקראו הדרשות האלו בשם הגדה ופרושה ספורים כדאמרינן (סוטה ז' ע"ב) אומרים לפניה דברי הגדה ומעשים שאירעו (כגון מעשה יהודה ושמר וכו') עיי"ש, ובחלק אחרו במשנה דורש בהגדות של דוסי, כונתם על ספורי מעשיות שכתורה כדאמרי שם לא היה לו ללשון וכו', וכדמפרש הרמב"ם במורה (חלק ג' פרק חמישי), ולהיות שהם פ"ה מביאים בדרשותיהם הרבה ספורים מוסריים מרבותיהם הקדמונים או מלכשי זמנם או ספורי דברי הימים ע"כ נקראו בשם הגדה או אגדה, ואולי להיות הדרשות נאמרו בפומבי ובהקל על הבימה ע"כ מטעם זה נקראו הגדות (רעדטן, פרעדיגטען) נרדף עם שם דרשה, וכן נקרא הדורש בריבוי בלשון עברי בשם נגיד ובפי אחרונים בשם מגיד (רעדער, פרעדיגער) ולדעת רבי שמואל הנגיד (במבוא הש"ס) פרושה המשכה והוא מלשון ארמית ונקראת כן להיותה ממשכת את הלב עיי"ש, וממשכת את האדם לעבודת ה' ויראחו כמו שאמרו הם ז"ל אם רלונך להכיר את מי שאמר והיה העולם כך אלל הגדה, פ"כ. וע"ין בשל"ה בתורה שבע"פ כלל דרושים ואלגדות דרוש ארוך ויקר מאד המסכים לפנינו הנה שכתבנו לפיל.

לפנים בישראל (וה' ו'), וכההיא דפרק הפועלים וסמנך עד אבוא אל מקדשי אל אבינה לאחריתם, ודפרק אין מעמידין (כ"ט ע"א) וסמנך יין ישמח לבב אנוש (תהלים ק"ד), וסמנך ורוח אלקים מרחפת על פני המים (בראשית א') וסמנך וברה על שכמה (שם כ"ד) •

ומהם היו מי שהשתלמו במקרא עד שכל דבריהם היו בצח לשיהק בעין המקרא כמבואר לקמן, ומצינו שהשתדלו ג"כ להבין פשוטי המקראות על בורין אף במקום שלא היה נוגע כלל לא לחכמת הלשון ולא לדיון ולא למסר, כמו שאמרו (יומא ח' ע"ב) כיצד הלרישן מה דהוה הוה ובר, כיצד מלבישן לעתיד לבא ובר. לכשיבואו אהרן ובניו וגו' אלא כיצד הלבישן למסבר קראי ע"כ, גם היו מסמנין את המשלים מחכמי דורם לזכרון ג"כ בפסוקים כמו צדיק מצרה נחלץ וגו' (פנהרין ל"ט ע"א), כלל דבר כל למודיהם מוסריהם ומסליהם מליצותיהם וסמניהם ובר. הכל כאשר לכל היו משתדלים לתלותם בתנ"ך, ועיין ספור א"א עם השמן בסוף פרק הנחנקין •

פרק ד

ונזה היה להשלמים האלו לזכור כל התנ"ך, יען היו חוקקים אותם על לוח זכרונם, בעודם היו צעירי ימים, כי זאת לפנים בישראל לחק, ללמד את הנערים מקרא בראשית למודם בבתי הספר, והניא (גיטין נ"ח ע"א) אמר רב יהודא וכו' מאי דכתיב עיני עוללה לנפשי מכל בנות עירי (איכה ג' ג"א) ד' מאות בתי כנסיות היו בכרך ביתר (ובמדרש איכה רבתי פ' עיני נגרה ובירושלמי תענית פרק ד', חמש מאות בתי סופרים היו בביתר) ובכל אחת ואחת היו בה ת' מלמדי תינוקות, וכל אחד ואחד היו לפניו ת' תינוקות של בית רבן (ובירושלמי חמש מאות תינוקות) וכו' וכשגבר אויב ולכדום, כרכום בספריהם והציתום באש עכ"ל, ולא היו הספרים האלה לא משנה ולא ברייתא, לא תוספתא ולא ספרי וספרא, לא גמרא ולא מדרש; כי לא היו עוד אלה בימים ההם מחוברים בספר * (לענין המתפשט באומה, דברים שאמרתיו על פה אי אתה רשאי לאומרם בכתב. אבל היו הב"ד ספרים •

וכן יורה עליהם לדעתי שם התאר מלמד תינוקות, כי בשם מלמד לא יכנו חז"ל ב"א המלמד תורה נביאים וכתובים לבר, והנערים הלומדים ממנו נקראו אצלם בשם תינוקות סתם, או תינוקות של בית רבן, אולם המלמד

* (כי רבינו הקדוש סידר את המשנה וכתבה על ספר זמן רב אחר חרנן ביתר כשנשים שנה והוא ק"ך שנה אחר חרנן הכית, ובימיו נסדרו ג"כ הכרייתות והתוספתות וכו', ואז"ל שני התלמודים ירושלמי ובבלי שנכתבו כמה מאות שנה אחר החרנן • עיין הקדמת הרמב"ם לסדר זרעים וליד החוקה, ועיין רש"י בב"מ (ל"ג ע"א, פ"ו ע"א) ובהקדמתו. השר דין יחזק אברבנאל לספר נחלת אבות •

המלמד לאחרים משנה וגמר יכונה אצלם בשם רב והמבקש תורה מפיו בענינים האלה יכונה בשם תלמיד כנראה בכל שימת השם והמדרשות, וכן הבנתי מדברי רש"י (שבת כ"ג ב') בדין ריש כנישתא וכו' ומיישב תלמידים ותינוקות ע"כ, ואחר זה אנב גרסאי מצאתי לי און וסעד לדברי אלה בירושלמי (פרק בני עיר) ובמדרש איכה (בפסוק בלע ה'): ת"פ בתי כנסיות היו בירושלים, כמנין מלאתי משפט (מלתי חסר כתיב) וכל איזא היה לו בית ספר ובית תלמוד, בית ספר: למקרא, ובית תלמוד: למשנה עכ"ד. (ומזה פללתי הפעם, שגרסת המדרש והירושלמי ח"ק בתי סופרים היו בביתר היא הגרסא הנכונה, והמתישבת יותר לפי דרכנו, ונופל עליה התאר תינוקות, ומלמד,).

פרק ה

וכבתי ספר האלו לתלמוד המקרא, היה בכל עיר ועיר, כדחנניא (ב"ב כ"א ע"א) התקין יהושע בן גמלא שיהיו מושיבין מלמדי תינוקות בכל מדינה ומדינה ובכל עיר ועיר, ע"כ. וכל עיר שאנשיה לא ירצו להושיב מלמדי תינוקות (ר"ל ללמוד התנ"ך) מחרימין ומחריבין אותה, כדאיתא בשבת (ק"ט ע"ב) וכן פסק הרמב"ם להלכה (הלכות ת"ת פרק ב') ובן פסקינן ב"ד (סימן רס"ח סעיף ז') עיי"ש. כי עיקר העשה הנאמרת בתורה על האב: ולמדתם אתם את בניכם לא נאמרה אלא על תורה שבכתב והיא התנ"ך כן כתבו להלכה הפוסקים *), ועיין בלבוש עשרת זהב (סימן רמ"ה סעיף ו"א) והוא שילמדהו

*) והוא חליכא דתלמודא (כקידושין ל' א') שאמרו למדו מקרא חין מלמדו משנה ואמר רבא מקרא ו' תורה עכ"ל, וגראה מדברי הפוסקים שלא פסקו כדעת רש"י שם שפירש מקרא ו' תורה ולא נביאים וכתובים (ועיין הס"ז ב"ד סימן רמ"ה סעיף ו"א) (א"ה כלל זה נקוט בידך וזריך שחדשהו, כי הוא עיקר גדול כדינים: שרש"י ז"ל לא כון כפרשו לפסק הלכה, כמו שהביא הרב בעל שם הגדולים בשם הכס אחד, והרדכ"ו בתשובותיו כתב וז"ל, יש בידיו כלל גדול שרש"י ז"ל מפרש הוא ולא פוסק עכ"ל. וכן כתב הב"י בא"ח (סימן יו"ד) ח"ל: דרש"י מפרש הוא ולא פסק עכ"ל)

ואל יקשה בעיניך לפי דעת הפוסקים שפירשו: תורה נביאים וכתובים והאמר רבא בפירוש „מקרא ו' תורה“? זה אינו, כי באמת מצינו שמשמש התלמוד בשם תורה גם על נביאים וכתובים כאמרס ז"ל: לשון תורה לפעמים, ולשון חכמים לפעמים, או דברה תורה כלשון בני אדם. (אף שכונתם לפעמים על מקרא מנביאים וכתובים) ומצינו בפרש שקראו הס ז"ל לנביאים לבר או לחכמים לבר ג"כ בשם תורה: לכתובים, (בפרק חלק) לוא חליכס כל פכרי דרך (איכה א' י"ב) מכאן לקובלנא מן התורה: לנביאים (בפרק יש כפור) עד שחללו לו מקרא מן התורה דכתיב: וכו' בה פרייטס וחללוה (יחזקאל ז' כ"ב). ח"כ יש לומר ששם תורה גם לדעת רבא טולל כל התנ"ך. ועיין סדר תפלה להגאון יעב"ץ כשיר היחול ליום שלישי:

ואולם

שילמדו על פי משמ' המשום דקא אז יצא ירי חובתו. אבל אם למדו המקרא ע"פ

ואולם רש"י ז"ל הכין דברי רבא כפסוק, שש תורה כולל החומש לבד והנקרא לפעמים **מקרא** כלשנה דלמודא, כדחניא (ברכות ה' ע"א) ודתורה וה**מקרא**, וכאן בעליל נראה שש תורה אינו כולל כ"א החומש לבד, מדקאמר: אשר כתבתי אל נביאים וכתובים, פ"ט.

ועתה קודם נכון! לא אהדל לעורך על חמיה רבא בדברי המרש"א ז"ל. (שם ברכות על המימרא הקצרת) שלא אוכל להולמה, והוא, שלפי דעת הרב הזה כלל מנחם שש **מקרא** הנמצא בכל התלמוד אינו כולל יותר כ"א החומש לבד פ"ט. והוא פליאה גדולה! כי באמת הוא רק על המשמ' מהמשמ', וכאשר עיינתי בדברי התלמודיים, יצאתי ומלאתי שש **מקרא** כפייהו ז"ל על הוצאות שניות, ואלו הם: א) יקראו פסוק אחד שלש בשם **מקרא** או קקתו כמאמרם ז"ל (שבת ס"ו ע"א) ח"ו **מקרא** יואל מידי פשוטו. ב) **החומש** לבד נקרא אללם **מקרא** כהוא דברכות המוכח לעיל. ובתנא דבי אליהו: ים בו באדם דרך ארץ ומקרא כללד מוסרין לו מלאך אחד לשמרו וכו'. קרא ארס תורה נביאים וכתובים וכו'. וכן הוראתם בלשון הכתוב דכתיב: ויבינו במקרא (נחמיה ח' ח') ושם מכוון בהדיא שהוא **החומש**: ג) נקרא אללם כל התנ"ך בשם **מקרא** והוא דוכא דרובא, ואמרו (בשמות רבה מ"א) כתב לך, זה המקרא. וכו'. אלא כך אמר ליה הקב"ה בתיב לך תורה נביאים וכתובים ע"כ. ואמרו תורנו על כל המקרא, ואמרי (בפרק חלק) אם בעלי מקראות יעסקו בתורה ובנביאים ובכתובים, ואמרו (באלו מציאות) רבו שלמדו **מקרא** וסירש"י תורה נביאים וכתובים, (בקידושין למ"ד א'): לעולם ישלם אדם שנותיו שליש במקרא, פי' כל התנ"ך כמו שהביא המאמר הזה להלכה, הרמב"ם (ס"א מהלכות ת"ת) העור יו"ד והכ"י (סימן רמ"ו ס"ד) וכל נושאי כליהם וכלם פירשו כל התנ"ך וכולא רבות: ד) גם קראו להנביאים לבד מקרא, כמו שאמרו ז"ל בזהר לך (בספרי תורה פ"ט ע"א) ח"ל, אמאי תרגם אונקלוס אדרייתא כהאי לשון ויונתן בן עוזיאל **המקרא** פ"כ. וידוע שיונתן לא תרגם כ"א הנביאים לבד, וכן הביא הפערת זקנים בל"ח ג"כ שהנביאים נקראו מקרא. ופליאה על וזכור (עיין בספרו מסורת המסורת מאמר הפעירי) שלא שמע ולא ראה מדברי הוזהר הנזכרים פה, ויותר פליאה על ברו"ם בספרו (בנין שלמה בית האותיות חדר ראשון חלק ג') שהשיג על הכחור, ולו ראה דברי הוזהר האלו לא כתב מה שכתב פ"ט"ה) גם קראו את לשון העברי בשם **מקרא** כאמרם ז"ל: (ברכות ח' פ"א) שנים **מקרא** ואחד תרגום, ואמרו במגילה (ג' ע"א): ויקראו בספר תורת אליהם, זה **מקרא** וסירש"י מקרא לשון עברי, ופיין יפה מראה בירושלמי מגלה (פרק ד') מפורש זה תרגום, וזוהר תרומה (קל"ב ע"ב) אמרו: כל קדושה דאיהו בלשון הקדש יחיד אסור ליה למימר. תרגום לעולם ביחיד ולא בפלגין, וסימן לרוא דא שנים **מקרא** ואחד תרגום שנים לישנא דפגיון איהו דודאי קדושה דל' דק וכו' פ"כ, ואמרו (מגילה ט' ע"א) **מקרא** שכתבו תרגום וסירש"י ספר שכתבו ל' דק וכו', וזה לדעתי הספד כלשנה דלמודא בין שם **מקרא** לשם תורה אם יכון

ע"פ דרשות או רמזי לא יצא כלל ידי חובתו, כן כתב החינוך (עשה הגיל ע"ש *)
אבל

יכון האומר רק על התוכן והענין לכד הנכתב ככתבי הקדש יהיה החושש לו נ"כ ושמע בשם
תורה, אבל אם כונתו על גוף העברי דוקא ישמש בשם **מקרא** כן נ"ל אחר העיון בכמה
מקומות מהש"ס, ודוגמא אחת אחרת וממנה תקיש על השאר, מפני מה אמרה תורה הכיאו
ספר בפסח, ר"ה ס"ו א' (כחל התודף ותוכן הענין, והעד שלא הביא את לשון המקרא והכח את
ספר (ויקרא ו' ג' יו"ד), ויעבר ה' על פניו ויקרא (פשוטו דקרא הוא שעבר ה' על פניו של משה
(עיין ת' אוגליים שם) ור"ל שעבר לפניו כביכול ויקרא) ואמרו שם אלמלא **מקרא** כחוב
ה"א לאמרו, מלמד שנתעטף הקב"ה כש"פ ע"כ. וכחבו המפרשים דרים ויעבדו כש"פ המסביר
את עלייתו ע"כ. ופרשו א"כ והעביר ה' (את עלייתו כביכול) על פניו (של עמו כביכול)
והדרוש הזה לא אפשר לדרשו רק בל"ה וכן, ומה יכל לפיך קורא נעים אור חדש בכלל
הש"ס אשר לא עמדו עליו כל המחברים שחברו בפניו הזה, כתב הרב בעל הליכות עולם
בספרו זה (ספר השני פרק ב') וז"ל, דרך הגמרא לקצר המקראות ואינו מביא אותן כהיותן
כמו דאמר רחמנא ונתן הכסף וקס לו בפ"ג שאכלו ואין הפסוק אלא ויסף חמישית כסף ערכך
עליו וקס לו, וכן בפרק היראה לקיים מה שנאמר כל החלומות הולכין אחר הפה, והיינו קרא
ויהי כאשר פתר לו כן ה' וכו', וכן בהרבה מקומות מביא הגמרא פסוקים בקצרה, כך
ראיתי בתוספות לפרובין עכ"ל, וז"ל התוספות שם על המימרא דכתיב אל פתח אולם הבית
זה הפסוק אינו בשום מקום ואומר ר"י דכתיב אולם הבית ובקרא אחריתא כתיב פתח הבית והיו
כאלו נכתב בהדיא בחד קרא עכ"ל, וכן הביא הרב ר' דוד מילדולה בספרו דרכי הלימוד ויסוד
הלימוד כלל ס"ו דרך התלמוד לקצר המקראות ואינו מביא הפסוקים כהיותן וכו', וכן כתב
הרב הגדול מוהרר בן לב ז"ל בחלק ד' מתשובותיו בחידושי על קדושין פ"ט, וכיוצא בזה
מלאתי להריעב ז"ל בפרק יט נוספין וז"ל, ובני מנשה חפר וישעי אין המקרא הזה בשום מקום
אלא מקרא מקור נקשין וכו' ודרך התלמוד לקצר בפסוקים ופעמים שמוסיף לבאור כדאחיה
שאמרו בתפנית לתת להם אחרית ותקוה בגולה שהוסיף בגולה על המקרא וכו' ע"ש, אבל לפי
דרכנו שכתבנו לפיל שאם כונת התלמוד על גוף העברי דוקא ישמש בשם **מקרא** (או אחר
קרא) ואז מביא המקרא כהיותו, אבל אם ישמש בלשון **אמרה תורה** וה"ה בלשון
אמר רחמנא, **שנאמר**, **דכתיב** אין כונתו על חומר וגוף לשון המקרא אבל על
האורה ותוכן הענין, ע"כ אינו מביא לפעמים לשון המקרא כהיותו וכשהדקדק היטב בכל
המקומות האלו שמביא הש"ס מקראות שלא כהיותן לא נמצא אללם שם **מקרא** ולא **קרא**
המורה על **הקריאה** (ועיין), אבל בלשונות זולתו **שנאמר** וכדומה המורה על הענין
(עם ה"ס ויהי ימן ולגט, ויהי עם געסריבטן שטטה) ובתנא דקא דקא בעל הליכות עולם
שנאמר כל החלומות הולכין אחר הפה שאינו מקרא כלל, אבל יוכל להיות שנמצא באיזה
ספרי או תוספתא וכדומה או בספר זולתן שהיו ביניהם, וכן ישמש הש"ס כעבור זה על ספר
בן סירא **שנאמר דכתיב** (גם בזה טעה במח"כ הרב בעל הליכות עולם ע"ש) ולא
נמצא על ספר בן סירא שאמר הש"ס **אמר קרא** : ו) קראו לק"ש ג"כ **מקרא** כמו
שאמרו (שבת י"ד פ"א) **מקרא** ותפלה ר"ל ק"ש ותפלה.

* (והעפס, כי בקדימת החומר לנורה בן הפשע קודם אל הדרוש והרמז, ובאין
הפשע

אבל מי שהוסיף על חיוב המצוה ללמדו כובלון. בן דן תבוא עליו ברכה, ואולם אם למדו כל התורה כלה ולא למדו המקרא עד תומו לא קיים העשה ולמדתם אתם את בניכם, וכן משמע בברור מדברי הילקום (יתרומו"ז) שהתורה שאביו חייב ללמד את בנו הוא תנ"ך וקא, עיי"ש.

ולכן

הפסע אין דרש ואין רמו, וכל דרש או-רמו, או פוד כשיתנגד לפסע הפסוע אין שומעין להם כי דרשות-אל דוסי המה, ותו"ל הורונו זה במעט מלים באמרם (שבת ס"ג ע"א) אין מקרא יוצא מדי-פשוטו ע"כ, לכלל מונח בכל זמן ובכל מקום אפילו בדרש ורמו הדרשה הדרש והרמו תרמו והפסע במקומה עומדת, וכמו שהורה לנו המפרש הגדול רש"י ו"ל בהקדמתו לפירוש שיר השירים, שהוא מלא חידות ודוגמאות, וז"ל: מקרא אחד יוצא לכמה פעמים, וסוף דבר אין לך מקרא יוצא מדי פשוטו, עכ"ל. ואם שיר השירים כך כל התנ"ך וזלמו לא כש"כ, ועיין בפערה מאמרות (מאמר חקיר דין חלק שני פרק י"ג) דבר נפלא בענין הזה. וכלל גדול חדש שכל פקרי הדת במציאות חלקות וחדוש העולם ושכר ועונש ותורה מן השמים כלם ידעו רק מהפסע הפסוע כמו שפירש לנו התורה הקדושה באין רמזים ובאין חידות ותמונות סתומות, ודע שכל פירושיו ח"ל הנקראים תורה שבע"פג"כ מכונים ובנויים רק על יסודו הפסע ע"פ הי"ב מדות שנחנו למשה בסיני, ואל יטעון הדרשות הורות או הגדות הרחוקות הנמלות לפעמים במדרשיהם שנלח. מסכימים עם פסע הפסוע. או עם דקדוק הלשון; כי אלה אסמכתות בעלמא המה, וע"כ אמרו בפירוש שאין למדין מן המדרש, וכל מגמתם בזה לא היתה כי אם לחלות מוסריהם ותוכחתם היקרות באיזה פסוק לאות וסימן לכך כאשר בארנו בשם קדמונינו וידענו. דעת ברורה שכל קטנות ההמונים מהחולקים עלינו בנזיות על יסודות הרמו והדרוש, ולא אסונו בפסע הפסוע כי פחה נשארה טענתם מעל, ורק היציאה מן הפסע והדקדוק היתה בעוכרם ללכת דרך עקלתון, וראה מ"ש הנאון בעל התשכ"ך בתשובותיו (ח"ג שאלה ד') על הדורש שדרש כימיו על פרשת נח ועל תכנית המשכן וכליו דרשות של רמו עיי"ש, וכל מי שרואה לאמת שגטותיו ודעותיו הכוזביות ידרוש דרשות רחוקות בתנ"ך ומבקש רמזים וזים; ומפורסם הוא מה שדרש זה זמן לא כביר אחד מן הדורשים (הובא בפירוש המאסף והמקבץ לפ"א הגדשם מקרוב) על מאמר חו"ל שם אל תרבה שיחה עם האשה ואמר התורה נקראת אשה והורונו בזה חו"ל. שלא נלמוד תורה הרבה כי התורה מביאה לידי אפיקורסות, ואחד מכת הנזכרת דרוש דרש בשבת בסעודה שלישית באסיפת קהל רב, ואמר, הרבה מן הלדיקים לא היו עוסקים בלמוד הגש"ת והפוסקים כלל, גם בתנ"ך לא שקדו, מחמת דביקות בהש"ית לא היה להם פנאי, ולא יכלו לבעל שויתי ה' לנגדי תמיד, והוא לזייר כנגדו אותיות הויה עם נקודותיו באש שחורה על גבי אש לבינה, ואולם הלומדים שמוחם מכולל מעטריהם בפשטי התורה והלכות אינם יכולים לקיים זאת הכונה במוחן זכין, ואם יתאמנו אפילו לפעמים אינם כדחם מחמת הלמוד שעולה ומטמסם את מוחם, וע"ז התפלל דוד לפני ה' יתברך שיטח התורה שלמד בנעוריו כדי לקיים שויתי ה' לנגדי שהוא רצונו של הש"ית ואמר במתנלל, לעשות רצון חלקי חפצתי אך מה אעשה ותורתיך בתוך משי, ועיין מה שאמר ר"י בן דורמסקית לר"י אשר דרש על דוד, אברך וכו', ילקוט זכריה, ומדרש ש"ס, ועיין רש"י מקץ בשם הספרי,

ולכן מצינו הרבה בש"ס ובמדרשות שהיו תינוקות משיבין לשואליהם בלי התמהמה כשהיו נשאלין לפעמים על פסוקיהם שלמדו בבתי ספריהם, וראה איך היו המקראות נצורים וערוכים על דל שפתותיהם.

פרק ו

וצריך שתדע עוד, שהיה למוד התנ"ך או בבתי ספריהם על המדר, ר"ל תורה נביאים וכתובים בזמננו, הכל כפי שמדדו לו עזרא המופר וסיעתו חברת אנשי כנסת הגדולה עליהם השלום, ולא היו דולגין בתורה מפרשה שבוע זה לפרשה שבוע אחר להשלימן עם הצבור כמו שנוהגין מלמדי תינוקות זמננו במדינה זו, ועיין מה שהבאתי לקמן בשם הגאון יעב"ץ בענין הזה, ועיין של"ה (מסכת שבוש קפ"א), ואמרו ברבבה (פר"ש נצבים): איך אדם לומד תורה? תחלה קורא במגלה * (ואח"כ בספר (ר"ל ספר תורת אלקים); ואח"כ בגביאים, ואח"כ בכתובים, משהוא גומר את המקרא שונה את התלמוד, ע"כ.

ומודעת זאת שלא היו מתחילין עם הילדים משנה עד מלאות להם זמן חמש שנים רצופות בלמוד המקרא כמו שאמרו חכמי המשנה ר"ל באבות (פרק חמישי משנה כ"א): בן חמש שנים למקרא * *) בן עשר שנים למשנה

* נראה שהיו להמלמדים בימים ההם מנחות קטנות כוללת אלפא ביתא עם חנך הקריאה וספורים ומשלים קלים, לחנך בהם הילדים כספר אבבא בר בר חנה אמר ר' אבהו — זמין מתנות כהונה שם — ומה שאסרו לכתוב מגלה לתינוק להתלמד בה? כונתם על קצת חז"ה פרשיות מהחומש; דק"ל דתורה חתומה נחתנה כדיליקין מדכתיב: לקח את ספר התורה הזה וגו', ואסילו למ"ד מגלה מגלה נתנה הא לסוף אדכוק וכיון דלדבק אדבק, וחלם לדעת רבי"ף מותר לכתוב מגלה לתינוק (שיש בה חיזה' פרשיות) להתלמד, וכן פסק הס"ז (י"ד סימן רפ"ג ס"ק א') והש"ך (שם ס"ק ג') הביא ג"כ להלכה בשם גדולי הפוסקים ט"ש, מדברי המדרש שהזכרנו וזאת תוכחת מגלה למלמדי תינוקות במדינתנו שלא יפה עושים שמתחילים עם התינוקות אחר שילמדו הקריאה ח"כ החומש, ומי לא ידע כי אלו הספרים המה כתובים במליצה גבוהה ושגב, ואיך יבינם התינוק אשר ריק עיניו מליצה מלה אחת עברית, וזאת היא באמת הסבה שהתינוקות נשארים בורים בחנ"ך כל ימיהם, ואם למוד החומש הוא דבר נקל בעיני המלמדים שבמדינתנו (וען שלא יבינוהו למחליתו) אבל מה נכבד וקשה הוא לילודים ומשכילים, וכמה גדולים ועלומים מחבתי ישראל והטורים החפמלו בכאורו פ"ד הפשט בעדות ספריהם הרכים הנמלטים איתנו היום, ומי יודע אם ילא עוד ידי כונתם, עיין לקמן מה שכתבנו בשם רש"י הביאו הרשב"ם פרשה וישב *.

* *) אבל פחות מחמש חן מכניסין כלל ללמוד המקרא, ובכמה דורות שאחריהם שנחמטעו הכחות וחלשו הלככות, לא היו מכניסין ללמוד המקרא בליד מכר שית, כדלמרינן נכבד (4)

למשנה, בן חמש עשרה שנה לנמרא, ועל המבלבלים זמן הלמוד הזה שהורו לנו חז"ל, ומלמדים עם ההלמידים בקמנות. משנה ונמרא, עליהם אמרו (ע"י י"ט ב') על הלומד ועל המלמד עליהם הכתוב אומר, לא כן הרשעים וגומר, כן פירש המרש"א ז"ל ע"ש. ואמרו בפרק זה בורר (כ"ד ע"א): במחשכים הושיבני כמתי עולם, איך ירמיה זו הלמודא של בבל, ר"ל למד מבולבל שלא בזמנו, ולא כסדר שסדרו לנו חז"ל, כן פירש המרש"א ז"ל ע"י"ש.

נחק וזמן ניתן לנער בגוגי חמש שנים רצופים לכ"א משלשה יסודי הענינים האלו הכוללים לסודי איש הישראלי, ר"ל מקרא ומשנה ונמרא שהוא זמן מסונל ידוע בדברי רבותינו ז"ל, אשר חכמים הגידו ממה שהביאם הנסיון, שיוכל הלומד להצליח בלמודיו במשך זמן כזה, אף אם לא יהיה מבני העליה היותר גדולים, וישארו תרותם על לוח לבו כל ימי צבאו על הארץ, עיין חולין (כ"ד ע"א), ואולם רוב הנערים שהיו קשי השנה לא הכניסו כלל ללמוד המשנה ומכ"ש לנמרא, כמ"ש בויקרא רבה, הובא בילקוט קהלת (רמז תתקצ"ו) על פסוק אדם אחד מאלף מצאתי: בנדהג שבעולם אלף בני אדם נכנסין למקרא יוצאים מהם מאה, מאה נכנסים למשנה יוצאים מהם עשרה, ואחד לתלמוד, הוי אדם אחד מאלף מצאתי, עכ"ל.

ודע שבמשך זמן הנזכר בלמוד המקרא למרו התינוקות גם הדקדוק ופסקי המעשים בבית הספר, כדאמר רבי יוחנן (נדרים ל"ו): שכן פסוק טעמים שקיל מינייהו, ופירש רש"י שבלמדו נקוד וטעמים ע"י"ש. ועל מלמדי המקרא נאמרו הדברים שם כידוע, ואמרו בגמרא (שם): ויבינו במקרא אלו בסקי טעמים (*).

פרק

כנכא כתר (ד"א ע"א) נכי תקצות יהושע בן נחלא: אמרו שהיו מכניסין ככן שם או שבע, ועיין כנכא"מ (הלכות ח"ת פ"א הלכה ו') שחלק בין כריא לכחוש, ובחוספות כנכא כתר שם ועיין כתובות (גין ע"א), והאידנא נראה עכ"פ שכל יתחילו עם התינוקות מקרא עד שיהא בן שש (כי בזמן הזה כחות האנשים הלכו וחסרו מאד מאד) ואין צריך לומר בילד כחוש; וכבר העיד הנסיון שהרבה ילדים קמטו ולא עת בעבור זה, הלכד הפנעים הנוראים והחליים הקשים הגורמים לו כמבואר בספרי חכמי הרופאים, ועיין בספר מחקר אביאטיק להחכם הרופא הגדול הוספלנד (D. Ch. W. Hufeland's Macrobiothic Theil 2. Abs. II.)

(*) ואף שלא היו עוד בימי חז"ל שמות התנועות והטעמים, וכל השמות ההסכמיות, וכללי הדקדוק והרחבת הדינים, שלטינו היום בספרי הדקדוק, ואף"ל שם דקדוק למלכה הזאת הנקרא בלשונם גראממאטיק (Grammatik) (כי כל בעל דעת יודה שגמאותרים במה מאד לזמן חכמי התלמוד, והמה הסכמות אנשי המלכה הזאת שנתחדשו זמן רב אחר התימת התלמוד, ורוב כללי חכמת הדקדוק שבימינו שאולים המה משפת ערבי וארמי כאשר יצדון עליהן שמוס, גם לשונות אחרות היו לדקדוק לשון עברי לעזר ולסעד, וכעניינו אלו

פרק ז

ומה שאמר רבינו חם ויל בתוספת (קדושין למ"ד) על המיטרא שם „לעולם ישלש אדם שנתיי, שליש בנקרא, שליש במשנה, שליש במרא.. ח"ל

אנו רואים שהכללים הולכים ומתרחבים ונשתנים מיום ליום, מפת היותה לחכמה על ידי החכמים העוסקים בה, ואין מדקדק או חוקר כלשון שלא ישנה או יוסיף בה, ח"ל הגאון ר' אפרים זלמן פרנקל ז"ל מבראלי בספרו שערי אפרים (שער ג' סעיף י"ד) אין בידינו כללי חכמה זו (של דקדוק לש"ק) במסורת מחכמי הס"ס שקבלו איש מפי איש הל"מ רק מה שאבותינו הקדמונים (בערך זמן שלנו) יגעו ומלאו בחכמה זו עכ"ל, בכל זאת יסודי הלמודים האלו היו מלא, ובפרט הכרת התנועות וקולן וההפסקות (אף שלא ידענו איך היו שמוחס או) כי בלעדן אין כחה איש להוציא משפתו הוזה אות אחת, ובלעדן הפסקות לא יבין השומע את כונת הקורא או המדבר, גם בלתי ספק שהמורה לילדים בימים ההמה היה מעורר אותם על כללים מיוחדים, מכנוי יחיד ורכים, זכר ונקבה, עבר הווה ועתיד, טובא ופחא ומ"ב וכדומה, (להבינם ע"י המקראי קדש, ובפרט אחר שחזרה ל"ה להיות לשון מדברת והיתה להם כלשון זרה) וראיתי אמנם לערוך הנה דעת המחברים, מתי נעשו שמות החדשים ההפכמיות הנמנאים אחנו היום בספרי דקדוק, ומי היה מחבר הראשון בעניני הדקדוק החדש והרשימה, ומלאתי להכנס ר"מ בוטרילו כשראשו לשאר יצירה, לענין הדגש, ואמר; וכבר חנבר על זה היסוד ספר הנקוד הגדול אשר חברו רב אשיי בבבל והוא הנמנא היום בישיבתנו ע"כ (לא ידעתי אם הוא רב אשי האמורא שהיכר התלמוד בבלי שהיה בשנת קפ"ז לחלף ברביעי, או אולי רב אשי אחד מהגאונים והוא אביו של ר' דק שהיה בשנת תקמ"ח לחלף בתמישי, או אולי הוא אחד מהאחרונים, גם לא אוכל לכן אם הוא הנקוד כלורתן ושמותן שבידינו היום או לא), ואולם ר' אליהו בחור בספרו מסורת המסורת מחסם לבעלי המסורת (והמה השני בחי ישיבות שהיו בסברא בזמן רב שרירא גאון או אחריו מעט, והיו בקיאים מאוד בנחות לשון עברית ונקראו הישיבות האלה כפי-בעלי-אסופות, בני אשר ובני נפתלי, ע"כ ראשי הישיבות האלה, האחד ר' אהרן ב"ר משה משכנא אשר, והשני ר' משה בן דוד משכנא כפתלי) והגאון ר' יעקב ז"ל בספרו מספחת הספרים על התאחד בתקוני זוהר (ז' ע"א) ועוד קמץ אוקמוהו מרי דקדוק דאיהו חנועה גדולה וכו': אמר שמחברי הדקדוק היו מאותאים מאוד אין צריך לומר בערך התנאים. אפילו גם באמוראים והגאונים אין זכר לנו אף המה נחחדשו אחר הגאונים במערב ע"י ר' יהודה חיוג מפאס עכ"ל. והוא ר' יהודה ב"ר דוד פאסי הרופא הנקרא חיוג שכתב עליו הראב"ד בקבלתו שהעמיד את לשון הקדש על בורו אחר שנשכח בכל הגולה, וכדעת הגאון יפ"ב הנ"ל כן דעת רוב המחקרים והמדקדקים אשר הגיעו בסריהם אלינו, וכן הוא דעת גדולי חכמי הנוצרים כמו שהביא בשם החכם השר עשאקבי בספרו מענין היהודים (Rosprawa o Żydach przez Czackiego, s. 175) ואעתיק לך לשונו: קיהודים למדו חכמת הדקדוק מהערביים, זרבי סעדיה גאון שהיה במאה העשירית (למנין הנוצרים) הוא הראשון שחבר ספר דקדוק לשון עברי, הנקרא גראממטיק ובמאה העשתי עשרה, (למנינים) קס ר' יהודה חיוג וחבר ספר דקדוק כלשון עברי, גם ספר שרשים, והחכם הזה נקרא כפי הקדמונים בשם נביך או נביא המדקדקים עכ"ל. ושייך ג"כ כלפול

ויל: שאנו מוכיני אהא דאמרינן במסכת סנהדרין (כ"ד) בבלי כלולה במקרא ובמשנה

פלטל לרדך מערין זה בהקדמת התורה להחכם רמב"ם ויל הנקראת אור לנתיבה, מה שהביא בשם הרמב"ם (בתחלת פ"י התורה) ומדברי הכוזרי (מאמר ג' סימן למד וסימן ל"א) ובשם הר"א בחור ובשם בעל אמרי בינה פ' נ"ט, ומספר סיג לתורה ומהגאון יעב"ז המוכר פ"ט - ולי אני סבדך קורא נפיש! ראה ברורה ממשנה ה' פרק ב' דע"ז (ובשיר השירים רבה על פסוק כי טובים דודך) שלא היו נקודות כלל על המקרא אף בזמן חכמי המשנה, ומהני שלא הרגישו בזה כל החכמים הנזכרים שדברו בזה הפנין - ויל שם: אמר לו (ר' יהושע) ישמעאל אחי האיד אתה קורא (שיח א') בי טובים דודך (דודך) או דודיך (דודך) (פ"ט הכרענורא והתו"ט) א"ל דודיך (דודך), א"ל אין הדבר כן שהרי חברו מלמד פליו לרית שמניך טובים ופירש"י ויל, חברו מלמד פליו שהוא לשון זכר לרית שמניך טובים וגו' טלמות אהבך לא שייך למימר לנקבה עכ"ל, ואם היו נקודות על התנ"ך לא היה שאלו איך אתה קורא, ועוד מלרית ששניך שהוא בסגול וקמץ היה לו להוכיח ולא משלמות, והכן - חולם בספר בן יוחאי למחר"מ קונין (והוא השנוה על ספר המספחת להגאון יעב"ז ויל) מענה פ"ט, ראיתי שמתאמץ להראות ששמות ההסכמיות שבהכח הדקדוק היום בשמות התנועות והגינה וכדומה, גם השם ההסכמי למלאכת הלשון הנקרא בלשונם גרמאמאטיק ר"ל דקדוק כבר נמצאו בזמן התלמוד, ועוד מוזמן קודם להם, ויל: חמלא מפורש בגמרא כמעט דברי הוואר הג"ל ושהמה הלכה למשה מסיני ולא נחמדשו פ"י המדקדק ר' יהודה חיוג והמאחרים ממנו, אמר רבי יוחאי (בדרים ל"ז ב'): מקרא סופרים ועיסור סופרים הל"מ, מקרא סופרים, כגון, ארץ, שמים, שמים, וכו', ופירש הר"ן ארץ וכו' בשם בו אהנתחא נקראו ארץ שמים שמים בקמץ (תנועה גדולה) והוא הל"מ עכ"ל, (כל פלטלו חמלא בזמן שלמה בית התנועות) על זאת אשוב אחפלא מאד פ"י ההכס קונין, איך פנינו יחזו זרות, וירדוף אחר כל חילול, למלא במאמר זה של התלמוד שמות התנועות וכו', איה איפוא הם? אם הר"ן ויל מזכיר אתהנתחא וקמץ כמו שהם נקראים גם היום אנחנו אין להפליא שהר"ן ידע חכמת הדקדוק עם שמותיהם החדשים, כי קרוב לנו ולזמננו הוא, ובכל זאת אין אתנו יודע ממאמר הזה איך היו שמותם אז בימי התלמוד - כאשר הגדנו לעיל - עוד שם ויל: רש"י (זכחים קט"ז ב') פירש מאמר ר"א ופסאי נריך להפסיק כאן נגינת טעם המקרא באתהנתחא פ"כ, גם פה אסף בחפניו רוח הכל ומאומה אין בו, ותשובה על דבריו תספיק לו חשוכתנו הנזכרת, עוד שם ויל: ואם הגאון (יעב"ז) המשיג מלא זר בעיניו לראות בלשון ויל מרי דקדוק, אתה תענה, כבר אמרו בש"ס (סנהדרין ז"ט פ"א) ואפילו אמר כל התורה מן השמים חיוג מדרקדוק זה וכו', וכוונתו בגמרא על חוקות הדקדוק כמו שכן הוואר כלל במלת דקדוק כמבואר פירש מאמר זה בכ"י (סור א"ח ס"ק מ"ב) בשם הרר מנוח פ"ט, עכ"ל - חלילה! לא כוונת ויל על מלאכת הדקדוק הנקרא גרמאמאטיק בלשונות העמים (והשם הזה הסכימו עליו המדקדקים החדשים מר"י חיוג ואילך והשאלו את השם הזה משם דקדוק הגמלא בתלמוד לרוב, מדקדק במשפט, מדקדק במלות, דקדוקי עניות, ויל התשבי: דקדוק בדברי רבותנו ויל דקדוקי מורה, דקדוקי סופרים, כלם לשון דק כלומר המשיג בדבר דק דק ובלע"ז וזפסיל (Subtil) וכן דקדוק הלשון (שאלו קוראים) שניך לעין דק

באותיות

ובמשנה ובגמרא *) בנתנו רק שלצאת ידי קריאת מקרא וסמנה ונמרא לחדות
היום יוצאין בעסק התלמוד לבד * *) אבל צריך שידע מרחלה תנ"ך על פני
בלה

באותיות ונקודות, ובכנינים ופעולות, וכן קורין לו **דייקנות** עכ"ל) ומה שהציא בשם הכ"י
על מאמר הזה הוא ראיה מתנגדת לדבריו, כי הכ"י כחב בפירוש שאין הכונה על הנגינה או
הנקוד עיין בש"ע א"ח סג, והר"ר מנוח במח"כ לא כיון יפה, ובפרש אחר רש"י ז"ל שם
בסנהדרין על מאמר הנ"ל, חוץ מדקדוק זה, שפרשו חסרות ויתרות, ומה שהציא ממסכת
סופרים (פרק ג' הלכה ח') ספר שנקדו או ששקפו ושנקד ראשי פסוקים שבו אל יקרא בו עכ"ל.
ראשונה שאין ראיה ממסכת סופרים שנתחברה בדורות האחרונים, כמ"ש הרא"ש בהלכות ס"ת,
ועיין תוספות ברכות (י"ח), ועוד שכונתו הוא על הפער נקודות שבס"ת שהציאו רבותיו
ז"ל במדרשות, כמו נקיד על **אִיִּיָּה** שרה אשתך, נקיד על **וַיִּשְׁקֶהְיָ** אבל לא על הנקודות שנקראו
בימינו תנועות, המניעות את האותיות הנקראות בלשונם (וואקאלס) (Vocale) גם מה
שהציא החכם הזה (מענה ג') מתוספות (עירובין י"ח ב'), "קרי כיה הנשמה בדגש" בשם רבינו
מנאל על התימאל ידי לעולם להשתמש בשם ב' אותיות שנאמר כל הנשמה" דברים של מה בכך
כמה, ורורו ונשמה אין בהם, הראיה הוזה היתה מפסקת להחכם הנ"ל אם היה רוצה להוכיח
שרבינו מנאל ידע מחכמת הדקדוק ומהשמות ההסכמיות שבידיו היום, אולם לא על חכמי
התלמוד, ואם כל רז לא חנים לחכמי התלמוד עליהם השלום, לא יכהה בזה יפעת כבודם
קדושתם תורתם וחכמתם חלילה! אם לא עלו על לבם השמות אשר חדשו המדקדקים האחרונים
כפי הסכמתם וכפי העולה על רוחם כדעת הגאון רבינו יעבז ז"ל : ומה שהפלא החכם מהר"ם
קונין במענה פ"ט המוכרת על הגאון יעבז הנ"ל, איך יוכל להיות שלא ידעו חז"ל משמות
הדקדוק שנתחדשו בימינו הלא משה רבינו ושלמה המלך שהיו קדמונים מאד מזמננו כפרד חז"ל
ידעו כלמי שפך (לדעת חורני אחד) גם מלאכת הדפוס כבר (פרס שנתחדשה פ"ג גוסטנברג
בשנת ר' לאלף השני) כי איכה יוכל להיות שאדון הנביאים או החכם מכל אדם לא ידע דבר
קטן כזה, ולהשיב על עלייתו זאת, הסתי על הדיו והעם כי איננה שזה כמקום.

*) **א"ר** מי יורני דשת בדברים האלו של רבינו חס הקדוש באמרו : שאנו סומכין
אהא דסנהדרין פ"ב. כי מה ענין וסמיכה זה לזה, הלא כוונת הש"ס דסנהדרין רק להראות
בצאת הכנליים בזה ועניות תורתן, כמו שהולך הש"ס ומספר כגונותם ככל המאמר הזה לפניו
ולאחריו, וכאשר העיר פ"ו המרש"א ז"ל שם, ולפי דברי המרש"א משמש מתאמר הזה ההיפך
מקצה אל קצה, ממה שהוכיח הרכ ר"ת ז"ל, עיי"ש בפדגויו על האגדות דברים של ספס
בנוים על אדני האמת והשכל, ועיד שבתלמוד שם לא אמרו **בבלי** כיו"ד היחס כ"א **בבלי**
א"א איננו תאר לשם **תלמוד**, וז"ע. ואשר ימלא פשר דבר בדברי ר"ת האלו למנוח תחשב לו
ובפרס שנתנו ג"כ דבר זה כזוהר חדש אף כי אין לנו עסק בנסחרות לדעת איך באו אל קרבנו.

**) וזו היא דתנו רבנן (בב"מ ל"ג א') העוסקים במקרא מדה ואינה מדה, ר"ל
האנשים היוצעים מכבר המקרא בשלמות אבל עוסקים בו ומשתדלים בקריאתם יום ביום אעפ"י
שהוא ג"כ מדה ר"ל מעלה, אולם איננה מעלה רבה כעסק התלמוד מפני שהתלמוד הוא ניר קשה
מאד וצריך לזה זכירה רבה ואם לא יעסוק בה יומם ולילה ישתכח ח"ו, ועל דורות הראשונים
נאמרו

כלה, כמצווה עליה כל אשר בשם עברי יכונה ובפרט התלמיד חכם, וכן מפרש
הנאון בעל של"ה בספרו הנ"ל (פ"א) את דברי ר"ת האלו. גם אחיו החסיד ז"ל
בהגהותיו לספר יש נוחלין כתב ג"כ בדברים האלה על דברי ר"ת הנ"ל וכה סיים
דבריו הרב הנ"ל: אבל חלילה להעלות על הלב שלא יהיה בקי מתחלה בתנ"ך
ע"כ. וכן כתבו רבינו ירוחם והרמ"ה (הביאם הכדק הבית סימן רכ"ו) שכל זמן
שלא קרא מקרא כל צרכו חייב להשליש למדו ע"כ. ולזה הסכימו כל גדולי
הפוסקים עמודי התורה אשר עליהם נכון כל בית ישראל.

פרק ח

ואינני רואה שאחד משלמי הדעת יחשוב שכונת ר"ת ז"ל שאין צריך
להיות בקי בתנ"ך כלל, כאשר חשב רב אחד מגדולי האחרונים
באחד מספריו, והעלה כמעט להלכה שאין אנו חייבין בזמן הזה ללמד את בנינו
מקרא, כ"א התלמוד לבד, וסמיכתו רק על דברי ר"ת האלו. שגגה יצאה מלפני
השליט הזה! כי באמת לא לבד שהוא נגד הגמרא וגדולי הפוסקים ראשונים
ואחרונים, הנה גם הוא דבר זר ורחוק משכל האנושי, היבנה איש בשמים עליות
ביתו, מרס יסד אגודתו על הארץ? אם יספון את ביתו גבים, מרס המבעו
האדנים אשר הבית נשען עליהם? הלא ארמון התלמוד ומבצר חומות תורה
שבע"פ, נחצבו עמודיהם על פנת יקרת תורה שבכתב, ותהי למו למוסדות,
ותורה שבע"פ אינה כ"א פרוש התורה שבכתב, וז"ל הלבוש (לבוש התכלית סימן ג')
כי המשנה היא פי' על המקרא, והגמרא הוא פי' על המשנה, ועיין רש"י חגיגה
יז ע"א) ואיך נבין איך מאמר אחד תלמודי מבלי דעת תחלה כתבי הקדש
הקדומים להם? והוא כמי שאומר אלמד תשבורת מבלי לדעת ארבעה יסודות
המספר תחלה, או אלמד חרשי הלכות מרס אדע להבין הלכה אחת בש"ס.
וזמזוב מעם אמרו במסכת סופרים שנה ולא קרא היו בור ע"כ* (וכן כתב
הרא"ז בקרושין פ"א) והנהגות מייסדי (פ"א מהלכות ח"ת), ואמרו בפרק משוח
מלחמה: למדה תורה ד"א וכו', הכן בחוץ מלאכתך זה מקרא, ועתה בשדה
לך זה משנה, אחר ובניה ביתך זה התלמוד, ע"כ, ובמסכת סופרים (פרק מ"ז ח')
גרסינן: כשם שא"א לעולם בלא מלח בלא פלפלין בלא בשמים, כך א"א לעולם
בלא

גאמרו הדברים שלא היו ראין לכתוב כ"א המקרא עיין לעיל והבן, ועיין רש"י שם בב"מ כ"י
משם נלקח חוכן הדברים.

(*) וידוע חדש, שכל מקום שאמרו בגמרא משנה קודם למקרא, או גמרא קודם
למשנה, הכונה על קדימה במעלה (ולענין הוראה דוקא שאין מודין מהמקרא הלכתא גם מהמשנה
מפני המחלוקת) חבל לא על קדימת זמן הלמוד, וכקדימת החומר לצורה ככה קדמה המשנה
לגמרא והמקרא למשנה.

בלא מקרא ומשנה ותלמוד וכו' , ולא שיהא דולג במקרא ומשנה ויבוא לידי תלמוד , אלא ע"ט שילמוד מקרא ומשנה ויבוא לתלמוד , וע"ז נאמר הן עשיר קרית עזו , וכחומה שנבנה במשכיתו, עכ"ד . וכשתחזק בדברי השלמים האלה תראה שמדמים המקרא למלח , להראות כי הוא דבר עקרי והברחי בלהי נמנע בלמדי איש הישראלי , ויפה כבודו בשם מלח , כ"א תתן כל ראשי בשמים במאכל ולא תתן בו מלח , יגעל בו חיד סועמו ויהיה לזרא לו כי הפל הוא ועיין תוס' ב"ה ושון שמולחין (ביצה י"א ע"א) ומקרא מלא דבר הכתוב : היאכל הפל מבלי מלח ? *) ועיין מה שכתב הרב החכם ר' חייא הכהן דילארה בספרו משמרות סדונה (באות סם בסדר מדרות) בענין למוד המקרא , על רבני אשכנז שהיו לפניו ובזמניו ועיין בבנין אריאל להנאון מדר"ש (בפרשת תאנינו) מענין זה :

פרק ט

ומלכד שמצוה כל בעל דת עברית על למוד לשיקק מפתח דתו ואמונתו — כמבואר עד הנה — גם השכל יחייבהו , ידוע שלא יתואר עצם מה בתאר מה כ"א מצד מקרה התאר הנמצא בו , וכאשר לא יכונה איש בשם חכם כ"א זה אשר נמצא בו מקרה החכמה , או גבור במקרה הגבורה , כן לא נכון לכנות בשם עברי כ"א האיש הנמצאים בו כל גרדי השם הזה , ובמה ניכר ונבדל איש אחד פרמי או אומה שלמה אחת מזולתה , אם לא בשפת לשונה , כי הוא התאר הראשי אשר נגדרו בו האנשים בארצותם לנוייהם — ובעבור

* (ובעבור זה היה המלח יקר מאד צעירי קדמוניו , והתורה אמרה ולא תשכית מלח ברית ואמרה על כל קרבנך חקרינ מלחגס' הרומיים הקדמוני' שמו ככל קרבניהם מלח' והמפורד האתער היוני (Homer's Jliade, B. IX. 314) נזכרו את שם מלח כינהו כחואר חלקי ייהמלח האלקי , וכן יכנו הרומיים את חכונות הנפשות בשם מלח בלשונם , ד"מ : סאלסם (Sales) (המלאות שכליות) אין סולסום (Insulsus) (דברי תפל , כסלות) עיין ספר מלמד קדמוניות לרומיים (Lehrbuch der römischen Alterthümer, Wien 1823. §. 84.) ולפי עדות החכם שארדטן (Chardin) היו הכשדים והפרסיים מכנים את כל הזרכים והפרס (מונטער המוט חומר בעוקדורוג) בשם מלח , ומוזה אולי נכון המקרא (במדבר י"ח י"ט) כל תרומת הקדשים אשר ירימו בני ישראל לה' נתתי לך ולכהניך ולכנתך אחד לחק עולם ברית מלח עולם הוא לפני ה' לך ולזרעך אחד , ר"ל הוא פרס וחק הכהנים להם ולזרעם עד עולם . ואמר חכם אחד בספרו קדמוניות לעבריים (Hebräische Alterthümer) שמוזה יכונה בלשון אשכנז השכר והפרס בשם זאלד (Sold) ומוזה וזאלדס (Soldat) עכ"ל , וגם אלל הרומיים היה נקרא הפרס הניתן להפקודים (בעוקדורוג דער בעשעמטען) בשם סאלאריום (Salarium) הנגזר משם סאל (Sal) שפירושו מלח , עיין מ"ק לרומיים המזכר §. 142 ומדכריו אולי נכון הפסוק נעזר (ד' י"ד) די מלח היכלא מלחא .

ובעבור זה הושאל בעברית שם לשון ע"צ המליצה אל אומה המשתחפת בדת ואמונה (יחזקאל) כמו לקבץ את כל הגוים והלשונות (ישעיה ס"ז י"ה) לא שלמה בהן אמה ולשון (שבת ק"ה ע"ב) על כל אמה ולשון (ע"ז ב' ע"ב) ; והושאל ג"כ ע"צ המליצה בעבור זה שם לשון אל הנהגת אומה פרטית ונמסיה אשר בה מתבודדים ומובדלים מחברותיה, כמו ומדבר בלשון עמו, (אסתר א' כ"ב) ופירש הרלב"ג להתנהג עם אשהו במנהג עמו, ובן העתיק שם המעתיק לל"א החכם מהראו"ז עיי"ש. ומעם המליצה לדעתו להיות הדבור יסוד כל קבוץ מדינה, ולשון כל אמה ואמה אכן בוחן, אשר בה נוכל להקיש על דעותיה, ודרכיה, ומדרגתה, במעלות השלמות, כמו שהעיר ע"ז החוקר האלוקי הרמב"ם ז"ל במקום אחד. —

פרק יוד

ואיד לא יבוש אי"כ אשר בשם עברי יכונה, ונעדרה ממנו ידיעת לשון עברית! ובפרט אם הוא מיקירי אמתנו וחכם הדור — (ב' הפכים בנושא אחד!!) כי ידבר את חכמי הנוצרים השלמים היודעים, לש"הק בתכלית השלמות, וכאשר יהי נשאל על איזה ענין מסקראי הקדש, כגון הסתעפות הדורות, או קורות ימי קדם, או בפרשי המלות ודקדוקן, או בתפארת מליצתם, וכדומה. והוא יפער כנער פיו, מבלי לדעת להשיב אותו דבר, — הלא בוז יבוזהו חרוף יחרפוהו, גם אנתנו כל העדה הישראלית, נהיה על ידו לדראון וחרפה, וההולל יפעה שם יעקב, ולשמצה תהיה בעיניהם ובעיני עמם, באמרם: לשוא הכנו עצמכם בשם עברים, לא לכם יאות השם הנכבד הזה.

וכבר צוח על זה הגאון רבינו יעב"ץ וצ"ל בספרו שערי שמים (שער השלכת) ח"ל: הנחמדת ומבוכרת (שפת העברית) גם בעיני כל העמים היודעים ומכירים כבודה, וחוקרים ודורשים בה, הלואי שיהיו בני עמנו בקיאין במסקרא כמוהם (*), ועוד להרב הזה בשער הגיל, ראיתי שמה ושערורה בעם וכו' שאינם

(*) גם רבים מהחמיהם הקדישו כל עתוהם כלמוד לשון עברי כפמל ויניפה רבה עד שחברו בה ספרים מופלים ויקרים, והרחיבוהו למאד והגו סינים מקרבה — ישלם ד' פעלם חלף עונתם ועמלם — מן המפורסמים אשר הגיעו ספריהם אלינו המה: החכם בוקסמארף (J. Buxtorf) הראשון פראטעססאר בבאזיל (Basel) והוא שהדפיס הספר קאנקארדאנץ בתוספות הגהות, וחבר ספרי דקדוק ושרשים בעברית, גם בלרמית ובחלמוד חבר ספרים מופלים בלשון, ואחריו קס בנו וכן בנו ויניו ונכדיו כמה דורות והתעסקו כלמוד הזה, והרכו בחקן לשוננו הקדושה, והחכם מיכילעס (J. D. Michaelis) פראטעססאר בגטטינגען (Göttingen) והחכם העזיל (Hezel) והחכם הערדער (J. Herder) וכפרע החכם המפור' אייכהארן (J. G. Eichhorn) פראטעססאר ציטנא (Jena) ספריהם נודעים

שאינם רודפים להכיר לשונם האמתי לשון הקדש אשר בלעדו לא ירים איש את ידו, אף בחכמי האמות לא יקרא חכם בשלמות, אם לא יהיה נשלם בידיעתו, ומפזרים על זה מסון. חזן רב, עם שאינו מההכרח ללמודם העקרי, משא"כ אנחנו שהוא הכרח לנו, עכ"ד.

פרק יא

גם אם נחפש בעין חודרת בין התועליות הרבות המגיעות לנו בע"ד עברית מידיעת לש"הק נמצא ג"כ שידיעתה בגולה עתה הוא הכרח גדול, ותכליתה רבה מאד, כי רב טוב נשיג על ידה, כי הוא נעשה קשר הדת וקיום האמה, הוא הברית התיכון המברית מקצה חבל ועד קצהו, כאיש אחד חברים, את כל אחינו בני הגולה המפורים בארבע רוחותיו, והוא שאקח את כל ישראל הנפרדים זה מזה במרחק רב, בין עמים שונים המדברים בלשונות שונות, ורק היא מקשרת יחד לבותיהם לעבוד ה' שכם אחד. ובלעדה מי יודע אם לעת הזאת היתה לעם ישרון פלטה, ולדת תורתנו שארית, ר"מ: במה יגלה איש עברי הצרפתי המדבר בלשון צרפת את רעיוניו (הן בדברי תורה או בעניני אהבה ואחוה והדומה) אל אחיו העברי הגר בעיר קאליקוט (Kalikut) באזייע בארץ הודו המזרחית מרחק רב מצרפת יותר משלשת אלפים ושש מאות פרסה) המדבר בלשון מאמולי (Tamuli) וכדומה לאלה; אם לא בלשון הקדש, המשותפת לכל היהודים המשונים בלשונותם בארצותם לגוייהם, והרוחקים זה מזה כרחוק פנות חבל זו מזו.

פרק יב

ובאשר התבאר הכרח למוד לש"הק לנו בעלי דת עברית מצד התכלית, ראוי להתעורר עתה על גדל יקרתה גם מצד שלש סבותיה האחרות, והם: החומר, הצורה, והפועל, ונאמר:

מצד החומר: כי היא שפה ברורה והיפה בכל הלשונות, וכל איש יודע לשונות ואשר לו חיד למעום נועם מליצה ושיר, יתן עדותו

כי

מדעים לכל דורשיהם לשם ולתהלה. וזימנו היום נתלא ג"כ הרכה חכמים נוצרים המתעסקים בחקון לש"הק, ובפרט הפרופססאר בהאלל (Halle) החכם ווילהלם גזעניוס (W. Gesenius) און וחקר ותקן חבורים הרכה כפרושי המקרא וכדקדוק ושרשים וכדומה לתופלת הלשון, ועוד ידו נטויה לחקור ולכתוב כמסורסם — ופיין כספרי החכם אייכהרן האל (J. G. Eichhorns Geschichte. d. Litteratur B. 2. §. 354. 414. B. 3. §. 19. 91. 93.) מה שזכיר מכמה מאות מחברים אנגליים ואשכנזים מה שזכרו ספרים און חקר בעברית וכתלמוד וכו' ממאה שטכרה עד היום.

(5)

בי נברה לשון העברית במעלותיה על כל אחיותיה, ולהנתן חשרבים והיא השלמת על כולנה, והגדולה שבמעלותיה החומריות, היא הסגולה היקרה הנמצאת בה, והוא שהונח כל שרש ושרש בשמות ובפעלים שקול וערוך מסכם וראוי עם המושג מכל צדדיו וגדריו הכוללים אותו, ועיין להלן בספרנו זה, ועיין אברבנאל בפרשו לספר מלכים (א' ג'), ועיין במהלל ריע להרב המליץ הגדול מהרנה"ז ולה"ה, ובספר יסוד מורא להחכם ראב"ע (בשער הראשון ובשער אחד עשר) כי ידבר נוראות על חומר לשון העברי וסגולתה זאת הנזכרת עייש, ועיין בחורי (מאמר רביעי ס' כ"ה), ועיין בימי עולם פרק נ"ז להחכם ר"ע מה שהורה הרב הגדול הר"י מוסקאמי ז"ל מענין הזה באריכות, והראה שגם באופני הגוראותיו הנקראים אצל היונים והרומיים 'מעמאפארה' (Metaphora) מצינו בליהק חכמה מפארה, עייש דברים נחמדים, ועיין אב"ע בסדר שמיני בשמות העופות.

מצד הצורה: כי בה אצור כל מגלות החקים והמשפטים אשר יעשה

אותם האדם וחי בהם — בה נכתבו חסדי אל, אוהותיו, ועוז נפלאותיו, אשר הראה לאבותינו הישרים — על ידה נזכרו ראשונות וקדמוניות נתבוננו, והשתלשלות דור ודור עד צור מנו חצבנו — בה נכתב כל חזון ונבואה, סוד ה' וברית שוכני סנה, משלי חכמה מליצות ושירים, מוסר ודעה, משלי חידות, משלי דמיון (Parabole) חקראלוה, יעודים וגמלים • קינות ונחמו, ותקות אסיר לשוב לבצרון לקץ הימין — בה סדרו לנו עזרא ובית דין סדר התפלה, לשפוך שיחנו יום יום לפני ה' אלקינו — בה כתב לנו רבינו הקדוש (המאסף הדינים והבאורים ממעתיקי השמועה עד מרע"ה) את חבורי המשנה, וכבר הוכיח הרמב"ם ז"ל (כלאים פ"ב מ"ג • ותוספות פ"א משנה א') שנכתבה המשנה על שהרת לשון הקדש *; ועיין ירושלמי (סוף פאה הלכה א') ועיין בחורי מאמר שלישי סימן ס"ז בה כתובים הרבה מאמרי בתלמוד ובמדרשות * *), בה כתב הרמב"ם

(* מלבד חיזה שמות עלמייס אשר לא מלא רבינו הקדוש בעברית, לקח מיוניות ארמית רומית וערבית וגם באלו השתדל רבי"הק לתת להם חמונת עברית לחב, ולפעמים העתיק שמות לועזיות ללשון עברי חף שהיה יכול להביא החתם שמות עבריות ממש כמו בית הכנסת (תמורה סס בית תפלה כלשון המקרא ישעיה נ"ז') והוא תרגום של סינאגאגי (Synagoge), וכן כתבי קדש (תמורה סס מקרא או תנ"ך) וגם נחמי קדש כינויה היוונים והרומיים כאשר הגיעו הספרים להם בסוף בית שני, וכן ימות הגשמים תמורה ימי הדורף ולקוח מלשון יוני ורומי, כי מוכן אחד לדורף וימי הגשם כיוני (Cheimon) וזרומי (Hiems)

* * ולדונמא חליגס נא עמך כזה כמה מאמרים מהתלמוד הכתובים בנחות לשון עברי (נזר ד' פ"ב) מימי לא אבלתי אשם נזיר טמא, חוץ מאדם אחד שבא אלי מן הדרום, יפה עינים, וטוב רואי, וקצותיו סדורות לו תלתלים, אמרתי לו בני מה ראית לשהת שער נאה זה, אמר לי רועה הייתי לאבי

הרמב"ם ספר משנה התורה (והוא ספר המקבץ והכולל כל תורה שבע"פ עם התקנות, והמנהגים, והגזירות שנעשו מימות מרע"ה ועד אחרון הגאונים) ולשונו לשון המשנה ממש, עיין הקדמתו לספר המצות, ועוד ספרים הרבה אין קץ למו, בהלכות ודינים, בחכמות ומדעים, במדות ובמוסר, נתחברו בשפה המאושרת הזאת, ואם רבים מהמה לא נכתבו בצחות לשון עברי, סוף סוף לשון עברי הוא —

ומצד הפועל: כי הוא אמרת אלוה, *) בה ברא ה' את העולם (ואמרו חז"ל בבב"ר (פ"ה ו' לא כהנחת ר' סימן) כשם

לאבי בעירי, והלכתי לשאוב מים מן העין וכו' ופחז יצרי עלי וכו' . (קדושין ס"ו פ"ה) מעשה בינאי המלך וכו' היה שם אחד איש לץ, לב רע, ובליעל, וכו' רב לך כתר מלכות, הנח כתר כהונה לזרעו של אהרן וכו' ויבקש הדבר ולא נמצא, ויבדלו חכמי ישראל בועם וכו' אם אתה שומע לעצתי רמסם וכו' . פ"ז (ס' חן ממעדין כ"ד ב') רני רני השמה, התנופפי ברוב הדרך, המחושקה ברקמי זהב, המהללה בדביר ארמון, ומפוארה בעדי עדיים . ומה נעמו מלינות הספדנים הנזכרות במ"ק (כ"ה ב') גזע ישישים עלה מבבל, ועמו ספר מלחמות, קאת וקפוד הבפלו לראות בשוד ושבר הבא משנער, קצף על עולמו, וחמס ממנו נפשות, ושמח בהם ככלה חדשה, רוכב ערבות שש ושמח, בבוא אליו נפש נקי וצדיק — אם בארזים נפלה שלחבת, מה יעשו אוזבי קיר, לויתן בחבה העלה, מה יעשו דגי רקק, בגחל שוטף גפלה חבה, מה יעשו מי גבים — שמחה לתונה נהפכה, ששון ויגון נרבקו וכו' — ארץ שנער הדה וילדה, ארץ צבי גדלה שעשועיה, אוי נא לה אמרה רקת, כי אבודה בלי חמרתה, ובכחוכות (ק"ד פ"א) מה נעמה מודעת בר קשרא חת פסירת רבינו הקדוש, במלינה זכה, משוכלה חזק מסנרת הרמו והחידה אראלים ומצוקים אחזו בארון הקדש, נצחו אראלים את המצוקים ונשבה ארון הקדש פ"ב, (המאמר הזה מובא בכמה מקומות בשנוי לשון) ומה נמלנו סיומי התפלה הנזכרים בכרכות (פ"ז ע"ב) ומאמרו דר' מאיר המרגלית בסומיה (שס) וכרכה רכנן כעת פסירתם מבי רב אמי או ר' תינאל, המלאה סן וסדרת יופי (שס) וכאלה רכות מסורסים בש"ס ובמדרשים .

*) כי הסכים הש"ח בתחלת היצירה על כל אשר קרא האדם לו שם, וכמו שאמרו בפסיקתא רבתי ובתנחומא (ובגדלשית דבה פ' י"ז), שהעביר ה' לפני האדם כל הברואים לתת להם שמות, ולעלמו קרא שם, נס לעס כבודו הנשגב קרא בשם כאשר שאל מאתו, והאני מה שמי? ופ"ו נאמר וכל אשר קרא לו האדם נפש תיה הוא-שמו, ר"ל כן יקום שמו, וזאת

כשם שנתנה תורה בליהק, כך נברא העולם בליהק, והומצתם הוא משמות עצמיים הפרטיים הנמצאים בתורה, והיא הוכחה נצחת, עליה אין להשיב, ועיין ביפה תואר שם, ובעקידת יצחק שער ח' סמוך לפרק החבור, ובפרוש התורה להשר דון יצחק אברבנאל (בראשית ב' כ"ג ובשמות ב' יוד) ובכוזרי מאמר שני ס"ח ורביעי כ"ה ובא"ג שם ובהקדמה המפוארה המתוארת בשם אור לנתיבה להחכם רמב"מן ז"ל, בה דבר ה' עם אדם וציר כפיו, ועם אבותינו הקדושים, בה דברו החושים ובי הנפש, בהלו נר אלוה על ראשם.

פרק יג

מעלה איככה נוכל להבין כונה האמתית מדברי הספרים ההם שזכרנו הכתובים על מהרת לש"הק, מבלי למוד תחלה דקדוק הלשון בתכלית השלמות; כי מי שבינת אדם לו יודה שכלתי ידיעת הדקדוק, ופסקי המעשים, יגשש במקראי קדש כעור קיר, ומה כנים דברי הרד"ק ז"ל בזה תימא ספרו המכלול, באמר: אשר למד ותורה לו לקנין, ולא למד חכמת הדקדוק ולא בן; כמו חורש אשר ינהג שורים, וידו מבלי מלמד ודרבן, וכן ק"ר משורר אחד קרוב לזמננו על ענין זה, וז"ל: הן אם יעבור צ"י אדיר ברחב מים, בל פרשו גם, אז יבושו גם יחפירו; כן כל מציבים במקרא ידים, חקיו לא בנו, טוב עם רע ימירו, וכתב הראב"ע ז"ל בספר המאונים ז"ל: אוהירך שתלך אחרי בעל המעשים וכל פרוש שאינו על דרך המעשים לא תאבה לו ולא תשמע אליו, וכך כתב רש"י ז"ל בכמה מקומות, אלמלא מעם הפסוק לא הייתי יודע לפרש, ועיין רש"י נדרים (ל"ז ע"ב) בדיה ושום שכל אלו הפסוקים, ואמרו במגלה (ל"ב ע"א) אמר רבי שפמיה אמר רבי יוחנן, כל הקורא בלא נעימה ושונה בלא זמרה, עליו הכתוב אומר: וגם אני נתתי להם חקים לא טובים ומשפטים לא יחיו בהם, ע"כ. ופירש"י נעימה מעמי המקראות * (וכבר ספרו לנו מנידי אמת שהרב

וואת לעדה שהסכים עליהם השם, ועיין לקמן דברים רחבים בענין הזה, ועיין כוזרי מאמר רביעי ס' כ"ה, ובמורה חלק שני סוף פרק שלשים ובפרוש רבי שם טוב שם על מאמר הרב למדנו שהלשונות הסכמיות וכו' ועיין אברבנאל (בראשית ב' כ') :

* (ושונה בלא זמרה, כתבו התוספות שהיו רגילים לשנות המשנה בזמרה פ"ל, וכתב על זה הרב בעל כנין שלמה בספרו הרל (בית הסעמים חדר ראשון חלק מ"ג) וז"ל, שהיה להם סעמי נגינה גם על המשנה שהיה מורה הסירוש והבונה כמו הנגינות שבמקרא שכל, (ועיין גם במצנף לחכמה להחכם יש"ר מקנדיאל) והוא דבר זר לא יחלפת, דגנטיק בנדרים (ל"ה ע"ב) המוזר האלה מתברר מלמדו מדרש וכו' אצל לא ילמדנו מקרא וכדמפקין שם דזה במקום שנוסלין שבר על המקרא משום דקא מהני לי' שמניה לו את השכר והוא שכר פסוק סעמי' אליה דר' יוחנן, ואי מלקא דעתך שהיה על המשנה ג"כ פסקי טעמים היו אוסרין גם את המשנה

שהרב הגאון הגדול רשכב"ה החסיד ר' אליהו מחילנא וצ"ל לא קבל שום פשט מדורשי דרשות במקרא, כיא המסכמים עם דקדוק הלשון, וראה מ"ש הרב המאור הגדול מהר"ם אלשאקר בתשובותיו (תשובה י"ג) שכתב לבנו על שאלתו אשר שאל מאתו, לפרש לו דברי רש"י בפרשת ויקרא, קול לו קול אליו (ותם מדברי הש"ס בפ"ק דיומא) ואחר שהביא כמה דרשות ופלפולים תורנים מהר"י ו"ל ורב האי גאון הביא לסוף דברי הר"ן שפרשו נוסד על עומק דקדוק הלשון ומפלפל הרבה בחכמה זו, וכה סיום דבריו לבנו הג"ל ח"ל: הנה כתבתי לך כל הפרושים שבאו לידי בדבר הזה וכו', והאחרון הגדיל ובנה יסוד נכון בדקדוק הלשון, עכ"ל. • וכן מצינו כמה פעמים שגדולי המפרשים לא חשו על פרושי קדמוניהם לפעמים אם היו מתנגדים אל הדקדוק, ואונקלוס אף שתרגמו קדוש ומסיני ניתן, בכל זאת לא קבל רש"י תרגומו לפעמים בענין המתנגד אל הדקדוק, עיין רש"י (דברים י"ב למד) ובמקומות וולתן, וכוזה תמצא לרמב"ם במורה (ה'ג פ"ד) על תרגום יונתן בן עוזיאל ואמר שהמפרשים חולקים על פרושי בקצת מלות וענינים רבים מדברי נביאינו עיי"ש, ואבן עזרא בפרוש קהלת (י"א ג') על תרגום מקום שיפול העץ שתרנגם עץ מלשון עצה שאמר עליו שלא אכל מעץ הדעת וכן הרבה, ודמיון זה מצינו לרש"י ו"ל שלא חש לפעמים אפילו במקום שנוגע לסדר וללשון המקרא מה שפרשו בו חז"ל בהלמוד ואחזו לו דרך אחרת כמו בנחום (א' י"ב) שאמר חז"ל: ורבותינו דרשו וכו' אך אינו על סדר שאר הנבואה, וכן בזכריה (א' ה') רבותינו פרושו מה שפרשו וכו' אך אין סדר הפרשה והלשון מתישב בו עיי"ש. • והרבה מזה תמצא דוגמתו בספרי הרד"ק והרלב"ג ואין כאן מקומו להזכירם, ידרשם הקורא מספריהם, ואנחנו נלך פה לרגל מלאכתנו בשם ה' צבאות לבאר תועלת למוד הדקדוק והברית.

פרק יד

ודע שבלעדי חכמת הדקדוק נלך נתעזה אף במשנה ותלמוד ובמדרשים וספרי הוגהר וספרי הקבלה וכמה פרושים דרושים ורמזים דינים והלכות כהררים בשערה תלוי' בה (*), ובאמת שמו חז"ל את חכמת הדקדוק עמדה לראשם, וכל דבריהם הקדושים היו שקולים בפלם הדקדוק, וכבר אמרו חז"ל בקדושין (מ' ע"א) לפיכך נקראו הראשונים סופרים לפי שהיו סופרים כל אותיות שבתורה, ואם

המשנה, והכן. • ומכאן תשובה נחת ג"כ להחכם מהירמ קוניך (שהשיג במשנה פ"ס על הגאון רבינו יעקב) שאמר שהענינה ופסקי טעמים הל"מ, ואי סלקא דעתך דמסיני כמה הוה חסור ללמוד מקרא ג"כ משום ראה למדתי וכו', והכן.

(*) ולדוגמא עיין סוטה (ח' ט"ב) אין לי אלא סאה וכו' וכו' ב' במדוי אגדות על מאמרם ו"ל (שבת ס"ה) כל האומר בני עלי חטאו וכו' ובספרי (פ' ברכה) ר' אלעזר בן יעקב אומר אל תקרא ולא גם וכו' (הובא ג"כ בתוספות ערכין ע"פ ט"ג בשני לשון קלף) •

וכזוהר

ואם תרצה לדעת אם כנים דברי אלה, שים נא עיניך, ולבך תשית לדעת במפרשי המשנה והתלמוד כגון הרמב"ם ורבינו שמשון משנא והתי"ם בפרושם למשנה, ובפרוש רש"י והר"ן בתלמוד, או תשכיל ותבין דברי חז"ל, איך שמרו את דקדוק הלשון, ואיך שקדו בלמודה, ואצ"ל האחרונים אשר העמיקו בה מאד *) כגון רבינו מעריה גאון, ורב האי גאון, רש"י, ואבן עזרא, הרמב"ם והרד"ק, ורבים נכבדים וולתם ע"ה, ולא ספורות למו, וראה מ"ש הבונה בריש קדושין ה"ל: יראו ויבשו המהגים והמצפצים ברברי התורה ומהבילים חכמת הדקדוק, באמרם: כי הלמוד בה אבוד זמן ודי לנו לקרוא ולכתוב ע"פ הבקיא, ולא מחכמ' וכל זה לכסות מערומיהם ממנו אשר בחמאת יהודה כמעט נשתכחה מאתנו, ומלמדי תינוקות לא ידעוה, ולא יבינוה לתלמידיהם, ובכן יגדלו הנערים עד שיהיו מחכמי הדור הגדולים אשר לא ידעו מה הוא * *) וכאשר יודמן להם איזה דיוק בתורה או בדברי חז"ל, יאמרו: לא דק ולא קפיד, וחכמים לא נוהרו בדבריהם, כי לא כן הדבר, וא"ש אז ראה ויספרה הכינה וגם חקרה, ויאמר לאדם איוב

וכוזה תרומה (קס"ד ע"ב) לספרה אחרת יהי חושבנא יתיר וכו', שם (קס"ח) מלך דלינון מרחל דעלמא עילא וכו', שם (פ' שלח קס"ה) יראה כל זכורך חינוך בני קיימא קדישא וכו', וכאלה מקומות רבים בש"ס ובמדרשות, בספר האהר והחקונים וספר יצירה, וכדומה מוזרים יהיו המאמרים האלה אל הקורא, וישארו לו כספר מתוס חס לא מהיה לו יד בחכמת הדקדוק.

*) כי להיות בימיהם כבר נעשה לש"ק כשפת זרה הכלתי מתהלכת בקרב האמה וגזורה מארץ החיים ושמושיה ודרכיה כנכריות תחשבה מול הלשונות הנדברות בימיהם; לא כלשון התלמוד שהיתה קרובה מעט אליה, ע"כ היה למוד הדקדוק יותר קל ולא היה מההכרח להעמיק בו בימיהם כמו כדורות שאחריהם,

* *) ולמען תבין ותדע עד היכן הגיע העדר ידיעת דקדוק הלשון אצל רוב בני מדינה זו, וגם אצל כמה מגדוליהם שמש נא זאת: זכרתי בהיותי אצל קדוש אחד מגדולי המפורסמים בשנת שאלח פורים בסעודה השלישית, והיו שם אנשים רבים קרובים ורחוקים, אשר באו לשמוע פורתו, ואחר שהפשיט את גשמיותו כדרכו, והתלהב מאד, פתח ואמר מעלינא דיומא ממנלת אסתה "תמי" גדולי מלאתי במנלה זו לא הרגיש בה עוד אחד מהשפסנים ומהמקובלים, מדוע אצל החסידים כתיב ויאמר בידך, ואצל אסתר ויאמר בתיך. (והיא פליאה גדולה כי כן הוא בכל המנלה!) ואחר שיש לו עממים עמוקים ע"ז פסי אוד, ואלו לא רצה לגלותם מסמת שאין הדור ראוי לכך, ואלו כדרך הרמו הסביר לנו, שאות יודך של יואמר ואות רתין של ויאמר ולא כל המנלות כנ"ה שהיה עומד רת"י שנים. וסמכו על המימרא (ש"ק דמנלה) עד חלי המלכות ולא כל המלכות ולא דבר שחזן במלכות, ומאי הוא זה בנין בית המקדש עכ"ד, ואולי לרוב פסידתו והתפסקות גשמותו לא הבחין בק זכר ל נ ק כ ה — וזה זמן לא כביר הראה לי איש אחד בספר חדש שהכיר אחד קדוש שאלו שכל הלמוד דקדוק הוא רועה וזנות כלתי ספק והפסע. ידוע ליודעי חן עכ"ד, וכלתי ספק היתה לקדוש הזה ידיעה רבה בדקדוק. וראוי למנוח עליו כי אין חסם בגשל הנסיון.

(אחז כ"א. כ"ז כ"ח) כביכול כמחבר ספר במד' יסלחנו לעין הפרסום יעבור עליו ויעיין, ויבין ויחקור כל חלקיו, לכל יהי' בו שום מעות כלל באמרותיו, כן ע"ד המשל כאלו עשה כן ה' ית' בכל מלה ומלה מתורתו, קודם שאמר וגלה אותה לבני אדם *), וע"כ אין לומר שיהי' בהדבר היוצא מן הסדר אם לא ברצון, ולומד על הכלל כלו יצא, ואיך לא יהיה כן, ודקדוקי שאר לשונות נותנים הסדר ללשון, ודקדוק לש"הק, הגה הוא נוצר מהלשון וכו' ע"ש. ואשא עיני ואראה והנה הרב הגאון בעל חות יאיר בתשובותיו (דף קמ"ז ובהשמותיו לדף תל"ל) כתב לאחד מאוהביו אשר בקש מאתו לתת לבנו סדר למד ישר וז"ל: ולמוד חכמת הדקדוק מעומ יפה, ומוכרח לכל בעל דעת לדעת הכללים הן בכנויים יחיד ורבים, זכר ונקבה, עבר הווה ועתיד, נכח ונסתר, ומדבר בעדו, ואותיות המשמשות ומקומן, וכן בנקודות דגש ורפה וכללותיהם, מוטל על איש באשר הוא אדם, ונפש חיה כתרנומו לידע, ואיך לא יבוש מי ששנה ולמד ולמד עד שהגיע להוראה יורה ידון, ואם ישאלנו בסדר התפלה למה נשתנו נקודות ווין ונשבחך ונפאריך במלאפום ונמליכך ונוכיר בשוא וכו' וכן בהדין החתי וכו' ולא ידע וכו', וכן בשנוי שאר אותיות השמוש בנקודותיהן וכו', דא"כ הרי זה בור בברכך בצבור על הס' או לפני התבה, עיי"ש הדברים באריכות, ועיין מגלה (כ"ד ע"ב) וברכות (ט"ז ע"ב) ובתוספות שם ובמכלול לרד"ק (ד"ק צ"ה צ"ו) ובבית יוסף אורח חיים (סימן ס"א), ועיין תשובת הרש"ל לרמ"א (ש"ת רס"א תשובה ו') איך הוכיחו מדוע לא למד היסב חכמת הדקדוק. ומי לנו גדול באחרונים כהרב הגאון הגדול רבן שנכב"ה ר' אליהו מוילנא ז"ל אשר העמיק בחכמה זו מאד ובחכמת הלשון (כנראה מחבוריו הנחמדים), וכבר ספרו לנו מגידי אמת שידע הרבה ספרי דקדוק בע"פ. וכן כל החבורא קדישא תלמידיו הרבנים המא"ג כלם היו בקיאים בה, והרב הגאון הגדול בעל פרי מגדים, היה מזהיר מאד על למוד התנ"ך והדקדוק, ושא נא עיניך וראה מ"ש הוא ז"ל באגרותיו אשר שלח לרב אחד (הנרפסת בספרו על אי"ח) אשר שאל מאתו איזה שאלות בחכמת הדקדוק והלשון, אמר וז"ל: וסרם אשים קנצי למלין אומר אני לך ידידי המלמד החשוב, אשרי מי שלמד תורה וכו' וילמוד שעור תנ"ך בכל יום וחכמת הדקדוק הוא פנה לתורה, ובלמדו שעור נמרא ולא יהיו לפניו ג"כ ספרי דקדוק בתרגום כמו הערוך עם מוסף הערוך, ומתורגמן, ותשבי ושאר ספרים לא ידע הנצר מה הוא אומר, ושבשהא ח"ו כיון דעל על עכ"ב. ואם בספרי התנ"ך וספרי התפלות המנוקדים נמצאו הרבה אנשים אפילו מיודעי ספר שנכשלים בשבשים מהעדר ידיעתם

דקדוק

*) דכרי רכ הזה נוכעים מדכרי הזוהר (כס' ויקהל דף ר"ו פ"ב) מאן דמליק למקרי באורייתא יסדר אינן מלין בקדמותא כביתיה וזי לאו לא יקרי באורייתא, מלן מההוא דכור פד לא ישמע אורייתא לעמא קדישא מה כתיב אז ראה ויספרה הכינה וגם חקרה, ולכתר ויאמר לאדם הן יראה ד' היא חכמה וגו', וכתבנית זה נמצא בשמות רבה פרשה (מס') ועיין בתנחומא מנשה דר' עקיבא שקראו החזן —

דקדוק הלשון, ומכ"ש בספרים שאינם מנקדים כספרי התלמוד והמדרשות והמפרשים וספרי זולתם, וביותר שהמה ע"פ רוב כתובים בלשונות מעורבות מארמי וסוריא ובאו בהם הרבה מלות לועזיות מיוני ורומי, אשר לא ימלט משובש ולא ינצל מחטוא בלשוננו אף מהמכונים בשם לומדי תורה, ואם תרצה לאמת דברי עשה נא איפוא זאת, בחר לך מאמר אחד הכולל כמה תיבות מספרי הנזכרים פה הבלתי מנוקדים ותנה אותו אל יודעי ספר אלה לאמר קראו נא זה, ואתה תשמור את פיהם ותקח אונך שכל אחד מהם יעשה שבושים אחרים, ואיש איש יכרא חרשות וישם לכל תיבה ותיבה תנועות משונות מזולתו, גם בפי כל אחד מהם התלפנה התנועות עשרת מונים בכל תיבה.

פרק טו

גם ידענו מהרב הנאון הגדול רבינו יעב"ץ זצ"ל, שאף הוא השתדל בגדלו בחכמה זו, והזהיר מאד ללמד את הנערים תנ"ך ודקדוק, וקרא תגר על סדר הלמוד המהורס בינינו אנשי פולין ואשכנז, ואעתיק לך דבריו הנעימים, ובפרט שהוא גונע לדבר אשר אנחנו עוסקים בו לע"ע, אף שנשנו ונאמרו הדברים האלו בכמה ספרים שנתחברו אחריו, ח"ל: מתחילין ללמוד עם הילדים וכו' וילמדנו מקרא כולו היינו תנ"ך, ויפה כח הספרדים בזה מכת האשכנזים המהפכים הסדר *) ורוצים שילמוד הנער כל התורה על רגל אחת, ושיעיין בהלכה מרם יכיר לשון הקדש על בוריו, ובאמת הענין נפלא איך עולה על הדעת להכנס בחדרי פנימיות התורה אם לא נמסרו לו מפתחות החיצוניות שהן פשוטי המקראות אשר הן מההכרח צריך להקיימם כמו שסדרו לנו חז"ל (אבות פרק ה' משנה כ"א), וכבר צעקו אורן של ישראל בעל של"ה ובנו החסיד בעל ווי העמודים, וזה לשון הוהב בעל של"ה (מסכת שבועות קפ"א) ולמדתם את בניכם וכו', כסדר הזה, הנער כשיתחיל ללמוד מקרא לא יוח מזה עד שיגמור הימב תורה נביאים וכתובים, ולא יהיה קופץ ודולג מפרשה שבוע זו לפרשה אחרת, רק כסדר ואח"ז, ולא יוח כשום מקרא עד שידע הנער פרוש המלות, וחבורם, שהוא ביאור המקרא, גם חלק גדול מחכמת הדקדוק טוב ללמוד עמו בעודו נער, שאז תשאר חקוקה על לוח לבו, ותהיה לזכרון לפגיו תמיד, אח"כ ילמוד עמו

*) מי יגלה ספר מכין פינד השר! תראה ותשתומם, איך תקנו כעת סדר הלמוד באשכנז ביתר שאת ויתר עז עפ"י הקמת כתי ספר, והתלמידים הלליתו ועשו פרי חכונה, מהם תורנים מופלגים אשר כל ר' לא חלים להם, מהם מדקדקים ומשוררים כהימן וכלכל, ומעת אשר נסתם החזון וחללו דוכרי צחות לא היו כמוהם, גם כפולין אשר ת"י הקי"רה הנקראת גאליצ'ע נתקן סדר הלמוד כעת אלל אח"כ בכמה מקומות עפ"י הקמת כתי ספר, ועפ"י השגת אנשים משכילים המתאמתים בחקונם.

עמי משגיגות מראשם ועד סופם, עד שיהיו שנונים בע"פ וכי, ואח"כ חזקתם והפוסקים, או תמלא הארץ דעה, ומרם אזיע לפנך דברי בנו החסיד, ואניגת נא עמך דברי בעל שפתי ישנים, ח"ל :

ומא באתי לק"ק אמשמדם הלכתי כמה פעמים לבתי מדרשות של הספרדים ראיתי ילדים רבים וקטנים כחנבים, אבל היו בעיני כענקים לרוב בקיאותם בכל המקרא ובחכמת הדקדוק, ובכחם לחבר חרוזים ושירים ע"פי המשקל ולדבר צח לש"הק אשרי עין ראתה כל אלה וכו' *) וכבר ראיתי אחד

*) ומספר מאלף את הכנין הנפלא הנקרא, מדרש, מקום בו ילמדו הנערים, והשחיף לך בקצרה תדע הכיח וכו' וענינו. המדרש או בית הספר הזה הוא בית גדול מאלף נפלא כענינו, ובו ששה חדרים לשם מדרבות (קולסססן), בכית הזה לומדים כל בני העיר מקטן ועד גדול, בכל חדר וחדר ולכל ענין וענין מלמד אחד מיוחד, ואם התלמידים למאות, התינוק יוכח לחדר הראשון ללמדו ושם יתחילו אלפא ביתא וקריאת לשון עברי הטעם ואז יוכל לחדר השני, ואח"כ לשלישי, ואח"כ לרביעי, שם לומדים תנ"ך על הסדר, ומעתיקים כל פסוק בתרגום לשון שלהם, במליצה נאה וזכה, גם לומדים לשון לשון הכתוב והלשון בתכלית השלמות עפ"י הדקדוק וחכמת החשבון וכדומה, ואח"כ יבואו לחדר החמישי, ואח"כ לחדר הששי והוא בית המדרש הגדול ישיבת החכם אב"ד, זמן הלמוד בכל החדרים שלש שעות לפני הנהלים והוא משעה ח' עד י"א, ושם אחר הנהלים והוא משעה כ' עד שעה חמישית, ויתר השעות שהם בביתם יש להם משגיחים או מורים לכל אחד ואחד שמחזירי עמהם הלמודים שלומדים במדרש ותלמידים אותם כל מה שירצו מהלשונות או מהמדעים אשר אינם לומדים במדרש, ומרגילים אותם כחבור חרוזים ושירים, בכית המדרש הזה יש בית עקד ספרים גדול בכית מיוחד הנקרא (ביבליאטיק) ובו ספרים הרבה מאלף ישנים וחדשים, הכיח הזה פתוח הוא כל זמן שהמורים עם תלמידיהם במדרש, ובאחס סוגרין אותו ואת המדרש, התלמידים נתמנים מהקהל ונפרעים מקופסתם, לכל ענין וענין בחדרים מלמד מיוחד, שלש בתכלית השלמות כענינו, ד"ש הלומד מקרא הוא מוסלג גדול כענינו, וכן הלומד דקדוק או לשון לשון או חשבון או משנה או חלמוד או פוסקים, כי האדם ששם שכלו ועסקו מנעוריו על ענין אחד להשתלם בו הוא מוסלג בו כלתי ספק, ע"ד מאמר החכם מעולם לא נחתי אלף בעל מלאכה אחת, מוסיף לזה יבין המלמד אם הוא אמן במלאכתו, כי יש מוסלג בעיון הלמוד ונעדרה ממנו מלאכת למוד לאחרים להסביר לזולתו, המלמד הזה עושה מלאכתו כלתי ספק באמונה, ראשונה: כי טובת עצמו הוא דורש, להפיק מעינותיו חוץ; כי דבר מוסלג הוא כעבד האדם להשפיע לזולתו מחכמתו אשר תגנו ד', שם יתר על אחי, יד ה' עשתה זאת לקיום המדעים מדור לדור; שנית: להיות שכל עמלו קאובים לו די מחסורו, ע"כ לכבו פנוי מכל פרדות, וכל ישעו וחסונו נערכים רק אל משרת למודיו, והשלישית: לא יהדר פני גבר ולא יאח פני כל איש, כי כעשיר כדל שוים כענינו —

ובאשר נרד קודם נעים! מן הכר העוב הזה והלכנו אשר הוא כענין נן אלפים, אל עמק עכו אשר בתוהו יליל ישימת מקום לל ליל, וחדרי מות, הן העם כפי (6)

אחד קדוש מרבה בזה הוא רבינו שבתי שעממיל הלח הורוויץ במפרץ אל העמורים
(פ'ה דף ט') ח"ל: חי ראשי בוכרי נחתכו בני מעי, בעברי מפראנקפורט לפוונא
הלכתי דרך אניה בלב ים, ועברתי דרך אמשטרדם ומצאתי שם אנשים חשובים
ומהם הרבה תלמידי חכמים, והייתי בבתי מדרשות שלהם אשר לכל אחד מחיצת
כפ"ע, ראיתי שהקטנים לומדים המקרא מבראשית עד לעיני כל ישראל, ואח"כ
כל הכי"ד ספרי קדש, ואח"כ כל שיתא סדרי משנה, וכשנעשה גדול או מתחיל
ללמוד גפ"ת, וגדלו והצליחו וגם עשו פרי, ואני בכיתי ע"ז למה ועל מה זה לא
יעשה כן בארצנו, הלאוי שיתפשט המנהג הזה בכל הפוזות ישראל, ומה ירע
בוזה שימלא כרסו במקרא ובמשנה עד שיהי' בן שלש עשרה שנה, ואח"כ יתחיל
ללמוד התלמוד, אין ספק כי בשנה אחת יגיע לתכלית כמה מעלות טובות
בתריפות התלמוד ובה שאינו כן בסדר הלמוד שלנו, חי ראשי באם שיהאפפו
ראשי גאונים ארץ יחד ויעשו תקון וסדר הלמוד כסדר הזה וכו', אין ספק שחפץ ה'
בידינו יצליח עב"ל, ע"כ החכם וירא ה' ישא עיניו אל סדר הלמוד שסדרו לנו
אבות העולם האלה, אשר דבריהם סמוכים לעד לעולם, ועתה בעזרתם הרבים
וחפאינו העצומים באחנו כל זאת, טח מראות עינינו, מהשכיל לבחיתו,
שמתחילין לחנך הנער בפשמים ממשכים וממורמים, טרם ידע הנער קרוא מקרא,
וכל עין רואה יראה, שמעת הפכנו סדר הלמוד הישר על פניו, הרבינו ענינו
חזרה

בתי ספרנו הנקראים חדרים, הלא יתחמץ לכבנו כי נסרוך אלה מול אלה, כליות מי לא
ישתנונו על רוע סדר הלמוד אשר כללמות הוא באין סדרים, ומה אגיד ואספירה אחת מני אלף
ההשתחת הלמוד במדינתנו, הן כמוני כמוך ידעת קורא נעים! עוד זכור חוכור את ימי עניך
ימרוך בירחי קדם, בהיותך אסור תיך חדרי מות אלה, עוד אוניך חלליה מקול נוגש מלמדך,
הרודה בשכט ועמו מן הנשף עד הערב, לשוא הכונו פלעונו מוסר לא לקחנו, יען לא ניחן
לנו, תרבות לא ידענו שמה, מקרא לא קרינו, משנה לא שנינו, אך מעט מההלמוד גם זה
לא היה לאל ידו להכנינו; כי אין מלה בלשינו לכלכל דבריו כמשפט, קול פנות קול שאון
ברעש, שמענו יולא כמפי מלך בלהות, אך אין אומר ואין דברים, כן רוב מלמדי מדינתנו,
והמעט מהמעט התלמידים השלמים באמונתם ובעיניי התלמידים ההכרחים ללמוד נערי בני
ישראל, אין איש שם על לב לקרנם אל המלאכה, לתת על שכמם המשרה הנכבדה הזאת,
אך נהפוך הוא, מן גו קריה יגורשו; כי יכרו עליהם מקנאים, ובנכליהם יכוסו ויתנוס לבטלה
בעיני ההמון, והוא הלא נפתה הוא להימין ולהשמיל, ועל יד מי איפוא ינסושו פולינו? על
יד איש בער אשר לא ידע לשון וספר, איש פרא באין חרבות ומוסר, וחולת ידיעתו המעטת
בהלמוד לא ידע מאומה, לא מקרא, ולא משנה, ולא ספר ממדות ומוסר השכל, או דבר
מה מאיזה חכמה, ובפרט התלמידים הנקראים מקרי דדקי, וסגניהם ושועריהם, כלם בורים
גדולים לא נמצא דוגמתם לרוע בכל הארץ — מעתה הלא טוב דבר המוכן הכפרי (אשר
השכנוהו סכל) אל חתנו לאחר: בני! הן לא קרית ולא שנית, ולא ידעת ספר וכחכ, גם
לדבר כן פס איש לא חוכל, ומה תעשה איפוא בני! (לחכים ספק לבינת? הנה לא חלוצה אל
דבר, בער הנך! ע"כ אישך לך העירה והוא מלמד, חי נשך! כי רק לך נותרה

חורח בישאל, כי גם הצער המשיביל בתחלה שנתנו מוחך דך מהכיל משה
ומתן של הלכה בש"ס, וביותר הענינים עצמם אינם מכנים לו, כי איך ילמד
הצער שאין מבחין עניני הדין, דיני נשואין ועריות, דיני קדושין, כתובות
ונישואין, ולד שאינו מכיר משהו של בני אדם, ואינו מרגיש איך קשין
מוותהו של אדם, ואין יודע חכמה ממון, לקנות בו שם וכבוד, או להשתדל
בו על ואלתו, איך ילמד דיני פטוהות המדברים על המרמות והתחבולות
שמצויאין בגי אדם בעבור הכצע, ואם ככה יקרה לנער משיביל כיש לילד
בינוני, לכן אין לומדים בשמחה אלא מאימת הרצועה, ורוב התלמידים כאלה
בבואם להיות בני י"ג שנה בורחים מבית הספר, ואבותיהם שדמו מתחלה
שכניהם יחזיו מוריהם הנראות בישראל, יסכימו גם הם שיעזוב תלמודו, כי
יראים שאין בו סימן ברכה, כי המעט שעודם מצפצפים בתורה אינו משמח
לב השומעים, ואם ישאלו ממנו דין מדיני ציצית ותפלין, או דבר שכל ומוסר,
אין בפיו מענה, ולפעמים מפילו דברי התפלות שיתפללו יום יום אין אנם
תומעת מה שמצויאם בפיהם, ועוד מעט יסיר מלבו השמועות המועטות שנמנע
בבית רבו, ונשאר ערום מתורה וחכמה וחמר כל סמדות והנהגות יקרות,
זה פרי התלמוד למי שבחר בו! אבל החכם עיניו בראשו, לבחון לבנו סדר ישר
בלמודו, להשכילו תחלה בתורה שבכתב תנ"ך ע"ד הפשט, ובצורף פ"י רש"י,
וילמוד עמו חכמת הדקדוק כמו שהורו לנו רבותינו, אב ובנו הנזכרים למעלה,
ולבנם יבין הצורך הגדול לידיעתה שאם אם ילמוד כל התורה איט נצול ממכשול
חלשון ולפעמים יבוא קרוב לחרוף וגדוף חלילה (* אבל אין צורך לידע כל מה
שספדו בה בעלי חכמה הדוא כי רובה קשה ואכזרי זמן בלי העלאת * *) אכן
מיועצת לדעת עקר הכללים יפה ומוכרח להכרת לה"ק, וכ"ז ילמוד בימי הילדות
קודם שימיר שכלו בלמוד התלמוד הקדוש, ואם ככה ירגע עמו, יבנה לו יסוד
צב, שיעמוד עליו כל בית הלמודים, ונקל עליו אח"כ למוד המאגדה והתלמוד,
אבל דברי חכמה ובינה, לא כן הפעל בליהם, כדר התלמוד הישר, זה זה לא עלתה
ביום, ע"כ דברי הרב הגאון רבינו יעקב זצ"ל בהגאון רבן שפכ"ה דבם צבי
זוה"ה

(*) באשר נראה בחסדי שחבר החלקט והמלחמה מרוב המתחור בזמנו, הדיסס
במדינתו, נמלאת בסוף הקדמתו, אמר שם ו"ל: אחס שאלתי ובקשתי, מהם הניכס חמר
הנשתי, מלם נמלם המלומים, וכו', הגד נא קורא משכיל! הים חרוף וגדוף גדול מה? חסד
באמרו מהקדר ידעתי בדקדוק, וה' המב יגמר כשרו, ובתחלה דמיתי חולי משנה ואל
המשינת הדקום הוא, חס"ה פתכונתי אליו ורסימי שחלם המחבר אל העגל הזה, וכן שכל חס
ידו לכתבו כשווי המרו.

(*) וגמו שהעיר מ"ו הראב"ש (ביקוד מורה שער הראשון) ח"א: וחס ושלום למסין
ממנו שם בלי חסן (רמז אל הדקדוק) ולא יגיע למלכות הגלי עמנו (רמז אל גמור החסד
והתחבה) ע"ה. וישן מה שכתב החוקר הרב המג"ח להגאון הראב"ש ר' משה סימלס בווינה
מענין חס, (חולדות רמ"ד ווין).

ולדוד. גם הרב הנאמן בעל פרי מגדים התלחן מאד על רוע סודו ולאמר: בינינו, ומתרעם על חכמי הדור מדוע לא ישניחו ע"י לחקנו כחקן הספרדים, ונפשו בחלה בם מדוע אינם מדפיסים ספרי דקדוק ושרשים וכאלה המורים לנו דרך לשהיק, וז"ל: (באגרותיו הנ"ל) ואיה ספרי הנ"ך מקראות גדולות דפוס במבורני *) מונחים עם התרגום והפרושים הגדולים מחו"ל הפאיריים לנו עינינו, כמעט אין רואה אותם, וספרי הרדיק, מכלל, ושרשים, ומכלל בן מלך, וערך, ומתורגמן, וכדומה. אשר עליהם נשען בית ישראל, ולשוננו להיק כמעט ח"י נשתכח בזמן הזה וכי, ואני משבח הספרדים בזה אשר למורם עולה יפה, ובוודאי כי לא אלמן ישראל בינינו האשכנזים תלמידי נאני חזקן, אשר לומדים בסדר הראוי ונכון, אמנם ראוי היה שישניחו בעין הכללה, ולזכות הדור, שהמלמדים ילמדו עם התלמידים כראוי ולצוות להדפיס ספרים הגל וכדומה שיהיו מצויים לעניי ישראל שמהם תצא תורה, כמו שאמרו חז"ל: וזל מים מדליו, ולא באותן שלומדים עם תלמידים נפ"ת עד שיודע להקשה איה קשיא ותירוץ, חכים ורבי יתקרי, ובתנ"ך אין לו שום ידיעה, ולהיק פונח בקרן וזית, ואם שגם אני אין לי ידיעה מרובה בזה, אנוס אני, כי לא היה לי שום מלמד ע"י ואין מעורר אותי, גם לא היו לי הספרים הנצרכים לזה, ובחמלת ד' עלי נהעוררתי מעצמי ולמדתי קצת עם התלמיד' מה שחנני ד'. ועוד להרב הנ"ל באגרתו השנית חז"ל: ולמען יזהירו אולי יקחו מוסר כל שיש יכולת בידו וכה ד' אותו בבגים זכרים, ישכור להם מלמד הגון ילמוד עמהם בינקותם כל הנ"ך עם הפרושים, עם הספרים אשר אלה שמותם, מקראות גדולות, ב' ספרי רדיק ח"א וח"ב, מכלל, ר"ש בן מלך, ספר מאיר נתיב, מתורגמן, תשבי, ערך, עם מוסיף, מעריך המערכת, גם צוהר התבה, (כי לא נתחברו עוד בימי הרב הגל ספרי דקדוק וולתו והשרשים אשר זכינו בימינו) בבחורתי למד וכשיוקן יוסף אומץ, גם הנ"ך עם אותיות חלולים — השורש בדיו והשמותים לבנים והחסרים תלויים — טובים מאד לנער בבחורתי ללמוד מהן, עד כאן לשון הרב * *)

*) הנכרי הזה הוא היה הראשון אשר העלה כווינצליא כדפוסו ספרי הנ"ך וספר ויגפ להגיהם בתכלית השלימות, וחלקם בקאפיטלן כאשר אחנו היום, כן כתב הכחוד כספרו מסורת המסורת, והיותו נראה שהוא עשה זאת ע"י החכם ר' יעקב בן חיים אשר ערה הכנה בתקון המסורת וראה המקראות גדולות שנדפסו כווינצליא שנת רע"ח רפ"א רפ"ח, וסיון קאנונצוראליאנס לקסיקאן (Conver: Lexicon, Leipzig 1820), ערך לשון העברי, (Hebräische Sprache und Litteratur)

*) * *) מכלן חוכמה רבה לבעלי המדפיסים שנמדינת וואלן (כמעט אין פיר וכפר שאין זו דפוס), נוסף לזה, שלא הדפיסו מיום היותם עד היום שום ספר דקדוק או שרשים (או ספר חכמה מוכחשת הפירוט) וכדומה להספרים שאלה הרב הגאון הנ"ל ומבקש מגדולי הנאמן

שער השני

בתבת שאלה השנית

פתיחה

עתה נדעה נדרפת לדעת, אם הוא מהצורך לדעת לשון אחת עכ"פ וזאת לש"הק, ואם הוא מותר מדינא, או אולי יש בו חשש אסור, וספר הנכתב בלשון אחת וזאת לשון הקדש ואותיות אשוריות, אם ראוי לדון אותו כספרי מינים, וספרי פסולים, כמו שמכנה ההמון בראותו ספר כזה, אם נאמר לו שתובו רצוף מוסר ודעת יראת ה' או דבר חכמה וחקירה, או מדות ודנהגות ישרות, ונבארם אחת אחת כיד ה' הטובה עלינו, אחר קבוצ הראיות והמופתים, מהמושכל, והכתוב, והקבלה, ומספרי החכמים השלמים, ישנים וחדשים, וגם נתור אחרי הגזנת גדולי האומות, לראות איך נהגו בעצמם

הזמן שיתאמרו בדבר הזה, אף גם זאת כל ישגהו להגיה היסוד סדורי התפלות, והמחזורים, והתנ"ך שמוציאים לאור (יותר ראוי לאמר ההסדך), וכלם מלאים שגיאות ופגמים כפרס בהקידות, גם יחסר בהם לגמרי הדגשים באותיות מ"ם שק"ץ נוזלים, והתרגומים בתנ"ך אין להגיד מגדל השגיאות בהם, וכמעט הפרוץ מרוכה על העומד, (גם אינם מהדירים אחר נייר טוב ולכן, וכל ספריהם פקדים נקדים, בזהות לכנות, ושחורות, ולא תמצא בהם שני עליס שיהיו שוים במראיתם ובגדלם, אחד ארוך ואחד קצר, אחד לכן ואחד ירוק) ונחסרו בהם לפעמים שורות הרכה, גם כספרי הש"ס והמדרשים, אין קץ לטעוהם, וזה כל להם שאינם מהדירים אחרי כעלי מניהים ידועים וחכמים כחורה, וכדקדוק הלשון, ובפרט במלאכת הגהה, וכאשר החמור ע"ז הרב הגאון מיהרר אפרים ולמן מרגליות מבראדי ז"ל כספרו שערי אפרים שפר יוד סעיף ל"ז ע"ש, וע"ז עתידים ליתן את הדין, כי חסא הרכים תלוי בהן, ואמרו חז"ל (בכתובות י"ט ב'): המחוץ כתיבו ספר שאינו מונה עובר על לאו אל תשכן באהליך עולה עכ"ד, וה"ה לשאר ספרים, ועיין י"ד (סימן רע"ט ס"א) ובספר תולדות אדם וחוה (נתיב ב' ח"ד) אזכרה רבה על ענין זה — והוא אחד מחמשה דברים שזוהר עקיבא את רשב"י, כשאחזה מלמד את בן חורה למדוהו בספר מוגה כדאיתא בפרק ע"ט, ובפרט בלמוד דבר החדש, כדאמרי שם, בחדתא, דשנשתא כיון דעל על, והחומשים והסדורים מחויבים לפי זה להיות יותר מוגהים מכל הספרים, מפני שהתינוקות משתמשין בהן, ועכ"פ זאת היה להם לעשות

בעצמם בעניני חלמודים האלה, אם ברחו מהם כמפני חמת עכשוב, או אולי קרבתם חפצו כי ראו בהם איזה תועלת, או חשבו אותם להכרה, כהכרה התורה והחכמה, וטרם נציג כף פעמינו על סף היכלי חכמינו ו"ל לשאול את פיהם, נתורה נא ראשונה בין משעלי שכלנו לראות מה תהיה עצתו, ואת משפטו החרוץ נעלה במאזני משקל האמת והצדק, ונאמר:

פרק א

הן

האדם הזה המתהלך על-אדמום, תפארת היצורים הוא, ועליון לכל בו רוח חיים, כי חננו יצרו בתמונות נשגבות, וכחות נפשיים רבים מאד, כאשר רבו מצעדיו, יתר על כל החי וזולתו אשר ברא אלקים בתבל ארצו, ומהתכונות הנשגבות והמעלות הסגולות אשר לו המה: השכל והדבור, וכבר אמרו קדמונינו שהלשון הוא קולכם הלב, והתגלות אור הצפון בשכל האדם הוא בדבורו, ואמר החסיד האלקי: האדם הלב והלשון, ובו (ר"ל כלן) השלמת גדר האדם, וע"כ נקרא האדם בשם הכולל לשני הקנינים האלה: מדבר, וחור שתרנם אונקלוס ויהי האדם לנפש חיה, לרוח סמלאל, ר"ל

לנפשו לתגיהם מסערי ח"ך יצאדי תעלם שדססו כוון: המונחים ביותר — ופעם לא מוכחתי"א ע"מ מ"ם אחד בעיר בערדיסשוב, והשיב לי שיש להם קבלה מרבניהם: שבערי וון דינס בסערי ע"ז ובס"ת שכתבו מין, ומסעס שפועלים שדספוס נכרים המה ומדספוסים צ"ס ובשבת, וסוף הכזיר לפני מרבנותיו הרבה דברי בורות כאלה, ואחר סחני טענות רבותיו הכסילים לעסב רק בהעתק תכנית שור; הראיתי לו בשו"ת רמ"א ח"ד שמפליא את הספרים שדססו בימיו אלל מדפסי הנכרים, וכי כתב ע"ז ההפוך מקלה אל קנה מסענות הסגולות, ונציתי לפניו ספרים הרבה שדססו מאז ומקדם אלל נכרים בקראקא (מקום הרב"א ו"ל, גם ספריי הדסים בעלמו אלל הנכרים וכו' שהציג בדבור המניה לילקס שמפוני הנדסס בקראקא גם (סוף ברכה) שנת שר"ו ואמר כמתחלל על איזה שגיאות שנעלו בספרים האלו וז"ל: כהיות המלאכה נעשית על ידי ערלים וכיום השבת עיי"ש) כווינענע צהענזיל וכאילוה וכדומה, והראיתי לו שכל גדולי הרבנים השלמים שבגאלינע אוקספרייך ואונגערן וכדומה, לומדים מהספרים ההם בפלגם, ומחזיקים ידי המדספוסים בכל מה דאסער, נוסף לזה הראיתי לו את כוכו בפניו בתלמוד בבלי גם האלפס שדססו בסלאחיעס, שהעתיקו והגיהו מש"ס ויין של מיטן סטיר (אף שאין מוזכרים כלל על השער גם ויין והעלמוהו) כאשר יראה כל איש אם זה לעומת זה יסיר, ולדוגמא ישיע הקורא בכ"ק (ז"ב ע"ב) ומשלש בכתובים, דכתיב: כל עוף למינהו ישכון, נסמן נלדו בן סירא הפרעה והספוק, וידענו שהמניה כוון המדקדק ר"ל ב"ו העתיק הן סירא (אשר ידגנו עליו הנכרים המתחשדים) והוא הראשון שה' מניח בה"ס הספוקי' מספרו זה, ומה יענו אלה בזה

ר"ל שכל המדבר, כי עיי הדבור יוציא האדם מחשבת שכלו מלפני אל המועד, ויגלה מושגיו לזולתו, וכמה יכיר ויובדל שכל אדם מאדם וזולתו? אם לא בדבור, כי גם אם אויל מחריש חכם יחשב, הכדים בהקיש עליהם יבחנו המלאים חמת אוריקים, והאדם בדבורו, ואמר המלך החכם: לב חכם ישכיל פיה, ואמר: לשון חכמים חטיב דעת, וע"כ נקראת בפי קדמונינו ז"ל נפש המשכלת צ"כ בשם נפש המדברת.

פרק ב

ע"כ מההכרח לו לאדם לדעת לשון אחת עכ"פ בבל אופניה ותהלוכותיה, וילמוד לדעת פרמי השמות הפעלים והמלות לכל מושג ורעיון, ויכנה כל מושג בשמו הראוי לו כהסכמת הלשון הזאת בפנינושאיה, ויבין לצרף סאמרים שלמים עפ"י סדר הישר המונח בלשון הזאת אשר ידבר בה — ולמען שיהיו דבריו מבוארים הנטב, ומובנים בגלל לאון שומעו, ראוי להזהר לכל יערב בשפת לשונו אשר יכלכל בהדבריו, מלות אחרות מלשונות זרות הבלתי מובנות להשומע * רק ידבר בצחות לשון הזאת, לא יקדים המאוחר, ולא יאחר המוקדם, לא יסיר נקבה בזכר, עבר בהווה, או בעתיד, פוצל בפעול וכדומה, כי אם יהיה הדבור מנומנם ומבולבל, לא יבינהו השומע, או לא ישיג כונתו הרצויה מאתו, ואין ספק כי האיש אשר לא יוכל לכלכל דבריו בסדר ישר, ובסוס עגור יצפצף, אף

כה? — הנורות שבהם הכשילתם — אהה! עליכם נושאי פנים כחורה! אם בלנכנס תדעו האמת למי נאווה ההלה, אך למען הונות בני אדם תהפילו דברים לא כן, וכמה גדולי זמננו ראינו והבנתי בספריהם ומלאתי שמו כהם מספרי חכמי האמות וחכמי פילוסופי אומתנו חלה שהוכרנו אך העלימו שם מהכרם למען לא תחולל קדושת שם בן המון החשוכים בעם כי רב הוא, כימי מדלת העם אשר לא ישנא דעת? מי מעמי הארץ לא ירדור עד מות אח דורשי החכמה? כמאמר רבי פקיבא כשהייתי פ"ה אמרתי מי יתן לי ח"ח ולאשכח כחמור (פסחים מ"ט פ"ב) ואמרו שם שנאתם גדולה משנאת עכו"ם ותשיתיהם יותר מהם פ"י"ט, אבל מה נעשה שכבר מוזהרים ועומדים אהנו מאת רבותינו עליהם השלם לאמר דבר בשם אומרו כי כזה נביא גאולה לעולם, ובהפכו נאמר אל תגזל דל. לא כן עשה ר' אהרן בעל סדר נהורא וכר' כפרושו למחזור קראו קרבן אהרן שהדסים כסלואיפא בשנת הקס"ב, שהודיע ברכים שלקח פרושו וקדקוק התיבות ממחזור רעדלהיים (הוא המחזור עם תרגום אשכנזי ובאור להחכם המשכיל המדקדק ר' וואלף היידענהיים נרו) אך בואת הפוט שההפיר הדגושים בלוחיות ס ס ש קן נ ו ז ל י ס.

* (סיקר הספדת לוח לשון שיהי' אהנם הוא בשמחמור כי משלך בלשונות והשמות המסות בו וכו') (העכ"פ כפרוש המשנה נדרים פ"א מ"ג).

אֵת כִּי כִנְיָהּ נִכְיָהּ וְרִצְיָהּ חֲקִין בָּהּ אֵין שׁוּמַעַת, וְתָהִי לֵה לֹוֹא, וְכִי אִדָּם יִחְשְׁבוּהוּ לַעֲדִי פֶּרָא לְסֵד מְדַבֵּר, וְכִמוּ שֶׁהָעִיר עִיז הָרֵב הַמְלִיץ הַגְּדוֹל מִהַרְגֵּיהֶוּ מִסְכָּה־כִּי עִיִּישׁ, וְאֶצֶּל בִּמְכַתֵּב רָאוּי לְשִׁמּוֹר הַצְּחוֹת בְּמֵאֵד מֵאֵד, וּבִפְרָט מִחֲבָרֵי הַסְּפָרִים הַחֲפָצִים לְלַמֵּד דַּעַת אֶת הָעַם, עִיכ הַחֲזוֹנִים הַקְּדוּשִׁים אֲשֶׁר הִתְנַבְּאוּ בְּמַחֲנֵה הָעִבְרִיִּים, מִדְּרוּ אֶת כָּל דְּבָרֵיהֶם בְּקוֹ הַמְּלִיצָה, וְהָיוּ מְרַגְּלִים אִיעַ לְדַבֵּר צְחוֹת לְצִיִּיר דְּבָרֵי אֱלֹהִים הַנִּשְׁגָּבִים בְּמַלְיוֹת נְעִימוֹת וּרְבִי חֲמֵדָה, הַמַּעֲדָנוֹת אֶת הַנֶּפֶשׁ, וְהַשׁוֹפְכוֹת עֹנֵג אֶל כְּלִיּוֹת אֲנוּשׁ, כֹּאֲשֶׁר הִתְהַלֵּל יִשְׁעִיָה הַנְּבִיא בְּאִמְרוֹ: ד' אֱלֹקִים נָתַן לִי (לִשׁוֹן לְמַאֲדִים *). וְהַמְּלִיךְ הַחֲפֵץ מִכָּל אָדָם שְׁלֵמָה בֶּן דָּוִד, אַחֵר אֲשֶׁר אֵין וְחָקֵר וְתִקֵּן מִשְׁלֵים וְחֻקִּירוֹת הָרַבָּה, הַשְׁתַּדֵּל אַחֲזִי שִׁיחִי דְּבָרָיו בְּעֵנִינִים הָאֵלֶּה אֲמַרִי נֹעֵם בְּצְחוֹת הַמְּלִיצָה, לְמַעַן יַעֲשׂוּ רִישָׁם, וַיִּנְטְעוּ בִּלְבַב שׁוֹמְעֵי וְקוֹרְאֵי, כִּמְהָ שְׁנֵאִמָּר: בְּקֶשְׁקֵלֶת לְמַצָּא דְּבָרֵי חֲפִץ וְכָתוּב יִשָּׁר דְּבָרֵי אִמָּת, כִּמוּ שֶׁמִּבְּאֵר וְהוֹלֵךְ סִבָּת הַדְּבָר, וְאִמְרוּ דְּבָרֵי חֲכָמִים כְּדִרְבְּנוֹת וּגִי, וְכֵן הָרַבָּה מִרְבּוּתֵנוּ חֲכָמֵי הַמִּשְׁנָה וְהַתְּלָמוֹד מִדְּרוּ אֶת דְּבָרֵיהֶם בְּקוֹ הַמְּלִיצָה, כִּמוּ שֶׁבְּאִרְנוּ לְעִיל וְהִצְגְנוּ לְעֵין הַקּוֹרֵא לְדוֹגְמָא, וְלֹא בְּלִיָּהֶק לְכַד, אִולָם גַּם בְּלִשׁוֹן אֲרַמִּית וּלְשׁוֹן הַתְּלָמוֹד הַנְּהוּגָה בִּימֵיהֶם הָיוּ בְּחָרִים לִשׁוֹן עֲרֹמִים וְנָקִיָּה וְלִמְלִיצָה צָחָה, בֵּין בְּעֵנִינֵי תוֹרַת אֹו שִׁיחַת חוֹלִין כְּמִפּוֹרְסָם בְּשֵׁנֵי הַתְּלָמוֹדִים וְהַמְּדֻרָּשׁוֹת וְהוֹזִירוּ גַם אוֹתָנוּ עִיז כְּדֹאֲמֵרִי (פְּסָחִים ג' ע"א) לְעוֹלָם יִסְפָּר אָדָם בְּלִשׁוֹן נָקִיָּה וְכִי בְּדֹאֲרִיִּיתָא וּבְדִרְבְּנָן וּבְמִלֵּי דְעִלְמָא עִיִּישׁ, וְכֹאֲשֶׁר שָׁמְעוּ אִיזָה לִשׁוֹן יִפָּה וְנֵאֵה הָיוּ כּוֹתִבִּים עַל לִוְחוֹת סְפָרֵיהֶם כְּמִישׁ רֵב חֲסֵדָא לְרַב תַּחְלִיפָא, כְּתוּב קִינִי וּבְלִסְמָרִי בְּאַגְרִתְךָ, וְכֵן אֲרִינְקִי (תִּלְיִין ס' ע"ב) וְעִיִּין רִשִּׁי שָׁם, וְעִיִּין עֲרוּךְ שְׂרָשִׁים אֱלוֹ, וּבִיחּוֹד בְּשֵׂרֶשׁ אֲרִינְקִי מִישׁ בְּשֵׁם רִישׁ הַדְּרָשׁ, וְעִיִּין עֲרִיבִין (נִג' א' ע"א) בְּנֵי יְהוּדָא שֶׁהִקְפִּידוּ וְכִי מֵאֲמָרִים רַבִּים וְנִכְבָּדִים מִזֶּה הָעִנִּין.

ומי

(*) וְנִכְבָּר זֶה נִקְרָאוּ הַחֲזוֹנִים כֶּשֶׁם נִכְיָאִים כִּמוּ שֶׁכָּתְבוּ הַרְאֵשׁ וְהַרְדֵּק, וְכִי רִשִּׁי ז' (נְחֵמִיָּה ו' ז') וְגַם נִכְיָאִים הַעֲמֵדָה, נִכְיָאִים כְּעִיל לִשָּׁן כִּמוּ כּוֹרֵא נִיב שְׁפָתִים ע"כ. וְלִרְיָךְ לֵה ג' כִּי הִבְנֵה סְכָעִית מוֹסֵף עַל הַלְמוֹד וְהַרְגֵּל חִכָּה כִּי אֱלֹקִים אֶת הַסּוֹכ בְּעִינָיו וְהוּא חֲקֵמָה נִפְלָאָה וְנִקְרָאֶת חֲכֵמַת הַהִלָּה וְהַדְּבָר (Rhetorik), וְלִוְהָ חֵלִיָּה מִלֵּאכַת הַמְּלִיצָה וְהָשִׁיר, וְהָיוּ לְמוֹדִים לֹו זֹאת הַחֲכָמָה כִּנְחִי מְדַרֵּשׁ אֲשֶׁר הוֹקְמוּ בִּישְׂרָאֵל מִיָּמֵי שְׁמוּאֵל הַנְּבִיא, וְנִקְרָאוּ הַתְּלָמוֹדִים כִּי הַנְּכִיָּאִים שֶׁקִּבְּלוּ אִישׁ מִפִּי אִישׁ מֵאֵת אֶדָן הַנְּכִיָּאִים וְהַמְּלִיצִים מִרַע"ה, וְכִכֵּר הַפְּלִיגוֹ גְּדוּלֵי חֲכָמֵי הַעֲמִים אֶת רֹוב חֲכָמָתוֹ בְּחֲכָמַת הַשִּׁירִים וְהַמְּלִיצוֹת, כִּמוּ שֶׁהִנְיָה הָרֵב כְּעַל שֶׁה"ק כֶּשֶׁם, וְשִׁמְיָחִסִּים אֵל זֶה הָאִישׁ מִשֶּׁהַ מֵהַלֵּאֵת הַמַּשְׁקֵל עַפִּי הַמְּדוּת בְּשִׁירִים הַנִּקְרָאִים מַעֲטָרִיא (Metre) וְשִׁנְמָלָה בְּשִׁירַת הַיָּם וְהַחֲזוֹנִים כְּעִיל שֶׁ כְּעִיל ד' וְכְּעִיל ג' מְדוּת עִיִּישׁ, (וְאִולָם כִּיּוֹסִיפּוֹן לְרוֹמִיִּים כְּדִמוֹנִי' סֵפֶר שִׁי פ' י"ז כְּדִבְרוֹ מִשִּׁירַת הַיָּם וְכִסְפֵּר ד' פֶּרָק ח' בְּדִכְרוֹן מִשִּׁירַת הַחֲזוֹנִים, רִאשִׁיתָ שְׁאוֹמֵר שֶׁהַשִּׁירִים הָאֵלֶּה הָיוּ הַעֲקָסָמֶטֶסֶר (Hexameter) רִל כְּעִיל שֶׁ וְלֹא פָחוֹת כְּדַעַת הַשִּׁיר שֶׁהוֹכְרֵנוּ וְלִי' וְכְּעַל מ"ע מְדַכֵּר כֹּזֶה סוֹף סֵפֶרוֹ, גַּם הַחֲכָם הַגְּדוֹל הַמַּעֲתִיק הַשֵּׁלֶם אֲרָם כֵּמֵן וְלֹא כִבְאֻרוֹ לְשִׁירַת הַיָּם דְּכֹזֶה ג' כִּי עִיִּישׁ וְהַשְׁכִּיעַ נִפְסָךְ בְּנִתְחָמוֹת.

פרק ג

ומי זה יצאנו לנו לדרך על סף הבימה, לדבר תוך קול ועדה, או לחבר מחברת ודבריו לא נעמו? הלא יבואו, יאמרו ויעזבוהו, והאשר כבר התעורר עי הרב החכם הגדול ר' משה חיים לוצאנו ויל בהקדמתו לספרו לשון למודים עייש, וראה מ"ש עי הרב החכם ישיד מקאנדיאה בהקדמתו לספרו נובלות חכמה באגרתו אשר שלח להתורני ר' שמואל בן יהודא, אשר הביא ספרו הנ"ל לדפוס, וז"ל: ועוד רעה חולה ראיתי אצל רוב המחברים מבני עמנו, שאינם כותבין בלשון צח כדרך כל האמות, להיות כל איש מדבר בלשון עמו אשר שפתותיהם בדור מללו, והמבין באותו לשון יבין לאשור, ויתרגמו בלשון אחר עד שיריץ הקורא בו, וקנים עם נערים, ואלה נחלקו לשתי כתות, קצתם יערבו לשון המקרא עם לשון הגמרא, כל השומע תצלילנו אנוני, והיו בעיניו לזרא, וקצתם והם המתפארים במליצותם, כל דבריהם דברי נביאי ועלימו תמוץ מלתם, ועקמו הבתובי' להבנה וזה כלם עקדים נקדים וברדים וכי איא להעתיקם בלשון אחר כמו שהם, אפילו אם השימם במגורות הברזל בחריצים ובמגרות, כאלו לא נכתבו הספרים ההם אלא ליהודים האמללים שה פוורה, עיכ לא היה לרוב מחברי בני עמנו בין הגוים חלק ותחלה חכירה, לא כן עשה עמרת הפארת חכמי ישראל הרמב"ם ז"ל, שיותר שהיה חכם, תוסף על שלימותו ומגלותו ד' נתן לו לשון למודים לדעת לעות את יעף דבר בלשון הערביים, והיהודים, הוא למד דעה את העם בדרך קצרה וקלה, והלכו גוים לאור, וכבר הועתקו רוב דבריו בלאמיין, וכן עשה הרב בעל העקרים ושבתוהו חכמיהם, כי הוא דרך מלולה, עכ"ד. ועיין רד"ק בשרשים שרש עתה ובראבי"ע קהלת (ה' א') הרבה מענין זה. וכבר ידעת תלוות נחמיה עיה על ערבוב הלשונות כאשר שבו היהודים מגלות בבל, והיו בניהם חצי מדבר אשורית ואינם מכירים לדבר יהודית וכלשון עם ועם (נחמיה יג"ד) ולא היה ביניהם איזה מהלשונות שלמה, כי לו היו יודעים לדבר לשון אחת איזה שתהיה אף זולת לשיהק רק בתכלית השלמות ובלי ערבוב לשונות אחרות, או לא היה מתלונן, אולם תלונתו היתה רק על ערבוב הלשון (עין רמב"ם הלכות תפלה פ"א הלכה ד'), וכמקרה אלה קרה לנו עתה היהודים, יושבי ארץ פולין ורוסא, איננו מכירים לדבר יהודית, ובלשון העמים אשר גרים אנחנו על אדמתם לא ידענו, כי לשיהק כבר חדלה להיות לשון מדברת, כי אין לנו ממנה כ"א מלות מעטות הנאצרות בכתבי הקדש, והאשר נשכח מאתנו מרוב המלמולים והשעבודים והלאו שנבין על בורין מקרא קדש ופירוני השמות, והפעלים והמלות, וכנת המליצה שכונת אליה הנביאים. וראיתי מי שהביא בשם ספר הבמחון להרמב"ן ז"ל וזה תוכן אמרו: בזמן הזה אין אנו מכינים המקרא על אמתתו מחסרון ידיעתנו לשיק, כי חדלה להיות לשון מדברת, ובעבור זה ידמה לנו לפעמים שנחסרו תיבות במקרא, וצריך להוסיף עליהם למען הבין, עכ"ל, וכל זאת באתנו מפני שמרמזים אנחנו לשיהק ללשונות העמים הרחוקות ממנה מרחק רב (וידוע לכל מבין שלכל לשון ולשון מגלה מיוחדת, וצריך איכ כל מעתיק לשמור

לשמור את דרכי הלשון אשר אליז יעתיק, ולא יביא אל המלות כמו שהם בלשון הגעתק ממנו, אולם יבחר לו דרך אחר כגורע(*) ואף אם נרע בתכלית ליהק ככל הנמצא במקרא, האם מלות מעשות האלה ימפיקו לנו לגלות את כל העולה על רוחנו? והשפה הזאת אשר אנחנו דוברים בה בארץ הזאת, אשר שאלנו מהאשכנזים הנקראת יהודית אשכנזית, היא נשחתה מכל וכל, כי מעורבת היא במלות נשחתות, לקוחות מלשון עברי רוסיא (**). צרפת פלניא וכדומה, גם המלות האשכנזיות ממשכות וממורמות המה אין כמו מהם, מסיף לה לא תספיק

(*) וכבר התחלנו המפתיקים הגדולים הרב הגדול ר' יהודה אבן תכון וכנו החכם ר' שמואל אבן תכון והדומים להם, גם המפתיקים החדשים החכמים השלמים דברו בזה הרבה במה שיש בו די, וחכמי התלמוד עליהם השלום הורו לנו במלות מעשות כדרכם דרך ההפחקה, בעם שאמרו (קדושין מ"ט ע"א) המתרגם פסוק כלורתו הרי זה בדאי, ר"ל מי שמפתיק תיבה בתיבה מכוב בדברי המחבר, ואם בלשונות הנחות כך, בלשון הנשחת בלשונות לא כש"כ, מפתה ח"ך לא ידע על כושת, וא"ך ערב לנו המפתיק המשחי אשר קם במדינתנו והעתיק חובת הלככות וההנ"ך ללשון יודש דייטש קראו עברי דייטש (יותר נאה לו שם עברי דייטש) והמפתיק ארס יפתיקהו אל ארץ גזרה; תחת כי הסיר עקרת תפארת התורה, וקרני מליצת לש"הק הפעם באשר, עד כי השך משחור תארה.

(**) היא שפת רוסיא המדברת בין הרוסיים האזרחיים ממתווה וואלין פאדאליטין קיאוו ויתר המחוזות שהיו ת"י פלניא עד אלף שבע מאות שבעים ואחת למנינם, ומהשפה הזאת נמלאו מלות רבות בלשוננו יהודית אשכנזית זאת יתר על כסם זולתה שנחשרכו בה, גם דרכי הדבור בלשון יהודית אשכנזית הולכים ע"ד לשון רוסיא, וזקנינו ספרו לנו שכמה דורות שלפנינו היו היהודים שבמחוזות אלה מדברים רק בשפת רוסיא הזאת, ושפת יהודית אשכנזית אשר אלהנו דוברים בה עתה לא היתה מתפשטת ככל היהודים גרי מחוזות אלו, והגידו לי ג"כ בשם ההכם הגדול השר עזאזקי (Czacki) שכתב כאחד מספריו ע"י עדות סופרים נאמנים וראיות מכורות, שהיהודים שבמחוזות אלו לפני כמה מאות שנה, התפללו תפלתם בלשון פלניא לא בלשון הקודש כמו שנוהגים עתה, וזאת לעדה שהיתה שפתם שפת פלניא או רוסיא (ובימים ההם היתה שפת רוסיא ופלניא קרובות יותר זו לזו מאשר הם בימים האלו, וכמעט לאחת יחשבו, כי לא התרחקו עדנה השתי לשונות האלו ממקור אדם והוא הסלאוואני (Slawisch) כידוע) ומהו פללתי (דרך אומדגא והשערה בעלמא) שהיהודים הראשונים אשר באו לגור פה לא מארץ אשכנז ילאו כאשר יחשבו קת, אולם מאלה אשר גרו על נהר וואלגא (Wolga) זה אלף שנים (והיה להם שם מלך יהודי רב ושליט עיין לקמן) והמקום הזה הוא מקום הרוסיים ושפתם כגורע (1) והסתפקו בה גם היהודים האלה אשר גרו שמה והביאו שפת זו לפלניא מקום אשר לשונם קרובה מאד

(1) ואשר טעני זאת מאלתי שבינתי בענין זה לדעת חכמים גדולים מחכמי העמים, האחד פיליפ מורנאוס (Philipp Morneau), והשני גנעבר (Genebr) הכיה בשם קסס קלמנט (A. Calmet B. Unters. Th. IV. unters. XXXII.)

תמפיק לני לשוננו הזאת, כ"א לדברים ההמונים ושיתות הפשוטות, וכאשר נחפז לכתוב מושג מה מרברים נשגבים, אין שפתנו אתנו, האף אין זאת? ויפה אמר הרב הגאון ר' שמחה קאלימאני נרו אב"ד ור"ם דווינעציע בפסקו אתר שהוכיח בראיות חזקות שמחויב כל איש הישראלי לדעת לשונות אחרות ההכרחיות, וראשי ידיעות מהחכמות, אמר ח"ל: ונוכל לומר על חסרי דעת הלשונות ההם, מה שאמר ישעיה הנביא: כי בלעני שפה ובלשון אחרת ידבר אל העם הזה (כ"ה י"א) וע"ז הם נבזים אצל האמות אשר אנחנו בנייהם; עכ"ל, ובנים דברי הגאון הזה מאד, כי אמנה מי שאין לו כתב ולשון ובה וברורה, בנזי באדם הוא, לכן קראו לאדום קמן ובזוי מחסרון הכתב *) והלשון (ע"ז ע"ז

יוד

מאל ללשון רוסית) וכפרס ששני פליט בהלכות את הרוש"ים פעם בפעם לקחו מהם נמלחמותיהם אתם שני כתי אבות הרכה ויבואו הנה ויעשו מהם קלוגיות משועבדים) ומעט מעט נהרו ג"כ אח"ז משפחות משפחות יהודים מארצות אשכנז למדינה זו להיות ארץ רחבת ידים ויושביה מועסי, וכפרס ששני פליט השתדלו לנטוש קלוגיות, לעשות ארץ ציה זו למושב, ומא"ל האשכנזים הושלל אח"ז בן כל היהודים לשון אשכנזית, ואשתי סבות בדבר: ראשונה שהיה מההכרח לאיש היהודי לדבר לעצמם דבר שלא יביניה הכלתי יהודי, והשנית והוא היותר גדולה ואמיתית לדעתי, והוא: שהעם הזה היה אז כחלית הגפות והבורות, והעד שעד הגאון רבינו שלמה לוריא (שחי זה מאתיים שנה או יותר מעט) לא מנינו מחבר אחד יהודי פליט שחבר חייה ספר, וכפרס הדפוס לא היה אז רק באשכנז, וכל ספרי התנ"ך וספרי התפלות וזולתן נעחקו באשכנז ללשון אשכנז, והיה אז א"כ מההכרח ללמוד לשון אשכנזית להבין את התלמידים הספרים ההם, וע"כ תשמע אצל מלמדי זמננו במדינה זו גם היום מלות אשכנזיות ישנות בבאורי המקרא והתלמוד שלא ידעו צעצעים כוחם.

*) וכן העירו סופרי האומות על הלאטיניים (והמה האדומיים) שלא המציאו בעצמם את הכתב לאסיין, אולם קבלוהו מהיוונים, והמה קבלוהו מאת הכנענים (Phönizier) וממהלאטיניים הושלל הכתב הזה תוך שאר לשונות אייראפא (Europa) בנוייהם לארצותם, אך ברכות הימים נשתנה תמונת הכתב אצלם מעט מעט, ואולם מקורם אחד וכלם נתנו מרועה אחד (ע"ז לקמן מה שהבאנו בשם פילון היהודי שהכתב נולד על כרכי אבותינו), החכם קאדמוס (Kadmus) מפעניציה (הוא המוסר פיר שהעכשן (Theben) המפורסמת מאז במלכות יון, והוא עיר החכמה המובאת בתלמוד לפעמים) הביא לארץ יון את האלפא ביתא של הפעניזיים (וזה היה בזמן מלחמת יהושע עם הפעניזיים ע"ז ד"ה להחכם מיללער מתגורסי יהושע והיה מעט כנעני אחד שהיה נקרא קדם (ואולי הוא הקדמוני הנזכר בתורה) פ"כ נקרא קדמוס ר"ל איש קדם פ"כ ד: ואולי מזה כי מלאו מקדם (ישפיה כ' ו') ובאלפא ביתא הזה היו רק שש עשרה אותיות (והרוב מהם שמות עבריות כמו אלפא ביתא וכדומה, וזע שלשון כנעני הוא לשון עברי ממש כמבואר בספרי זה) ובזמן מלחמת טרויא (Troia) הוסיף פאלאמערדס (Palamedes) על הא"כ הזה עוד ארבע אותיות, ואח"ז המציא סימאידס (Simonides) עוד ארבע אותיות, והמה בכלל פאריס וארבע אותיות כאשר

הם

יוד ע"א) ר"ל שלא היתה לשונם צחה כראוי (עין שם רש"י ותוספות ותבונה בע"י) כי באמת מהלשון תקיש על חכמת אנשי האמה נושאה, כמבואר לעיל, ואמר החכם פייכמע (Fichte) האנשים יתברדו ויצרפו משפת לשונם, יותר מאשר תצרף הלשון מהם.

פרק ד

מן מצא הדברים האלה תבין ותשכיל, איך מחייבים אנחנו ללמוד לשון אחת עב"פ ולדעתה בתכלית השלמות, ואצ"ל לשון המדינה אשר גרים אנחנו בה הוא כלתי ספק הכרח גדול וחיוב גמור לדעתה על נכון. וכבר מצינו שגדולי התנאים ע"ה הזהירו את אנשי דורם לדעת בברור לשון המדינה ולדבר בה ולא באחרת, ובפרט אם היא לשון צחה ורחבה, כרתנן סוף סומה, ובבבא קמא (פ"ג ע"א) אמר רבי בארץ ישראל לשון סורסי *) למה? או לשון הקדש או

הם אחנו היו (בספרי היונים) בשמותם בדמותם וללמם, וסמם מלות שזה פרס נבחה פיר
 רומא, הכיז עוואנדער (Evander) את הכתב היוני אל לאטיום (Latium) (הוא
 הכבר הנודע באמצע איטאליא שעליו נחידו אלבא - לאנגא (Alba-Longa) ורומא
 (Rom) ורוכ תושביה היו פעלאסגערן (Pelasger) (אחרים קנה שמה משלטים)
 והעלעגנן (Hellenen) אשר באו לגור שם מן ארקאדיין (Arkadien) ת"י מההינס
 עוואנדער הנזכר, ומה העסר תוך הלאטיניים גם כן לשון היונים ושנהי דתם, ונקרא
 הכבר הזה בשם לאטיניום על שם המלך (שמלך עליהם אחר עוואנדער) ששמו לאטיניוס
 (Latinus) והמה השם עשרה אותיות אלה הנזכרות ובהם השתמשו קדמוני הלאטיניים באין
 שני וחילוף בשמותם בדמותם וללמם, אך הוסיפו עליהם עוד שתי אותיות אלה. F. H. אבל לא
 התפקדו תוך האלפא ביתא ונקרא אללם בשם סמני הנשימה (הויזלינגן) וחת"י בזמן מאוחר
 קבלו הלאטיניים מלת פס עפרוסקען (Etrusker) עוד שתי אותיות אלה. V. X. (כאשר
 קבלו מהם גם יסודי נוחות השנה (קאסער) וכדומה) ולהיות מוריהם של הלאטיניים היו
 אנשי עפרוסקען הרגילים לכנות גם את האותיות אלפא ביתא בשמות שקראו להם המה (כאשר
 נקראו גם היום) ועזבו או שכחו את שמות האלפא ביתא של היונים — וכן יסוד לשון רומא
 הוא לשון אסקא (דיוס ליוסטיניס ספרפלט) היתה שפה פחותה וגרועה מאד ולא היתה שפת
 ספר (קינג ביצער ספרפלט) עד זמן ליוויאוס אנדראניקוס (Livius Andronicus)
 שהתעמל בתקונה ע"י העתקותיו ספרי יונים ללשון רומא וזה חי 240 שנה לפני חשבון
 הנוצרים, ונוסף לזה היה לשון מעורבת מן לשון עפרוסקי ויוני שערבו בה הפעלאסגערן הנזכרים,
 ומה שאמר כעל עין יעקב שלא היתה להם גראממאטיק, כנים דבריו מאד כי קאטו (Cato)
 היה הראשון שהחל לכתוב ולסדר משע לשון רומא בסדר דקדוק וזה חי לפני חשבון הנוצרים
 150 שנה, ולא הגיע הדקדוק כלשון הזה לתכליתה עד זמן 400 שנה אחר קאטו.

(*) מהראוי הוא לטודיען זה קורא משכיל מהסתמטות לשונות המורחיות לחסן סלך
בסוף

או לשון חז"ל ע"כ, לפי שהיה לשון צהר צהר וחיבה, והיתה נ"ב לשון
המדינה אז בא"י *) וכן אמר רבי יוסי בבבלי לשון ארמי למה? או לשיחא או
לשון

כעת בכל מקומות התלמודים והמדרשות ובספרי בעלי-חספות כשיקרה לפניך מפניס דבר
כי רב הוא, גם בספריו זה יספך לך לדעת מזה, ולמען לא אכסול הדברים פעם בפעם,
אנהיג דרך ארוכה וקצרה: דע שלשון עברי היא אם כל הלשונות המזרחיות, כי מכונה
יאלו אלה, ע"כ קרובות הנה זו לזו קרבת אחיה ושאר כשר, ואלו הנה גזות לשון העברית
(ומתולדותיהן של אלו יאלו כל לשונות בני קדם) לשון כנען (die Kanantische o. Phönizische)
(א) לשון ערבי (die Arabische) והיא היותר קרובה כל
לשונה ללשון עברי מאחרתה (ג) לשון ארם או כשדי (die Aramäische o. Chaldäische)
וכה (ר"ל בארמית) דברו אז בארבעה מחוזות או מדינות והמה:
1. בבל (Babylonien), 2. מעסאפאמאמיה (הוא ארם ישרים)
(Mesopotamien), 3. אשור (Assyrien), 4. סוריה (Syrien), ואין
ביניהם כי אם שני זעירים זו מזו כמבטא, לכן נקראת לשון ארמית בארבעה שמות, בשמות
המדינות או המחוזות הארבעה הגדולות בהן, כפי השתתת הברתן המעושה, אולם במקורן
אחת הנה, גם חדע שהיונים קורין ארץ ארם בשם סורים, והעברים יקראו בהברתן את שם
סורים, בשם סוריה, ולפעמים בהברה היונית סורים, בהוספת יוד סמן היחס,
לשון סורים, (ומזה תבין היסוד דברי החוססות בכנה קמא שם ע"ש) ועיין רש"י פסחים
(ס"א ע"א), ואלוהם ברבות הימים והתמזגות במדינות, הלכו ורחקו הלשונות זו מזו יותר —

*) דע כאשר שבו היהודים מבבל ת"י עזרא ונחמיה העלו אחת משם שפת ארמית,
גם זו לא היתה נחה בפיהם ככפי הכנעניים הארם, כאשר התבאר לעיל מזה מתלומות נחמיה,
ומן אז חללה לשון עברית להיות לשון מדברת בארם, ובשאר שמונה רק אצל אנשי הסגולה
והחשובים שבם, ובה היו משתמשים בחבור ספרים וכלל דבר שבקדושה, כגוראה מנבואות
חגי, וזכריה, ומלאכי, ומגלת אסתר, וכדומה, ומתחלפות התפלה שסדבו לו אבנא
פנחס הגדולה, וכזמן קט אחד עלות הגולה ערך שלשים שנה כפי חשבון חז"ל, כאשר נכרו
סיונים, והיתה להם יד שלטת על ממלכות רבות, נעשה גם לשונם שפת שלטת בעולם, כי
מקרה אחד יקרה לפעם וללשונו, תרום בהרומו, ותרד בגפילתו, נוסף לזה היתה השפה
האחת מכנה נחה ושלמה בכל תהלכותיה, יען נחשברו בה ספרים הרבה בכל חכמה ומדע,
ומשוררים בה שרו, הן המה החכמים והמשוררים אשר מעולם מהוללים, ועד עולם יהיה
שםם לשאר ותהלה, וכבר ידעת גודל חשיבות לשון האחת אצל חז"ל וכמה יפיתוהו של יפת —
והיהודים שהיו נכנעים "ג"ז אז ת"י היונים כמעט כל ימי חוקם ממשלתם, השתדלו ללמוד ג"כ
שפת האמה המושלת עליהם, מוסיף על לשונם העברית והארמית, ואנשי הסגולה מהיהודים
הכהנים ושומרי התורה וראשיה, השתלמו בה בתכלית היותר שלמה בזמן קצר מאד אחר
למיתת קרן היונים עד שבתי תלמי מלך מזרים (Ptolomäus Philadelphus)
העתיקו שבעים תוקנים הכהנים לפני המלך הזה, את התורה כנחות לשון יונית, ובה הלכו
וגדלו היהודים בא"י (ובספר הגרים מהם במזרים כאשר נביא להלן מזה באריות) בלשון יונית
כל ימי ממשלת היונים, והוא מפת מלך אלכסנדר מאקדס עד אנטיאכוס ספיסאנעס
מלך

לשון פרסי (ר"ל לוי מדינה גם היא לשון נחה) וציון רש"י והוספות ב"ק פ"ג

באשר גברה יד הרומיים השתמשו עוד היהודים בלשון יונית כי לא נפלה שפה הזאת מהדרה ומתשיכחה גם בימים ההם, כי הרומיים בשלמם כבדוה וכתבו בה רוב ספריהם, ונוסף לזה בן נוריע הבין אשר חזר את ספריו לכבוד מלכי רומא וחקיה, לא כתב אותו בלשון רומי כ"א ביוני לגדול השיכחה אלסם.

היוצא לט מכל ה"ל שהשתמשו היהודים בא"י בל ימי בית שני בשלש לשונות עברית ארמית ויונית וכן אחר החורבן שנים רבות, כנראה מהפחתת התורה שהעמידו לפניהם עם בני ישראל לארמית הנחה וליונית, לארמית הנחה פ"א אוגלוס, וליונית פ"א פקילס, כמ"ש בגל מאור פינים באמרי בינה פרק מ"ה (ומה שהביא החכם מהרמ"ק בספרו בן יוחאי (מסנה קכ"ט כד"ה תרגום) בשם מאור פינים ה"ל שאוגלוס ועקילס אחד הוא, וכמה פ"א בנינים רחבים שנה ברוחה עיי"ש) שנפשו כמעט בזמן אחד, כי שפיהן נפשו בזמן ר' אלעזר ור' יהושע ומפיהן, כדליתא במגלה (ג' ח') ובירושלמי (מסכת ה"ל פרק א' הלכה י"א) וזאת היתה אחר המרכן זמן רב קרוב לזמן רבינו הקדוש. — ואופן השתמשם בשלש לשונות אלו היה פ"א הדרך, בארמית היה רוב דבורם של העם, כהשבו כהמוני ובה היו כותבין כל הספרות שכן אדם לחברו, וכן הביא רבינו הקדוש בחבורו המשנה נוסחאות השטרות בלשון ארמית, אולם בעברית ויונית היו משתמשים המלומדים והגדולים בינם ובין עצמם, וכן כתב הת"י (שקלים פ"ה משנה ג') פ"ש, ועיין בפרוש המשנה להרמב"מ (רפ"ב דמגלה) ובשתי הלשונות האלו (ר"ל פכ"ד ויונית), היו כותבים ספריהם וכל דבר שבקדושה; כי היתה השיכה לשון יונית כהשיכת לש"הק, כדשניאן (מגלה י"ד ע"א) רש"י אומר אף בספרים (ר"ל ספרי תורה) לא התירו שיכתבו אלא יונית, וכן הוא להלכה.

ובאשר קם רבינו הק' פ"ה והיה איש מכין בלשונות, ואהב את הלכות במאד, (כאשר העידו עליו הרמב"מ ז"ל בהקדמתו לסדר זרעים, ובשר דין יצחק אברבנאל בהקדמתו לספר נחלת אבות) ומאז בימיו את לשון ארמית משושבת מאד ומשוללת הלכות, וכנגדן העברית ויונית בחכלית הלכות מאד געלה נפשו בשפת ארמית, וילן לחנשי דורו לפזוב את הלשון הפחולת הזאת מכל וכל, ולכלתי ידברו בה, ויכתבו לדבורם ולכתובת השטרות ולכל צרכם אחת מהלשונות הלכות עברית או יונית, הנהוגות במדינה בן אנשי הסגולה והמשכילים בעם, ואל יקשה בעיניך מאמרם ז"ל (הובא בילקוט ירמיה י"א בשם המדרש): אומר ר"ש בר נחמני אל תהי לשון ארמית (ובירושלמי מוסר פרק ו' הלכ' ב' אל תהי לשון סורסר) קלה בעיניך? כי אדרבה המאמר הזה מורה באצבע שהיתה ארמית לשון עלגית בימיהם, ונמאסת אצל אוהבי הלכות עד שהיתה נריכה לאוהרה זו, והוא כמו אל תהי ברכת הדיוס קלה בעיניך, וכדומה מאוהרות כאלה על דברים שנוהגין בהן קלות וכיוון לגדול פחיתותם, ועדות גדולה על חסרון לשון ארמית אז, מליחם היקרה, שאין מלאכי השרת מוקקין לה" ואשילו תרגום ארמית שבידנו האכתב בלכות לשון ארמית אין לו המעלה כמעלת לשון יונית, עיין מגיד משנה (הלכות שבת פ"ד י"ג) ובתלמוד (שבת ריש פרק כל בתי) שהורו לנו שתרנוס ארמית אין מילין אותו מפני הדליקה

(פ"ג ע"א) גם היתה לשון המדינה בבבל (*). וכן נזכר לומר במדינה זו לשון יהודית אשכנזי' למה? או לשון אשכנזי' היתה, או לשון רומי, כי היא לשון המדינה ובפרט שהיא לשון רחבה וצחה מאד, לא יחסר בה כל נעימה ויופי, וכל המעלות הנשגבות הנחשבות לשלימות הלשון (כאשר בארתי זאת באריכות בהקדמתי לספר יסודי לשון רומי אשר כתבתי למופת גערי בני ישראל, ואציאו לאור בקרב אם יגזור ה' בחיים) — העולה ממה שבארנו עד הנה הוא: שחברת גדול הוא החיוב גמור לדעת לשון אחת מהלשונות הלועזיות, ובפרט לשון המדינה, ושירענה בתכלית היותר שלמה, שיוכל לכלכל את דבריו במשפט הצחות, ובאם נחפש ונדרוש היטב בספרי קדמונינו, אוי נמצא שבכל מדינה ומדינה שהיהודים גרו בה, היתה שפתם שפת האמה המושלת עליהם מעולם (*). ויען שנצטוונו

באת

קדליקה בשבת כמו תרגום שאר הלשונות, ואולם יוני מותר, ומה שכתב שם המ"מ בשם הרמב"מ (הלכות תפלין פ"א) וכן הכרעורה מנלה פ"א שנחקק כדן לשון יוני מן העולם ונשתמש ואכד, כבר הראה הרב בעל מאור פנינים חלק חמישי פרק מ"ו, שהרמב"מ לא יסה כיון בזה עיי"ש, וכל אדם יחזה בלמדו ספרי הרמב"מ, שהיתה שפת יוני זרה בעיניו ולא ידע ממנה כלל, כמו שחשב על מלת אשכנזים למלה עברית, ובאמת הוא לשון יוני כידוע, ועיין רש"י, וכאלה רבות תמצא בפרשיו של הרמב"מ.

(*) ומה שאמרו בכ"ק (ק"ו) דאמר ליה רב לרב כהנא עד האידנא הוה מלכותא דיונאי ולא קפדי אשפיכות דמים, השתא פרסיים נינהו דקפדי אשפיכות דמים? (היא הגירסא האכונה וכן גרס המרש"א וז"ל שם בח"א, וכן גרס החוספות בניסין (י"ז פ"א) ולא כהפך כי הוא טעות גדול ואין כאן מקומו לבררו והאמת עד לעצמו) משמע מזה דבימי רב אחוה הפרסיים לבבל ושלטו בה אבל קודם זה שלטו בה יונים, ולפי דברי רב שרירא גאון בחשוכתו (המוכח בספר יוחסין) ירד רב לבבל בשנת תתקע"ט לאסף הרביעי והוא ק"ן שנה אחר המדין, וכאחוז זמן השלים רבינו הקדוש את חבורו המשנה עיי"ש, ור' יוסי המזכיר פה היה רבו של רבינו הקדוש, כי סתם ר' יוסי הוא ר' יוסי דלפורי, והוא היה כמו מאה שנה לפני חבור המשנה, וא"כ יונים משלו אז בבבל ולא פרסיים? לא קשה מילד דליכא לפרושי כדעת הר"י וז"ל (חוספות גיטין סג) שפרוש עד האידנא הוה מלכותא דיונאי, כלומר מושלי בבל היו מיונים, ועכשיו המושלים הם הפרסיים, אבל לעולם פרסיים היו בבבל עוד תימות כורש, וכן דעת רש"י שם.

(*) ומה שאמרו חז"ל בתנחומא סוף בלק ויקרא רבה ל"ב ושיר רבה פסוק נן נעול, והוצא בילקוט (רמז קע"ב) בשם המכילתא וביתר מקומות שאבותינו לא שנו לשונם במצרים, שאלה זו מרחפת על שפתי כל מחקש וכן שמענוה מפי רב דורש אחד זה מקרוב אשר שם על מציאה זו כעל כל הון עד אשר פוז וכרכר על הכימה כדוב למד וישן שכדבר תורה הוא פ"כ ראוי לענות את הכסיל כאלוהו, ואומר כמו שאמר הרב החכם בעל אמרי בינה (פרק י"ג) על ענין דומה לזה, דשתי תשובות בדבר, חדא דהך מיומרא אנדחתא הוא, ולא גמרינן מניה, אז תאמר אומדנא הוא לא קבלה עיי"ש, ואודא האי חפס לעטמי' (סם פרק ט"ו) והוא פ"ד גדולי רבותינו, ח"ל רב שרירא גאון וז"ל במגלת סתרינו על דברי האגדות, הני מלי דנפקי מפתוקי

מאת ה' לאהוב את העם והמלך אשר אנחנו מתחננים בארצותם, בידע
ובמבואר להלן באריכות בספרנו זה, ואין לך דבר שיעורר את האדם לאהבת
איוה

מספיק ומקרי מדרש ואגדה, חומדנה ניעה, ובנו רב הני גאל ו"ל פאשר נשאל מה בין
המדרש ואגדה הנכתבים בגמרא, ובין חלו הכתובים חוזה לה, והשיב שהמדרש שכתב
נמארים במדרשים חזק לגמרא אינם מחוירים כ"כ, והר"ן בפרק הרוואה על מאמר אחד אמר,
הא מלתא אנדחתא הוא, ובה ובכל דדמי לה אמור רבנן אין סומכין על דברי אגדה, ואמרו
ח"ל אין משיבין על הדורש ואין מקשין באגדה עיי"ש, ובכתובות התלמוד לרבינו שמואל
האגיד ו"ל כתב חזק לשמו: אגדה: הוא כל פי' שיבא בגמרא על שום ענין שלא יהיה מזה, וזו
היא הגדה, ואין לך ללמוד ממנה חלל מה שיפלה על הדעת, ויש לך לדעת שכל מה שקיימו
ח"ל הלכה בענין מזה שהיא מפי משרט"ה שקבל מפי הגבורה אין לך להוסיף עליו ולא לגרוע
ממנה, אבל מה שפרשו בספוקים כל אחד כפי מה שנודמן לו ומה שראה בדעתו, ולפי מה
שיפלה על הדעת מן הפרושים האלו לומדים אותם והשאר אין סומכין עליהם עכ"ל, ואם הדורש
לא ישים את לבו גם לכל הדברים האלה שהבאתי הנה, וכספן חרש יאסם אונן מכלתי שמוע דברי
אמת, בדרך כל מתקש הרוואה בקב שלו פרי בוסר מתשעה קבים של זולתו פרי גומל, הנני
להקשות ענין בפירוטי עד אשר לא יוכל לפתוח פיו, וכדלמרי אינני מניח וביה אבא ניו"ל
ביה נרגא, והנני לערוך נד מאמר זה, מאמר מתנגד מדברי אגדה הנזכר פעמים רבות
במדרשות והוא בילקוט (רמז רפ"ו) אנכי ה' אלהיך אמר רבי נחמיה מהו אנכי? לשון
מצרי הוא, משל למלך ב"ו שנשבע בנו ושעה ימים הרכה אלל השבאין, לבש אביו נקמה והלך
אלנו והביאו, ובה להשיח עמו כלשון, כך הקב"ה, פשו ישראל במלכים כל אותן השנים
ולמדו שידחת של מצרים, כשגאלן הקב"ה ובה ליתן להם את התורה, אמר הקב"ה
הריני משיח עמך בלשון מצרי אנכי אטע עכ"ל (וכן נמאל לפי גדולי המפרשים הרכה
תיבות ושמות כחורה שהם לשון מצרי כמו, נענת פשנת, ושם משה לדעת החכם הגדול
ידידה האלכסנדרוני, הוא נגזר משם מוש כלשון מלכים שפרשו מים, וזה כי מן המים
משיחיהו בן הביא תשמו המאור עינים (ח"ג) עיי"ש, ואולם ביוסיון לרומיים (Jos. Fla.)
(alioth: B. II. c. IX.) מלאתי שאמר ח"ל: שם משה הוא שם מורכב משתי
חבות מליות מן Mo) שפירושו מים, ומן ים (Isa) שפירושו מוצל ובהרכבה
(Moyse) (ובהכרה העברית הוא משה) ר"ל איש מוצל ממים עכ"ל. ועל
המדרש שהזכרתי בן הפייסן סימד ביור (ליום ח' דשכסות) אז ככתב אשורית, וכלשון
עברית, וכדבור מצרית, הנחלת לבת עברית, ע"כ: ובאמת יש לשלב שני מאמרי
המדרש הנזכרים יחד, שמר אמר חדא ומר א"ח ולא פליגי, אולם מקום הנחתו לבעלי
הדרשים להתגדר בו, לכלתי אעבור על לא תגזול דל —

ומה שחשב הדורש הזה, שלא שנו את בגדיהם, ג"כ לאחת מארבעה דברים שבזכותן
נגאלו, שקר ענה ומלכו ברא דבר אשר לא כתוב שם, ולא עלה מעולם על דעת שום חכם
בפ"ד פברי כ"א על לב הרכי הזה (וכן שנה כזה הכחור כהקדמתו למתרגמן) ואחר אשר
שנה את חולת זו פעמים רבות הוסיף לחזק את דבריו ואמר: שנוי המלבושים אפילו דבר מופשט
אשר תורה כפרו, באמרה וחקתיהם לא תלכו (ויקרא י"ג), כה עק האיש הזה

בזעק

איזה עם ומדינה כיריעתן בשלמות לשון העם הזה, כאשר יעיד כל משכיל, לכן ראוי ונכון הוא לבחור לשפתם שפת המדינה.

פרק ה

וממה שהוא מבואר במעט עיון, ויעיד עליו החוש והגמיון, שאי אפשר לאדם לדעת על נכון אחת מהלשונות אף שהיה לשון מדברת

בזמן שכל על חלומותיו ועל דבריו, ולמען אשכילך בינה קורא נעים! שאין ממש בדבריו, וכי אסף כחפציו רוח הכל, לאסור אסור על נפשנו, אשר לא עלה על דעת מחוקקינו מעולם בדרך כל עקש ואויל החסד להראות את עושר חסידותו ותמימתו ברבים, הגני לערוך לפניך מה דברי קדמוניו השלמים בענין הזה לדין והלכה, אך בראשית כל, אבאר לך שם דרך בלשון שברי: דע ששם דרך הונח על כל מלה מלה המנהיג את הסר למשמעתו, וכיחוד אם יאזה לשמור איזה מלה מבלי שידע שכלה וטעמה בענין שאמרו **דקדק דקדקתי** וכו', ועיין רש"י בפירוש חקת, ועיין מלת ההגיון להרמב"ם שער י"ד, אבל כל המלות התקנות ואזהרות אשר בדת, או בפקודת המדינה ופוסטפיה, אשר סבותיה נודעות, אם לתקון איש פרטי העושה אותם או לתקון כלל החברה אינם נקראות חק אבל מלה או אזהרה, ובכללם כל דבר שזוהה המדינה לגוי או ליועץ ד"מ: המלך שלח תבנית מיוחד לבנות כדמותו כל איש את ביתו או חצרו או חנותו והדומה, ותכלית כינתו הוא לסדר היוסי והגוי, אין זה נקרא חק, מעשה נכוח אל החקים אשר הזהירה התורה לבטלי לבת בהם מחקות הגוים הקדמונים המפורשים בתורה, והמה המזרים וכנענים דוקא לא זולתן, והיא אמרה כמעשה ארץ מזרים וכו' וכמעשה ארץ כנען וכו' ובחקותיהם לא תלכו (שם), וכדאמרי בת"כ מניד שמעיהם של מזרים ושל כנעניים מקולקלן מכל עצמן וכו', הקך רחצה שלא נאמרו על אומות זולתן, ובפרט על האומות המתקנים שבימינו (שם) עכ"פ יחשבו בכלל גרי תושבים (עיין חסוכת הריב"ש ק"ט) כי מקיימים השבט מלות ומפני שנתנו מפי הגבורה) ולא נאמרו ממעשה מזרים וכנעניים כ"א החקים שנתנו לע"ו ענינים בלי טעמים, וכמ"ס שם בתורת הכנים, ובחקותיהם לא תלכו וכי מה הניח הכתוב שלא אמרו, והלא כבר נאמר לא ימלא כף מעביר בנו ובתו בזה, אלא שלא תלכו בנימוסים שלהם בדברים החקוקים להם, ר"ל דברים בלי טעם כמפורסם מענינם, ואמר רבי מאיר שם ובחקותיהם אלו דרכי האמורי שמנו חכמים, ועיין חסוכת הריב"ש ק"ה, וכן כתב הרב הגדול בעל ספר יראים (עמוד אלילים ס"ה) ובחקותיהם אלו מעשים וחקות שבורגלו לפשות כן לשם תורה שלכן, הזהירה תורה עליהם, וחכמים פשוט מה המעשים והחקות שהודגלו לפשות לשם תורה, בפרק כמה אשה, ובתוספתא דשבת מונה כל מה שהיתה בקבלה ביד חכמים שהיו מחקותיהם ואין לדחוסין עליהם (והמוסיף בחקים עובר בל"ה לא תוסיפו עין כאור ויקרא י"ט י"ט) כי אין מסביר רק בקבלה עכ"ד. ואמרו שם בת"כ יכול לא יבנו בנינים ולא יעשו נטיפות כמותם, ת"ל בחקותיהם לא תלכו, לא אמרתי אלא בחקים החקוקים להם ולאבותיהם ולאבות אבותיהם, ומה היו עושים? האיש נושא לחיט

וכו

(8)

מדברת באמתו ושפת-צמו, אם לא ישהדל בלמודה מפי ספרים וסופרים, וילמדה עיפדקדוקה מפי סורה הבקי ומשכיל בה, וישקוד בקריאת ספרים הנכתבים בה, כי אז יצליח ואז ישכיל בשפה הזאת — ובלתי הפק שכל חכמי ישראל אשר ידעו לשונות העמים, כסנהדרין והתנאים וכדומה להם (כאשר נבאר להלן באריכות) למדו מתוך ספרים התבב והלשון ואצל מורים בבית הספרי והרבה

וכו', ו"ל הרמב"מ במורה (ח"ג פ' ל"ו) והוא אמרו ובחקותיהם לא תלכו, ולא תלכו בחקות הגוים, והם אשר יקראו ל"ל דרכי האמורי מפני שהם סמיים מעשה המכשפים שהם דברים לא יגורם היקף טבעי וכו' (וכל) מה שיגוררו העיון הטבעי הוא מותר מ"ש דברים מסתלים מסו, — ומה שהטעה ביותר את הדורש הזה, נראה לי שהיתה מרחש על רעיוני מה ששמע או ראה ב"ד הלכות חקות העכו"ם מזה הענין חזיה ברק, כאורים מחשים באישון לילה אשר בין רגע יביו ובין רגע יאכדו, וזחטו את העובר בחוהו לא דרך, זהנני להשתין סה דברי הש"ס (שם סמן קפ"ח ס"ח) אין הולכין בחקות העכו"ם וכו' חלל יהיה מובדל בהם ובמלכויו ובשאר מעשיו, וכל זה אינו אסור חלל בדבר שנהנו בו העכו"ם לסם פריעות, ענן שנהנו ללבוש מלבושים חגומים, והוא מלבוש שרים וכדומה לזה ממלכושי הפריעות, או בדבר שנהנו למנהג ולחק ואין טעם בדבר, דאיכא למיחש ב"י משום דרכי האמורי, ופי' בו שמן עכו"ם מאבותיהם, אבל דבר שנהנו לחועלה כגון שדרכן שכל מי שהוא רופא מומחה יש לו מלבוש מיוחד שייכר בו שהוא רופא אמן מותר ללבוש, וכן שטויס משום כבוד או טעם אחר מותר (מהר"ק שורש פ"ח), עכ"ל, ועיין במהרי"ק שם שהביא כמה וכמה ראיות לתת שאין הישראל צריך להיות מובדל במלבושיו, והאריך שמה בזה רק שהעלה לאסור במלבושים המיוחדים לעכו"ם ובלבשת מראה הדום שמסורת בידיו להקפיד על לבישת לבני שמיא, ויש מי שחזק להביא ראיה מהכתוב, ועל כל הלוכשים מלבוש נכרי (לפניה ח'), שבוש הוא, כי לפי דעת חרנוס יונתן ויתר מפרשים כונת המקרא על המשתוקקים ולעבוד ע"ז. וחלום האמת הוא כמנן שפרס החכם ר' יעקב אבנדרנה. בשם קדמוניו וז"ל: על כל הלוכשים וכו' אנשים שמראים עצמם פרושים וחסידיים ולוכשים מלבוש נכרי שלא כשאר העם כדי שיכירוהו במלבושיהם שהם פרושים ודרכיהם רעים עכ"ל. ולפי דעת הדורש הזה נראה שכל אחינו הגרים בארצות ישמעאל המולבשים מלבוש ישמעאל, והגרים באנגליא איטאליע צרפת ואשכנז וכו' כלם גוברים על לאו ובחקותיהם לא תלכו, ואין מלבושים הרגילים בעיני ה' כ"א מלבושי היהודים הגרים פה במדינה זו, וכאלו את תבניתם הראו למשה כפינו לאחר: כזה ראה והלכנו! כזה לך, לענה לך, מי יתן החרש תמרים כעת הזאת ומהי לך לחכמה, או לבחר תחתיו לדרוש בדברי מוסר ותוכחה לפי, לעוררם על האזהרות והמציאות המפורשים בתורה בחר היטב, כהכנה ה' והשכל באמתו, ואהבת רעים, ועוד לעניים, מאזני צדק, ואיפה צדק, ואסור רכילות, לשון הרע, ואונאה בכסף ובדברים, ואסור רכיש וגנב, גזלה, וגנבה, שבושת שקר, והרחקת אמונה בשקרים, ונכבאלי שקר, וחזים וחולמים, ודרישת המחים בעד החיים, ועונן ומנהג וכדומה, שהם יסודי התורה ועמודי הדת וקיום המדינה, ומדוע בחרת אתה הדורש רק לדרוש בחקים דוקא ולהוסיף עליהם כהנה וכהנה, וזכור נא דברי חז"ל שאמרו לא דרך שאסרה תורה וכו', וראה מ"ש החשב"ן בתשובותיו (חלק שלישי ענין רפ"א) על המנהגים ואסורין הסדשים וז"ל: אין לקוסף אסורין, הלאוי ישמדו על מה שנהנו ולא יפרצו נדון של ראשונים, ועיין תשובות

והרבה מגדולי ישראל מצינו שהשתלמו ביריעות לשונות הלועזיות מאד והעסיקו בלמודם, עד שכתבו בהם ספרים רבים ונכבדים, אריסטובלי היהודי כתב הרבה ספרים ביוני במבואר להלן; פילון היהודי (Philo) (ומבני הכהנים היה כך מצאתי ולא זכרתי אנה) הנקרא ידידיה אלכסנדרוני * כתב ארבעים וחמשה ספרים בלשון ובכתב יוני, ועיין מאור עינים (שם); יוסף בן גוריון הכהן משועי הכתנים שבירושלים ומשות מלחמה

תשובות מהר"מ אלשאקר תשובה ל"ה, וכן הגאון יע"כץ בתשובותיו (חלק ראשון) כתב שפנה על המנהגים החדשים והחומרות שתיספין, וסיים בזה"ל: אשרי שיאחו ונספן את המנהגים החדשים על הסלע ע"כ, והמון החשכים בעם אשר עינים להם ולא יראו לא עליהם החלונה שמואלים ככל אלה שזכרנו, כי עיניהם חלויות לקדושים אשר בראשם, ולא די שאינם מוכירים דבר מכל אלה, אלא שרואים שקדושים בעצמם מולוים בהם ורודפים אחר ההכל והכוב הכבוד והכצע, ובפעד חגורת כסף יתנבלו יקסמו ויחטפו. ותהי יראתם בקיום החקים לכד, וכל המוסיף והמדקדק בהם קדוש יאמר לו, עד שבידאים מיום ליום חקים חדשים ונזורים, ועליהם כון נעים ומעדות ישראל באומרו: מה לך לספר דקקי וכו' אם ראית גנב ותרץ עמו ועם מנאפס חלקך פך שלחת ברעה ולשוניך תלמיד מרמה וגו', ואם ימלא חייה רב מוסלג בתורה ובחכמה אוהב אחת וזדק הרוואה את המכשלה האחת ולכו עליו וכאב, ירא להגיד את אשר עס לכבו בפרהסיא, סן יהדושו הקדושים האלו ממקומו ומפרנסתו, ויעללו עליו עלילות דברים להחזיר דמו ונכסיו לאחר מינות נורקה בו, כאשר קרה ויקרה פעם בפעם, כי כל הארץ הזאת פה כהנה ביד הקדושים האלו המתנבאים לעם, אשר דבר אין להם פס תורה וזכמה, וכל דבר שכל ואמת יחסיקו, כמ"ש אחר מהם בפרוש בספרו, וז"ל: מותר להאמין בשקרים ובכזבים, ועוד כהנה וכהנה ידברו בעל פה ובכתב כמפורסם מהם וספריהם גלויים לכל, וביותר שמו כל מנהגם לגנוב לב עמי הארץ ולגידד נפשות נשי עמנו בתשואות שוא, ואחמחו בדברים האלו עד שגדלו והגליתו, ופסה היתה הנסבה כזירדה בת עמי פלאים במדינה זו, ומי יודע מתי תפלה ארוכה לשכרה כי גדל כים —

* החכם הזה היה בסוף ימי בית שני בימי המלך אגריפס בן אריסטובלוס, פיר מולדתו היתה אלכסנדריא של מצרים עיר החכמה, ונתגדל שמה, וסופרי זכרונות הפליגו מאד עולם תבמת העברי הזה בכל מדע והשכל, ובפרט בחכמת המבטא והפילוסופיא, וכל ספרי אפלטון (Plato) היוני היה יודע בעל פה, ולא פסקו מפומיה כל ימי חייו, גם היה גדמה בהליכותיו אל אפלטון עד שהיו קוראים אותו חכמי זמנו אפלטון השני, ויהי שמשו הולך בכל הארץ והיה מנשא ומכובד מאד בעיני קלודיאוס (Claudius) קיסר ההמשי לרומא, והסב לישראל טובות גדולות — והרואה לדעת מעט מלמודי החכם הזה וידיעותיו על מה הטכנו ידרשם מעל ספר מאור עינים (חלק שלישי), המתואר אמרי כינה משרקג' עד פרק 1'. והרב הגדול רבינו י"ד מקאנדליה במצרך לחכמה מהלל מאד את החכם הנזכר והעלה לשמים שיאו, ומכנהו המליץ הגדול הפלוסיף הכולל ר' ידידיה האלכסנדרוני הנקרא פילון, ואמר עליו וז"ל: כתבו עליו, או שאלטון מדבר בלשין פילון, או פילון בלשון פלטון ליופי הלשון שהיה לו ביוני עיי"ש.

מלחמה הנקרא (Josephus Flavius) *) חברי את ספריו המפורסמים , בלשון ובכתב ימי — ומי לנו גדול מדומים ול אשר כתב כל חבורי הקדושים

*) רבים מסופרי ישראל כוהו בשם בן גוריון אבל כבר נחנך סעוה ונ"ל בן מתתיהו הכהן, ומלך אמו מכני חמונאים הכהנים היה, בן כתב הוא בשמו בספר היוספון לרומיים (בספר תולדותיו פ"א) ועיין באוניווערזאל לעקסיקאן הגדול (Grosses Universal Lexicon aller Wissenschaften und Künste u. s. w. Halle und Leipzig 1737) והנה לפניך תולדות האיש המעולה הזה בקצרה : הכהן המשיח הזה נולד ל' אלפים ואחת ליצירה מכני הנסיכים הנזכרים, בעודו בן י"ד שנה כבר היה מלומד בחורה ובכל מדע והשכל, עד שגדול דורו והכהנים הגישו לפניו כל דבר הקשם בחורה ובחכמה וישראל למד, אח"ל למד דרכי ההנהגה המדינה וסכסוכי מלחמה והללים כמו מלך, בהיותו בן כ"י שנה בא לרומא לבקש על הכהנים החשובים שנאסרו בכבלי ברזל ונשלחו לעיר קיסר (Nero) ויהי ה' את יוסף וימלא חן בעיני סאפסא (Poppea) אשת הקיסר הזה לגדול מעלתו, וחשלתם חשתי לנפשו בעבורו, ובשוכו לירושלים תקן את חיל היהודים על תבנית חיל הרומיים, בתכלית היותר נפלא, ויעש מלחמות נוראות עם הרומיים אשר כמוהם לא נהיה, ובחכמות נפלות, ואחר כבישת עיר הקדש הביאו סיסוס (Titus) לרומא, וימלא חן גם בעיני ספסיאנוס קיסר (Vespasianus) ויתן לו משאלת כד המלך כל ימי חייו, וארמון גדול ונפלא, ועל כלם נתן לו שם (כשם בית אבותיו) סלאוילאוס (Flavius) וגם כנו סיסוס אהבו מאד, ובזמן מלכו כתב יוסף שבעה ספרים הנקובים בשם "ממלחמות היהודים" (י"א שחברים בלשון עברי והעתיקים בעלמו ליוני לשון החשוב ברומא) ואני לא ידעתי מאין ידעו זאת כי לא בן משמע מהקדמתו לקדמוניות ואינו היוספון בן גוריון בל"ה הנמלא בידע היום בששה ספרים, כי זה הוא מזויף, ונעתיק לר"ק מרומי לעברי בערך מאה הראשונה ברכות ע"י עברי אחד, וכפי האמור היה איש לרפתי, ולי נראה שלקח הרבה חסר (Egisipp) ודבר מזה אי"ה כמקום אחד הרכה) וספר בהם מלחמותם עם היונים והרומיים מאז היו לנוי עד החרבן, ובהקדמתו יספר תולדות חייו ומעשיו, ולגדול תפיכת הספרים האלו בעיני סיסוס שלח אותם אל בית עקד הספרים שברומא עם מכתב תהלה (אָב מרעט) ולזכר חכמתו ומעשיו הקימו לו מזכה לכבוד (טהרעטיאט) הנעשה ברומא, רק לעתים רחוקים ולשר גדול ויקר מאד, גם אלל הקיסר דאמיאניאן (Domitian) היה מכובד מאד, וכזמנו כתב עשרים ספרי האקובים בשם "קדמוניות לעברים" הוא דברי הימים לעברים מימות האלירה עד ימי הקיסר הזה, ובהיותו בן ס"ג, חנך עוד שני ספרים יבט "השוכה נדל אפיון" (Appion) יחזק בם מוסדות דת העברים, ויבאר אמתת ספרי התנ"ך גם הכר ספר יכונה בשם "מכבירים ר"ל חשמונאים או ממשלת השכל על תאות היצר וכו'" והוא החשוב שכתביו, וכל חבוריו אלה חנך בלשון ימי בלשון היותר וכה נעימה ונפלאה ובחלוד והשכל רב, ובעבור זה יכנה אותו הישראלים Hieronymus) בשם סיסוס ליווילאוס היונים (Titus Livius der Griechen) וכבר נעתיקו ספריו כמעט ככל לשונות אייראט, ובעל שפתי ישיגם הביא שהקדמוניות וספרו ממלחמות היהודים נעתיקו לל"ה ויהי בכ"י, ומה שהביא שם ממאור עינים לא אדע מאי קאמר, עי"פ

הקדושים (ולת היד החזקה) ובתוכם פרוש המשנה והתלמוד (עיין הקדמתו לפרוש המשנה מסדר זרעים, וכן מעיד ר' יעקב בהקדמת העתקתו בפרוש המשניות שהרמב"ם פרש שלשה סדרי גמרא ולא נתפשטו בארץ אדום, וראינו מהם ב' או ג' מסכתות ובלשון ערבי כתבם, ועיין ספר המצות) וש"ה חכל בלשון ערבי, וכן נהגו רבותיו וכל הגאונים לפניו, כגון רבינו סעדיה גאון (אף הוא תרגם את כתבי הקדש בלשון ערבי, ובכל מקום שהזכיר דרא' בע' ויל בפרושו לתורה את שם הגאון, ואמר שתרגם בלשון ישמעאל כך וכך, כונתו על תרגום הגאון הזה, ותרגומו עודנו עמנו היום), ורבינו שמואל בן חפני, ורב שרירא, ורבינו האי, ורבים נכבדים וזולתם עליהם השלום, כלם עשו חבוריהם בהלכות ופירושים ותשובות בלשון ערבי, וגם גאונים המערב וספרד, כגון, רבינו חנוך בן של ר' משה * (שפרש כל התלמוד בלשון ערבי **) ורבינו שמואל מגרענאדא (Grenada) הלוי הנקרא רבי שמואל הנגיד, ורבינו יצחק אלפסי, ורבינו יצחק בן גיאת, ורבינו יוסף הלוי אבן מינאש *** (וכן נהגו הגדולים שהיו אחריהם, כגון ר' יהודא הלוי

* הוא הגאון ר' משה השכ"י, שסדלו אותו קהל קארדאווס (Cordova) אשר בספרד, ומנהו עליהם לראש ודיין, והוא הראשון אשר ידע פתח למוד התלמוד במדינת ספרד, והעמיד תלמידים הרבה, כי טרם בואו לשם אף איש ככל המדינה שידע התלמוד, ומן אז הלך וגדל למוד התלמוד בספרד, עד כי מלאה הארץ הזאת דעה, ויאלו ממנה החכמים הגדולים אשר מפולס אנשי שם המה.

** כן מלאתי בהקדמת ר' שלמה ב"ר יוסף לסדר נזיקין, ואולם הראב"ד ז"ל בקבלתו ובעל שה"ק מייחסים ההעמקה הזאת לר' יוסף בן שטאנאש תלמידו של ר' משה הג"ל שהעתיקו אל מלך ישמעאל, וכן הביא החכם בעל ז"ד:

*** ונקרא לפעמים ר' יהוסף הלוי (התשכ"ץ בתשובותיו ואינו בן הנגיד הנ"ל הנקרא ג"כ ר' יהוסף הלוי כי שם אביו של אבן מינאש היה ר' מאיר הלוי) והיה תלמיד האלפסי ז"ל, וחי עס רש"י ז"ל בזמן אחד, וכאשר עלה האלפס ז"ל אל האלקים, והוא היה בשנת תתס"ג לאלף החמישי ישב ר' יוסף אבן מינאש הלוי הג"ל על כסאו בעיר אליסונא (Alessona) או (Olosson) עד ימיו שנת תתק"א לאלף הג"ל ל"ח שנים, והיה רב גדול ומופלג בלשונות רבות ובכל החכמות וחבר ספרים הרבה בחכמת התכונה (עיין יוחסין וספר יסוד פולס לרבינו יצחק הישראלי) והוא היה רבו של הרמב"ם ז"ל. ובכל מקום שהוא אומר בתכוריו: וכן הורו רבותי ז"ל, הוא רומז לר' יצחק אלפסי ז"ל ורב יהוסף הלוי הג"ל, וכן תמצא בהלכות שאלס וסקדון (פ"ה) שכתב הרמב"ם: וזוהי רבותי רב יהוסף הלוי וכו', וכן כתב במקומות אחרים (עיין פרוש המשניות לכות סקד ד' סוף משנה ה') וכתב עליו הרמב"ם (בהקדמתו לסדר זרעים) שסבלו היה מכהיל, והראב"ד כתב שהעידו עליו שאלסילו כדורו של מרע"ה לא אשתכח כותיה (מדברי הת"שכ"ן בתשובותיו). ואולי בעבור גרלו וחסכונו קראוהו אנשי דורו בשם **מינאש Megas**.

הלוי המופלג בכל החכמות בע"המח ספר הבוורי (והוא הספד הנכבד מלא ברכת ה') * שחברו בלשון ערבי, ורבינו בחיי הזקן (נקרא בן בערך רבינו בחיי

* הוא ספר כולל ויכוח דתי שהיה בין החכם ר' יצחק סגרי יכונה בתאר חבר, ובין המלך של עם הכוזרים בימים קדמונים (והוא חמש מאות שנה לפני זמן המחבר ר' יהודה הלוי כמו שכתב הנ"ל בתחלת ספר זה, ור' יהודה הלוי הנזכר היה בשנת תת"ק לאלף החמישי שס מ"א ס"א וסמן מ"ו), וע"י ויכוח זה נתגייר המלך והעם, וע"י מ"ש הראב"ד ו"ל בקבלתו הובא ביוחסין מאגרת שכתב ר' יוסף מלך הכוזרים לר' חסדאי והמעשה הוה אירע במחלוקת אין להסתפק בזה, וישן שראיתי בדברים השלומי חמוני ישראל יחשבו שזה רק משל בעלמא, ע"י ל"ד בשם הר"י הלוי וע"י הקדמת המבוא לה"ד פרוש אור נחמד, והמפרש ר"א סטנאכ בראשית ספר זה על המאמר ההמשכילים יציגו העיר את הקורא שהוא משל בלתי ספק (והוא לקוח ממאמר ע"ג ע"ש) לבן אמרתי להעתיק לך דברי הכס אחד משרי הנזירים בע"י זה (ולא בלתי להחליט בדברי ההסבר הוה היו ממש דברי הויכוח המלך והחבר, או שהמחבר הרחיב הדברים או הדגשם כלל מדעתו ותלה את דבריו במלך וחבר הנ"ל) וזה דברי החכם השר עשאלקי בספרו על היהודים הנ"ל (ג' 69) (העתיקתי בקלרה) מה שהביא בשם סופרי ערב האמתים, האחד הסופר מאססא אודי (Massoudi) והשני אבן האנקל (Ebn Haukal) (שני במאה העשירית להספר הנזירים). שבכירת המדינה שלטם הבווריים (Cusaren) שהיתה נקראת אמאל (Amol) היו הרבה יהודים, גם נולדים ועכו"ם גרו שם והמלך וראשי המדינה היו יהודים, והחיהו הכוזרים האלה בימי הכלוף הארון אל רשיד (Harun Al Raschid) במאה השנית למספר הישמעאלים (Hegira) והיא השנת ח"ת לנזירים (והזמן הוה מסכים לדברי ר"י הלוי שזכרנו) גם הביא בשם הסופר המפורסם נסטור (Nestor) שהיהודים ממדינת כוזרי שלחו אל נסיך הרוסיים וולאדימיר (Wladimir) הגדול, שימגייר הוא ועמו, ואמר החכם עשאלקי שם, שלפי עדות אבן האנקל הנזכר היו היהודים בימי הנסיך הנ"ל חשובים, וממשלתם היתה גדולה מאד על נהר וולגה (Volga) והיה להם מלך רב ושלט. איש יהודי, ע"י"ש מה שהביא שם (בהערה לג' 70) ממשלת היהודים בערבי, ואל תתפלא קורא נעים ע"ו, כי גם היום במדינת אבססיני (Abyssinien) אשר באפריקי הנקראת ג'ז האכש (Habesch) ימשלו היהודים, ויש להם לבא מוזיין מאד אלף איש חיל, ושם המלך המושל היום גרעון ושם אשתו המלכה יהודית ע"י קאנווערוזאנאס לעקסיקאן הנזכר ערך האכש (Habesch) כי משם העתיקתי דברי האחרונים האלו וע"י ג' 10 ול' 11 עם הערותיהם לספר החכם עשאלקי, מי ומי המה היהודים האלו, ואמר ששנת המושל הוא ירשת עולם להם מאת שלמה בן דוד והראשון היה בן שלמה אשר ילדה לו המלכה ממדינת שבאזמו מני חלקה, והמלך היושב על הכסא יחזיר עד היום נספח על חוריו כזה: נצד משבט יהודה בן דוד בן שלמה עמוד ציון, ע"כ דברי החכם הוה בשם סופרים נחמנים ע"י"ש. ואם נשתכחו אלה היהודים מעט בדעות ובאמונה, אחיזתה בכל זאת, כה"ש הרד"ק על פסוק ונס מהם חקך לכהנים ללוים אמר ה' (ישעיה ס"ו כ"ב) ר"ל חף שנשתכחו מעט בדעות ובאמונה מ"מ אסח מהם לכהנים

בחיי בן הרא"ש שהיה מאוחר בזמן ממנו) בעל המחבר חובת הלבבות, ודרומה
וכן כל חכמי ספרד האחרונים וחכמי איטאליע, חברו ספרים בלשון שפאניא
ואיטאליע

לכהנים וכו' ע"ש. כתב החכם פראנץ בערניער בפסרו המסעות בקאשמיר (Franz
Bernier's Reisebeschr: nach Kachemiere T. IV. p. 218)
ח"ל: כהיותי באפריקא בארמין המאגאל הגדול (G. Mogol) ראיתי שם שני צירים ממלך
מדינת אפריקא (Aethiopien) וספרו שם כמדינת ים הרבה יבולדים מאד,
והיה אנשי חיל מלומדי מלחמה וגבורים עזומים, עד שאחד מהם זה זמן לא כביר (זה היה
במאה השש עשרה למספרים) התנשא למלך שם במדינה על נוף אחד הררי, ואומרים היהודים
שהם משבט יודא, עין בספר בקורת התנ"ך לקאלמוס (A. Calmer's Biblische
Untersuchungen übersetzt v. J. L. Mosheim Bremen 1740
Th. IV. u. s. 32.) ועין כד"ה להחכם שלעזר ממגאלה היהודים בערני או
ומגאלה עתה כחיבר (Cheibar) (A. L. Schlözer's W.G. T. I. s. 202.) ועין כד"ה להחכם מיללער
(J. Müllers Allg. W. ges. B. II. C. 1) מהמלך בחימן (Jemen) שזמו נאחאשא (Naowasch) שהיה יהודי ע"ש • ובאגרת
שכתבו היהודים מן קאכין (Cochin) אשר כניא (China) ליהודים אשר באמערדם
(האגרת הזאת נעתיקה בדברי הימים לעבריים להחכם באשאג הרפזי (Jacob
Bosnag's geschichte der Juden Tom. 5 B. VII. K. 33.)
נאמר שכאשר כבשו הרומיים את ארץ ישראל בקרבן בית שני, ברחו הם אל היהודיים (מיד יפגשו)
וכו', וישבו בארץ כינא, והיה להם מאחיהם שבטים ושנים מלכים, אשר מלכו עליהם כאלף
שנים רגועים וזאת עד שנתבטלה ממלכתם לסיף בעבור קנאת שני אחים שלהם עביר המלוכה,
ויבואו בעבור זה בעול המלכים אשר גרו סביבותיהם עד היום הזה, ויען שהיה לכם נאמן מאד
לפני מלכי העמים אלה, ע"כ יקרים המה וחשובים בעיניהם, ובשנת 1640 למספר הנוצרים,
מת אחד מהיהודים האלו שהיה ער המדינה או פחה (סטטטהאטער) בקאכין, ושמו שמואל
והוריש את ממלתו ליהודי אחר ששמו שמואל כשמו, עיין בספר מקוה ישראל (ד"ח הקה"ק
ירושלים) להרב החכם מנשה בן ישראל, וזה הרב מלא און לו כנבואת ישעיה על היהודים האלה
שכניא הנה אלה מרחוק יבואו וכו' ואלה מארץ סיני (ישעיה מ"ע י"א) עכ"ד (והבאתי
זאת למלא חזק פי המשגיגים, האומרים שבני ישראל אינם מיכשרים כלל וכלל לחושלת הקבוצ
ובזוים באנשים המה, גם להודיע שכל זמן שהמה משיעבדים ועובדים את מלכי המדינה
המשתופסים בלל, אז ישיבילו ויזליחו, ואם יתבשרו נדבם למרוד כמו, אז יסבכ ד' מסכות
להשלים ולהשמידם, כי כבר מושבעים אלהנו ועומדים להיות נכנעים תחת מלכי העמים,
לכבדם ולעבדם בלב תמים, כמו שנאמר השבעתי אתכם וכמבואר בדרו"ל) וכמעשה
בכווריים האלו קרה כמה פעמים, וכבר נודע שהמלך להעבריים אבוקארב אסאד
(Abucarh Asaad) (שמלך לפני מחמד שבע מאות שנה) הביא את עמו באמונת
היהודים, גם איוסעף (Yiusef) (שמלך עליהם כשבעים שנה לפני מחמד) היה יורד לחי
מי טלא קבל עליה מעמו דת היהודים, עיין ספר מדינת ערב וסוריה (Arabien und
Syrien in Hist. Geog. Phys. wissenschaft. u. s. w. vom Ver-
fasser Aegyptens. Berlin und Leipzig 1799. 1te Föfts. s. 396.)

ואימאליע, והרב הגדול המקובל אלקי ר' אברהם אידריה הספרדי תלמיד הרב ר' ישראל סרנג תלמיד הארי"ל, כתב את שני ספריו היקרים בית אלקים, ושער השמים *) בלשון שפאניא, והעתיקים אח"כ לליהק, הרב החכם המקובל

*) והמה מפתחות וכללים לחכמת הקבלה, ומביא בספריו לחוק הקבלה האמיתית, פכרות וראיות שכליות, מכל חכמי הפילוסופים אשר לא מבני ישראל המה, ישנים וחדשים, ועל דברי אריסטו היוני הוא נשען כעל דברי חוזה ונביא אלקי, באמרו בספרו שער השמים מאמר שלישי ראש פ"ב וז"ל: גיירה הוא מלפני אריסטו וכו' עיי"ש (ועיין במורה חלק שני ריש פ"ב), ובאמת אין להפליא, כי היוני הזה ומכיריו היו מכובדים ואהובים מאד בפי גדולי עמנו אשר שקדו בספריהם, וראה מ"ש הרב החכם המקובל ר' משה בוערילו בפרשו לספר יגירה (פ"א) וז"ל: אמר משה בוערילו, תהיה נפש אריסטו בעדן נן קהים מלד מאמריו הנכבדים והרזים, ומי ראשי אני אוהבו אהבה שלמה, כי הוא היה אב בחכמה וכו', כי הרבה מאמרים נכבדים דבר אריסטו שברכותיו הוא מסכים, וכבר אמרו חז"ל חכם עדיף מנביא, וזה האיש היה סגולה הפילוסופים וכו', וחכמה הפילוסופים הטהורה קשורה בחכמה הקבלה וכו', והכל יפלה לרצון אחד פ"כ, ועוד להרב הנ"ל בספר הנ"ל וז"ל: רצוני לזכות בזה הדרוש אריסטוטלס שהיא אוהבנו, שהוא המשכיל נפשותינו, שאין להסית נדו דברים, פכ"ל. ועל מאמריו של אפלטון (Platon) אמר גם שהם מאמרי נבואה עיי"ש, וגדולה מזו מנינו בספר הוזהר (שמות רל"פ"א) וז"ל: אשר אין בה מוס דא מלכות יון 1) דאינו קריבין לארחא מהימנותא, ופירש הרב רבינו מנחם ראקאנטי שכונתו על הפילוסופים הראשונים כסוקרטס (Sokrates) ואפלטון, כי היו להם דעות יסודות, והרב הנ"ל בפרשת בראשית בפסוק להם החרב מוכיר פילוסופים הקדמונים ויהללם מאד עיי"ש, וכרוך הכוונת יתעלה זכרו, שאין לפניו משא פנים, ואין עול בחקו, לבלתי ידח ממנו נדח מעלי נפש המשכלת הנכבדים בכללם ובדמותו מאירה דת ואמונה שיהיו, הבאים להכיר כבודו, ולחקור באחדותו, מציאותו, ויכלתו הנשגבה, ועושים את השוב והישר בעיניו ובעיני אנשים, שזכרם לא יקופח, וישיגו שתענוג הרוחני, אשר בו יזכו כל נפשות הזכות, כמבואר בכמה מקומות מהש"ס והמדרשות, והרמב"ם ז"ל בחשובתו היקרה להרב ר' חסדאי הלוי הספרדי כתב וז"ל: ומה ששאלת על האמות, הוי יודע דרחמנא לבא בעי, ואחר כינת הלכ הם הם הדברים, וע"כ אמרו חכמי האמת

1) הנכל מניס מתלמודא חשב לתקן המאמר הזה בספרי הוזהר הנדפסים שם, והעמיד במקומו: דא מלכות עכו"ם דאינו קריבין לארחא מהימנותא, השם ישמרו מדעה נפלאה כזאת, כי אין לך מינות גדולה מזו, אך סכלותו כפרתו, יסן לא הבין כונתו, וכן הראה את סכלותו כמה ספמים בש"ס שנדפסו שם, כיון לשון עכו"ם לחוד והכמת עכו"ם לחוד, תמורת לשון יונית לחוד, והכמת יונית לחוד, ותמתי עליו מדוע לא חיקן הספיק: מטי"ט היון והספיק: ביון מצולה, ומקרהו במקרה המדפים ששמענו עליו שהיה בור גדול, ומאמת הבעשורי הים מוחק מכל ספריו התיבות מין, גוי, נכרי, והעמיד במקום עכו"ם ומלאו אח"כ בספריו שילאו מחי, במקום גוי קדוש: עכו"ם קדוש, ובמקום מין קטניות: עכו"ם קטניות, ובמקום ונכרי לבני אמי: ועכו"ם לבני אמי •

המקובל שחירי יצחק אברהם ויל אביר דקהל ספרדים באמשטרדם, וחדש
הגאון רבינו מגשה בן ישראל ויל שהיה אביר דקהל ספרדים באמשטרדם
בעהמ"ח

האמת ככותבו פ"ה: חסדי או"ה ים להם חלק לפה"כ (אף שלא קבלו עליהם דת יהודית
משמע, ורק השבט מלוח, ומפני שזה עליהם הש"י, דאם קבלו כל המלות הלא גרי נדק
נקראו) אלה העינו מה שראוי להשיג מדיקת הבורא, והתקינו נפשם במדות הקטנות עכ"ל.
(ועין חשבות מהר"מ אלאסקר סי' קי"ד מדברי הרמב"ם סוף מלכ"ס) וכן תמצא בספר הזה
פרשת פקודי בהיכלת שביעשה וז"ל: "בסתחת דא קיימין ארבעה פתחין דמפרש לארבע סמין
וכו', ואיהו אחר דפתחין לאינן חסידו דאחר עמין וכו' אלן קיימו בלאין פתחין וימיו תמן
עכ"ל. ואמר (סנהדרין נ"ט א') גוי העוסק בתורה (ר"ל בשבט מלות) הרי הוא ככה גדול
פ"כ. ואמר ע"י הרמב"מ ז"ל בתשובתו וז"ל תלמי גוי וכו' וכל עמא וכל מגמחה של תורה
מרע"ה תקן הנפש לשם הקדוש כמ"ש דוד שויתי ה' לנגדי וכו' וזהו רזון התורה וחכמת המלכות
להתקין הנפש במדותיה ובאמונות האל וכו', וכבר נודע דברי הרב הג"ל בסוף מכות שהעשה
מלוא אחת כחוקה יזכה בה לחיי עוה"ב, ע"כ, ועין ח' מהר"מ אלאסקר ע"כ. ועין בתורת
כהנים (פ' אחרי פרק י"ג ס' י"ב) מאמר נפלא ויקר מאד, ועין בקרבן אהרן ע"כ, ולולי כי
ארכו ע"כ הדברים מאד ראוי היו להעתיקם פה.

מעשה אס נפשו של אב"כ תוכלנה להשיג מעלות תרומיות מחכמה וחסידות ולהגיע אל
אושר הנאחי ע"י מעט מלות בלבד אף לא בקיום תורתנו כמו שמבאר, א"כ
בטוב טעם ולדק הורו לנו חו"ל פס"י תורתנו הקדושה שאין לנו להסית את שאינו ב"כ ולדבר
על לבם שיחידו, "אדרכא באם שיבוא נכרי מעם זולתנו, ומבקש לחסות תחת גל כנשנו,
וכנשי הדת, מלוא עלינו להניאו ולהטותו מחפשו זה כפי האפשר ולדבר על לבו שיאחז בחמנות
אבותיו, וידרוך בעקבותיהם, כי יוכל להיות נגר מאושר בזה וכבא אס יעשה הסוב והלדק
זולת קיום תורתנו, ואם שנאמר ואהבת לרעך כמוך הכוללת באמת כל מין האדם, וראוי אולי
בעבור זה להניאו אל כל הטובה וההצלחה אשר משתדלים אהנו אחריה, ואין לך טובה והצלחה
נאחית בהצלחת הנפש, זאת היתה באמת או מהלדק והיושר אס לא היה יכול אדם מעם זולתנו
להגיע אל הסוב הזה באין אופן בלעדי אלה, אבל אס יכול בלעדיהם, טוב לנו להשאירו על
דרכי אבותיו מן אחיו ועמו, ולדקא חשבנו לנו בלכתנו תמים ע"כ כל העמים והלשונות,
שלמרה האהבה ושלום חין קן, וכבר נאמרו לאהוב את כל אש אף שאינו ב"כ, כי נכרא
בגלם אלקים, כמו שנאמר ואהבת לרעך כמוך, עיין מה שכתבנו לקמן בסוף החרת שאלה
הדיבעיות, פהער. לפסוק וכי תמכרו ממכר לעמיתך (וכבר אמרו בתורה כהנים פ' קדושים
פרק ד' סמן י"ב על פסוק ואהבת לרעך כמוך, רבי עקיבא אומר זה כלל גדול בתורה, בן עזאי
אומר זה ספר תולדות אדם זה כלל גדול מזה ע"כ, ר"ל כל אנשים שיש יהיו מאיה אמה שיהיו,
כי מיוצאי הלא אדם המה הנכרא בגלם אלקים, עיין בקרבן אהרן ע"כ) ואולם המסית והמשתדל
להסיף הלבבות מעם זולתו אל דת יהודית הוא חסיד שוטה והדיוט, ושובר ע"ד התורה ודברי
החכמים, והוא נרגן מפריד אהבה ומפר ברית השלום, אשר ראוי לנו להשתדל אחריו, ולא
הזהירנו

בעירמה ספר נשמת חיים *) כתב יתור משלשים ספרים, והרוב מהם נכתבו בלשון שפאניא והאלאנדיע ערבי ורומי ואנגלי.**) וכאלה למאות חכמים ושלמים מאנשי

הזהירותו התורה על לא תכרות להם בריה, כ"א על שבע אמות לרוץ עלילותם וכבר אבד זכר לנו, אבל זולתם מהאמנות אף שגם המה היו אז עובדי כו"ם מ"מ היו חניכים בעירי השם כמ"ס חו"ל חביב אדם שגברא בללם חלקים, ומכ"ס העמים המתוקנים והקונים שבהם כאלה שבזמנינו, המחמנים במציאות ד' ובחדוש ובהשגחת הנפש ושכר ועונש, ולא נבדלו מאתנו כ"א בקיום המלות עפ"י התורה (בערושי רז"ל) הנתנה לנו. עס ישרון במתנה לאות בריה ידידות, כמ"ס הם ו"ל חביבין ישראל שנתן להם בלי חמדה, ובפרט שרוב המלות המה זכר ליציאת מצרים, ע"כ לא חל קיום המלות האלו רק עלינו ורש ישראל, והתורה הקדושה בארה לנו את כל אלה כמלות מופטות, באמרה אף חובב עמים כל קדושו בידך והם חבו לרגליך ישא מדברותיך. (ר"ל הקב"ה מתכבב כל העמים וכל קדושים וחסידים יקרב בידו אם יכנעו תחת רגלי כבדו ומקיימים וטעמים גזרותיו) תורה זאת לנו משה מורשה קבלת יעקב (אבל חבה ויתרה נודעת לנו קבלת יעקב בנתינת התורה) עיין אמרי שפר להחכם רה"ה והגאון רבינו יעב"ץ ז"ל. (בספרו השמוש) חבר קונטרס מיוחד (לרננים הגאונים דלרבע ארצות נקוב בשם רסן מתעה) בענין הזה ומהסך הרבה בזכותם (וכן עוד במקומות אחרים מזה הספר) עיי"ס ממחוקקי דתם דברים רבים ונכבדים לא יאומן כי יוספר, והספרים גלויים, הרווה יראה משם, וכן הביא הגאון הזה בשם ספר אחד להגאון התשכ"ז ז"ל המסכם לדבריו עיי"ס, וראה מה שכתב החסיד החכם ר' יוסף יעב"ץ הספרדי בספרו מאמר האחדות (פרק ג') וז"ל: האמות היום מחמינות בחדוש העולם ובמעלות האבות ותורה מן השמים נ"ע וגיהנם ותחתית הממים, ברוך ה' אלהי ישראל אשר הוחר הפליטה הזאת אחר מרבין בית שני, כי לולא זה כבר מעדו קרסולינו ח"ו מן האמונה לו היחה אמונת ע"ז בעולם כמו שהיתה מקודם, עכ"ל. ומה נעמו לי דברי חכם אחד זמננו, וראוי להעתיק לל"ה דבריו הנה, וז"ל: מחוקק הישמעאלים סגר שפרי גן עדן לפני אינו בן בריהו, אולם דת תורתנו דלחי שמים פתחה לכל איש דרך כיבודי כנוצרי כישמעאלי כנוי, ע"כ.

*) כתב החכם ר' דוד חפשי ז"ל בחולדות הרב החכם הזה (נדעם במאסף חקמ"ת) שהרב הזה חסר מגוש הרב דון יצחק אברבנאל נר משרשי דוד מלך ישראל ע"ה עיי"ס, והוא שבוש, לא הוא היה מגושו של הרי"א הנזכר, אבל בניו מזל אחס היו נכדיו, בן כתב החכם הזה בעלמו באגרתו הקעימה שכתב בלשון רומית, שהקדים לספרו נשמת חיים, כחבה להקיסר פטרדינאנד השלישי (Ferdinand III.) וטעות זה טעה גם המחבר תולדות הרב הזה בלשון אשכנזי, חמלונה בספר ידידיה (Jedidia).

**) וכבר נודע החשופה הגדולה אשר עשה לפנינו ע"י חכמתו הנשגבה, וע"י חשיבתו אל המלכים והשרים — כאשר נביא להלן — וכמה רוזנים ונסיכים, וכמה חכמים וגבונים מכל עס באו לשמוע חכמתו, ויועלו אמו, אלה בהנהגת המדינה, ואלה בעסק הלבומים, כי היה חכם גדול בחכמות ובלאקות וקביעות, פוד בילדותו נסמך מרבני ומלמדי האקאדעמיה בליזאבאן

מאנשי תורתנו חברו את ספריהם בלשונות העמים, וידוע שאנחנו ב"י הגרים כעת באימליא צרפת ואנגליא, וכדומה, כותבים ומדברים בשפת ארצם, והרבנים ידברו במקלות דרשותיהם בשפת ארצם בצחות היותר אפשרי, גם נוהגין במדינות הנזכרות לחקק על מצוות קבירותם המליצות וקיעות ג"כ בכתב ולשון המדינה, וכמו שנראה מהקינה בלשון ספרדי החקוקה על מצבת קבר הרב החכם ר' מנשה בן ישראל הנזכר באדערקירק הנעתקה לל"הק ע"י החכם המשורר ר' דוד חפשי הנ"ל, עיין תולדות הרב הזה שם.

פרק ו

מערתה אשאל את הכמילים האלו, על מה הם סימכים לדון את הספרים הנכתבים בלשון אחרת זולת לשה"ק כספרי מינים, ולכנותם ספרי פסולים, ואיך לא יבינו אלה, שבכתב ובלשונות אחרות אין איסור ואין מומאה, כמו שאין קדושה בכתב ובלשון עברית, אם נכתבו בה דברים של מה בכך, וכבר לענו בזה גדולי ישראל וחכמיהם, ראה נא מ"ש הרמב"ם ז"ל בפרוש המשניות (אבות פ"ב) בדיה ולא מצאתי לגוף טוב משתיקה, וזה לשונו: ודע שהשירים המחוברים מאיזה לשון שיהיה, צריך שיכתבו בעניניהם אם הם הולכים ע"ד הדבור אשר חלקגוהו, ואמנם בארתי זה אעפ"י שהוא מבואר, מפני שראיתי זקנים וחסידים מאנשי תורתנו, כשהיו במשתה היין כחפה או זולתה, וירצה אדם לשיר שיר ערבי אפילו ענין השיר ההוא שבח הגבורה או הנדיבות, והוא מהחלק האהוב, או בשבחי היין, ירחיקו זה מכל צד מן ההרחקה, ואין מותר אצלם לשמעו; וכשישמעו משורר פיוט מן הפיוטים העברים, לא ירחיקוהו ולא ירע בעיניהם עם היות בדברים האלה המוזהר מכנו או הנמאס, וזהו סכלות גמורה, שהדבור לא יאסר ויותר, ויאבה וימאס, ויצוה באמירתו מצד הלשון שיהיה, ואם יהיה כונת השיר ההוא פחיתות באיזה לשון שיהיה אסור לאמרו, עיי"ש מאמר ארוך ויקר.

וכדומה לזה כתב התשב"ץ (חלק ראשון תשובה ח') ז"ל: מה שכתבתי בשם תשובות הרמב"ם ז"ל שאין לכתוב הגם בכתב אשרי, המיה לי מלתא, והמעם שנתן ז"ל דהאיך נשתמש בה סכתב אלקים ונומין אותה לבזיון, אינו מעם נכון, וכי מה קדושה יש בכתביה? אין הקדושה אלא בדברים

הנכתבים

צ'לוזאנא (Lissabon) אשר בפורטוגאל (Portugal) והיה ידוע עשר לסנות עיין תולדות הרב הזה להחכם ר' דוד חפשי במאסף תקמ"ח.

הנכתבים ולא בכתיבה עצמה, שהרי לשון הקדש יש לו יותר קדושה מכתיבה
אשורית *) ושמו מוכיח עליו שנקרא להדיק, אפילו הבי אמרין במסכת שבת
לענין

*) (ועיין סנהדרין פ' כה"ג כ"א ע"ב) מענין כתב עברי ואשורית, ועיין הריטב"א
ויתר המפרשים שם כמקומו, ולדעת רוב המפרשים, כתב התורה אשר בידנו איננו הכתב
שנחנה בו התורה, ומה שאמרו במדרש דאמרינן לבית מי בראך ומראה בעוקן של אחריה,
וכן כהני דרדקי דפיק הכונה לצתנו סמנים לאותיות, ובפרט המקובלים שכנו עליהן עליות
מרווחות מסודות נעלמות? כבר השיב הגאון מהר"מ אלנאקר בתשובותיו (תשובה סקן ע"ד)
שהי רבן וכן המקובלים דורשי רמזות אלה אשר מוצא היו, וק"ל.

ואל יקשה בעיניך מהכתב הנמצא במסכתות הישנות בכתב אשורית; כי המה נסבכו בלתי
ספק אחר מוצא, כי ברור הוא שהראשון שהסכים מסכת כישוראל היה שמעון חשמונאי
הבני (ושם **מַבְעַע** במשנה נחחדש ג"כ אז או אחריו זמן מה, ונגזר מלשון העברי ממש
משם **מַבְעַעַת**, ונקראת כן ימן שנעבד בו חותם, והרכה פעלים נמצאו מזה השרש, כמו על
מש אלניה **הַמַּבְעַעַן** וכדומה, ומזה השרש לקחו ג"כ הפילוסופים האחרונים העברים שם
מַבְעַע (ריח נפשו) וכמו שכתב הגאון יעקב ז"ל בספרו מספחת הספרים, ומה שהשיג פ"ז החכם
מזהר"ם קונין בספרו בן יוחאי (משנה ק"ג), ואמר שאלה שם **מַבְעַע** בתרגום איוב (כ"ב)
האומרים לאל סור ממנו, שחדש **דרא דמַבְעַעַנא** דאמרינן לאלהא זור מנגא פיי"ש, לא
אדע מאי קאמר, ולא זו שאין להביא ראיה מתרגום כתובים ובפרט מספר איוב שנתחבר
תרגומו בזמן מאוחר מאד (וכבר הוכחתי בראיות ברורות שהוא נחבר בזמן סוף הגאונים
או אחריו מעט) אלא שטעה החכם הזה בדבר שאפילו תיזוקות לא יעשו, כי לדעתו **דרא**
דמַבְעַעַנא פירושו דור שהולך בדעותיו אחר **המבעע** ולא ידע שפירושו דור המבול
שנמבעעו כמים, והפרשה זו של איוב (כ"ב) נאמרה על דור המבול כמו שבאר רש"י ז"ל,
והוא מדברי מדרש רבה) - וראיתי אני ביד אחד משרי פולין מסכת אחת נחשת ישנה מאד

שהיתה חקוקה בלד אחד תבנית
שור ותחתיו "שמש בנבעעו
דום" ומעל ראשו ה' נראה אחר
העמל והיג' קנת רושם מאחורי
אלו "בשה"ל" ומלד השני
תבנית ראש בעל קרנים ותחתיו
"וירח בעמק אילן" ורושם
מדמו' ירח לפניו ועליו רושם קנת

מאותיות אלו **וקר"ק**, ומסתמא היתה חקוקה דמות שמש בלד השני ונמחקת, והכנתי כי ראשי
תיבות **בשה"ל** הוא בכור שורו הדך לו, **וקר"ק**, וקרני ראש קרניו, והוא פ"י דרש מאוחר
מאד

לענין בית המרחץ דברים של חול מותר לאמרו בליחוק כדאיתא בפרק כירה,

וא"כ

מאד שאלו"ל שכן משה אל יהושע שהיה מאמרים ועסק מלחמות גדולות, וכאמרו יחזרו ר"ל מעבד
ליהושע (בראשית רבה ל"ט) ומוכיח שם עוד שלשה מעבדות, לאחרתם, לדוד, ולמרדכי, ואחריו שם:
אברהם: וכן וזקנה מכאן ובחור ובחילה מכאן (וכן הוא בכ"ק ז"ע"כ) ולפי עדות החכם פייכסמן
(Tychsen) והויכסר (Hauber) הכתב שעל מעבדות אברהם הוא כתב השמרונים, וחמלא
שם בספר הויכסר הטור דמות מעבד זה של אברהם) יהושע: שור מכאן ורחם מכאן • (כונן אל
מעבד הנזכר), דוד: מקל ותמריל מכאן ומגדל מכאן • מרדכי: שק ואשר מכאן, וסערת וזב
מכאן • ובמדרש רבה אסתר יש דעת שאומר: הוא נלד אחד, ואסתר נלד אחר, (ומשמע מזה
שלא ראו המעבדות בעלמם) עיי"ש, וכל אלה שהזכירו חז"ל כלם נטבעו בלתי ספק אחר זמן
עזרא לומר אלו הקדושים, ולא אל אלו ארבעה הנזכרים לבד מיחסים מעבדות אבל יש מי
שמחסים עבדות המעבדות גם לתובל קץ ולנח, ודברים מסופרי הערביים כמו אכן עמיד
(Ebn Amid) ואבולפאראגיוס (Abulfaragius) רוצים לפד זמן המלכות עבדות
המעבדות, הסופר הראשון כתב שהיתה בזמן שרגו בן רעו, והסופר סאפיאדין
(Soiffoddin) מזכיר אפילו העיר טאקהארט (Takharat) או טאקהארטן-סאר
(Takharan-Sar) שבו הטביע נמרוד מעבדות ראשונה, כל אלה דברי היות המה,
וכל ראיתם מאפש, ואל תשאלני מהגרה, והשקל, ואדרכון, או דרכמן, וכדומה הנזכרים בתנ"ך;
כי לא היו מוטבעים, אבל חתיכות כסף נרשם עליהם משקלם, ולא חמלא בשום מקום בתנ"ך אלא
הכסף כ"א הפעל, שקל ודברי הר"ש בן מלך על פסוק וילדו (מלכים ב' י"ב) אינם מחוורים עיי"ש •
וכן ממה שאמרו חז"ל (בב"מ נ"ד) על ונרץ הכסף בידך (דברים י"ד) דבר שיש בו נורה, איננה
ראיה שהיו מעבדות בזמן משה וכו', וחז"ל לקחו אסמכתא זו על זמן שהיו מעבדות מוטבעות,
והוא כמו שהשיב הגאון מהר"ם אלאשקר על דורשי רמזות שהזכרנו לעיל, והבדל נורה
כתב כפרוש (בפרוש למשנה ידים פ"ד משנה ה') שהמעבדות הנמלאים ממלכי ישראל המה
בכתב עברי והוא כתב הכותים (הנקרא כתב ליבנאה) שהיו משתמשים בו ישראל בדברי חול
עיי"ש, והכותיים האלו התחילו אחר זמן עזרא כנודע וכן זה הכתב אלא היהודים, ואלה דברי
הרמב"ן ז"ל בחתימת פרושו על התורה, ברצני ה' עד כה שזכיתי ובאתי לעבו, ומאלתי שם ביד
וקני הארץ מעבד כסף מפוחה פתוחי חותם, מלדו האחד כעין מקל שקד, ומלדו השני כעין
צלוחית, ובשני הלדים סביב כתב מפוחה בלא היטב והראו הכתב לכותים וקראוהו מיד, כי
הוא כתב עברי אשר נאשר לכותים כמו שנזכר בסהדרין וקראו מן הלד האחד **שקל**
השקלים, ומן הלד השני **ירושלים הקדושה** ואמרים כי הנורות היה מקלו של
אהרן שקליה ופרחיה, והנורה השני לננת המן וכו' • ושם „קשיטה“ הנזכר בפרש"ה וישלח
ובספר איוב כבר נלד התרגום אונקלוס „חורפן“ שהוא לאן, ואיננה מעבד יוני כדעת
פלאוויאוס (J. Flav.) שהעתיק שטאטער (Stalar) ומדברי התרגום הנזכר שהעתיק
חורפן נראה שלא הטעות להחכם האשטינגער (Hottinger) שאמר „הסיח הקשיטה
מעבד ועליה נורה כנש, כי תרגום כנש חורפן, ובפרוש אמרו ברכה „מלא קשיטה
מאה טללים“ •

ואיך מנח לנו להחמיר לכתוב דברים של חול בכתב אשורי עכל, דבריהם אלו נכונים וישרים מאד, כי כבר מבואר שלשון עברי מצד עצמה אין בה קדושה כלל (*). הגע בעצמך כשהיו ישראל על אדמתן, ולשונם היתה לש"הק, היו בודאי משהמשיך בה אף ב"הכס ולכל צרכם, וממעם זה רצה הגאון יעב"ץ ו'ל להתיר לעיין ב"הכס במשקלי השמות והפעלים אף להוציאם בפה, לולא היה אפשר לעמוד בהם האידנא בלי הרחור דברי תורה ופסוקי המקרא, מחמת שאין דרך להגיע עתה לידועת לש"הק על נכון, כ"א ע"פי הכתובים אשר יורו באצבע על כללי הדקדוק שלא נשארה בדינו ידיעת דרכי לש"הק אם לא על פיהם, עיין שו"ת הגאון יעב"ץ הנ"ל (חלק ראשון שאלה יוד) ועיין רמב"ם הלכות ק"ש (פרק ג' הלכה ה'), דברים של חול מותר לאמרו ב"הכס בל"הק, וכן הכנויים כגון רחום ונאמן וכיוצא בהן, מותר לאמרו ב"הכס, ועיין שבת שם שאמרו דברים של חול מותר לאמרו בל"הק (בבא"מ ובה"כס) דברים של קדש אסור לאמרו בלשון חול עיי"ש.

ואולם המעם הנכון שנקראת לשון העברית בשם לשון הקדש, הוא מפאת שדברי התורה הקדושה, ודברי הנבואות הקדושות, ושמות הקב"ה וכנויו כלם בלשון העברית, וכן כתב החכם ר"ם גרבוני (הובא בפרוש רש"ם להמורה ח"ג פ"ה) וכן כתב הרמב"ן (בספר כי תשא) והבחור במסורת המסורה (לוחות שניות מאמר א'), ופרושו לשון של קדש, וכן שקל הקדש פרושו טקל של קדש, והוא בעבור שכל שקלי המשכן, וכל כסף קצוב האמור בתורה היה במשכע ההוא, וכן כתנת בד קדש, ואמרו בת"כ שיהיה משל קדש ועיין (קרבן אהרן שם), ואולם איננו שם האר כאשר יחשבו קצת, כי התאר הוא קדוש לא קדש ובפרט שהשם לשון הוא נקבה, והיה צריך איך להיות לשון קדושה, וכן הוא דעת חכם אחד במאסף, והשגת הרב בעל ב"ש על הבחור פרש"י דקדושין צ"ע, ואין כאן מקומו.

פרק ז

וגדולה מזו אתמה על אלה אשר בעיניהם נחשבות שארי הלשונות וזאת לשון עברי כדבר מתועב ומשוקץ, וממא סמא יקראו למו, הלא

אף

(*) כל הלשונות הסכמיות לא סכמיות, כמ"ס הרמב"ם כמורה (חלק שני סוף פ' למ"ד) ועיין שם המפרש רבינו ש"ס ודוק בדבריו, והרלב"ג ו'ל כמלחמות השם (מאמר ו' פ' ס"ו) בין מופתיו שהכיר של מדוע העולם, הביא ג"כ מופת זה שהלשונות הסכמיות הן לא סכמיות

אף התינוקות יודעים שרשות לקרוא אף ק"ש והברכות ופסוקי דזמיר וכו' תפלה
בצבור וכל הבקשות וכו' ככל לשון כמו שאמרו חז"ל : שמע בכל לשון שאתה
שומע ע"כ (ועי' משניות סוטה פ"ו) ובלבד שתהיה בלשון זכה וצלולה , וע"פי
ישר הדקדוק שבאותה הלשון , כמ"ש הרמב"ם (הלכות ק"ש פ"ב ה' יוד) והקורא
בכל לשון צריך להזהר מדברי שבוש שבאותה הלשון כמו שמדקדק בלש"הק
עב"ד , ועיין כל בו (סמן ט').

וכן מצינו באמת הלכה למעשה בירושלמי סוטה (פרק אלו נאמרין הלכה א')
חז"ל : ר' לוי בר' חיתה אול לקיסרין * שמע קלון קריון שמע
אלוניסתון

סכפיות ומאריך שם כדרשו , ועיין לעיל מה שהבאנו מהתנחומא פ' חקת והפסיקתא • ועיין
בפרוש רבי ש"ס להמורה ח"כ ריש פרק חשפה ופסרים מה שהוכיח מענין הדבור של השם
כביכול אל הכיבא , והשגתו על הרמב"ן בענין לשון הקדש מה שהשיג על הרמב"ם עיי"ש , ועיין
רכינו שם טוב בפרשנו להג"ל חלק שלישי פ"ח •

* (בענין העיר הזאת , ושמה ומקומה , ראיתי למפרשים הבעל מתחמת כהונה והערון
ונאלה רבים נכחו כלם וכל חז"ל מיוחד לה שם ומקום כרזו , ע"כ ראיתי לדרוש אחריה ,
ולנצל הדבר היטב , וכפרס שנוגע קצת לענין המאמר שלפנינו להבינו על כוריו : העיר הזאת
היא סמוכה לא"י , והיא נזכרת בדברי התלמודיים והמדרשות בשמות שונות ונקראת קסרי ,
קסרין , קסריא ונקראת לפעמים בשם רומי ועירא , וגם בשם מגדל צור , ואולם
שם העיר לראשונה בכתבי קדש עקרון , והיתה מקדש אחת מתחשת הסרניות בארץ פלשתיס ,
שהיו נחשבות לארץ כנען , כמפורש (ביהושע י"ג ג') ואח"כ שבה להשלישית כנראה מספר
שמואל , ואחר ימים רבים כימי בית שני משלו כה ארמייס , שהיו ת"י היונים • אז ככתוב על
ספרי השמנאים , וכשנלחו השמנאים כימים ההם נתנה לנו מאת מלכי ארם העיר הזאת לאות
ברית , והיו שאמרו חז"ל (במגלה ו') עקרון תפקד זו קסרי בת ארם ועיין רש"י שם ,
(ובעל שנילי פילס בספרו) דף כ"ב ע"ב) סעה מה שאמר קסרי מושב הרומיים ואולי
בעבור זה נקראת קסרי בת אדום (מגלה ו') (ר"ל בת רומא) עכ"ל • ונתחלפה לו ר' כד'
וכזה כתב ג"כ תלמיד פופה אחד ברש"י (זכריה ט' ה') והיא היתה יחד תקופה לישראל כימי
היונים , וכשנזכרו בית השמונאי לכדוה , והיו קוראין אותה אחידת (ר"ל כבישת , ועיין
פרוך שרש אחד) מגדל צור , ואמרו (עיין געאגראפיה הישנה להחכם אולדינסקי
(Starożytna Geog. J. Uldyńskiego) שהיתה נקראת בלשון רומי בשם
מורדים סטראטאניס (Turris Stratonis) עכ"ל) וכן מאלתי ביזנטיון לרומיים
(ר"ל מגדל סטראטא) והוא ע"ש איש יוני , ואח"י כימי אוגוסטוס (Augustus)
קיסר רומי בנה אותה מקדש אמלך הורדוס הראשון הנקרא האשקלוני וישע אותה עיר כלילת
יופי להלל , ולכבוד שם הקיסר רומי הנזכר הסב את שמה קסריא (לעזראעל בהכרת הרומית)
(Caesarea) ורומא ועירא נקראת אחר כך מהרומיים כי היתה אח"י מושבם ,
וביהודים

אלג'יסתון * בעא מעכבתון, שמע ר' יוסי ואיקפיד, אמר כך אומר אני מי שאינו יודע לקרוא אשורית לא יקרנה כל עיקר? אלא יוצא בבל לשון

שהוא

והיהודים שהיו עם בימי האמורא ר' לוי הנזכר היו בלתי ספק מן הנולים של אלכסנדריוס אשר חרבה שתישבו שמה, כי קרובה היא לאלכסנדריוס, ומעידה עליהם לשונם הנזכרת פה, שכן הערה שלאחריה, והרבה אמוראים נרו עם הנולדים בתלמוד בשם רבנן דקמרי.

*** העללעניסטיש** הוא שפת יונית-עברית (השבו עמים-גריכית) אשר דברו בה העללעניסטים (Hellenisten) או יהודים-היוונים והמה היהודים אשר יקנו בימים ההם במזרים, ודע קורא נעים! שהראשונים אשר באו לגור שם, היו משארית יהודה אשר גזעו אח ארנס מפני הכשדים, בזמן גלות בבל עם יוחנן בן קרח כנזכר בספר ירמיה (מ"ג), ואולי היו גם יהודים עוד מזמן סנחריב שנאמר, והיו היורדים מזרים, וכן משמש בירושלמי דבוכה (פרק התליל), ועיי"ש בפרוש היפה מרה"ה, ובתוספתא דבוכה (סג), וגראה שם חלה לא רצו לחזור לא"י כאשר העלה עזרא את הגולה, כשאר היהודים שנאשרו בתמלכות רבות ולא עלו לא"י כ"א מעט כנודע, ומעטם שכתב לנו הרב דון יצחק אברבנאל (בסוף פרוש לספר מלכים ב') שידעו בכור של היתה הגולה הזאת נאולה שלמה רק סקודה בעלמא עיי"ש. ואח"כ כאשר כבש אלכסנדר מוקדון את ארץ מזרים וכנה את עיר ההכמה לאלכסנדריוס (Alexandria) הנקראת על שמו ולד"ק חדש המלך את העיר נוא אמן הנוכחית כנחצי הקדש ויקרא לה בשמו, וכן תרגם יונתן בירמיה ובנחום את נוא אמן בשם אלכסנדריוס רבתא, וכן מפרש רש"י ורד"ק עיי"ש, (ועיין בספרנו בית האור שרש אמן) או הביא המלך האדיר הזה משפחות רבות מהיהודים שבא"י והוסיבם שמה למען תדל את העיר הזאת לפשותה רבתי עם, ויתן למו חרות רב, (ומה שאמר אבי בתלמוד בבלי (פרק התליל) וכלו קעלינהו אלכסנדר מוקדון? כבר הוכיח ההכם אברבנאל (בהקדמתו לספר מלכים) שחל מוקדון בדברי אביי ע"ס הוא והביא בשם הראב"ד ו"ל שכתב בסוף ספר קבלתו שאבי רמז אל אלכסנדרו קיסר כ"ד לרומא (הוא אלכסנדר סעווערוס, (Alexander Severus) עכ"ד, ואולם היומר נראה ומתיישב על הלכ הוא דעת הרב צל אחרי כינה שרת אביי על אלכסנדרו שר צבא הרומים בימי הקיסר נירוני (Nero) פיי"ש פרק י"ב — וכמדומה לי שכתבו ד"ה שארץ מולדת של אשר נבא המלך היתה מוקדון וע"כ כנוהו חז"ל בשם אלכסנדר מוקדון) וכמות המלך אלכסנדר ומלך תחתיו במזרים שרצאו פטאלמעוס לאגוס (Ptolomäus Lagus) (הנקרא פט"ל תלמי) והוא היה אחד מן הארבעה ראשים אשר נתחלקה ביניהם מלכותו, כיצא גם הוא משפחת רבות מישראל פעמים וארבעים שם — ומן או היו בני ישראל במזרים שם פטוס ורב מחד, עד שבימי יוליוס קיסר רומי (Julius Caesar) כלכדו את מזרים מיד היוגוס ואח"כ סוף ימי מלכות החשמונאים, נחללו בה לדעת סופרי העמים ערך מאה רבבות יהודים, ובתלמוד (סג) אמרו בפלים ביצא מזרים (והוא מאה ועשרים רבבות) ומגילת התלמוד לספר מגדלות ויהודים באלכסנדריוס ומשפטים אחת קתדרות של

זה

שהוא יודע ע"כ, ועיין בשליה בעמק ברכה יהלכות שבת, ובהלכות ראש השנה, ומה שהביא בשם רבינו יונה, והתניא, ובשם מורו ר' בנימין הרופא וכר ובתש"ב חלק שלישי תשובה קכ"א.

פרק ח

הנה הראית לדעת שאין קדושה ואין מומאה בכתב ולשון יהיה מה שיהיה, אבל הרבר תלוי רק בענין הנכתב בה, מעתה ספר שנמצא בו דברי תורה או מוכר, והנהגות ישרות, או דברי חכמה ודעת וכיוצא, יהיו נכתבים באיזה כתב ולשון שיהיה, רוסיא, אשכנזי, פולניא, או צרפת, וכדומה, הוא ספר כשר וטהור, וצריך לנהוג בו כבוד, ולהפך ספרי מינים או ספרי הבלים והזיות אף בלשון הקדש אסור לקרות בהן (*) ועל

וזכ שזיו שם להסנהדרין עיי"ש — ובהמשך זמן ארוך כזה קרוב לשלש מאות שנה שהיו היהודים תחת ממשלת היוונים במצרים שכחו מכל וכל את לשון עברית (כמפורסם בספרי בעלי אסופות וכדמשמע בירושלמי דסופה ה"ל) והיתה שפתם שפת יונית (רק שהשתמרו אליה מדרכי הדבור המיוחדים לשון העברי לכך ר"ח העברעמיסע קאנסטרוקציון) גם הספיקו א"ע אז היהודים האלה בלמודי היוונים ובפילוסופיא היונית והמלרית, והיו אז ביניהם חכמים גדולים ומפורסמים, ומחלליהם יאל הפילוסוף הגדול פילון היהודי (Philo) שהוכרנו לעיל, ומה מאד מפליאים ספרי הזכרונות את בית המדרש המפואר לחכמי אלכסנדריא, וכמדומה לי לפי קש שכלי, שמחכמי בית המדרש הגדול הזה החלה לזנוח חכמת הקבלה הסעורה, ויש לי הוכחות ע"ז אולם אין כאן מקומן, ואמרו שהקיסר יוליוס הסכר (שהיה תוכן גדול וחזקן חשבון עבור השנים ברומא) למד את חכמה זו מאת חכמי האלכסנדריא האלו — וכעבור שדברו היהודים האלה בשפת יונית, והספיקו א"ע בלמודי היוונים הוסב להם שם העללעניסמים, על שם היוונים הקדמונים שהיו נקראים בשם העללעניסען (Hellenen) ויאל להיוונים שם זה מאת מחוקק אחד קדמון, שהיה להם הנקרא בשמו העללען (Hellen) בן הנסיך המפורסם בספרי זכרונות דעאוקאליאן (Deucalion) מן סהססאליען (Thessalien).

(*) כגון ספר ס"י מ"ת המכונה למחרין, וספר ש"י רב"ל ש"מ אשר חיבר משה כוכים ודין סקר מעיר ל"ץ, והקונטרס לספר ג"ת י"ל המכונה למחר"ס, כלם אומרים לזין ודברי התפוכות ולפעמים חושפא כלפי שמיא, וכדומה לספרי הכל כאלה, אשר המדפסים עתידין ליתן את הדן, ואז"ל מחבריהם, חוכרי הכר אלו המהפכים דברי אלוקים חיים, והמחשיכים והרה של תורה, ומאפילים אור השכל והמה גרועים יותר מספרי מינים אלף פעמים, כאשר כבר נרחו עליהם הרבנים גאוני זמננו, ואסרו הקריאה בהם אף דרך עראי

ועל אלה וכיוצא בהן אמרו תבמינו זיל (בריש פ' חלק) שהקורא בהם אין

פראי, יען לא נמצא במכתתם חרש לחשוף אף קסה אחת מים ממשיני התכונה, ולא דבר וחצי דבר שכלי או מדותי, כאשר נמצא לפעמים בספרים החיצונים וולתם, על כן תמצא שלא אסרו חז"ל מקצתן לגמרי לקרות בהם, אבל התירו דרך ארעי לקבל מהן את הטוב, לאכול את חובתן ולזרוק את קליפתן, וזה לשון הירושלמי (פרק חלק): ספרים חיצונים כגון ספרי בן סירא (1) וכן לפנה, אבל ספרי המירס וכל הספרים שנכתבו מכאן ואילך הקורא בהן כקורא באגרת, מ"ס? ויותר מהמה בני הזהר וגומר להגיון נתנו ליגיפה לא נתנו פ"ב, והריסביא ז"ל (כפי הנמצא בתוספות פרק המוכר) על ההוא דבן סירא "הכל שקלתה" אמר חז"ל: אעפ"י שהם ז"ל בסנהדרין קראו בן סירא מהספרים החיצונים, לא אסרו אלא לפשות מתנו קבע, אבל לא להגות בו לפעמים ללמוד ממנו חכמה ומוסר עיי"ש, והגאון יעב"ץ ז"ל באגרת בקורת (תשובה ג' המתוארת כפס תשובת הגדר) (אף שלא נזכר שם הרב יעב"ץ המחבר על פסרו זה, אולם כל משכיל הנקי בספריו יחזה ויכיר שהרב הזה היה מחברו, גם תבנית הדפים תמיד עליו שכתב הרב יעב"ץ נדפס הספר באלטונא, ואחר כתיב זאת תמצא בספרו שקורא הרב ז"ל בעצמו את שמו עליו, תמצאנו בתשובות הלגת מתים שכתב הוא ז"ל להרב הגדול החוקר ר' משה דעסוויא ז"ל נדפס במאסף (חדש חלוץ תקמ"ה) כתב חז"ל: וגדולה מזו מצינו למחברים מאוחרים שפ"י מתוך ספרים חיצונים נפזרים וכו', להרוות צמאונם וכן כדון, שכן אמרו חכמים היו לומד מכל אדם, וע"ז אמר החכם, לא יבואו לגנוב כי יגנוב למלא נפשו כי ירעב, לא רעב ללחם כ"א לבקש דבר ה' יאוסטו הלא ימצאו, יגנובו דים למלאכה הצריכה לגופה של חודש וכו', ולכן התירו ג"כ חז"ל להשתמש אפילו מספרים חיצונים החמורים שהפליגו העונם בקריאתם, ועם כ"ז כבר אמרו, מלי טבא דלית בהון דרשינן, וקבעום בתלמוד הקדוש למאמרים יקרים, ועיין כיוצא בזה בזהר (בריש פרשה תוריע) ובספרא דהרשין דאשכנחא, וכן (בפ' אחרי בפי ערות אחות) מלין אלין גלי שלמה מלכא בספרא דאשמדאי, (ובריש פ' בלק) כווני דהרשין דקסריא קדמאה אשכנח, ועוד (שם דף ק"ד ב') אשכנחא בספרי דאשמדאי, וכיוצא באלו נמצאים לרוב בספר הקדוש ההוא, עיין גם ס"ס האויט וזולתו, ולא לריק יגעו ויוציאו זמנם בזה חלילה, הצב שכרם אתם, ופעלתם אחת, כי דברי תורה עניים במקום אחד ועשירים במקום אחר, עכ"ל הרב.

1) הרמב"ם ז"ל (בפרושו למשנה שם בפרק חלק) אמר חז"ל: בן סירא איש שפיר ספרים יש בהם תהוים משיני הכרת פנים ע"כ, א"כ לפי דבריו אינו כבן סירא הנמצא בספרים הניספים על התנ"ך, סנקריאס אפוקריפס (Apocryphen) (פרוש ספרים נסחרים שלא נתנו בפרסיה) והנמצא מתנו פטוקים הרבה בש"ס ובמדרשות — ואם קבלו דברי הרמב"ם אלו נקבלם, אבל כנראה קצת לא משמע כן עיי"ש, וז"ע ועיין פרושו לתולד חילוניות לסגן בספרנו זה בשער השלישי פרק כ"ו בספרה שלישית.

אין לי חלק לעולם הבא, ואולם למד הלשונות והחכמות איתם בכלל זה;
 הם מלחזקו! (כמו שידמו הפתאים שונאי דעת וחכמה) כאשר האריך בזה
 הגאון ר' שמואל יפה ביפה עינים (פרשה אחת) ועיין בספרו יפה מראה על
 הירושלמי (פא"מ ס' ה') בדיח מהו שלמוד אדם את בנו, ואדרבה מצינו לחזק
 שהיו מהללים את גדולי ומניהם על בקיאותם בלשונות ובחכמות (כאשר נבאר
 להלן באריכות) וחשבו להם לסגולה כאחת ממעלות התורניות, ואמרו במסכת
 סופרים (פרק ט"ז הלכה י"ט) על הלל שלמד כל החכמות והלשונות מוסיף על
 למודיו, ואמרו שם וכל כך למח משום וחפץ ד' וכו', ונאמר ד' חפץ למען
 צדקו יגדיל תנודה ויאריך ע"כ. ויען שידיעת הלשונות המה האמצעים הראשיים
 לכל למד וחכמה, והמה למדעים כגופים לרוחות, ע"כ קראו גם הלשונות בשם
 תורה, ואמרו בוהר שמות (ס"א ע"ב) ברעיא מהימנא וי"ל: חד מדורא
 דאינון שבעה ארעין מאן דנחית המן אתנשי מניה אורייתא מקדם דייתי בר
 נש בהאי עלמא ויפוק מרחם אביה וכו' (וגבריאלי) אוליף ליה שבעים לשון
 ובגין דא וייצר חד יצר המוב (גבריאלי) דאוליף ליה שבעים לשון, וחד יצר
 הרע (סמאל) דאבק עמיה וכו' ואשכח מניה שבעים לשון דאוליף ליה יצר המוב
 עכ"ד *), הגך רואה קורא משכיל גדול מעלת הלשונות, ושוה איש אלקים
 רעיא

(*) ובן אמרו בספר המפתח מלמדים אותו כל התורה כלה, וכיון שכל לאורי העולם
 בא מלאך וכו' ומשכחו כל התורה ע"כ, והרמב"ם ז"ל בספרו שו"ע, (Uber die
 Evidenz in Metaphysischen Wissenschaften von M. Mendelsohn) הביא בשם החכם אפלטון (Platon) איך שהחכם סוקראטס
 (Sokrates) נסה את שכל עלם רך בשנים צעיר אחד מחכמת ההגדה, ענין הד ועמוק
 ומחד נעלה על שכל העלם, כי היה צריך לזה דעה רחבה ביותר, ושכל איש השלם, ויחל החכם
 כזה להמליץ לאיש את שכל העלם הזה, ויעלהו מעלה מעלה כהדרגה אחר הדרגה היותר קלה,
 המסכמת עס קודם שכלו, עד אשר הגיע העלם מפלתו אל גבול הענין ותכונתו והשיג מדעתו
 כל הדבר על בוריו, וזוהי הוכיח החכם סוקראטס שנסה המסכלת אשר לאדם השיגה ערש
 רדתה אל עולם השפל הזה, כל המדעים והמושכלות בתכלית היותר שלמה, וכשעומרים
 אחיה פה על ענין מה מהמושכלות והלמודים, אז תשיב להעלות עלי זכרונה את אשר כבר
 השיגה בנעוריה בית אביה עכ"ד, וקראתי עליו המקרא הזה, מים עמוקים ענה כלב איש
 ואיש טובנה ידלנה (משלי ד' ה') והוא כמ"ס האסיד האלקי בזהל"ב שהחכמה תקוע בתולדות
 האדם וסכנו וצבא הכרתו כמים כלב הארץ, והמשכיל ישאכנה עיי"ש, וכבר הסכימו כל
 החוקרים, שכל בני אדם שוים בשכלם ולא נשתנו זה מזה (כי אם ע"י פגע שאירע את מוחו או שישב
 בעל מחקרו וללמוד) ועיין הרמב"ם (שמונה פרקים פ"ה) ואולי רמזו גם חז"ל (התלמוד
 והחזקת ה"ל) לכוונה זו, ולהורות באי שאין בסופל אלא מה שכתב והכן, וגבריאלי וסמאל
 תאריס לכתוב במקום הזה זכמ"ס הרמב"ם (במורה ח"ב פ' א') שכל הכחות המפורדות בשלם
 וכחות הנפשויות יתוארו בשם מלאך, ומה נעמו דבריו בזה עס, חז"ל: חלקי המציאות עד
 בריאת האברים מנ"ח כפי מה שהם עליו כ"ן באמצעות מלאכים, כי הכחות כלם מלאכים,
 ומה מאד רע עורן הסכלות ומה מאד מויק; אלו אמרת לאיש אחד מאשר יתשבו שהם חכמי
 ישראל (10)

דעיא מהימנא קורא הלשונות בשם אוריתא, ואמרי בילקופ (תחלה וסוף חשיב) סוד ד' ליראיו מהו סוד? שבעים, (כן עולה מספרו) אני אעמיד מהם מישראל משה שהוא חזנה בתורה בשבעים לשון, לכך נאמר סוד ד' ליראיו עבד. ועיין סופה (פ"ז ס' ה') ואמרו (בספר ר"ע) ד' יתן אמר המבשרות צבא רב, כל דבור ודבור שיצא מפי הנבירה נחלק לשבעים לשון, ומה הוכיח הרב בעל שפתי חכמים (בהקדמתו לספרו ש"י בתועלת התשיעי) שכל הלשונות הם שוים לענין הלמוד, עיי"ש מאמר יקר וגבד, ועיין בספרי ברכה פסוק ויאמר ד' מסיני בא.

ואמרו בירושלמי פ"ק דמגלה (הלכת י"א) ובמדרש אסתר (ס"ג) בשני לשון קצת: אמר ר' יונתן דבית גוברין, ארבעה לשונות נאם שישתמש בהן העולם, ואלו הן לעז (יוני) לומר (ר"ל למלאכת השיר), רומי (לאמין) לקרב (ר"ל לדרוש ברבים ועיין לקמן בשם ר' אלעזר ברבי שמעון) סורסי (עין לעיל) לאיליא (Elegie) (לקונן ולהספד, וקרוב הוא ללשון עברי, כמו אלי ככתולה, וכן בלשון המשנה שהאלית יושבת עליו, וכן בלשון ארמי מול אליא תרגום של שא קינה וכן הוא ברומי כדלעיל) עברי לדבור ע"כ, הנך רואה איך היו מחבבים את הלשונות, ואיך הרגישו נעימה בכל לשון ולשון, וחכם הבין למעום מעם צחות, ולהבחין דבר כוח צריך הרגשה דקה מן הדקה, ולבב חכם, מלבד ידיעה רבה ובקיאות גדולה בלשונות שונות ובמליצה וחכמת הלשון וכדומה.

פרק ט

ובפרט למוד החכמות לית מאן דפליג (כאשר יתנאל להלן באריכות ח"ה) שהבריות המה לכל אשר בשם עברי יבונה (ואשר לו תבונה להכרת שכל, כי לא דברה תורה בבור גמור שנשתמו מעיני שכל, כי הבורא איננו תובע אלא כפי חכמת האדם) ושהמה בכלל תודעה (ועיין תשובת דב שרירא נאון המובא ביוחסין) ובפרט חכמת המבע ואלהות, וכמ"ש הרמב"ם (הלכות ת"ח פ"א) שלמד הפרדים בכלל הש"ם הוא (ר"ל מזה כלמוד הש"ם) וידוע ששרידס הוא חכמת המבע (Physik) וחכמת אלהות (Metaphysik) כמבואר

ישראל, שהשם יתלה מלאכו שיכנס בנפן האשה, ויזייר שם העובר, ויסיק לו זה מחד ויקבלהו, ויראה זה פנים יכלת בחק השם וחכמה ממנו יתעלה, פס האמינו ג"כ שהמלאך נוף מאש שורפת שטורו כשלים העולם כלו, ויראה זה כלו אפשר בחק השם, אמנם אם תאמר לו שהש"י שם כורע כח מלייר ישנה תכונת אלו האיברים ויתאמר והוא המלאך, או שהנורות כלם מספולות השכל הפועל והוא המלאך וכי, יברח מזה, כי לא יבין ענין זה המלאך והיכולת האמתיים והוא שמאלת הכחות וכו' עיי"ש.

כמבואר לקמן, ועיין בדרך אמונה הנזכר למהר"א ביכאני (ב"ב א"ג) ובנות
שלום (ב"ב פ"ג) ובעקידת יצחק (ב"ב ג') (הביאם היפה מראה שם) וכלם פרשו
שפירדם הנזכר בתלמוד, הוא חקירה פילוסופית במבצע ואלקות עיישי. וחמ"ש
ול בתיא (פרק משנה מלמטה) על המיטרא אחר ובגית ביתך דרוש וקבל שבר,
כתב ח"ל; דרוש בחכמה עיונית שעיו אמרו כל שיח קודמת לחכמתו וכי,
דרסו בזה על חכמה עיונית עיישי. ואולם המחשב את החכמות והלשונות
לדברי מינות, הוא חסיד שומה והדיוט, כמבואר להלן בשער השני באריכות.

פרק יוד

ומה שאמרו חז"ל (משנה מ"ב) חכמת יונית? כבר אמרו חז"ל שם בעצמן
לשון יונית לחוד וחכמת יונית לחוד. וחכמת יונית כבר בארו לנו
הנאנים עליהם השלום שהמה הרמזים שבלשונות, כאותן שהזכירו חז"ל
(פנהרין י"ב ע"א) זוג בא מרקת ותפשו נשד, (ערוכין ג"ג ע"ב) שוד משפמ
במור מסכן וכי וכדומה *) ועיין תשובת הרי"בש (תשובה מ"ה), ויפה מראה
(שם) כתב ח"ל: וליכא למימר דחכמה יונית היינו חכמת המבע והלמודית
שחברו חכמי יון ויונית דבעי בן דמה, היינו לשון מיוחד ליונים שהוא וכי
משלים וידידת ורמזים אשר בו ידברו גדוליהם ומשכיליהם, דהא חכמת יונית
שאמרו אינו אלא זה; דאי חכמת המבע והלמודית וכיצא אין בה איסור כאשר
בארתי הימב ביפה עינים ח"ב פ' אחרי עיישי, והגאון ר' ליפמאן מול היון
בספר הנצחון פרשה שופמים אמר ח"ל: ובוה (שאמרו חז"ל חכמת יונית) אל
תמעה שנאמרו חכמת המבע והגלגלים והשכלים, כי המה ענפי עקרי דתנו,
ומביאים אהבת השי' ויראתו כדפרשתי וכי, ואין זו חכמה יונית (או חכמת איהע
שמוכיר רשי' ויקרא (י"ד') בשם תורת כהנים, ללכת בהם, שלא תאמר
למדתי חכמת ישראל אלך ואלמוד חכמת א"זה) אלא חכמת כל החכמים,
ועליהם נאמר ותרב חכמת שלמה מחכמת כל בני קדם ומחכמת מצרים,
שהרי ע"כ חכמת בני קדם וחכמת מצרים לאו מחכמת מדיני התורה הם, וכן
הא דכתיב ויבאו מכל העמים לשמוע את חכמת שלמה (וכן מה שנאמר ויחכם
מכל האדם מאיתן האזרחי והיומן וכלכל ודרדע בני מחול, לאו חכמים בחכמת
התורה אבל בחכמות הנזכרות, ועיין מה שהבאנו להלן (שער השלישי פ' ואו)
בשם הפסיקרא, ואמרו שם (ע"ד דרש) כלכל זה יוסף (ומה היתה חכמתו?)
שקרא פתקים של שבעים לשון עיישי, ובפרוש אמרו שם בפסיקרא בפסוק לב
חכם ישכיל פיהו (אחר שמספרים מעלת שלמה כמלכות השיר) ח"ל: ולא
בדברי

*) לא ידעתי אכן, מדוע לא אמרו כלוחן שזכר בתי"ד ג"כ כמו הפרשה י"ב דקהלת
שהוא כלה מזה המין וכמו שגראה מהרמזים שהביאו הש"ס (שנת ק"כ ע"א) מהנאנים
לדונמא משה וז' מור תלג, סדרנוהי גלידי וכי ע"ש.

בדברי תורה בלמי חז"ל שלמה חז"ל (פי' חזק וזאת) אלא על כל אשר נעשה תחת השמש וכו', אמר לו הקב"ה וכו' איני מקפח שכר ושרתה עליו (רוחק) וכן מחכמות אלו באיוב ובמשלי וכו' אינם זרים לאיש השכל וכן סכת חכמת השבע אמר ר' מאיר דם נעבר וכו', וכן מדיעתה אמר ר' חייא כל אשה שדמיה מרובים וכו', וחקירת התקופות תלויות בחכמת הגלגלים, ואמר שמואל נהירין לי שבילי דהקיע וכו' וכן הוא בתלמוד במקומות רבות, ועוד איד יתכן שעל חכמות אלו נאמר שהוקן לעז להם באותו חכמה ובית ר"ג יספת בה, כי איכבה ידבר בהם צרכיו איש לרעהו, וראה מ"ש הרמב"ם ז"ל בפרוש המשניות (שלהי מטה שם), וז"ל: זה שאנו קורין חכמת יונית המה הרמזים שיש בלשונות, ובלשונות שנומים מדרך הישרה, לפי הנראה מהם, ויש להם פנים, ובנמרא אמרו רבי משתעי בלשון חכמה וכו' (*) וסיים הרב את דבריו בזה הלשון: וזה הענין אין ספק שנאבד ולא נשאר ממנו בעולם לא מעט ולא התבט עכ"ל — וכדומה לזה פרש רש"י ז"ל שם בערובין עיי"ש, וכן פרש הרב הגאון ר' ליפמאן מול הויזן (שם) וז"ל לשון חכמה היתה מיוחדת ליונים שלא היו מבינים דבריהם רק החכמים יתר על לשונם ואמרו חכמים לדבר באותו לשון, ודוגמת הדבר מצינו לר"ם כי הוה משתעי בלשון חכמה עכ"ד. והוא הנקרא אצל החכמים היום בשם אלעגוריא (Alegorie) (והחכם לתאמר קרא בשם העתק מתמיד בלשון עברי, ויש מי שקורא בשם משל חידה) ועדין השתמשו הפילוסופים הקדמונים והמבטעים מחכמי יון לפעמים בלמודיהם, ד"ס: ים אוקיינוס היה אבי הנחלים והנהדרות. רוצים בזה שכל הנחלים שואבים מים אוקיינוס וכמ"ש שלמה (קהל א') "הידה התחתן עם האויר ויולד את המל". רוצים בזה שהלבנה פועלת בכתה על האויר ומה מתהווה המל, (ובתבנית זה משתמשים ג"כ הסקובלים הקדמונים כמו שאמרו "המים דרו וילדו אופל"). וכדומה. ואולם היותר נראה לי בשם חכמת יונית פה שאמרו חז"ל לדבר בה שכינו על המיתאאלאגיע (Mythologie) והוא באמת חכמת היונים לבד, והם הולידו אותה והסתפקו בה, ויכולים המהירים והבקיאים לדבר בה ברמו ומשל, ובה ישתמשו מאז גם היום המשוררים ומכנים ע"י כל המושגים והרעיונות כמעט, ד"ס: כאשר רצו הקדמונים להגיד "הזמן מבלה את הכל". אמרו "ואמורין בלע את ילדיו". וכדומה כגודע לבקי בה, וחז"ל אמרו זה בעבור הרעה הגדולה שהגיע אז ע"י אותו הוקן שלעז להם (ר"ל שדבר להם ברמו על ידי רמזי המיתאאלאגיע) עיי"ש בסוף סוטה, ושמעתי מכמה אנשי תורה שאמרו שקריאת המיתאאלאגיע ראוי לנהוג בה אמור, והקוראה

(*) ואם אמרו חכמים לדבר ברמזים כאלה ליד דבריו זה התנאים שהיו אחר תאוריה כנון ר' ערפון, רכינו הקדוש, וכדומה? לכן עראה שלא היתה הנורה אלא לשפתה, ולא תאמר שלא נאסרה אלא בלשון יוני? הלא מצינו לר' יהושע בן חנניה (שבת ק"כ ע"א) שספר פס הקיסר בלשון חכמה כשאל אותו מ"ס לא חתית לבי אכידן, וכלתי ספק לא בלשון ארמית שכיח התלמוד מור תלג וכו' ספר עמו, אבל בלשון יוני.

והקורא עובר בלא שגמר וסם אלקים אחרים לא הזכירו ולא יזכר על פד
(סד משפטים) עכ"ל, אמנם מי לא יראה כי שך ענו כאשר נבאר, ולפי
דבריהם היה אסור לנו להזכיר שמות זלקי העולם אייראפא (Europa) *
ואיא (Asien) כי שמות אלהים הם. ועוד הרבה שמות כגון שמות ים
ושבע, וחרשי השנה של הנצרים והרבה עיירות וכדומה הנקראות על שמם,
ואם היה בזה איזה אסור איך לא הרגיש בו אחד מקדמוניו, ואדרבא מצינו
הרבה בדברי קדמונינו שמוכירים אותם, וחרטבים ויל במורה זלק שליש
מתאר בעצמו, איך שלא הגיה כמעט ספר אחד מספרי עבודת אלהים שלא
קרא להבנת תורתנו הקדושה (כי באמת הרבה פעמי מצות ופחשי סקראות
יתבארו לנו עיי ידענה), והרב החכם ר' שלמה די אולזירה אב"ד רוקל ספרדים
באמשטרדם המפורסם בחבוריו הנחמדים, השתמש ברמזי אלהי המיטהאלאניע
בשירותיו ובחידותיו, ובספרו אילת אהבים (ה'י"ז ע"ב) תמצא אנרת אחת
המיוסדת על ענין החשק ברמזי המיטהאלאניע, באסור: הילד קמן השיאני
ויכול, גער וך ורצים בצדו וכו', וכן בשירו שם אחו בעדפי נין
ויפצפצני, ילד סתום עינים קם, כנשק חצים בצדו שם, ויפרפרני
וכו', כיון בו אל אלהי האהבה כפי תארו שתאדוהו בעלי המיטהאלאניע כידוע
לבקי בה, וגדולה מזו איך התירו לעצמן חול להזכיר דים: (במדרש תהילים א')
חיסנון (Hymnen) (הימנע הוא שיר הללים או שיר ודונה (הוד נים נשילם
Epithalame) ונשאל אחו אל שיר תודה (אפגטוהג) וראשית שם חיסנע
(Hymne) והוא שם אלהי ליונים ששמו הימנע (Hymen) והוא אלה
המשל על הווג והחנה) גם מוכירין שם ניופי (Nymphe) (רה ב'ו ע"א
וביתר מקומות) והוא מן האליליות חזניות הנודעות בשם ניםפנע (Nymphen)
וכן אפרודימו (Aphrodite) (ע"ז ס"ג משנה ד'), גם תדע שרוב שמות החרשים
בגן

* (ומה גם כי נמלח שם אייראפא בתנ"ך לפי דרשת הירושלמי (שקלים פ' שזי
הלכה ג') וז"ל שם, ונרפאו המים (יחזקאל מ"ז ח') בלאתיו וגבאיו ולא ירפאו למלח נחמו
(שם מ"ז י"א) כתיב ארפאו ואת חמרת לא ירפאו, אלה מקום ה' ושמו לא - ירפאו
פכ"ל: פ' כי למקום אשר שמו אייראפא למלח נחמו (ולדעתי נתחלפו התנועות כמות
האל"ף אשר היתה מונעת בשם איראפאו והוטלה תנועתה על הו"ו אשר הונח כחלה, ואם
כי גם הוא מאותיות הנחות, יש לאל"ף בזה משפט הנכורה, כי היא גם גרונית וז"ל - ואלו
הי עוד החלוק הזה לשחק המלה הזאת בזה הכתוב פס רעוה הקרובה אליה שם ע' וירפאו ומי
והוא נכון מאל - והחשבון מכיון לפי סדר הדורות מאל, כי אייראפא היתה כת
אפנער מלך פיניע אשר ילדה לו אהובתו (נימפה) משלל, ואחות קדמו, והוא מלך
צומי יוהסע כאשר נבאר להלן והענין ידוע להקורא בספרי למודי המשלים (מיטהאלאני) מדוע
נקראת החלק הזה על שם כת מלך הזאת, ועתה לא יפלא כי הנביא יחזקאל וכו' את שם החלק
בשמו יען כי חיתה זמן רב ערס גולד הקדוש הזה, וישה מאל כיון המניה בירושלמי הנדפס
עם הש"ס, תחת ושמו לא ירפאו, ושמה לא ירפאו.

כגון **תבוא אדיר** (*). וכדומה, שמות אלילי הבבליים והפרסיים המה (כמו שהזכרתי בזה בספרי בית האדיר) ובירושלמי דראש השנה (ט"א) אמרו שמות התדשים העלו מכבל, רומזים אל מה שאמרנו, וכן שמות הכובבי לכת שבתאי צדק וכו', ושמות הייב מולות וכדומה, אבל האמת הוא שאין בדבר הזה אסור כלל, וחז"ל שאמרו חכמת יונית שהיא המיטהאלאגניע לפי דרכנו, לא אמרו אלא לשעזו מפני אותו חזקן, ומשום אסור הזכרת שם אלילים שהזכרנו בי"ב אין בו, ח"ל הרב הגדול בעל ספר יראים (עמוד הידאה ע"כ): ואמר ר' יוחנן כל אליל הכתוב בתורה מותר להזכיר שמה, ומעמא כיון שהתורה הזכירה ודאי נתבטלה, ומאותו מעם שהתורה מזכרת אותה אנו רשאין להזכירה, ונ"ל דאינו אסור להזכיר אלא שם התן לאליל לשם אלהות, שנתנו לה שם דמשמע אלהות, אבל שם הדיומות כגון כל נבו אע"פ שעשו אותן אלהות, מאחר שלא נתן השם לשם אלהות ואינו נשמע אלהות ואדרת מותר, ומעמא משום דכתיב, ושם אלהים אחרים לא תזכירו, בשם אלהות הקפיד הכתוב וכו' עיי"ש, וא"כ מדברי הרב הזה למדנו שזכירת שמות המיטהאלאגניע ודאי מותר האידנא משני המעמים, א) מחמת שכבר נתבטלו ונעקרו מהעולם, ב) מפני ששמותם אינם מורים על שום אדרת ואלהות רק שמות הדיומות — ואולם השמות המורדות על אלקות וכו' אלו אסורים לגמרי (עיי' יורה דעה סי' קפ"ז סעיף ב' וברמב"ם הלכות ערכים סי' ב' הלכה ב') אבל כבר נעקרו מן העולם כל האלילים והמודים בהם, ואין אמת הנדעת לנו בעולם שתאמין בהם.

פרק י"א

ועתה אתה הקורא ברוך ה'! הגה ערכנו לפניך ראיות אמיתיות על התר למוד הלשונות, וכי החכמים הגדולים מאנשי תורתנו שקדו בלמודם

(*) ומה יענו על שם **אסתר**, כדגריסין (מגלה י"ג ח') ר' נחמיה חומר הדסה שמה ולמה נקראת אסתר, שהיו חמות העולם קוראין אותה על שם **אסתר** עכ"ל, ושם אסתר ידוע לנו והיא **אסמארא**, או **פענוס** אלילת האהבה והיופי, וכן נהגו העכו"ם בימים הקדמונים לזנות אשה יפת מראה בשם האלילה הזאת, ולזה כיון ר' נחמיה' באמרו שהיו חמות העולם קוראים אותה וכו'. וכן תמנא קורא יקר בתרגום שני על מגלת אסתר אתקרי שמה אסתר בשם ככז **נוגדא** יונית **אסתירא** ע"כ (ולריך שם להיות כת"ש יונית **אסתירא** במאמר מוסגר כי הוא דברי מפרש אחד בלתי ספק), הרי לך מפורש כי שם אסתר מורה על שם אחד משמות ע"ז ועס"כ נקראה בשם הזה ככתבי הקדש, והגני מחזק עוד דברי בראיה מהימנא מהרפיה מהימנא (ע' כי תלא רע"ה) וז"ל ואי תימרון שום כיש פלה לאסתחבת וכו' וזכתה לאתלכשא בה רוחא דקודשא כו' הא אמר קב"ה אני ה' הוא שמי וכו' ותתלתי לפסילי' ע"כ, ומה ענין הפסוק הזה וסופו אם לא כאשר הוכחת, וכל מעיין בסנים הרעיה מהימנא יודה ולא יבוש כי אמת נכון הדבר הוא כי כלפדי הפרוש הזה לינוו שייך כלל כח ואין זה

כלמדם והיו מתפללים בידיעתן, כי למעלה גדולה השבחה, ובלתי ספק שהשלמים האלו למדו את הלשונות בימי ילדותם, כי כבר נודע שאף בשני חממיה — ואצ"ל בימי הוקנה — בלתי אפשר לאדם ללמוד לשון חדשה, מפני חולשת כח הזכרון, כאשר בא עליו המופת וכאשר יעידון כל החכמים, וע"ז אמרו: הלומד ילד למה הוא דומה לדיו כתובה על נייר חדש וכו', כי על למד מעשי בלתי ספק נאמרו והדברים, כלמד הלשונות והדקדוק, אשר אין לשכל העיוני מורח רב בלמדם, כ"א לכח הזכרון לבד, אבל לא על חכמה עיונית, כלמד התלמוד וחכמת הגרסה וכדומה, מה שנתלה בכח השכל העיוני והתעסקות המחשבה ההגיונית, וע"ז אמר ר"א לתלמידיו: מנעו בניכם מן ההגיון * (ברכות כ"ה ב') ר"ל מדבר חכמה ולמוד ההגיוני והמחשבי, שמוח ילד צעיר בימים רך מלסבלו, וכמו שאמר הרמב"ם בענין דומה לזה, שהבשר ויין טובים לגדולים ומזיקים לקטנים, ואולי לזה כונו חז"ל לעולם ילמוד אדם ואח"כ ידגה (ע"ז פיקקסא) *

זה מקומו, והמעכב אסת"דא האכרת סמנים רבות בדברי חז"ל כמחמשה פ"ה כתובות י"ג) קרוב לודאי כי היתה טבע עליה נדח האלילה הזאת כמו שראינו סמנים רבות על כמה מעשיות קדמוניות פס נורות האלילים הקדמונים *

*) והוא מן שרש דגה, והנחתו הראשונה על מהשבת הלכ, כמו והגיון לבי, כינה הגיוני, הגיון סלה, והושאל בימי חכמי הספרדים הראשונים אח"כ ג"כ אל חכמת ההגיון, ע"כ טע קלה מפרשים שפרשו מנעו בניכם מן ההגיון וימן חכמת ההגיון, והוא הידיעה לשפוט בין אמת ושקר הנקראת לאניק (Logik) וראה הכותב בפ"י שם על המחבר המזכר המכרר טעותם בזה פ"י"ט, וכל איש בר הדעת יודע שהידיעה הזאת היא ידיעה טקטית ויסודית לכל הלמודים, ועל קוסטה תסבנה כל המלות והדינים במשנה ותלמוד, והמה המדות ה"ג או ה"ב שהתורה נדרשת בהן, והרב בעל ספר הכרית (חלק ראשון מאמר כ' פ"ח) בנה ברוחו הקשה (בהוראות שם הגיון) שכוונתו על חכמת הגיון דוקא, אך מי לא יראה כי בנה ריק, ואין כפיו תוכחות *

שער השלישי

בהתרת שאלה שלישית ורביעית

פתיחה

וכאשר התברר לנו התר למוד הלשונות הלועזיות, נשובה עתה לברר באריכות ממה שהחלנו בשער העבר בהתר למוד החכמות, ונחקורה על תכלית ידיעתן ותכלית למוד הלשונות, והתועלויות המגיעות לנו בלמודן, וכאשר חפשונו מצאנו שתכליתן רב טאד ומסתעף לסעיפים רבים, מהם לאשר חפשונו ומזהם לאשר הנצחי — ולמה שהיו הלשונות כמסד למפחזות לכל חכמה ומדע כמבואר לעיל פ"ט, ע"ב במ בחרתי למופדות לי, ליראת עליהם אכן פנתם בשער הזה, וזה החלי בעזר שם אלקיט.

פרק א

התועלת הראשונה ע"י ידיעת לשונות הלועזיות נבין מקראי קדש ביתר שאת ועז, ובפרם תפארת שירי הקדש הנמצאים בהנ"ך המלאים זו והדרת יופי, כמו ספר תהלים, משלי, איוב, ושיר השירים, ורוב נבואות ישעיה ירמיה ויחזקאל וכל ספרי תרי עשר, והשירים הנוראים אשר אין ערך אליהם הנמצאים בתורת ד', כמו ברכת יעקב ומשלי בלעם, שירת הים, ושירת האזינו, וכדומה. כי מי שלא ידע כ"א לש"הק בלבד, אף אם למד אותה בתכלית השלימות השארנה מליצות לש"הק ועריבות השירים בסתר נפשו, ואש האלקים הבערת במ השקע במקומה (כמ"ש מהר"ה במכתביו) יבואו נא ויעידו כל יודעי לשוני אחר מבני עמנו, אם התפעל נפשם מאו, ואם הרגישו נעימה בשירי ל"הק מרם למדו הלשונות האחרות, כאשר הרגישו אחר אשר למדו אותן, וכמו שאין ביכולת להסביר למוכה עורן מבין, הברל הנונים והמראות; כן בלתי אפשר להסביר לנעדר ידיעת לשונות הלועזיות, יופי והדר נעימות המקרא *) האם במלות הנשחתות של לשונינו המסורמת והמבולבלת

(* כי להיות המקרא בלתי מוכן לנו כ"א ע"י העתקה, מההכרח הוא א"כ להמרגם כמ"ס או המעתיק ככתב שיעתיק במלינה נחה וספה כלחות המקרא המועתק ממנה, וזה בלתי אפשר

המבולבלת, ואם על ידה נגלה סתרי מצימות של כתבי הקדש, והמליצות הנעימות והדקות הנמצאות בהם, הן מליצות הנסות וההמוניות אין בכח לשוננו המהורסת זאת לכלכלם כראוי, אף כי מליצות דקות ונשגבות כמו אלה, ולא לבר עריכות השירים והמליצות נדע ע"י לשונות הלועזיות, אלא שאף פרושי המלות ודקדוקן ופירושי המקראות הסתומות יתבארו לנו באר היטב, כי הלשונות תעזורנה אשה את אחותה *) ואולי לזה כונו חז"ל (מנחת פרי ס"ח) דהוה

אפשר אם לא תהיה הלשון אשר יפתיק אליה לשון שלמה כחכמית הלשון המושחתת ממנה, פנויה על אדני הדקדוק והגיון, ומוכשרת בטבעה לכלכל אמריה במשפט המליה, ופס ופס ישתדל לשמור כל חפצי ההשקפה וגדריה לכל יפחת יפעתה ונעימתה מבולת לשמור כהויה מלות העבריות המושחתות מהם, אולם ישתדל לתת בהשתקתו נועם הפרסי המיוחד ללשון אשר יפתיק אליה, כי לכל לשון ולשון דרך מיוחד כיופי ונועם מולתה, ואשר נאה כזו מגוון בזולתה, וכשרט דרכי לשונות המערביות, הרמזים מדדכי לשונות המזרחיות, כרחוק מזרח ממערב, וכשרט כי הרחקנו הרחק מאוד ממנה, ומדלה להיות לשון מדברת זה יותר מאלפים שנה, אשר אחר כל העזרה והעמל בה לא ידענוה בשלימות, ואשר נראה לנו ממנה זר לפעמים חולי זה הנועם והעריכות וזה יפיה ביותר.

*) וכן יראה הקירא בדברי מפרשי קדמונינו שמביאים ראיות מהלשונות המערביות אף שפתיקים מאד מלשון העברי, ורש"י ז"ל מביא על הרוב, "וכן יאמר הלוי". במקום שנראה לפי ענינו שתימת כונה וקושי הכנה, אם מלא דוגמתו בלשון לרפת או איסחלים, ושני מ"ש הראש"ע בפרשו לקהלת (ח' יוד) ובל המרכה לדעת לשונות כן תרכה ידיעתו בל"ה וכל אשר יתבררו וילרשו הלשונות הלועזיות יותר ויותר; כן ילרשו פרושי המקרא' על ידן, ולזה נראה שכן רש"י באמרו לנכדו הרשכ"ס (הובא ברשכ"ס וישב) שאנו היה לו פנאי היה צריך לפנות פרושים אחרים לפי הפשטית המתחדשות בכל יום, (כי בלעדן לקושי הכנתם מוכרחין לבקש עזר מן הדרוש עכ"ס, אף שאינו מתישב לפעמים על המקרא, כמו שמתגלגל ע"ז לפעמים רש"י ז"ל) ומינו לחכמי האלמוד שהיו משתדלים ומהדרים אחר לשונות העמים, וכשרט לשונות המזרחיות, ולמדו מן האמות שסביבותיהם למען הבין על ידן לש"הק, כדאיתא בב"ר (פ"ט ע"ב) רב חייה רבה ור"ש בר רבי ור"ש בן חלפתא שכתון מילין מן התרגום, (ר"ל מן הפרוש של המקרא ובאורי מלות) ואחון להרא' תגרא דעריכיא למילפניה מן חתן, שמשו קליה דאמר לחברי "תלי הדין ירבא עליי. שמעון מינה יהבא משוי(משא בעברית) שנאמר השלך על ה' ירבך (תהלי' נ"ה כ"ג) ועיר שמע קליה דערבי ומה את מבסר ביי. והיה רוצה לומר מה את מעשה בי (והמתנות כהונה אמר שאמר כך מבסר תחת מעשה משום שהיה עלג לשון, ולי נראה משני שבאלפת ביתא של הערביים נמצאת אות ע' שדומה בהכרתה לאות ב' או לאות פ' ונדמה לו שאמר מבסר) דכתיב ועסותם רשעים (מלאכי ג' כ"א), ועוד שמעין שאמרה אחתה לחברתה אחון סחיא. (כואו ורחטו). והיא השיבה ואני שכולה וגלמודה גלמודה אנה נדה. ואומרת "אשגילי מבדרך" ואמרה "אשגילי ממשאמך". שנאמר וסאסחתי במטאסא (ישעיה י"ד ד"ג) "אחון מעוררה ללויך". העתידים ערר לויתן (איוב ג' ד) פיי"ש, וכאלה כש"ס ובמדרשים רבים, כלי חמש מברותיהם, טוטפות, אל פאכלו ממנו

יהוה (מרדכי) בייל לישנא עייש ברשי וביחר המפרשים שפרשו שהיה רודש פלשון אל לשון, ונל שבעבור זה נקרא מרדכי בלשן כי תרגום ויחפש ובלש-

ולמה שהיתה ידיעת לשון הקודש נתלה רק בלמוד ספרי התנ"ך, והספרים האלו אמנם נהחברו מנביאים ומשוררים וכופרים שונים, ומענינים שונים, בזמנים ומקומות שונים, והרבה מדברי הנבואות והיעודים והספורים וכו' הנמצאים בהם כוללים אמות שונות קדומות לכד מעם ישראל, ונאמרו על מדינות ועירות קדומות מארץ ישראל ושאר הארצות השוכנות לה; והחייב מזה בהכרח להבנה התנ"ך ג"כ עכ"פ לדעת ידיעה מועטת כללית מהנמוסים וקורות דברי הימים שלכל אמה ואמה קדמונית הנזכרת בספרים ההם, גם ידיע קצת מרשמי גבולי העולם הקדמוני, מהמדינות וארצות הנזכרות בה, ובמה יודעו לנו איפא כל הדברים האלו ההכרחיים, אם לא בעזר הלשונות שנכתבו בהם הקדמוניות האלו והנני לדבר מזה הענין יותר לתלן בספרנו זה אי הש.

התועלת השניה ע"י ידיעת לשונות לועזיות נלמד בספריהם מעט מהחכמות הנצרכות לנו, לא להצלחה זמנית

לכד

ממנו נא, תכוס, למס, (וכר"ה כ"ו ע"א) אמר רבי כשהלכתי לכרכי הים היו קורין למכירה כירה, למאי נ"מ לפרושי אשר כריתי לי פ"כ, וכן יובלא, קשימה, גינפי, שכבי, קבען, וכדומה הרכה, ועתה קורא הנעים! ארס אף אנכי קולי — כשריקת הכוכב אשר שאגת הארי — מה שנתגלה לי כ"ה פ"ז הדרך: הצפרדע הגדולה שגברה נילוס אשר נקראה קראקאדיל (Krocodill) קורין בערבי פרעון (ודע שבערבית לא תמצא פ' גנושה כלל והטון שנסף השמות שבערבי נוספת בערבית: משלם, משלמן. שלמה שלמן, וכל השמות במקרא או בש"ס שסיפן וא"ו נו"ן, או קמץ. ואחריו נון, המה על משקל לשון ערבי, כמו מן רשה רשיון. הגה הגיון. והרכה שמות כלליים פלמיים או פרסיים כדוגמתן, שמעון מן שמע, גולן מן גול, ספרן, חמסן) והוא כמבטא הערבית פרעה (והיונים והרומיים קורין בהכנה הערבית כס"א רפה, וידוע שהמזריים קראו את החיה הזאת ועבדו אותה, והיא היתה נכבדת מכל אליהם גם אליה היתה להם בתמונת נקבה ולה רגלים של קראקאדיל, ועוד תמונות אחרות מהיה זאת (עיין ספר בקורת התנ"ך להחכם קאלמסס הג"ל בקורת 25 בחליל דגן, גם בחליל בעל זכוב) ונפקא מיניה א"כ לדעת שם פרעה לכל מלכי מזרים מדוע יכונו ככה (וכן יש באמת באור וכוונה לשם קיסר וכדומה), ונ"מ עוד לפרושי חי פרעה, ונ"מ עוד להכין המקרא (יחזקאל ד"ס ג') כה אמר ה' אלהים הנני עליך פרעה מלך מזרים התנים הגדול הרכן כחך יאריז אשר אמר לי יאריז ואני עשיתני — וכן (שם ל"ב ז') ואחיה כתיב וגו' עד פסוק וא"ו, וכן ע"פ לשון ערבי נכין השסוק שבתה מדהבה (ישעיה י"ד ד'), ומלה ערבית היא לדפתי מן מדהבת שפרושו שורות מזהבות (גמאריס ע"פ ע"פ) כן נקראו השירים שנכתבו לכבוד המלכים או גבורים, באותיות מזהבות על כנד של משי מזרים, והיו תולים אותם בכית אליהם, והכן, ובאלה הרכה ח"ל עמדי, תמצאם קורא נעים! כחטרי בית האוצר, גם מה שהזכרנו פה בשם פרעה כחטנו רק בקלור, ופס הארכנו כי אף כאן מקומו.

לכד, כִּי אֵם לַחֲצִלְחָה נִצְחִית וְאוֹשֶׁר הַחֲמִידִי, לַהֲכִיד עַי גְּדוּלוֹת הַבּוֹרָא בִּיה; רוממותו וחכמתו הנשגבה, ועוזו, ונפלאותיו: כגון חכמת הטבע — הנקראת כפי הקדמונים זל בשם מעשה בראשית — והוא הכרח גדול לכל בעיד לרעת אותה, כאשר כבר נצטוינו מפי חז"ל וכמ"ש לעיל (בשער השני פרק ט'), וכתב הרב בעל חריהל בשער הבחינה זל: כי הבחינה בברואים והבאת ראיה מהם לחכמת הבורא יתברך, אנו חייבין בה מן המושכל ומן הכתוב והקבלה עיי"ש ואלה דברי הנאון יעבץ זל בהשובותיו (חלק ראשון שאלה ט"א), חכמת הטבע היא ודאי חכמה מותרת ומשכחת. נצרכת להביט אל פועל ד' ומעשהו הגדול, כי נורא הוא, וביחוד החלק ממנה הנכלל במלאכת הרפואה, כאשר הוא חיי דברייאת, והתורה העידה על מציאתה, וצותה לעשותה וכו', ואפילו לא יעלה ביד החוקר בטבע רק מעט מועיר בכמות, הנה הוא רב האיכות ושקול כתרבה בשאר חכמות, בפרטית אם יבורר הדבר בגמיון להועיל להמיב, הנה שכרו מרובה בזה ובכא, לכן מהראוי למרוח אחריה, וכמו שידענו ביחוד משני גדולי עולם אנשי חסודות, בתורה ובהוראה וסודות, ה"ה רמב"ם ורמב"ן זל, אשר יצא להם שם בגוים בחכמתן, והארץ האירה מכבודם ומתורתן, מלבד הרכה גדולי דורות זולתן * עכ"ל.

פרק ג

ואר יבהלך קדא נעים, התועים המתחסדים מבני עמנו שאמרו: לשוא יעמול האדם בשמירת בריאתו, כי הכל תולה בגורה קדומה, ואין גמסור א"ע לרופא להוציא מזורנו וכו' כמפורסם, כבר הכיתי על קרקוד הבורים האלו, במענה ארוכה הבנויה על אדני התורה והשכל, והראיתי, עם שהכל תלוי בגורתו חשי, מ"מ חוב עלינו לעסיק גם בטבע, ואין כאן מקומה להעתיקה בשלימות, אולם רק ראשית דבר אניד פה ממה שנמצא בהתנן בענין זה בדברי רבותינו לבר, אמרו בברכות (ס' ע"א) ורפא ירפא, מכאן שנתנה רשות לרופא לרפאות, ועיין יורה דעה הלכות בקור חולים (ס' של"ז) ובמ"ז שם ולולא היה ממש בחכמת הרופאים לא התיירו חז"ל ע"פ הרפא לחלל את השבת ולהאכילהו מאכלות האסורות וכדומה. ועיין חיה שער הכמחון (פרק ד') בר"ה: וכן אין ראוי לאדם להכנס בסכנות וכו' ובספר הנפש להראב"ד זל סוף שער הקדושה בר"ה ואין צ"ל שישמור האדם א"ע וכו' ואמרו בויקרא רבה (ס' יז) אמר רב אחא מאדא דהא (פרק ט' מלי הדבר) שלא יבואו חליים עליו, מ"מ דאמר רב אחא והסיר ד' ממך

* ידוע שכל דור ודור מהרבים היו הרכה רופאים יהודים וע"פ רוב נחשו מהם לרופאי המלכים כמפורסם בספרי ד"ה, ובפרט גדולי הדור רובן היו רופאים, מיין מה ע"ל הסכף אייכהאן (J. G. Eichhorn's Geschichte der Litteratur. u. s. w. B. I. §. 243.)

מִסֵּךְ כָּל חוּלִי, מִסֵּךְ הוּא שְׂלֵא יָבוֹא חֲלִיִּים עֲלֶיךָ, רַבִּינִין אִמְרִין תַּשְׁעִים וְחֲשֵׁעָה
 (מִתִּים) בַּפְּשִׁיעָה וְאַחֵר בִּידֵי שָׁמַיִם עֵכָל • וּפִי הִיפָה תוֹאֵר חֵל בַּפְּשִׁיעָה שְׁאִינִן
 נִזְהָרִים מִהִקְדֹּר וְהַחֹם וְרַבִּי הַמַּאֲכִלוֹת וְהַמְשַׁגֵּל וְכִינָא מִהַדְּבָרִים הַצְרִיכִים וְהִירֹת
 בְּהִנְהִיגָת הַבְּרִיאָה כְּתָבָם הָרַב בְּהִלְכוֹת דְּעוֹת עֵיכ, וְעִינִן מַה שְׁאִמְרוּ חוּל (בִּפֶּק
 יִסְמָח יִב עִ"א) עַל פֶּסֶק וְלֹא שְׁחוֹר אֲבִי תִקּוֹעַ הָיוּ יִשְׁתִּי נִשִּׁים חֲלָא וְנַעֲרָה
 (רִי"א א' ד' ה') אֲשֶׁחֹר זֶה כָּלֵב וְכִי חֲלָא וְנַעֲרָה הֵיינו מֵרִים אֲחֻזָּת מִשָּׁה וְאַתָּן
 שְׁחֲלָתָה וְנִתְרַפְתָּה, אֲבִי שְׁנַעֲשָׂה לָהּ כָּאֵב, וּפִי רִשִּׁי שְׁעָמָךְ בָּהּ בְּרַפְּאוֹת
 וּבִמְזֻנוֹת הַצְרִיכוֹת לַחֹלָה עַד כָּאֵן לְשׁוֹנו • וְעִינִן בְּסִפְרָא אֲבָן שׁוֹעֵב בְּרִשְׁוֹת
 פְּכוֹת עַל פֶּסֶק לֶךְ אֲכֹל בְּשִׁמְחָה לַחֲמֵךְ וְנוֹי, וְעִינִן (וִיקָא רַבָּה פְּרָשָׁה לִד),
 וְכִי יִמּוֹךְ אַחִיד, הָדָא הוּא דְכָתִיב נֹמֵל נִפְשׁוֹ אִישׁ חֲסֵד זֶה הִלֵּל הִזְקֵן וְכִי,
 וְעִינִן יִפָּה תוֹאֵר שֵׁם, וְעִינִן כָּל הַפֶּרֶק מִזֹּמְכוּנוֹת עוֹלָם • וְאַמְרוּ
 בְּמִדְרַשׁ הוֹבָא בְּתוֹסְפוֹת כְּתוּבוֹת (קִ"ד עִ"א) עַד שְׁאֵרִים מִתְּפִלָּל שִׁיכְנָם
 תּוֹרָה לַתּוֹךְ גּוֹפוֹ, יִתְפַּלֵּל שְׂלֵא יִגְבֹּט מַעֲדָנִים לַתּוֹךְ גּוֹפוֹ עֵי"ש, וּבְמִדְרַשׁ
 שִׁי"ט שְׁמוּאֵל (פ' ד') אִמְרוּ, מַעֲשֵׂה בְרָבִי יִשְׁמַעְיָא וְרַבִּי עֲקִיבָא שְׁהָיוּ מִהִלְכִּין
 בְּחֻצוֹת יְרוּשָׁלַיִם, וְהָיִתָּ עִמָּהֶן אִדָּם אַחֵר, פָּגַע בָּהֶם אִדָּם חוֹלָה, אִמְרוּ לָהֶן
 רַבּוּתֵי אִמְרוּ לִי בְּמָה אֲתִרְפָּא, אִמְרוּ לוֹ קַח לֶךְ כֶּךָ וְכֶךָ עַד שֶׁתִּרְפָּא, אִמְרוּ
 לָהֶן אוֹתוֹ הָאִישׁ שְׁהִיָּה עִמָּהֶן, מִי הִכָּה אוֹתוֹ בְּחוּלִי? אִמְרוּ לוֹ הַקְּבִיָּה,
 אִמְרוּ לָהֶן וְאַתֶּם חֲכָמִים הִכְנַמְתֶּם עַצְמְכֶם בְּדַבַּר שְׁאִינִי שְׁלָכֶם, הוּא הִכָּה וְאַתֶּם
 מִרְפָּאִים! אִמְרוּ לוֹ מַה מֵלֹאכְתָּךְ? אִמְרוּ לָהֶן עוֹבֵד אִדָּמָה אֲנִי, וְהִרִי הַמַּגֵּל
 בִּידֵי, אִמְרוּ לוֹ מִי בִרָא אֶת אִדָּמָה? מִי בִרָא אֶת הַנֶּפֶשׁ? אִמְרוּ לָהֶן הַקְּבִיָּה •
 אִמְרוּ לוֹ וְאַתֶּם מַכְנִים עַצְמְכֶם בְּדַבַּר שְׁאִינִי שְׁלָכֶךָ, הוּא בִרָא אוֹתוֹ וְאַתֶּם אוֹכְלִין פְּרִיָּן
 שְׁלוֹ, אִמְרוּ לָהֶן, אֵינִן אַתֶּם רוֹאִים הַמַּגֵּל בִּידֵי אֲלֹהֵי שְׁאִינִי יִצְאָה תּוֹרָתוֹ וּמַכְמִתּוֹ
 וּמַאֲכִלּוֹ וּמַנְכִּישׁ לֹא הָעֵלָה מֵאִמָּה, אִמְרוּ לוֹ שׁוּמָה שְׁבַע עוֹלָם, מִמֵּלֶכְתָּךְ לֹא
 שְׁמַעְתָּ מַה שְׁכָּתוּב, אֲנוּשׁ כַּחצִיר יִמִּי, כֶּשֶׁם שֶׁהָעֵץ אִם אֵינוֹ נֹבֵל וְנִתְנַכֵּשׁ
 וְנִחַרְשׁ אֵינוֹ עוֹלָה, וְאִם עֵלָה וְלֹא שָׁתָה מִיָּם אֵינוֹ חַי וְהוּא מֵת, כֶּךָ הִנֵּף הוּא
 הָעֵץ הַזֶּה הוּא הַסֵּם, אִישׁ הָאִדָּמָה הוּא הַרְפָּא וְכִי עֵי"ש, וּבְמִדְרַשׁ תְּמִירָה
 (פֶּרֶק ב') מֵבִיא זֶה הַמַּעֲשֵׂה בִּשְׁנֵי לִשׁוֹן קֶצֶת, וּסְיִים בּוֹהַ הַלִּשׁוֹן: הַגּוֹף הוּא
 תּוֹלְדוֹתָיו נִיתְלִין זֶה בּוֹהַ זֶה בּוֹהַ וְאִם אֵינִן זֶה אֵינִן זֶה, וְכִינִן שְׁהֵם מִתְּפָרְקוֹת א' •
 מִתְּבִירוֹ הַגּוֹף נִפְּשִׁי וּמֵת, כְּמוֹ שִׁישׁ לְבֵית ד' צִדְדִין, אִם מִתְּפָרֵק אַחֵר מֵהֶן הַבֵּית
 נֹפֵל וְכִי עֵי"ש • עוֹד שֵׁם בְּמִדְרַשׁ תְּמִירָה (פ' א) אִמְרוּ רַבִּי יִשְׁמַעְיָא, בְּגוֹף הוּא
 יֵשׁ בּוֹ מַלְכִּים הָדָם וְהַלּוֹבֵן וְכִי, וְכִינִן שְׁאֵרִים גִּדּוֹל כְּחוֹ תֵשׁ וְדָמוֹ מִשְׁתַּנֵּה וּפְנִיִם
 פּוֹרִיקוֹת וְאַחֵר מִן הַמַּלְכִּים מִתְּגַבֵּר אוֹ מִתְּחַסֵּר, תּוֹסֵף רוּחַם יוֹעוּן וְכִי לִמָּה
 הִדְבֵּר דְּרֹמָה לְנוֹר נִפְּחָה, בּוֹמֵן שֶׁהִגִּיד שְׁלֵם הָרוּחַ עוֹמֶדֶת בְּתוֹכָהּ, יִבְקַע אוֹ יִקְרַע
 הָרוּחַ הוֹלֶכֶת, כֶּךָ הַגּוֹף בּוֹמֵן שֶׁהַמַּלְכִּים עוֹמְדִים בְּמַלְכוּתָם, הָרוּחַ עוֹמֶדֶת בּוֹ
 בְּרוּחַ שְׁכָנּוֹ, וְלִמָּה הִנֵּף דְּרֹמָה: לְמַלְךְ שִׁישׁ לוֹ צִבְאִים, וְיֵשׁ עֲלֵיהֶם אֲרִבְעָה
 שָׂרִים, וּבְמַלְכוּתוֹ אֲרִבְעַת מְדִינֹת, וּבְעֵלֵי הַמְּדִינֹת רַעִים, אִם הָשָׁר מַעֲלִים עֵינָיו
 פָּהֶם מַגְבִּילוֹ אוֹ מִמְּקוֹמָם הֵם יִצְאִים עֲלָיו וְכָל מַלְכוּתוֹ מִתְּבַלְבֶּלֶת, כֶּךָ הַגּוֹף הוּא
 הַמֶּלֶךְ, וְהַצִּבְאִים הֵם הַגִּידִים, וְהַמְּדִינֹת הֵם הָעֲצָמוֹת, וְה' הַשָּׂרִים הֵם ד' יְסֻדוֹת

יסודות שבגוף, ואלו הם: דם ולובן ומרה אדומה ומרה שחורה, וכיון שאחד מן השרים האלו מעלים עינו כמעט, מיד הגוף מתבלבל ונחלה אדם, ואם יחסר אחד מן השרים הרוח הולך והגוף כלה, א"ל ר' עקיבא זחאיך בני אדם יש מהם מתים קמנים ויש מתים גדולים ויש מהם מתים זקנים? א"ל כך הוא כיון שאחד מן היסודות מתהסר הגוף מת, וכן הוא כנגד ארבע יסודות שבגוף וכי עייש מאמר ארך ויקר מאד, ואין כאן מקומו להעתיק בשלימות, ואסיים הפרק בתשובה נצחת, ולה' אקוה כי יסכר פיות דוברי שקר המה הבורים המתחסדים דוברי עתק כפי העולה על רוחם ואין להם מכוא לא בתורה ולא בדרך ארץ, ובפרוש שנינו בבמדבר רבה (פ' יח) על פסוק אם כמות כל האדם ימתן אלה וכי, פתח משה ואמר לפני הקב"ה אם מתים אלו על מסותם בדרך שכני אדם מתים, והרופאין עולין והם מבקרים אותם בדרך שכל החולין מתבקריין אף אני כופר ואומר לא ה' שלחני וכי, הרי להם מפורש כי כן נהגו אף כימי מרע"ה, ומה יענו עתה הסכלים המפשיים, וכבר עברתי חק אשר שמתי לנפשי לבלתי האריך, ואשוב אל עניני שהייתי בו בתחלה מדיעת חכמת המבע בכלל, ואומר:

פרק ד

בידיעת זאת החכמה ר"ל חכמת המבע, נתחלל אדון הנביאים וראש החכמים משה רבינו ע"ה כאשר העיד עליו השם הנכבד והגורא בכבודו ובעצמו, והתפאר בו ע"ז החכמה באמרו בכל ביתי נאמן הוא (במדבר י"ב') כלומר שהוא הבין מציאות העולם שהוא בית אלקים, והוא השיג על בוריו מבע כל נמצא שבוה הבית, מן הראם הגורא רב תועפות ואונים, עד הרמש הדק לא שזפתו עין בשר לקמנותו, שהארו גבה הקומה אשר בלבנון, עד האוב היוצא בחור נדר הדחוויה, מגלגל ערבות, עד מרכו הארץ, כמ"ש הרמב"ם ו"ל (במורה חלק ראשון פ' נ"ד) ועייש בפרוש החכם רבי ש"ם (בי מהם נלקח תוכן הדברים האלה) וחכמת המבע כפי ענפיה מעיפיה וגרדיה, המה המ"ם שערי בינה שנמסרו לו (ר"ה כ"א) כמו שמבאר הרמב"ן ז"ל באריכות בריש פרשה בראשית עייש • והשר דון יצחק אברבנאל בעמרת זקנים (פ"ק כ"א) אמר ז"ל: ישיבת משה אדונו בהר ארבעים יום וכי הית לחשיג וכי מבעי הדברים ותכונתם וכי אשר בעולם השפל חומר וצורה וכי, כלם השיג על אמתתם ידיעה ברורה אמתית וכי, מבעי הגרמיים השמימיים ומבעי הוככים ותנעתם ומניעיהם ומספרם ומצבם וכי, והעשרה ימים האחרונים (מאריבעים יום) עלה משה אל האלקים ונתעלה בהשגת מה שאפשר מהאלקות, ואיכות המצאת הנבראים ממנו שהוא תכלית הידיעה וסוף ההשגת והוא הצלחת האדם אין למעלה ממנו עכ"ד — ובר נראה מגודל ידיעתו במבעי היצורים.

היצורים מה שחוללה ידו בספר איוב *), והביא הרב החסיד בעל שה"ק שכל חכמי העמים הגדולים העידו בספריהם שזה האיש משה היה אבי החכמות , והוא המציא חדשות רבות בטבעיות , ושנח הוא היה אבי כל חורש נשק וכלי קרב , ולגודל חכמתו כנוהו חכמי קדם אז בשם מערקוריא (Mercurius) עיי"ש , והאברבנאל בעטרת זקנים (סוף פ' ב') במהלל מ"ר סיים ואמר : וכמו שהתחכם המבצע בחוך המורכבים החמריים להפליא המין האנושי ביתר שאת , ככה ראה מהמין ההוא להפליא חסיד לו נבדל ממנו כהבדל המין כלו משאר מיני הבע"ח הבלתי מדברים ע"כ . וכבר העידה התורה הקדושה עליו שלא קם כמותו , ועיין מה שכתבנו להלן בשער הזה פרק כ"ב עיי"ש .

פרק ה

דוד המלך החסיד נעים ומירות ישראל חקר מאד במפלאות הטבע ויסודותיה וההכונן בה , כנראה בספר תהלים בפסוקים מפזורים המדברים בה , ולפעמים מזמורים שלמים , כמו : במזמור ח' המדבר על השמים מעל , ועל מאורי אור הלילה הירח והטכבים , ומגדולת האדם וממשלתו על כל

(*) כבר ידעת דעת חז"ל (בס"ק דכ"ב פ"ו ע"א) ובירושלמי סוטה פ"ה ח' שמשנה כחך סערו וספר איוב , גם מחכמי העמים המפורסמים מיחסים לו ג"כ הספר הזה , ולגדלי חכמי ישראל ראיתי שהעידו שגאלו כתוב , שמרע"ה היה מראה ספר איוב לזקני ישראל במצרים בזמן השעבוד , למען יקראו בו למנוח נוחם וחקוק , ואולי הוא קרוב לודאי שמשנה היה מחברו (מבלי אחלש אם קרה מקרה זה כהיותו או אם משל הוא , וראוי לעיין בשו"ת מהר"מ אלשקר ס' קי"ו) יתבררו בו דיעות בני אדם בהשגחה , והוא ספר עמוק בחקירה רבה , וכבר הולך ומבאר את ענין הזה באריכות הרמב"מ ז"ל במורה (בפרק ד"ב ח' מחלק הג') עיי"ש , וחלית כונת הספר הזה אחר כל הטענות והדרישות, שחכמת הטבע היא המלמדת אותנו דעה והשכל , ורק ע"י טובל להשיג ידיעת ה' והשגחתו בשפלי היצורים , כי טוב ה' לכל , וחומל על כל וציר כסיו , כמבאר והולך בזה הספר במענות האהרונות , וכל מי אשר לו חיד לעסוק עסם מליצה להבחין בין סגנון לסגנון , יכיר בלתי ספק שכל הספר הזה עם גודל כמותו נכלל במזמור ז' חפלה למשה , ואז אחד לשניהם , כי דומים ממש כחאומים כלורחם ובחמרים , והדברים ארוכים מאד , ח"א על גל אחת לבד באר היטב בגליון שלפנינו , כי כמעט יעלה לחבור קצן , ואולם המשיכל הנלכז המבין יודה לזכרנו אלה , אם יערוך מערכה מול מערכה , להעלותם פניהם על פלם המאזנים , הן במליצה , והן באיכות הדעות , כי פעם יחייב , פעם ישולל הלאחת האדם ואשרו , ועל השגחת השם ידבר שזיוות בשקלי זקריא , כדעת כל חוקר ערס יחלים אומר משפט , באמרו : תשכ אנוש וגו' . בדבר יצין וחלף , כי כליו באשך , כי גו פיס ונעושה , מי יודע עז אשך וכיראתך מכרתך , וסיים ג"כ בסיומו דאיוב , יראה אל עבדיך **פערך** וגו' , והוא טועה ה' ופעשהו כעכעי היצורים אשר ברא להשכיל ע"י באמתו, ודו"ק .

כל החי, וכבודו ויפיו והודו, אשר הוא כתבנית העולם הגדול, ועליו אמר:
ה' ארוננו מה אדיר שמך בכל הארץ, כמו שמבאר החפיד האלקי בעל ח"ה,
ובמזמור קל"ט המדבר על פלאי יצירת האדם מאפס המוחלט, ועל הרכבת גוף
חארס בבטן אמו, מדם, בשר, גידים, עצמים, ועורקים, המתהווה ומרוקם
מטפת נגר זב, מזרמה שנה, וכאשר שת המשורר האלקי את לבבו להבין את
יופי בנין האדם העומד לתלפיות, ובהשכילו את מעשה האמן הנפלא אשר הראה
בצלם דמותו ותבניתו, אמר: אודך על-כי נוראות נפילתי נפלאים מעשיך ונפשי
ידעת מאד, לא נכחד עצמי ממך, אשר עשיתי בסתר רקמתי בתחתיות ארץ,
גלמי ראו עיניך ונו' — ובפרט במזמור ברכי נפשי אשר כל המזמור עד תומו
הולך ע"ד סודות היצירה מעשי בראשית כאשר באר לנו דבריו החבר במאמר
חמישי, והתחיל עוטה אור כשלמה; רומז אל יהי אור, נוסח שמ"ס כיריעה;
אל יהי רקיע, המקרה במים; אל המים אשר מעל לרקיע, וכן הלאה עיי"ש.
ואח"כ מדבר על מה שיקרה באויר מהעננים, והרוחות, וחיוני האש,
והברקים, והזועות, ואח"כ מליצתו הנשגבה תהלך בארץ, באמרו: יסר ארץ
על מכוניה; רומז אל ותרעה היבשה, ומדבר על ההרים, והגבעות, והיםים,
ומהגלים הרמים והנשאים אשר ירמו, והסתערות הרוחות, ומדבר ממחילת
המעיינים, ומענין הצמחים המוכנים לתועלת ותקנות האדם, ועל עבודת האדם
ותחבולותיו מה שהטביע בו יוצרו לתקנתו ולהשלמת צרכיו, ומיני הספק ההוכן
לאישי מיני החיים הבלתי מדברים, וכדומה מפלאי היוצר המורים על עוזו
חכמתו ויבולתו, וחסדו, והשגחתו, על האדם, והעוף והרמש, ובהמות הישוב,
ופראי מדבר, איש לא נעדר מהשגחתו, ולא נעלמו מעיני הטובה — והולך
חוזר מתועלת היום והלילה, ותועלת התקופות שבשנה הנתלות במאורי אור
אשר תלה אותם ברקיע השמים, וסיים במה דפתח ברכי נפשי את ד', והזכיר
את נפשו המשכלת לתת תודה ליוצרו אשר עשה לו את הנפש הזאת, בעלת
דעה והשכל, וחגנה ברעיונות נשגבות לצייר עוזו חכמת היצירה אשר הכין ד'
בחכמתו כי רבה היא —

פרק ו

וכן בחכמה זו השכיל שלמה בנו, ואביו צוהו על זה להתבונן ולחקור
בחכמת היצורים כמו שנאמר (ד"ה א' כ"ה ט') דע את אלקי אביך
ועבדהו, וזה בעצמו הוא חכמת הטבע, כנודע מספר ח"ה, ח"ל הרמ"ב
(ספר המדע הלכות תשובה פ' יוד הלכה ואו): אינו אוהב הקב"ה אלא ברעת שידעהו
ועפ"י הדיעה תהיה אהבה אם מעט מעט ואם הרבה הרבה, לפיכך צריך האדם
ליחד עצמו להבין ולהשכיל בחכמות ותבונות המודיעים לו את קונו, כפי כח שיש
באדם להבין ולהשיג כמו שבארנו בהל' יסודי התורה ע"כ. ועוד להרב הג"ל
במורה (ה"א פ' ל"ד) ח"ל: כי אלו ענינים נקשרים קצתם בקצתם, והוא שאין
במצויאה זולת השי' ומעשיו כלם וכו', ואין דרך להשיגו אלא ממעשיו, והם
הקורים

המזרים על מציאותו וכו', יתחייב איך בהכרח לבחון הנמצאות כלם כפי מה שהם עליו, עד שנקח מכל מין ומין הקדמות אמתות צודקות, ויעילונו בבקשתנו האלהות, וכמה הקדמות ילקחו מטבע המנין ומסגולות צורות התשכורת וכו', אמנם עניני התכונה הגלגלית והחכמה הטבעית איני רואה שהספיק; בהיותם דברים הכרחיים בהשיג ערך העולם להנהגת השם איך הוא על האמת לא כפי הדמיונות ע"כ, והרב הרופא הגדול החכם השלם מוהרר מרדכי גימפל הלוי בבאורו לשלש עשרה עקרים להרמב"ם ויל הנקרא יסודי התורה (פרק כ') הביא בשם אבי החסידים רבינו יהודא החסיד ז"ל (ספר חסידים ס' י"ד) חז"ל : וזה דבר ידוע כיום וכשמש לכל מבין אשר לא תהיה אהבת הבורא קשורה בלב האדם עד אשר ישנה בה תמיד בגון שיעוזב כל אשר בעולם חוץ ממנו, כמו שזונו בכל לבבך; ולא יתכן זה אלא בדעה שידעהו, לפיכך זה האמת וכללו של דבר כי צריך לו לאדם להבין ולהשכיל בחכמות ותבונות המודיעות לו את קונו כפי כחו שיש לו להבין ולהשכיל ולהשיג עכ"ד — ונשוב אל המלך החכם שלמה ב"ד אשר נתחלל בידיעת זאת החכמה, ויותר מאשר קבל מאביו השתדל מעצמו אחריה, והשכיל בה מאד, עד שנעשה אבי החכמים, וראש לכל החוקרים מחוקרי זמנו ואחריו, ונאמר וידבר על העצים מן הארץ אשר בלבנון ועד האזוב אשר יצא בקר, וידבר על הבהמה ועל העוף, ועל הרמש ועל הדגים, רצה לומר שחקר בדוממים בצמחים ובע"ח, והכיר טבעיהם כחותם, מזגם, וסגולתם, (עיין רש"י, רד"ק, ורלב"ג, וחז"ה (שער ב' פ"ד), ובהקדמת הרמב"ם לסדר זרעים) והאברנאל בפרושו לספר מלכים בפסוק הגה נתתי לך לב חכם וגבון וגו' (מלכים א' ג') הרבה מאד לספר ולהלל חכמת שהמע"ה, ואיך היה נשלם בחמשה מיני הידיעות, ר"ל בטבעיות למודיות, אלהות, מדותיות תורניות, וכן גלו לו חז"ל ג"כ פרוש המקרא הנ"ל בפסיקתא רבתי, ובתנחומא (פ' הקת) כמה שאמרו : וידבר על העצים וגומר : וכי אפשר לאדם לדבר על העצים ? ואמרו שם בתנחומא ויחכם מכל האדם מאדם הראשון, ומה היתה חכמתו, שהעביר הקב"ה לפניו כל בהמה חיה ועוף ואמר ליה מה שמותם של אלו ? השיבו לזה נאה לקרוא סוס, ולזה שור וכן לכלם, שנאמר ויקרא האדם שמות, אמר ליה מה שמך ? אמר ליה אדם, שנבראתי מן האדמה, ואני מה שמי ? אמר ליה אדוני שאתה ארון לכל הבריות עיי"ש יורונו בזה חז"ל חכמת שלמה בטבעיות, ממה שנתעלה על אדם הראשון, ששם שמות לכל הבע"ח כפי הראוי לטבעיהם ומדותיהם, כמו שאמר הכתוב, וכל אשר יקרא לו האדם נפש חיה הוא שמו, ר"ל הראוי לו כפי טבעו, וזהו אמרם לזה נאה לקרוא, לפי שלא דיו אותן השמות מוסכמים כפי הרצון בלבד, אבל מונתים וגגורים באופן נאות לטבעיהם ולצורותיהם — והרמב"ן ז"ל בפרושו לתורה (פ' בראשית) אמר חז"ל : שלמה המלך למד עד סוף כל ההולדות, ואפילו כחות העשבים וסגולותם, עד שכתב בהם ספר רפואות (וכן מעידים סופרי הנוצרים) וכענין שכתוב, וידבר על העצים וגו', וראיתי הספר המתורגמן הנקרא חוכמתא רבתא דשלמה (הנעמק כימינו לנשן עכ"ה ע"י הרב המליץ רמ"ז ז"ל) וכתוב בו שהאלקים הוא נותן דעת שאין

בי שער, לידע איך קם העולם, ומעשה המלות, הראש חסוף, ואמצעות הומונים
ואלכמנות הצבות ואיך יעשו הומונים, מרצות הימים, וקביעת חכמים, לחות
תבהמות, וחמת החיות, חקי הרוחות, יחסי האלנות, וכחות הארשים, כל
דבר מכסה וכל דבר מגלה ידעתי עכל הרמבין, וכל הרמבים בפתיחתו לספר
המורה, ואמת במדרש למה היו דברי תורה דומים עד שלא עמד שלמה?
לבאר שהיו מימי עמוקים וצוננים, ולא היה אדם יכול לשנות מן, מה עשה
פקח אחד, ספק חבל בחבל ומשיחה במשיחה, ודלה ושתה, כך היה שלמה
יורד ממשל למשל ומדבר לדבר, עד שעמד על בדיה של תורה, והו דברים:
ואינו רואה שאחד משלמי הדעת יחשוב כי דברי תורה הרמז עליהם הנה, אשר
הערים ברבנותם כהבין עניני המשלים, הם משפטי עשיית סוכה ולולב ודין
ארבעה שומרים, וכל הדומה להם, אבל הכונה היא הבנות העמוקות
והסתומי בלא ספק רל פתרי התורה וחסה חכמת המבע וחכמת האלקה(עכל).

פרק ז

וכבר ידענו שבכל המענות והחקירות שנשאו ותנו רעי איוב עמו, לא
היה בהם כל לבד צדקת ד' נגד, עד שנעלה אליו במראה מיטה
הקבה, והדויע לו דרכי שמי מחכמת המבע בבראותיו, וידבר אתו על שמי
מעל גבהי השחק עם רבבות צבאו הנצצים כאבני הספיר, ועל סודי המזרות
הרצים על בלימה רצוא ושוב, ועל הארץ מתחת עם כל היקום אשר בה,
וישאלו לאמר: הירעת חקות הכוכבים ומשפסם בארץ? איזה חך האור
ואיפה נתיבות השחר? מאן יבוא אנלי המל ורסימי הגשם? מי יקפאם כאבני
הברזל? מי יצוה הרעם להרעיש אפסי ארץ בגערות? מי יחצוב שביבי אש
נרא וחזוי לחב בעברת ועם, להחריד מסדות חבל ומצוקה? על מה המבע
ארני הארץ? ומי שסבה יושבית? הגר מי ישקם רעבון לכל בו רוח חיים, ומי
ישבר צמאונים? מי נתן מדיה ללביא העוז ונבור, ויסלא מרעה וחוריו? והצנור
לכפיד רב אונים סוף, אם תמלא סכרו ציד? מי יכלכל תבני חים, אשר שסתי
מצולה ביתם, ותבני תהום מסכבם? מי יכין צידה לבני עורב כי ישועו? וסאלה
רבות מסתרי המבע ומסודותיה, וכוה נזה שקפה רוחו, ויחשו גלי שרעפיו,
ודעתו נתישבה, כי הכיר עייו גרולה הבורא יתעלה, ומעשי הנראים
והנפלאים, והתחרם על אשר התרשל עד עתה בבחינה היקרה הזאת, כי עתה
עי החקירה במבעי היצורים, נפקחו עיניו וירא מראות אלקים, עכ אמר ועתה
עני ראוך. (במו שבארו הקסמים) והוא בסד וראית את אחורי כמו שספר
הרמבים הל (במדה חלק ראשון פ"ז ו"ח) (ועין בשפע מל בבאורו לתפלת אליהו
המובאת בחקני וזה) וכן אמר בבד אמר רבי אבא בר סמל בשעה שאמר משה
להקביה, ואמרו לי מה שמו, אמר לו הקביה שמי אתה מבקש לידע עיש מעשי
אני נקרא ע"כ, והוא סוד אני אעביר כל מובי על פניך. שאמר ה' יתברך אל

משה

(12)

קשה, מן בו לכל המציאות בכלל שנאמר בו כי מוב-תכן, ועיין הרמב"ם במורה (חלק ראשון פרק נ"ד) וכוז השני יותר מכל הנביאים, עיין מדרש הרמב"ם למשנה (בליק פרק לסד משנה ב') .

פרק ח

וכן מצינו שכל הנביאים חקרו וידעו היטב בטבעי היצורים למיניהם, וברוב מליצותם תמצא משלים לקוחים מכל מיני הצומח, והדומם, ומכל החי, אשר רוח חיים כאפיו, עד שאמרו רשעי הדור על יחזקאל, הלא ממשל משלים הוא, עיין בחותם תכנית (והאגל אגרות לרמב"מן) .

וכתב החכם ווארנעקראם בספרו קדמוניות לעברים (H. E. Warne-kros Entwurf der hebräischen alterth. kap. 16.

§. 23.) נביאי ישראל היו מבעיים גדולים, והראו את ידיעתם הרחבה גם בחכמת הצמחים (באמאניק) (Botanik) כנראה בעליל בספריהם התנ"ך, וכאשר בררו זאת באריכות החכמים קאנארד געסנער וצעלייואוס (Konard Gesner Celisius) בספריהם מענין הצמחים הנמצאים בתנ"ך, וידוע שא"י היה מקום מוכשר מאד לחכמה זו, יען שנמצאו בה מיני צמחים הרבה לרוב מאד, ובפרט בהר הלבנון, וכפי עדות סופרי המסעות, גם היום השדות אשר סביבות ההר הזה, מראהו כגני חמד ופרדסי שעשועים ונותנים ריח מוב מאד מרחוק (וזה שאמר שלמה כריח לבנון, והושע אמר וריח לו כלבנון) והעשבים אשר מסביב יריחו, אין חקר למספרם ומינם, וע"ש ריח המוב נקראת העיר הזאת בשם יריחו, ועיין יוסיפון לרומיים ממלחמות היהודים (ספר חמישי ס"ד) .

בנתיב החקירה הזה הלכו כל גדולי חכמי התלמוד, כסבאור בבארי

מאמר ד' באריכות, ועיין להלן מזה הענין, ולהדגמא עיין תוספתא (שלהי מעשרות) אמר ר"ג אין בריה נבראת וכו' ובירושלמי (שם) חגי רשב"ע אין מרובע מששת י"ב וכו', והוא מאמר נפלא ונכבד מאד, מעיד על רחב ידיעתו ע"ה בכל מיני הצמח ובעלי חיים למיניהם, מסיק לזה דבריהם אלו ממכרימים עם החכם פיתאגוראס (Pythagor.) ועיין J. G. Eichhorn's ges. d. Litteratur B. I. §. 74) רד"ג, בענין המונת העגולה במעשה בראשית, ועיין בזה (שמות כ"ד) דברים רבים מחכמת המבע, והחוקר' בטבעי היצורים, הוא הנקרא בפי התלמודיים עסקן בדברים, כאמרם (ויקרא וכו' פ' י"ט . ודברים וכו' פ' ה') רב אמי היה עסקן חמא חד עורב וכו', רבי שמעון (סתם ר"ש הוא ריש בן יוחאי) דזה עסקן בדברים, רב יונא היה עסקן בדברים, ר' שמעון בן הלפתא היה עסקן בדברים * ועוד

* (ונוס בחולין (נ"ו ע"ב) ואף שסבד הווסטוס מחללה למימד דכה"ג סבד כמלגלג מההוא

ועוד היתה קצתם המצאם אם תבקשם בשם ובמדרשים ובספרי הזוהר, ואצל האחרונים (כאשר יבא להלן) כולם היו חוקרים ודורשים סתרי המבע, להבין עיי חסדי ה' וגבורותיו, זאת היתה כונת קדמונינו ז"ל שיסדו פרק שירה, כאמרם כל האומר פרק שירה בכל יום מוכסח לו שהוא בן עו"הב, וכבר באר לנו המאמר הזה השר וגדול לחידים הפילוסוף אלקי, רבינו יוסף אלבו ז"ל בספרו העקרים (מאמר שלישי סוף פ"א) ח"ל: ואין הכונה (בתיבת האומר) על ההגיה והצפצוף בפה אלא על מחשבת הלב, כמו ואמרתי אני בלבי דקהלת, החמשה הלא שיסתכל, כי מכל אחד מן הנבראים הנראים לעין, יש לקחת ראיה על איזה מדת טובה, או פסר השכל, או דבר חכמה וכינה וכו', ומכל הנמצאים המוחשים אחד לאחד, יש לו לאדם לקחת ראיה על מה שראוי לו לעשות ולהתנהג בו, כי שכלו הוא כללי וראוי שיתקבצו בו כל הענינים הנרמזים ההם, ולזה יראה שהוא יותר נכבד היצירה, ויותר שלם מכל הבעיה, להתקבץ בו כל הדברים הפרטים, פה שלא נמצא כן בשום מין ממיני הבעיה, והיותו מושל על כלם בחכמתו, ופובש אותם תחתיו, במאמר הכתוב תמשילו במעשי ידך כל שהוא תחת רגליו, עיי"ש דרוש ארוך היקר מאד לכל אוהב האמת.

ובדומה לזה כתב הרמב"ם (הלכות יסודי התורה פ"א) ח"ל: זה שאמר דוד הללו את ה' מן הארץ תנינים וכל תהומות אש וברד שלג וקיטור, ובאור ענין הדברים, הללוהו בני אדם מגבורותיו שתראו באש וברד, ובשאר בראים שתראו למטה מן הרקיע, שגבורתם תמיד נכרת לקמון וגדול עיי"ש והוא כי לא יתכן לפרש שהם בעצמם מהללים כי אינם בעלי נפש, ואינם יודעים ומכירים, אלא הם כגופים מתים כמו שבאר בעצמו בהתחלת המאמר שם, ועיין מלחמות ה' להרב החסיד ר' אברהם בנו של הרמב"ם מ"ב, וכן כ' המפרש לספר המדע שם. ועיין בשליה פרק עשרה הלולים דף ת"ח, איך הוא מורו מאד על למוד חכמת המבע בכל פרשה ומצוה לעיין בחכמת צבא השמים, וביסודות ארמ"ע, בכללות העולם והרכבתו, במבע העפר והמתכות, ובסודות מגולות העשבים, והצמחים, מבע המים והאוויר, מבע הבהמות החיות והעופות והדגים, והשרצים מלחמותיהם ומאונותיהם, ולעיין בחכמות ומלאכות אשר המציאו בני אדם, ובמבע האדם וביצירתו והרכבתו וכוותיו, ומהשתנות הגמן קוד וחום וכו', עיי"ש איך מורו על למודו להשגת הבורא וכו', ופן ישאל השואל לאמר, הלא זה הקדוש השליה ז"ל דרכו מאז להכות על קדקוד התקירות, וסודור על ההרחקה ממנה (עין מסכת שבויעות פ"ג. בשם תשובת

מההוא תלמיד לא"ר יוחנן לולא ראתי לא האמנתי (כ"ב ע"ה ע"ה) כבר תירץ המרש"ל ז"ל דזה אינו מלגלג כמ"ש הרב בעל חו"ה בדברים האלוים באמונה אף שידע אותם בדרך הקבלה צריך האדם לחקור אותם כמופת, והוא שנקרא עסקן בדברים, וראה ר' שמעון בן סלפתא לחקור אחריהם לידע אותם כמופת, עכ"ל המרש"ל.

המנוחה הראש כלל ב"ה), הוא הדבר שדברנו; שהמנוחה הראש, בין המנוחות
לשאר המנוחות, ובפרט חכמת המבע שהוא מצוה כגיל.

פרק ט

ואולם המתעלם מחקור ולהבין בענינים האלה, הוא מקצר בידיעת ה'
יתעלה ובעבודתו, כי בלעדי חכמה זו לא נוכל לבוא אל שום
מצוה ממצות ה' ותורתו, וזל הרמב"ם (בפתחתו למורה) הלא תראה כי
השיי כשרצה להשלימנו ולתקן עניני המנוחו בתורותיו המעשיות, אשר לא
יהבן זה אלא אחר דעות שכליות, הולחם השגתו ויתברך שמו כפי יכולתו
אשר לא יתכן אלא בחכמת האלקות, ולא תגיע החכמה האלקות ההיא אלא
אחר חכמת המבע, כי חכמת המבע מצרנות לחכמת אלקות וקדמת לה
בזמן הלמוד, כמו שהתבאר למי שיעיין בזה, ולזה שם פתיחת ספרו בית
במעשי בראשית, אשר הוא חכמת המבע כמו שביארנו עכ"ל, ובפרט
ג"כ על ענין זה קדמונינו השלמים ע"ה ובפרט החסיד האלקי בהקדמתו לספרו
חובת הלבבות עיי"ש, ונראה שעל אנשים כאלו המתעלמים מבוא בדרך
החקירה לידיעת ד' ויסמנו את רגלם מהצניע על נתיבתה, אמר ד' יתברך ע"י
חזו לאמר: ותופשי התורה לא ידעוני (ישיה ב' ח'), כי הנה בהשקפה ראשונה
נראה מאמר הזה כשני הפכים בנשוא אחד, כי איך לא ידעוהו אם יתארם
בשם תופשי תורה, אבל הכונה על רוב בני האדם שתופסים במצות הגלויות
והצראות, והמה מצות האיברים או מצות המעשיות כמוזה, לולב, תפילין
וציצית, וערובי תחומין, והדומה להם, ודקדקו בכל פרטי פרשותיהם, גם
מעוררים את אנשי זמנם לתפוש בהם ולדקדק אחריהם, אולם מתעלמים כלל
מחקירה בפעולה ד' במבט יצודיו להבין ע"י אחדותו גדלו ותפארתו, וזבן —
ועל כיוצא בזה אמר הרמב"ם ז"ל (בפרושו למשנת כל ישראל) וזל: השיי אמר
בתורה התמימה אשר ישמעו את כל החקים האלה ואמרו רק עם חכם ונבון
הגוי הגדול הזה (ועתה) אומרים רק עם סכל ונבל הגוי הקטן הזה עיי"ש ואמר
בתנינה (יב ב') תניא ר' יוסי אומר אוי להם לבריות שרואות ואינן יודעות מה
ראות, עומדות ואינן יודעות על מה הן עומדות ע"כ, רוצה בזה שאינם נותנים
לב ואינם מבינים בעין חודרת השכל אל תפארת הברואה מגרמי השמים
ומהלך כסיליהם ופעולות היסודות ותכונות הצמחים והבע"ח, והפליאות האלה
חדלו להיות חדוש ותימה אצלם מרוב ההרגל לראותם. כמו שכתב החסיד
בתיבה (שער חשבון הנפש פ"ג פנה כ"ג) וזל: הבחינה בכל מה שיש בעולם
מקמי הברואות וגדוליהם וכו', ומדרגות הברואים בתחתונתו ועליו, ותכונות
הגלגלים, ותנועות השמש והירח, והבכבים העומדים וההולכים, וירידת
הגשמים ונשיבת הרחות, ויציאת הילד מן הרחם, ומה שהוא יותר נפלא מזה
ויותר דק ויותר נראה ויותר נסתר מפלאי הבורא י"ה, המורים על המיסות חכמתו
ויכלתו והגהנתו הטובה, וחנינתו הכוללת ורחמי ורוב השגחתו על הברואים.

ואל

ואל ישאך דבך דאחך אמת ואחך רגילותך בהם, על עינתך חלומות
 מהם חביתך בהם, ותהיה בדימת ידיעתך אותם מחייבת שתקל
 בהם, בעבודת שדיות רגיל בהם, ואם ימצא עיך הזה ענין הנערים במה שהם
 רואים מעדם (היא הגרסא היותר נאה בענין) בן ימצא רוב עמי הארץ והרבה
 מסחובי בני אדם (ר"ל אף חלומדים ממעה אותם הרגילות שמאחר שלא תמנה
 עליו בנעוריהם נעשה להם כמכע עין פרוש הגאון בעל נצה) וכו', והוא שהם
 תמנה מדבר שהם רואים אותו ולא הרגילו להאותם, כקדרות השמש והירח
 ודברים אחרים ודעוהם (העלת סוף). והסעדה והדומה להם, ואינם
 תמנהם מתנועת הרגלני וסבובם כשמש וירח וככבים וצאת השמש וצאתה,
 וירידת הגשמים ונשיבות הרוחות והדומה לזה סמה שהוא נמצא עמם ורואים
 אותו תדיר, וכן יתמהו כשרואים הים וגליו וסעריו ורוח החיות אשר בו, ולא
 יתמהו מאלו הנגזרות והגזרת מים מן המעיינות לילה ויומם לא ינוחו ולא יעמדו
 ודברה כזה, ומרם שאמרים דברי הרב הנ"ל אעתיק לפניך קורא משכיל! זה מה
 שכתב מענין זה חכם גדול קדמון מחכמי הרומיים ציצערא שמי במאמר המתואר
 מציאות אלקות • (Cicero, über das Daesn Gottes) ח"ל: אמר
 אריסטוטלס, נדמה בנפשינו עדים איוה אנשים התגדלו מנעוריהם בהחתית
 הארץ, וגרו בבתים יפים ומהודרים למלאים כל טוב, וחיו בעונג רב ועדן,
 ומעולם לא יצאו ממקום מגוריהם, וידעו שיש אלוה נמצא מאשר ספרו להם
 אבותיהם הקדושים, וזרמה בנפשינו איך לפתע נבקעה הארץ ופצתה האדמה את
 פיה, ויצאו האנשים האלה על פני הגל ארצה, מה ידמו אז אלה בלבותם
 בהיותם את הארץ והחובה לפניהם, ואת הימים דאיתנים עם משברי גליהם,
 הקמים כנר מרח סועה וסער, ואת דגדג שמים הדגדג כספיר למורה,
 ומפלי עב וענני קיפור אשר כחץ יעפור, ואת באר השמש הנורא עם הצצות
 המבריקים כאבני הבהלח, מה יענו אלה לעצותי לילה בחזותם על כפת הרקיע
 כוכבי אור לאין מספר, וירח מקר חולך ואור, ותחתיהם חגלא וחליפתו,
 וציאות המאורות האלה ובואם, והלכים נודים ומקשים על סדר ישר מבלי
 שנות תפקידם, והיו אז אלה האנשים מסופקים במציאות האלקות, האם לא
 יקראו בקל לאמר: הן המה בראוי, ואלה מעשי ידיו. עכל אריסטוטלס,
 גם נדמה בנפשותינו אפלה רבה וחשיכה כסרה ארץ, כאשר כסה קיפור אש
 היותא סהר עטנא (Aetna o. Montegibello) כל הכבר סביבו בחשך
 ואפלה ימים שנים, עד אשר לא ראה איש את אחיו, ויהי ביום השלישי כאשר
 נראתה השמש באורה ותורח למו כתמול שלשום, כל נבר ישים לקראתה
 בששון רב ועצום כאלו רוחו ונשמתו שבו לגויהו, ואומר עוד אם נדמה
 ברעיונינו כי יצא יצאנו אנחנו מחשכת לילה המידית ואפלה עולם, וראינו נפעם
 ראשונה את אור היום עם קרני הוד, מה נורא היה אז למראה עינינו שמי
 השמים, ואיך רחב לבבנו אז בהבים כמו, אולם כאשר עינינו תחזינה את אלה
 יום ביום, תשבת בקרבנו הרגשתנו, ושכלנו איננו חוקר לבוא עד תכלית סבת
 דברים המורגלים, כאלו החדשות לבדנה ולא הגדולות והנוראות, העוררנה
 בקרבנו פליאות עכ"ד, ועתה נשוב אל דברי הרב, וכה סיים דבריו •

על

על כן ראוי לך אחי! לבחון בכל מה שכתב הבורא יסודך, מה שכתב רגיל בו ומה שלא היה רגיל בו, ומה שראית ומה שלא ראית, מה שאמר סבלותך כהשתכל בעינינו בעזרתך בתחלת ראיתך אותם, שפעולת התבונה ולבחון בהם בעת חוקת הכרתך ובה לך והנעת בנבוןך קשורה גדול, אך חבט להם והשתכל בהם כאלו לא ראית במחשבתם, ודמם בנפשך כאלו היית מתום עינים קדם הכרתך אותם, ואח"כ פקת עיניך וראית אותם והצרתם, הלא תראה אחי כי הכביל בעור, ובאשר ישביל יסיה בענין זה שנפקחו עיניו וראה, כמ"ש הכתוב על אדם וחוה (בראשית ג' ו') ותפקחנה עיני שניהם וכו', ואל תתעלם מנפשך שתפקד אותה ותחפש על ספלותה, דאז תראה נאמתות העינים ותביר מפלאי הבורא ית', מה שארבת סבלותך בנפשך ודעתך ממנו, כמו שאמר אחד מן החכמים: לבות החכמים יש להם עינים וחזות מה שאינם רואים חפתאים, כמ"ש הכתוב (ישעיה ס' כ"א) הלא חדעו הלא תשמעו ע"כ ועיין מה שכתבנו במבוא ספרנו זה מחנן כפר הכפיל, ועיין בתשובת הגמ"ש (ס' ר"א) להחכם ר' מענדל סאמאנאו נ"י.

פרק יוד

וכמו שמצינו בעל דה עבר ללמוד חכמת המבוע כמבואר, כן מצוינו הוא ללמוד חכמת התבונה, ומה שצריך לה מהגדלה, כדכתיב (שם ע"א) אמר ה' שמואל ב'ר נחמני מנין שמצוה על אדם לחשוב תקופות ומולות, שנאמר ושמרתם ונעשיתם כי הוא חכמתם וכו', ואמר (שם) כל היודע לחשוב בתקופות ומולות ואינו מחשב עליהם הכתם אומר ואת פועל ד' לא יביט וכו', ועיין שם פירוש רש"י וז' פירוש להבירי במחשבתו, ובה סיים דבריו: כי תלוי (חשוב תח"מ) בראיה שכלית גם בראית החוש, מכלים מיוחדים שעושים התבונים לראות ע"י מחלקי החוש והמולות, (וילין מקרא רכפל לשנו יביטו ידאו) ע"כ, וכן אמרו במדרש תהלים הנקרא שוחר סיף (כ"ח) מי לא יביטו אל פעולת ח' חזקיה אומר אלו התקופות, ואל מעשה ידי כמה שנאמר ועש אלקים את שמי המארת הגדולים, יתקם בעולם הזה, ולא יבנם לעולם הבא ע"כ, והדברים כתובותיו (השוכה נ"ג) כאשר שאלו ממנו כמה שאמר היודע לחשוב בתקופות ומולות ואינו מחשב וכו', שיבאר להם איך יהיה חשבון זה? ומאי נפקא מיניה? ואם הוא חלפה? היתה תשובתו: חושב בתקופות ומולות כלל בו חכמת התבונה, ועבור, ומספר, בכל פסיוחיו וכו', ומה ששאלתם מה תועלת יש ממנו בדיעתו? כבר אמרתי שכל זה הוא הסתכל במעשיו שמתוך כך אזה מכיר את מי שאמר וזהו העולם, עכ"ל. וז"ל הרשב"א על המאמר אבן פוסת היתה תלויה בצוארו של אברהם אבינו (בפרקי דרשב"א פ"ו ע"ב) והלאה בגלגל המדוכה, נמל הקב"ה דחכמה הזאת (שידע א"א) והלאה בגלגל חמה, רצונו כי כשידע האדם חכמת הגלגלים, ותועלתם ומהלכם ומספרם, וישים כל מחשבתו להתבונן בהם, אז יגיע אל תכלית החכמה שהוא ידעת האל ית', כמו שעשה א"א, כי

הם

הם כולם להגיע למעלה, ועייש הדברים ביותר, ועיין על המאמר הזה
המדרשאי שם, ודברים יקרים מענין זה למצוא וינעם לנפשך, ואתה קורא הנעים!
אם תקרא והורות מראש למן היום אשר ברא ד' אדם על הארץ עד היום הזה;
תראה שיקדי הדעת, ואנשי המגולה שבבל דוד ודוד, התעסקו בחכמה הזאת

פרק יא

נח היה חכם גדול בחכמת התכונה, וע"כ קראו לו אליבאמא ודאמא
(פירוש שמים ושמש) כאשר פציאים סופרי הזכרונות בשם הסופר
הקדמון בריסוס (Berossus) הכשני, וזוהי אחת הנבחר מסופרי
אלכסנדר המקדוני, ומוחקק לסופר נאמן וראוי לסמוך עליו (*), וכבר סמכו עליו
רבים מגדולי אנשי דורנו, ובפרט היוסיפון והרב בעל מאור עינים כמל
שמצינו בספרו הפחולם פעמים רבות. וכן אמרו קצת החכמים על כל הדורות
שהיו לפני נח שהשתדלו בעניני התכונה, ובעבור זה חיו ימים רבים קרוב
לאلف שנה, למען יוכלו להשיג זמן הקף המזלות בעדות החוש, עיין בראשית
רבה (ס"ז) וכן כתב החכם בעל ש"הק בריש ספרו הזה וז"ל: ויש אומרים
(שהמעם שהאריכו ימי הדורות הראשונים האלו) כי הרוצה להתחכם וללמוד
כל תחכמות מבעיות צריך לו זמן רב, ולמען יתפרסם אלקותו ית' האריך ימיהם
למען יהיה להם זמן גדול, וזה שהשפיל והבינו כתבו על ספר לחועלת
דורותיהם ע"כ (**)

אברהם

(*) ולפי עדות פאליאנוס (Tatianus §. 171) היה הסופר הזה בזמן אלכסנדר
(אולם אינו מזכיר שיהי סופר, ואולי סופתי חמס כזה על כמה סופרי ישראל) והסופר
הזה כתב בלשון יוני ספר דברי הימים לכשדדים, ומה שהביא היוסיפון יעלחפסום
(Eusebius) מן ספר דברי הימים הזה איזה ספורים וענינים, והלו לנו אור בספורי
פאליאן והרבה מאמרים מהאגדה ויבארו לנו על ידן, ומי מאמר הזה הסופר היה בזמן אנטיאכוס
הראשון שבו היה

(**) ומה שאמרו קצת מחבתי ישראל ששנותיהם של הדורות הללו מהצטנו לא היו שנים
של שש עשר שנים, אבל רק חדש אחד שלנו השנה לשנה, וכן הפיח בעל מה"ק שם בשם סופרים
חכמים, וכן כתב ג"כ קצת מחבתי העמים עיין ספר מאקרוביאטיק: לפרשם בסטלארד
(Hufeland's Makrobiotik. B. I.) שאמר שזה דבר נר שחזו עלנשים המכירים
במנהגים ומים רבים באלו, אבל היו נחשפים לו ג' או ג' חדשים לשנה, עי"ש, ואם נדבר עלפי
סדוק דיאלקרוס (Diodorus B. 1. VII. §. 48.) היו אלו שנותיהם השנים קדמות
מאד וירח ימים אחד נחשף לשנה אחת, ובעבור זה ימלאו בספרי ד"ה לנחמדיים מחבתייהם
מלכו כ"א וא' אף ומאמרים אלה, ואמרו שהאליהם משלו על מדותיהם למדידת חק: זכ"ס 34
שנה, והמלכים משלו אח"כ מן חנוכה (Menes) עד מאקראטעכוס (Makrateneus)
שנה

אברהם אבינו עליו השלום היה איצמגנינון גדול כמוכא לעיל, ואמרו בפסק השותפין (דף ה"ל) זה' ברך את אברהם בכל וגו' רבי אלעזר המודעי אומר איצמגנינות גדולה היתה לו לאברהם שכל מלכי מדינה ומערב משכימים לפתחו ע"כ, וכן הוא בתוספתא דקדושין (פ"ה) בשנוי לשון קצת עיי"ש, ועיין סוף פרק בתרא דשבת, והיוסיפון לרומיים ספר א' פרק ח' מקדמוניות כתב עליו שכאשר ירד למצרים מפני הרעב בימים אחרים אשר היה יושב עמם, למד את החכמים ואת החרושמים אשר שם, את חכמת המספר וההכונה, עיי"ש ממעלות אברהם עוד, והיותם כתב חז"ל: אברהם אבינו ע"ה קרא בקתררא במצרים התכונה כרי להודיע מצד התנועות על היחוד הראשון וכי הוא בראם וכו', וזהו עקר התורה והנמים עכ"ל, וכן כתב השר דון יצחק אברבנאל (בפרושו לספר מלכים א' ג' סוף שער ב') חז"ל: ובבר התפרסם אצל האמות כפי מה שנמצא בספריהם הקדומים, שהיה אברהם שלם מאד בחכמת המולות, ונמנע עליה עם נמרוד שהיה חכם מפורסם בה, ושאברהם למד החכמה ההיא במצרים, ומסכים לזה דרש חז"ל עיי"ש. וגם חבר ספרים במציאות השם וחורש העולם עפ"י מופתי הפילוסופיא, עיין מהר"א קרקאם בפרושו למורה (ח"א פ' ס"ג), ועיין לקמן בהערותינו לספר יצירה — ולפי עדות החכם שרעדר בספרו המהואר מאסף חדש וכו', (Schröders n. Sam. der Bibliothek für d. höhere Nat. wis. und Chemie T. I.) מלאכת האלכימיה (Alchemie) עיי"ש, ולפי עדות החכם פילון היהודי המציא א"א את מלאכת הכתיבה, עיין היימאן (Heumanni Act. Philos. T. I. §. 5. s. 795) ויכול להיות שמורע אברהם הושלל אח"ז הכתב ראשונה לאנשי פיניציע (כי אבותינו מעולם גרו במדינת כנען גם לשונם אחת היתה למו, עיין הרמב"ן פ' מקץ והראב"ע בישעיה), ומפיניציע הביא החכם קדמוס (Kadmus) לארץ יון (ומהם נתפשט בכל העולם בידוע)

זה

2324 שנה, וזה הכתוב היה כונן אשהוהש, גם כמכ לידהרשם שמואל מלמד היו חשבים המלריים ששה גם לרבעה חדשים לשנה עיי"ש, אבל זאת הוא מהשקר ששנים של הדורא מחדש היו ג"כ פ"ז הדרך, כי שנה שלמה של ש"ה ימים נמלאת כשתחשוב היטב הימים בשנת המצול שבתוב, בשנת שש מאות שנה לחיי נח נבקעו כל מפניות וגו', ונאמר ויהי בלחת ושש מאות שנה וגו' — והארכת ימים המוסלגה עד חלף שנים הנוכרת כמסרה הדורות מחדש, איננה כעלמה ג"כ דבר אד מחד לפי הטבע, כמו שכתב החוקר בוסאן (Buffon's Nat. Ges. T. IV. p. 358) כי בלחת היה חז לאחד תמוז וזה מלך, גם היו האנשים ראשונה חיי פרישות, לא ידעו המותרות והלחות הרעות העברות היום בין בני האדם, מהתפעל ומהך לא כלום גוסס, ולא נהנה רוחם ממותרות הטען והתאולות תיחדי האוה כדברים העוברי גבול שכלם ומגם, וכדומה — וכבר העיד הסופר הקדמון שטראבא (Strabo p. 444) שפור בימיו האנשים היקרים (פרישוס) ונוירי כשר מהאוליים, האריכו ימים ממלחית עד קצת מאות שנה.

237

וזה קדמוס הביא את הכתב ליון בזמן מלחמות יהושע בן נון עם הכנענים ,
 עיין דיה הכללי לחכם מיללער הנוכח (שם) , כי ברח עם יתר עמ מפני בני
 ישראל , ככתוב על ספר דברי הימים הכללי הנזכר , ואל תחמה על שני הכתב
 הנראה עתה מעברי ליוני ובין יתר הלשונות, כי הזמן יעשה הכל , והשונים לא
 יתהוו לפתע פתאום , אולם הולכים ומשתנים לאט לאט , ועיין לעיל בהערותנו
 למאמר ויל על פסוק בווי אהה מאד , והחכם בעל ש"הק ח"ג מספרו הזה בשם
 משה כתב וז"ל : ואחיביואז בספר הפרפריאזוני (Eusebius praeparat.)
 משתדל לדמות תבות (ויל כתב) היונים לעבריות עיי"ש . — וזה הכתב שיש
 בדינאזות כבר מבוזר שאשורית הוא , וכתב שלנו היה כתב של עבר הנגר
 הנקרא לבנאז , ואולי ע"ש אברהם נקרא כן , כי היה מעבר הנגר ובעבור זה
 נקרא אברהם העברי (כדעת רבנן במדרש רבה עיי"ש וכדעת רוב המפרשים
 ועיין רמב"ן על התורה) ועל שמו כל האמה הישראלית .

פרק יב

דוד המלך ובית דינו היו בקי"ן מאד בחכמת הכנבים , והיו משתדלים
 בה , עיין רבינו בחיי , ודון יצחק אברנאל בפרשת החדש ,
 וכן כתב רבינו יצחק הישראלי תלמיד הרא"ש ויל בפתיחת ספרו יסוד עולם
 (שחבר לכבוד רבו הנ"ל) וז"ל : וכימי דהמעי"ה נתפשטה זאת החכמה בישראל
 ורבו המעיניים בה , כמו שכתוב ומבני יששכר יודעי בינה לעתים לדעת מה
 יעשה ישראל , ראשיתם מאתים וכל אחיהם על פיהם, וכת"י ויפילו גורלות משמרת
 לעמט משמרת כקמון כגדל מכין עם תלמיד , וביהושפט כמו כן כתוב , ובשנת
 ג' למלכו שלח לשריו לכן חיל לעובדיה ולזכריה , ולנתנאל , ולמיכיהו , ללמד
 בערי יהודה , וכן היה דברי התורה והחכמה מתרבים ומתפשטים בישראל כל
 זמן בית ראשון עד שחרב בעו"הר וגלו החכמים , ונתפורו בין העמים , ונשתקעו
 בבבל , ובארץ עולם , ובשאר הארצות , ונתדלדלה החכמה מפני כן וכבה
 מאורה , ואז נתעוררה רוח כשרים , ולודים ופרסיים , ויונים , ורומיים , ללמד
 מחכמי ישראל , ולשאוב ממעיניהם , ואולם תשש כחם וזנקה רוחם , ולא נמתייעו
 מן השמים שהעלה בידם עד שנבנה בית שני , וחזרה עמדה ליושנה , והחכמה
 לאבסאי שלה , וחזרו אז חכמי או"ה ללמוד מהן , ולשאת ולתת בחכמה הזאת
 ושאר החכמות עמהם , כי הא דאמרינן : חכמי ישראל אומרים גלגל קבוע וכו' ,
 וכן הא דאמרינן : חכמי ישראל אומרים חמה ביזם מהלכת למטה מן הרקיע
 וכו' , עכ"ל . ובתלמוד שלנו מצינו לר"א הגדול בן הורקנס שהיה אצמגנינן גדול
 וחכם מופלג בחכמת התכונה , וכנראה ג"כ מספרו הנקרא על שמו פרקי ר"א
 (בן הא דעת הכחרי מאמר ד' ס' ס"ה , והמורה ח"ב פרק כ"ז ורוב סופרי
 ישראל שהגיעו ספריהם אלינו , וידידי הרב החריף התכם המשכיל מהר"ש
 גיי הערני שבמעות מיחסים אל"י ספר הזה והוא נתחבר בזמן מאוחר תרבת ,
 ויש (13)

ויש לו עין ראיות) ומצינו (בר"ה כ"ד ע"א) המה צורות לבנה היו לר"ג במכלא ובכותל בעליתו, שבהם מראה את ההדיוטות, גם מצינו בהוספתא דר"ג שאמר כך מקובלני מבית אבי אבא (בית דוד) שאין חרשה של לבנה פחות מכ"מ זים י"ב תשי"ג, וכן הוא שאמר רבי גמליאל שפעמים בא בארובה ופעמים בא בקצרה.

בימי ר' עקיבא היו שני חכמים גדולים בחכמת המספר וההכונה, והם ר' אלעזר חסמא ור' יוחנן בן גודגא, ואמרו שידעו לשער כמה סיפין בים (תורות יד ע"א), רבי יהושע ב"ח אצמננין גדול היה כדאיתא בהוריות שם — בסוף ימיו של רבינו הקדוש היה שמואל ירחינאה הנקרא אריוך (לסוף מלך פ"ג שהלכה כמותו בדניס ועוד לו שמות רבים תולדים פ"ג חכמתו) היה תוכן גדול (מוסיף על ידיעתו חכמת יונית וחכמת הרפואה, והוא שריפא את רבינו הקדוש כדאיתא (ב"מ פ"ה ע"ב) שמואל אמר דרבי הוה, ובעמוד בקיאות הנפלאה בחכמת הרפואה מרח רבינו הקדוש לסמכיה, עיי"ש בגמרא ובפרוש רש"י, ונראה שרצה לסמכיה ע"י חכמי הרופאים לרופא, ואולי להוראה בתורה ע"י חכמי התורה, ונראה שהנסמכים בימים ההם לרבנים צריכים היו גם כן להיות מלומדים בחכמות מוסיף על ידיעתם בדניס ובהלכות, כמו הנסמכים לסנהדרין (עין לקבן פרק כ"ג), וענין הסמיכות בימים ההם ידוע, והיה על תבנית הסמיכות הנעשה בימינו בבתי מדרשותם לחכם המוכתר ברפואה או בחכמה אחרת להורות ולעסוק בה, ונתן לו שם רבנות (Doctor) אבל הבלתי מוסמך לא יקבל שם זה אבל נקרא חכם סתם, והוא שאמרו שם בגמרא שמואל ירחינאה חכם יתקרי רבי לא יתקרי, ולגודל ידיעתו בתכונה אמר על עצמו נהירין לי שבילי דרקיע כשבילי דנהרדעא* (ששם היה מקומו). רב אדא בר אבהו היה חכם גדול בחכמת המספר וההכונה, וחשבון תקופתו הוא יותר אמת ומדויק ממהשבון שמואל, כאשר העידו על זה הרמב"ם בהקדמת (פ' יד הלכה ואו) והר"ם מקוצי בסמ"ג והר"ר דוד אבודרהם.

הלל הנשיא בן בנו של רבינו הקדוש, היה תוכן גדול ותקן סדר העבוד ע"ד תקופות רב אדא הנזכר, עפ"י הדרך אשר אנחנו נוהגים בו בכל תפוצות ישראל עד ביאת הגואל צדק ב"ב, עיין רמב"ן (בהשגחתי לספר הסגח לחרמב"ם סוף עשה ק"ג) ובספר יסוד עולם לר"י הישראלי (מאמר ד' פ"ט) ועוד הרבה כמיהם מחכמי התלמוד והאמוראים ורבנן מבוראי והנאונים, והגדולים שאחריהם, כאשר נערוך מהם אי"ה ש להלן על הסדר דור אחר דור, כלם היו מופלגים גם בחכמה זו, מוסיף על חכמתם בתורה ובמשכלות אחרות, וזה לשון הרב החכם הגדוע רבינו מנשה בן ישראל בספרו נשמת חיים (מאמר ג')

(*) (Naharda) ונקראת היום (Hardith Unur) עומדת על אי אחד נהר פרס (Euphrat) כמחוז פרס נהרים (Mesopotamia) הנקראת היום (Al Dschesira).

ג' פרק ב"א) בכל זמן וזמן נמצאו בין בני עמנו אצמגנינין (נכלל בו ג"כ חכמת הכוכבים (Astrologie und Astronomie) בדברי קדמונינו, עיין רש"י פ' אלו נאמרים דף ל"ו ע"ב בר"ה אצמגנינון) גדולים, ובפרט בארץ ספרד עכ"ל *) .

פרק יג

וכבר ידעת שספרי תבונה בלש"הק מקדמונינו כבר נאבדו, כמו שכבר העיר ע"ז הרב הה"שכ"ן בהשבויותו (חשובה כ"ד מחלק ראשון) כאשר נעתיק אבותיו להלן, וכמו שנאבדו ספרים רבים מהמון החכמות והמדעים השונים, ודברי הימים שחברו הנביאים וחכמי המשנה והתלמוד, כי כלם חברו בכל מדע וחכמה חבורים הרבה, ולא נשאר מהם מאומה וזלזל ספר יצירה המיוחס לרבי עקיבא, ופרקי ר' אליעזר, וספר היוסיפון לחסיים, וספרי ירמיה האלכסנדרוני, ומאמרים קצרים מאד (מדברי החכמות האלו מאת החכמים הנזכרים) מפורזים בשני התלמודים ירושלמי ובבלי ובספרי המדרשות, ממה שבאו דרך ארעי הנוגעים בדברי הדינים והלכות לבר, והחבר

*) ואספיה אל חק אחי! למען דעת עד היכן הגיעה הפתילות גדולי הכמי ישראל ללמוד חכמה זו, הוכח בראש ספר לבוש התכלת כסס ספר דרך משה, שהרב הנאח ר' מרדכי יפה בעל הלבושים הג"ל (שהיה מקדש אב"ד בשיר הוראדנא, לובלין, וקדמנין, כמוכח בספר נחמה דוד ובסדר הדורות) אחר שכלו שלמים מחנא והכילו לו אגרת רבנות משם לקבלו לאב"ד הציב האח ז"ל, אהיה לכם למורה ואב"ד, אחס מיד כל אוכל, משגי שעדיין לא למדו חכמה עכור החדש, ואח שום אדם במדינה זו (ר"ל בפולין כי משלם קלדי יד המה ועללים בלמוד החכמות כאשר הם עד היום ו) ללמוד ממנו, ע"כ אסע מקורם לאיטליא לחכמי הספרדים שהם בקיאים בחכמה זו ושם אלמוד, וכן עשה שנסע ולמד שם אלל החכם אבוהב הספרדי, והלליח בלמודו כנראה מספרו לבוש החור (הלכות ר"ח) ומספרו לבוש אדר היקר, והוא על התבונה ופירוט על קה"ח להרמב"מ ז"ל ופי' על ספר נורת הארץ (להתבון הגדול הרב רבי אברהם בר חייא הלוי הספרדי) והרואה לדעת עד היכן נברה ידיעת ארץ בעל הלבושים ביתר החכמות והמובילות, יראה בספרו לבוש שנת יקרת, והוא באורים ותוספות על ספר מורה הנבוכים להרמב"ם ז"ל .

1) מלכד נחמו חוקריינא שהיו בו חכמים גדולים בכל חכמה ומדע (עד שנת הנידוי ת"ח) כמו מחייל הכניע"ן בסדר החפשי שלו אקראל עטרי שמים, וכן הכיח החכם שלטנר (A. L. Schlüter's) (W. G. I. T. Göttingen 1792. s. 203) וז"ל: רק נחמו חוקריינא (Ukraine) היספ ליהודים חירות רק במאה השש עשרה (המספר) וכו', והיו חכמים מחוכמים (Gratian in Vita Commendoni) עי"ש, ובכר נודע שפד"ש הרב ר' יחיאל ז"ל שניארג כנעמארו: נכנה קדיח היס חסם נשעלג כלל הסממא וכמו שהביא ר' נתן נטע האנוער בקשור המאורע של שנה זו .

והחבר (במאמר ידע) אשר שבאר להמלך מחכמת הקבוע, סיים ואמר: שהרבה ספרים בעניני החכמות והמדעים חברו רבותינו ויל בעלי המשנה והתלמוד, מן ראש הנביאים עד סוף האמוראים, אמר הכהן: ואיך אבדו הספרים ההם שהיו בכונה (ר"ל שהשתרלו המחברים ועמלו בחבורם למען ילמדו מהם אנשי דורם, וישארו ניכ לבניהם לדור אחרון ללמוד וללמד מהמה) ונשארו אלו שהיו במקרה (ר"ל אלו מאמרי חכמה הקצרים שבאו בתלמוד אנב נראה שלא היתה כונת מחברם ללמוד מהם החכמות האלו, יען בלתי אפשר ללמוד חכמה על בוריה משנים ושלושה רמזים קצרים וצריך לכל אחת ואחת הקדמות רבות ורחבות) אמר החבר מפני שהספרים ההם (ר"ל המחברים מהם בעניני החכמות) היו יודעים אותם היחידים מבני אדם (כמו שאמר החכם ראיתי בני עליה והמח מועמים, כי בלתי אפשר להיות כלל האמה ממלכת חכמים ויודעים, או רופאים וחכים וכדומה) זה חזה (בככבים) זה רופא, וזה מנתח, ע"ד הדמיון, והחלת מי שיאבד מהאמה האבודה אינם אלא החשובי שבהם, ואח"כ מי שלמטה מהם, ואבדו היחידים ואבדה חכמתם, ולא נשאר כ"א ספרי התורות אשר ההמון צריכים אליהם, ויודעים אותם רוב העם וכותבים אותם ומתעסקים בהם הרבה, ואשר נגדר בספרי התלמוד מהחכמות ההם נשמר ונשאר, עיי"ש איך שהולך ומבאר לו אחת אחת מהש"ס מה שבא בו אנב נראה מחכמת הרפואה והנתח, ומחכמת נטיעת הצמחים והגדסה וכדומה, ובדרך כלל אמר המחבר שם (במאמר שלישי סטן ל"ט) מי שרוצה להאמין בו בפסוק (כי היא חכמתכם ובינתכם וגו') וראה חכמת המשנה והתלמוד והם מעט מהרבה מחכמות הסבעיו והאלקיות והמסוריות והגלגליות (ר"ל חכמת הכונה) וראה שבאמת ראוי להם להתפאר על כל העמים בחכמתם, עכ"ל, ובתבנית דברי החבר שהזכרנו לפני זה מסכת אבדת ספרי החכמות מרבותינו ע"ה ומהנביאים וכו', כתב גם כן החכם לנוצרים אייכהרן (J. G. Eichhorn's Ges. d. Litteratur Gütt. 1805 B. I. s. 114.)

פרק יד

והספרים בעניני החכמות שנתחברו בזמן הגאונים ושאחריהם, הרבה מהם לא באו עדנה לדפוס, ולא מצוים כ"כ כ"א אחד במדינה, או מסוגרים בבתי אוצרי הספרים תוך סגלת המלכים * (והמרפסים אינם מהדרים

* והרובה לדעת מהמונים המונים מספרי חכמה מקדמוניו שאמרי התלמוד מכל המדעים שבעולם, אשר לא באו עדנה לדפוס כלל והמה בכתובים, או שנדפסו זה כמה מאות שנה וסעו, וראה **דרשימה** המעוברה מספרי הרב הנאון ר' דוד אופנהיים ז"ל הגדסה בהמכוני התקמ"ב (והוא בית עקד הספרים Bibliothek) מספרי ל"ה הק היומר גדול שבעולם, כפי עדות הרב החכם הגדול ר' משה דפסוויא ז"ל) ועיין שפתי ישנים סדר הדורות.

מהדרים אחריהם לתת טעם להפנים ביעקב למען תרבה הדעת, ובפרט במדינתנו; כי כל מנחתם אך למען בצוע בצע, ולשוא יכנו א"ע בשם עוסקים במלאכת הקדש, או עוסקי מצוה, או מזכי-הרבים וכדומה, אולם זה שםם בו יקראו (פֶּטֶרְבֵּרְגִיטֶט), המהדרים אחרי (אמר) חרשה פעם בפעם, כאמן הזה האורג בגד מעשה רוקם, יערים יום יום לרקום פטורי ציצים ופרחים מפרחים שונים, להלחיב תאות תקונים, אחרי חרשות מבקרים, אף כי חומר הבגד אחד הוא, שש, צמר, או ארגמן, וישים לו שם חדש בו יקבנו למען רבות החושקים; ובא רעהו האמן השני, וימצא גם הוא המצאה ותחבולה חרשה יוסף או ישנה מה-מזולתו, כן יתנהגו בזמננו במדינה זו המדפסים, זה בא ומדפיס סדר התפלה ומוסיף עליו דבר מה, מהגהגת האדם, ובזנת המסורה, ותקן סעודה, וברכת הלכנה באותיות גדולות, ויתן לו שם חדש סדור נחורא, וזה בא ומוסיף עליו דבר אחר פרוש על פרק שירה ע"פי הסוד; ונוסח שמר מבירה משימא, ולוח המלודות על מאה שנה, ומסב שמו, עבודה וסודה דרך, נהורא שלם, וכדומה, עיין שיא לחנאן מוהר"רא ולמן מרגלית מברארי (שער יוד ס"ו).

שנית לא נתחברו הספרים מהחכמות למתחילים כ"א ליודעים, והשלישית היא הגדולה, שמיום שנתחברו הספרים האלה עד עתה כבר נשתנו הלמודים, ונתוספו המדעים, כידוע שהחכמות הולכות הלך ונרדל מעת לעת ומאמן לזמן, ובפרט חכמת הטבע כמו שמסרסם, (ועיין מזה בהקדמת הרמב"ם לסדר זרעים) והוא בסוד המחדש במוקו בכל יום תמיד מעשה בראשית*) ובסוד

*) ולכבוד חדש קורא משכיל! איך גזו מי כחמה זו כימיט, ואיך עברו הנכול אשר קמו כימים הראשונים אללו בזמן קצר הם חנוך ושמוע וזאת: מגידי חדשות מספטמבר 1824. (S. Peterburgische Zeitung v. 9 Mai 1824. N. 38.) איך שניס כ"ד אפריל העבר, בהחסף יחד חכמי המחקר מבתי המדרש אשר בלרסת, הראו לדעת איך חזון ששים שנה עד הנה הלכה וגברה עד להפיל חכמת תולדות המינים (נפסור געשיטס). תחת אשר לא ידעו אז ממיני הצמח רק 8000 מינים, נודעים פחה 40000 מינים וממיני הבע"ח ההולכים על ארבע לא ידעו כ"א 300 מינים, ועתה 700 מינים: מהדגים הנמלאים ככל הרי פראקרייך לא ידעו כ"א 50 מינים עתה כהר גאראנע (Garonne) לכד 250 מינים, ומגדר הדמשים (מינסקטן) הנודעים כעת, לו ירצה חוקר שבעי לכתבם על ספר למיניהם, לא יספיק לו זמן שלשים שנה, והחוקר האדון קיוויער (Cuvier) הראה אז לעיני חכמים האדעים שמה, דברים כפלאים בתחום רמש אחד הנקרא מאייקעפער וינל תעלומות מסתרי הטבע ומעטו הכראה ברמש זה הקטן כמדת כהן יד (נאול), חכמי הקאדעמיען אלה ראו וישתחו, תמהו לך אחז חזיו, ואחזו לשמע חזן לכד הללו את אדון כל המולדות, אשר הלך מהחכמה אל גבר ימות עמר מן האדמה, וילמדוהו דעת וחכמה לדרוש ולתור בפלאי יגוריו, ויאלפאו מכהמות הארץ, ומכל אשר רוח חיים באפו יחכמו, להכיר קעט מזער מחכמתו הנשגבה הכליתית, ולממן

ובספר יום ליום יביע אומר, וכן כל חכמות הלמודיות, וז"ל הרמב"ם במורה (הל' ג' פרק י"ד), ולא הבקש ממני שיסכים כל מה שזכרתי (חז"ל) מענין התכונה למה שהענין נמצא, כי החכמות הלמודיות (Mathematik) היו בזמנים ההם חסירות עכ"ל (*). ועיין עקירת יצחק (שם ל"ז) ובספר תורת העולה להנאון רמ"א ז"ל (פרק ב' מהל' ראשון) לזאת מוכרחים אנחנו ללמוד החכמות האלו מספרי העמים (ובפרט חכמת הטבע כי אין לנו ממנה אף ספרא' בלח"ק) כמו שהיו נהגים כל גדולי החכמים מבני עמנו. וז"ל הרב הנאון מוהרר דוד נאנז ז"ל, בהקדמתו לספר נחמד ונעים: והספרים המעטים שבידנו בוכן הזה המדברים מעניניו היתכונה, מקדם מספרי האמות, מהם למדו, מהם קבלו, כאשר הרמב"ם ז"ל ושארי המחברים עצמם מודים וכו'. ומעתה אף אם נלמוד מהם ומספריהם דברים טובים וחדושים בעניני חכמת התכונה לא יחשב לנו לעון, ואין לנו בזה דופי כלל; כי כבר מצונו בפרק ר"ע בהלכות ערוגה, שחז"ל עצמם קבלו דיני יניקה מן האמוריים, ואמרו שהיו בקיאים בגמיעת ויתים ונפגים והאנים וכו', גם אמרו חז"ל (במ"ב דמגלה) כל האומר דבר חכמה אף באו"ה נקרא חכם, דכתיב ויאמרו לו חכמיו וכו' (* *). ובסוף הקדמתו הנ"ל מוכיח לבווי החכמה מופם, והמבנים את דורשיה והמעיינים בספרי חכמי האומות, בחשבנם ואת לאסור ואון, והאריך הרב הנ"ל להוכיחם ולביישם ע"ז, עיי"ש, וכי לנו גדול כוהנא אלקי ר"ש

ולמען תהיה יראת' על פניו ואת קדוש ישראל יעריך, ולאכי אתם העתקתי כל דברי החוקר הזה ללאן שבר לגדול יקרתם, והמה באמתחתי, חלום לא הצחיתם הנה כי אין כאן מקומם. —

(*) וכן היו כל החכמות והמדעים לעומת זמננו חסרים בימים ההם, ודע שכל מקום שהזכרנו בספרנו זה, שקדמונינו היו מופלגים בחכמות, כונתנו עד מקום ש"ל החכמות הייתה מנצח בימים ההם, ואש"ש שאין להסתפק בזה, הוכחנוהו מכל מקום לעמם ידוע והמשכיל יבין.

(* *) ולא יסתפק כל משכיל שדבר חכמה כוה היא מחכמות המילוניות ולא מחכמות החזרה, והעצם כי הכל נתן מרועה אחד ויואל וכל ממקור החכמה בעליונה, ש"כ אמרו חז"ל הרוואה חכם מחכמי אוה"ע מנכר (בשם ומלכות) ברוך שנתן **מחכמותו** לכו"ד (וכבר הארכנו בענין זה במקום אחר כמה שיש בו ד"ע"כ חדלנו הפעם, ובפרט שהדברים פתיקים והרכה מחברים דברו מזה, עיין הקדמת החכם ר' דוד גאון לספרו יחמד ונעים) ומתעלה שמשין מזה שמה שאמרו שם חז"ל הרוואה חכם מחכמי ישראל וכו', אין בינתם דוקא, על חכם בחכמת החזרה אבל ג"כ על חכם בחכמת הדפואה, או חכמה אחרת מחכמת השמוש והיצירת (עמ"ש לעיל פ"ב על מה שאמר רבינו הקדוש בשם ספרא דאדם, שמואל ירמיהאל חכם יתקרי רבי לא יתקרי) ואף חמן גדול באיזה מלאכה עיונית או מלאכותית, נקרא ג"כ בשם חכם ויאות לברך עליו, והעד שאמן כוה נקרא בשם חכם: הוא כללאל וחכריו, שנאמר (שמות ל"ה) וימלא אותם רוח אלהים בחכמה ובתבונה ובדעת ונגשר וכל איש חכם לב אשר נתן ד' חכמה וט', וכן אחז"ל (בכרכות כ"ה ע"ה) כללאל ע"ש חכמתו נקרא עיי"ש, ועיין להלן פרק כ"ו בהערה לשם חכמה:

רש בן יוחאי ויל שהביא בספר הזהר כמה פעמים עניני חכמות מספרי חכמי העמים, ועיין בזהר (שם קצ"א ע"ב) מאמר המתחיל בספרא וחכמתא עלאה דכני קדם אמרי וכו', ועיין לקמן בשם הקדוש של ר' שמעון בן יוחאי מה שהבאנו בשם תשובות מהר"ם אלשקר בתשובותיו בהשנתו על ספר האמונות לרש"י, עיי"ש.

פרק מו

ובפרש כתב הרמב"ם ויל (הלכות קדוש החדש פ' י"ז הלכה ב"ה): ומעם כל אלו החשובות וכו' הוא חכמת התקופות והגמטריאות שחברו בהן חכמי יון ספרים הרבה, והם הנמצאים עכשיו ביד החכמים, אבל הספרים שחברו חכמי ישראל שהיו בימי הנביאים מבני יששכר, לא הגיעו אלינו, ומאחר שכל אלו הדברים בראיות ברורות הם שאין בהם דופי וא"א לאדם להרהר אחריהם, אין חוששין בין שחבר אותן נביאים, בין שחברו אותן עכורים, שכל דבר שנתגלה מעמו ונודעה אמיתתו בראיות שאין בהם דופי, אנו מוסכין על זה האיש שאמרו או שלמדו, על הראיה שנתגלה והמעם שנודע עכ"ל. וכבר צונו לזול לקבל האמת ממי שאמרו, ומי לנו גדול מרבינו הקדוש אלהיה שהורה ולא בוש לדברי אנחנו (בפרק חלק צ"א ע"ב): שהגשמה הממשלת נתונה לאדם מזמן הדין, וקבלם רבינו הקדוש, יען שאמר אנחנו דבר של מעם מסכים עליו השכל, ע"כ נגד השמש דבר רבינו הקדוש ואמר: דבר זה למדני אנחנו ומקרא מסייעו, שנאמר (איוב י"ב) ופקודתך שמרה רוחי ע"כ, (ומכאן יצא ג"כ לרז"ל מה שאמרו) (בפרק הג' ק"ז ע"ב) קטנים מאימתי וזכים לחיי עריה משעת הזריעה עיי"ש ועוד כתב הרמב"ם ויל במורה (חלק ב' ע"ה) דבר דומה לזה ח"ל: וכבר ידעת הכרעתם דעת אומ"הע על דעתם בעניני התכונה האלו, והוא אמרם בפרש, ונצחו חכמי אר"הע חכמי ישראל, וזה אמת כי הענינים העיוניים אמנם דבר בהם כל מי שדבר, כפי שהביא אליו העיון, ולזה יאמן מה שהראמת מופתו עכ"ל. כי אין הנבואה למעלה ממנו כי החכם עדיף מנביא, כן כתב ע"ז הרב רבינו ש"ם בפרשו למאמר הזה עיי"ש, והרב מהר"ש בר צמח בתשובותיו (חלק ראשון תשובה ק"ד) אשר כתב לחרב שמואל ב"ר דוד חלאו, על שאלה אחת בחכמת התכונה אשר שאל מאתו, ואחרי שהתפלסף הרב הגל בחכמה זו ברוחב ביתו אמר וז"ל: והפ"י הנכון ידענו מי שחננו ה' ידיעה בחכמת הכתבים, והבין בענין הכונת הגלגלים מה שבארו ממנו חכמי יון, כי זאת החכמה אעפ"י שהיא חכמתו ובינתנו כמו שאמר הכתוב כי היא חכמתכם ובינתכם וכו', ופירש רז"ל בפרק כ"ג זה חשוב תקופות ומולות, והיתה חכמת בני יששכר כדכתיב ומבני יששכר יודעי בינה לעתים *) אבל מפני הגלות אבדה זאת החכמה ממנו, כדכתיב ואבדה חכמת חכמי.

* (ועי' ש"ז קק"א חכמה זו, לחז"ל (פרוכין ק' פ"ב) שהיו גדולים מדורו של משה עכ"ל)

חכמיו וגו': וחכמי יון חקרו יפה בואת החכמה מחקר מסכם לקבלתנו, ואולי הגיעו אליהם ספרינו בבית שני כשגברה ידם עלינו, וקראו אותם החכמות על שמם, אע"פ שהן חכמותינו *) וצריכות לתורתנו לדעת ענין קביעות החדשים והמועדים, אשר תלויים בהם הרבה מצות חמורות כחייב כרת חולתם וכו', זמנים דבריו שם, ולפרש דברים אלו לא יספיק הזמן וכו', וגם הם דברים א"א ללמדם על רגל אחד ובשעה קלה, כי בזה נתחברו ספרים הרבה אין קץ עכ"ד, והרב ר' דוד ניימיי' בספרו מטה דן (טובות רביעי) הראה לעין כל שהחכמות נברו מאד אצל קדמונינו ובכל חכמי הגוים מאין כמוהם, וכתב עוד שהרב רבינו בחיי בספרו

שכדורו של משה לא היו שם אלא חכמים וידועי' אבל נכונים לא היו בהם, ומבני יששכר היו יודעי בינה וכו', והיו מרחיבים החכמה האמת בלמוד הישיבות, והיו להם מאתים ראשי סנהדראות, כדאיתא במדרש אסתר, וכדאמרו שם בגמרא, ועיין תשכ"ז שם, ולא חכמה זו לכד למדו אצל היו לומדים חכמות וזולתן ג"כ, כי היה למו יד ושם בהרבה חכמות כמו שאמרו חז"ל בב"ר (הובא בגלוקס נביאים רמז נ"ב) וז"ל ומבני יששכר יודעי בינה לעתים, רבי תנחום אומר רובי חכמות היה יודע וכו', עיי"ש.

*) וכן הוא דעת הכוזרי (מאמר ב' ס' ד' ס"ד ס"ו) ודעת הרמב"ם במורה (ח"א פ' ט"ו וז"ל פ' י"א) ודעת הרמב"ן באגרתו אל רבנו גרפת (נדפס בספר נובלות חכמה להחכם יש"ר מקדריאה עיין לקמן בשער הזה פ' ד"א) ודעת ר' יצחק הישראלי (כמוכא לעיל) ודעת בעל דרך אמונה שער ג' ודעת ר' יוסף קנדיא הנ"ל (כמוכא לקמן פרק י"ט משער הזה) ודעת הנדר"שי באגרתו אל הרשב"א (עיין תשובות הרשב"א תשובה תי"ד) ודעת הרב הסה"ר קלונימוס בספרו אגרת בע"ח (שער שלישי פרק שביעי) ודעת מ"ע פרק מ"ט ועוד רבים מגדולי אנשי תורתנו כלם נתנו עדיהן, שהחכמות מורשה לנו עם ישראל ונתנו למנה לאבותינו הקדושים ופל צרכי הנביאים יאלדו, וכבר הביאו חכמי הסודות הקדמונים זשט בעלי המשפט, המדברים בכחות הכוכבים והממשלה אשר להם בתחתונים, הלא הוא הראב"ד ז"ל בפרושו לספר יצירה (פ"ד משנה ג') והרב בעל אור ד' בפרושו לספר הנ"ל (שם) וז"ל: ולהיותו (שבתאי) ממנה על החכמות והדעות ממונה על היהודים עיי"ש, והתבסס הרלב"ג בפרושו לספר דניאל אחר, שמיכאל הוא השכל האנושי והוא שר ישראל, ר"ל ספ"י השכל והאכמה יגיע איש הישראלי יותר מוולתו עד ידיעת ה' ולהדבק בו, והארכתי בענין זה בכונה ורצון, למען הפר את דברי ספר הכרית מ"ש ההפך משנין זה (בחלק ראשון מאמר ב' בפרק ח' ובפרקים שאחריו) ולהראות איך כנה בעש ביהו ובתבסס התנ"ך את הסכלות, למען ימלא הוא עם ספרו חן בעיני כווי החכמה כי רבים המה מאד, ולשוא התניע להאפיל שמש א'חכמה ולככות קרני הודה — נפלאות היא בעיני, איך ערב את-לבו לשלוח פיו ולשונו בשלומי אמוני גדולי ישראל, האם לנעבור חנוף, דבר עתק על קדושי אל זדיקים וחסידים כהראב"ב פ' והדומה לו, איך לא חרד לגשת אל הקדש לחלל את יפעחו, מדוע לא לקח מוסר משר וגדול ליהודים הוא הרב הגדול בעל ספר האמונות, אשר נעשה כמסרה לחי המקנה הגדול הגאון מוהר"ם ללאשקר, יען שלח לשונו בהרב המורה ובהראב"ג והרלב"ג (עיין ספר האמונות לרש"ם שער ד' פרק י"ט ובתשובות מהר"ם ללאשקר תשובה ק"ז) ובתשובותיו על ספר הג"ל.

בפפרו לקט הקמח, ומדר'ם מווייז על המשניות (דף כ"ט) האריך מאד להראות כי החכמות החיצוניות *

הם

(*) כתואר חיצוניות תארו קדמונינו כל הלמודים והחכמות טכניות ואלקות וחכמת הקבלה (כן יכנה אותה הרש"ל בתשובותיו תשובה ל"ח דף ס"ח) והספרים שהחכמות האלה הם באזרות ילדונו בשם **ספרים חיצוניים** וכן יכנו הקדמונים את המסכתות הקטנות כמסכת סופרים וכדומה בשם **ספרים חיצוניים** (עיין תוספות ברכות ד' י"ח ע"א בד"ה למחל) והספסם שנקראו חילונים יען שגנו חוץ למדרש כלשון פוק חני לכרא, ומהו הספסם נקראת ג"כ **ברייתא** מלשון **ברא** שהיא חרגום של חוץ, ור"ע שאמר (במשנת-חלק) אף הקורא בספרים החילונים רמז אל ספרים הנוספים על התנ"ך כספרי האפוקריפי (Apocryphen) והדומה להם, כדמשמע שם בנמרא פיי"ש ודוק בדבריהם, ועיין היפה תואר בירושלמי שם, וזה שאמר רב יוסף שם אף בספר בן סירא אסור למקרי, והספסם אמרו בירושלמי שם ובמדרש קבלת, שאסור להוסיף על הכ"ד ספרים, כי כל המוסיף מביא רעה ומהומה לחוך ביתו, וע"ז אמר שלמה ויתר מהמה בני הוזהר עשות ספרים, ומימ אמרו דברים טובים דלית ביה דרשינן עיין לעיל, ואסור לפשות מהן קבע, אבל אין כונתו של ר' עקיבא על ספרי חכמות וספרי קבלה כמו ששמו קלת, ובפירוש אמרו שם במדרש קבלת ובירושלמי ח"ל אבל ספרי המירס וכל הספרים שנכתבו מכאן ואילך (רצה לומר מספר בן סירא כי הוא האחרון מכל ספרי האפוקריפא, כי בן סירא זה חי בשנת ג' אלפים תת"ח, וכל הספרים שנמלאו שם כלם היו מחבריהם קודם בזמן ממש דוק אחריהם ותמל"ז כדברי) הקורא בהן כקורא באגרת וכו' פיי"ש.

ובן

משמע בברור מלשון התנא שאמר אף **הקורא בספרים**, כי שם **קריאה** כלשון התלמוד נוטל רק על התנ"ך, וכן שם **ספרים**, כמו שאמרו בפ"ב למגלה אין בין ספרים וכו', וכמו שבארנו לעיל בספרנו זה דברי המדרש והגמרא, כורכים **בספריהם** פיי"ש, ולהיות הספר בן סירא ויתר ספרי האפוקריפא נכתבו על תבנית תנ"ך, ויוכלו להטעות ההמון לחשבם לספרי קדש הנכתבים עפ"י נבואה ורוח הקדש, ע"כ אסרו הקריאה בהם, וכמו שהזכרנו בשם הירושלמי והמדרש שאסור להוסיף על כ"ד ספרים דוקא, ועל זה נאמר עשות **ספרים** הרכה אין קץ, אבל בלתי אפשר לומר שאסור להוסיף ספרים אחרים ממוסר וחכמה יתר על התנ"ך (ולא נאסרה כתיבת כל הספרים אז מטעם דברים של בע"פ וכו') (כמו שחשב הכס אחד ונגזר) כי לא נאסרו רק פרושי התורה והמלות, אבל ספרי מוסר ושיירים וספורי מעשיות לא נאסרו לכתוב, והרכה ספרים כתבו אז מחלה שזכרנו כגון ספרי פילון היהודי ויוסיפון וכדומה, וכן הביא היוסיפון שהבהנים מאז נאסרו לכתוב קורות הזמן בספר וכן עשו בזמנו (Cont. ap. B. I. p. 6.) אבל הכוונה כמו שאמרנו, ובלתי ספק היה ספר בן לענה וספר בן חננה שמזכירים הם ז"ל ג"כ כתובים בתבנית הספרים הנזכרים, וכל הספרים האלו הנוספים שזכרנו הנכתבים בתבנית זאת כולם נחשבו בראשית בית שני, קרוב לעת אשר הופיע עוד דות חלקי על אבותינו, א"כ על הספרים שנכתבו בזמן ההוא קרובה מאד המכילה להקשות ההמון שגם אלה הנוספים שהזכרנו (כי הנבואה התמידה עם אנשי בית שני ארבעים שנה, בן כתב הכוזרי (מאמר ג' סימן ס"ה) נאמרו פ"י רוח"ק ע"כ נאסרו, וכעבור זה אמרו שם אכל הספרים שנכתבו אחר בן סירא על תבנית זאת (בזמן שכבר

הם שלם לעלות לחבטת אלקות , ושהרבה כללים בתורה צריבין להם , כגון השעורים

שכבר חלל רוח ד' להתהלך בקרב העם וחללה העם (הנבואה) הקורא בהם כקורא בנצרות , וכתבנית ספרים הנוספים הנזכרים היה לדעתי גם כסר המירם או מירם , ספרים ידועים בזמנם שנכתבו אחר בן סירא , (ועיין שה"ק בשם בן סירא) על תכנית התנ"ך , פ"ב התירו הקריאה כמו , ויוכל להיות שהיו מספרי כת הלדוקים , וכן משמש ממסכת ידים (פרק רביעי משנה ו"א) (ועיין הברטנורא שכתב שם ספרי **מִירִים** הם ספרי **הַמִּירִים** ונקראו בן שהמירו דת האמת בדברי שקר) ויהיה מהבסרם מי שיהיה , פכ"ס נראה שהיו ספרי מירם אלו ממחברי ישראל ועל תכנית התנ"ך , והרב בעל תוספת חדשים הביא בשם הרא"ש בפרשו למשנה ידים (פ"ד משנה ו"א) (וכן הביא הפרוך המוסיף שספרי המירם המה ספרי המשורר האמער היוני (Homer) הוא שבוש גדול כי מה לספרי יוניס פה ומה סמיכות וענין זה לזה , וכפרע שהאמער היה קדמון מאד אל"ל מכן סירא אפילו מהנביאים האחרונים , וכפרע אמרו פה אבל ספרי המירם וכל הספרים שנכתבו **מבאן ואילך** ומשמש שנתחברו אחר בן סירא , אבל האמת כמו שבארנו שהיו ממחברי ישראל שסיו אחר בן סירא — גם נראה שספרי האשחקריפע הנמצאים היום בכיבליע , לא היו מסורסמים וגולים באמה מקטעם הנזכר שלא יספו גם ההמון , אבל היו גנוזים ונסתרים , כי גזזו אותם גדולי קדמונינו מההמון כי בן היה לא מנהגם . עם כל ספר שחששו פן יקרה ממנו איזה טעות לההמון בזמנם , כמו שאמרו , גזזו ספר רפואות , בקשו לגנוז קהלת ומשלי , ולא דנו אותם כשרפה או להאכידם מהעולם מפני איזה דברים טובים ומוסר ולמודים ישרים הנמצאים בהם , ובעבור זה היו נמצאים אלל יחידים הסגולת המלומדים לבד , שהמשול רחוק מהם ולא יספו , כמו שנראה באמת מכן סירא , שהרכה מבטלי התלמוד ככדו אותו וידעוהו בע"ס , ומכמו עליו הרכה פניני תורה ודגים , וזהו שאמר רב יוסף מלי מעלותא דאית ביה **דרשינן** להו , ר"ל **הקריאה** נאסרה אבל להביא ממנו אסמכתות וראיות בדרשות מותר , ולא מהבן סירא לבד הביאו רבותינו ז"ל , אבל גם מעשיות רבות וספורים מיתר ספרי אשחקריפע מצינו בשני התלמודיים והמדרשות אף שלא זכרו שם , כגון מעשה האשה ושבעה בניה לפרק הנזקין הוא מספרי חשמונאים , ובאשר התחילה דת הנזכרים בסוף בית שני וקבלו ג"כ התנ"ך לספרי קדש כזונו , והיו מחבכים מאד דברי נביאינו וכל ספריהם , השתדלו בכל כח לחפש אחר יתר הספרים הדומים להם והנכתבים על תכניתם , שחברו קדמונינו שהיו לפני דת משחם , ובמלאם חכרום בסוף התנ"ך וקראו למו ספרי אשחקריפע לאחר משני טעמים לדעתי . דע ששם אשחקריפע לו שני מובנים בלשון רומא (א) סוד והסתר (ישר"ק) מטעם שהיו נסתרים וגנוזים כמו שאמרנו (ואולי קבלו שם זה מהיהודים שקראו אותם בשם ספרים נסתרים או **מגלת סתרים** , כמו שאמרו באגדת ירושלמי סוף ברכות ובמדרש שוחר טוב : במגלת סתרים מלאו כתוב יום תפוכני יומים אשונך פ"ב , תמלאנו בכן סירא (כ"ה ה') , וכתבנית הספרים האלו נראה לי שהיה גם כן ספר **מגלת תענית** (הוא הנודע אללנו היום הנדפס כמה פעמים ונמצא גם כן מחובר לספר סדר עולם) ועיין רש"י במסכת תענית על המימרא שם , **כתוב במגלת תענית** שאמר שהיתה אללם המגלה זו **כתנ"ך** , פ"ב אמרי **בתוב** במגילת תענית (עיין רש"י שבת (פ"א י"ג) **כד"ה** מי כתב מגלת תענית) (ב) פקול (מוגילטיג) מטעם שלא היו קדש כספרי התנ"ך

ואמער

השיעורים, מידת המקלות, ותחומין, וכלאים, ומידת הקרקע, ומד
העבור

(ואשר קבלו שם זה ג"כ מהיהודים שקראו למו ספרי פסול, והיא מלה תלמודית ומשתמשת בו גם המשנה ובאורה ידוע, כמו שאמרו גם פסול, אחרונם שפסול, ס"ת שנפסלה, ומהו אולי בא הקטנה להחמין בזמננו שקראו לכל ספרי ע"ז ג"כ בשם ספרי פסולים, וההמון ידמו שהיא מן פסול, והוא שער, כי אז היה הרבוי פסילים אבל פסולים הוא מן פסול, ואח"כ לקחו שם ספרי פסולים לכל ספר חכמה וכדומה שנכתבים בלשון זולת ל"הק כמו שנהגים בשם סיגונים שהזכרנו) ונשוב הפעם אל מערת כונתנו מה שהחלטנו ע"פי הקדמת הירושלמי שהקדמנו שלא נאשרו אלו הספרים אלא משום הוספה על תנ"ך ולא משום דבר זולתו, והאמרת שהשם בדברי רב יוסף (בתלמוד בבלי) שטעם האסור הוא משום דברים בלתי טובים שנמצאו בו, אמר כן עפ"י שקלא וטריא, ונעלמו ממנו דברי הירושלמי והמדרש להיותו בכלאי, וזה תמלא לרוב, ספרי אסאקריסא היו כפי דעת חכמי העמים וואכלער אייכהארטן וכדומה (עיין לקמן) כתובים בלשונותיו והוא נכון מאד לדעתנו ואין כאן מקומו לזכרו, והספרי האלו היו בעבור זה זריק לאנשי ככל, כי רק הירושלמים היו מבינים לשון יוני כמו שהיו בקיאים יותר בחכמות היונים, העברים האלכסנדרונים להיותם קרובים אליהם במקום ובזמן. אבל הבבלים היו רחוקים מאלכסנדריה עיר החכמה, גם בזמן רחוקים היו מחברי התלמוד בבלי, ובעבור זה תמלא אם תדקדק כאשר מביא הירושלמי (ובכללן המדרש רבה) איזה דבר ממחברים הנזכרים המה כבירור גמור, והבבלי אינו כן, אבל ניכר כמה שמביא לפעמים מענין כזה שרק מפי שמועה רחוקה הגיע למו, ובעבור זה תמלא לפעמים כשמביאים פסוק מן סירא, מביאים סתם דברתיב ולא יאמר איזה נמלא (עיין תוספות ערוכין ס"ה בד"ה כר אל יורה) ועיין הליכות עולם (שער ב' פרק ב') מה שמפרש בזה והוא דחוק מאד, ובאמת הוא פסוק בכן סירא ואין הצורך לשום דוחק וטורח זה, אבל הירושלמי והמדרש מביא תמיד כבירור כתוב בספר בן סירא, וכמה פסוקים מן סירא הבבלי מובאים בתלמוד בבלי מקום מולאן, ובכחמביאים הירושלמי או ג"כ כתוב בפרוש שהוא מן סירא (עיין תוספות ערוכין ס"ה) ועל דבר הפסוקים הזרים בלשון ארמית כגון זולדקן קורטמן וכו' שמביא הבבלי הזה משם בן סירא, וכבר החלים בעל מאור עינים והנמשכים אחריו שהיו שני בן סירא (ואין כונתם על בן סירא קטן הנדפס עם ספר מעשה טוביה, כי הוא נתחבר בימים האחרונים מאיזה פותה חסר דעת, אסף וקבץ מדברי התלמוד הפסוקים הזרים מאלה שהזכרנו, ועוד דברי היות והבבלים מה שמע אף ידע, ויחסם לבן סירא, אבל כונת בעל מאור עינים והמחזיקים על ידו שהיו שני בן סירא כזמן התלמוד) ובאמת מדברי הש"ס שם לא משמע כן, דאמר שם רב יוסף (אל האמורה שהזכיר לפניו הפסוקים הזרים האלו) אבל דברים טובים דאית ביה דרשינן להו משמע שגם אלה נמצאו בספר זה, ומשמע כבירור שספר אחד הוא, ומה שלא נמצאו הפסוקים האלו בעת כן סירא כביבלי, יוכל להיות שהמעתיקים הראשונים המבינים בדרו רק את הסוב ממנו (וכן תמלא ג"כ השרש גדול בין הבן סירא בלשון ארמית להבן סירא שבלשון יוני שנמצאו באחד מהם כמה פסוקים נוספים מה שאין בשני, ונוסחאות שונים) וגוף הספר ככללו היה בלתי ספק ראשונה או בלשון ארמית (אינו בארמית זאת שלפנינו הייח הבן סירא) והוא בלשון הגוה או באמה כמבואר לעיל וגם התנ"ך לא ידעו אז ההמון כ"א בלשון ארמית, או בלשון יוני, והוא היותר נראה, וכן מלאמי להחכם שלער (Schlöz. W. G.) ועיין

פרק מז

והמה אונק ושמע דברי החוקר הרב ר' אברהם פריצול בהקדמתו לספרו הנכבד אנרת אר"ע (המדבר בידיעת רשמי גבולי העולם הנקראת קאסמאגראפיע

(T. 2. 287. 2. ועיין לעיל) (ספר השני בהערה נ' לפרק ד') והתלמודיים נפת שהציאו איזה פסוק לענינם או שמו עליו מפסקה סברית כתבנית פסוק בחנ"ך, ומשום זה נתאלו גרסאות שונות בקצת פסוקים בשני התלמודים והמדרשות כמו הפסוק במספול ממך שנתאל ממנו שלש גרסאות (עין כ"ד פרשה ח'), וחלת קרה לו מלד המעתיקים השונים, וחלו היה הבן סירא בל"הק לא קרה לו שום חלוק, כאשר לא מצינו חלוק בשום פסוק מתנ"ך בדברי התלמודיים, ועיין פלפול ארוך בענין בן סירא זה בספר מאור עינים, ואחריו החזיק והעתיק דבריו החכם בן זאב בהקדמתו לספר בן סירא אף שלא מזכיר את שם בעל מאור עינים, ואנחנו אמנם סלנו לנו דרך אחר בהבנת הענין הזה כאשר לפניך פה קורא חביב! והוכחנו מכל מה שהענינו פה בעליל שלא כון ר"פ בלחמרו אף הקורא בספרים חיצוניים רק של ספרים הנוספים הנכתבים בתבנית התנ"ך, גם מה שאמר שם הש"ס בבלי על מאמר רבי עקיבא שהזכרנו וז"ל תנא אלו ספרי מיינים ע"כ, כונו בשם ספרי מיינים ג"כ בבלי ספק על ספרים הדומים לאלו ושל תבנית שהזכרנו שנתחברו מהכתות שהלכו על הפרושים, כי הרבה כתות היו אז באמה הישראלית, ויותר משלש כתות הראשונות שמוכר היוספון לרומיים היו בכל אחת ואחת כתות שונות, כמו שמוכרים סיפרי קדמוניות לזוהרים, ושם מיינים לדפתי פרושו **סעקמין** או **אדמין** בל"א, ויהיו **ספרי מיינים** בדור"ל כולל כל הספרים שנתחברו מהכתות זולת הפרושים, ודנים אומרים ובתוכם התשבי, שהמינים המה כת ידוע שהאמינה בשתי ראיות, ואקראו בן פ"ש רגש חנרחה הפילוסוף **מאני** עכ"ד (הוא **מאנעס** Manes) שהיה רוצה לשחק אמונה זו שם אמונת הזוהרים והוא שהציא ממנו הרב בעל עקידה בפרשת ואתחן ספור ארוך עיי"ש) ושבוש גדול הוא, כי זה **מאנעס** (Manes) חי בפרס מאתים וחמשים שנה אחר חרבן בית שני, וכבר זכרה המשנה את המינים שהיו לפנייה ימים רבים, ואף רבינו הקדוש שהכיר את המשנה היה מאה שנה לפני הפילוסוף הזה, וחלוקי דעות הרבה יש בפרוש שם מינים וכלם אינם מחוורים, יש מי שאומר שספרי מינין הם תנ"ך שכתבו להם המינים בכתב אשורית ובל"הק (עין תשב"ץ חלק ראשון חשונה ב') ולהנרסנורא במשנת חלק (משנה א') ספרי מינין הם ספרי אריסטו וספרי ד"ה למלכי עכו"ם ושירי ענבים, והוא פותר דברי עזמא שכתב בפרושו למסכת חמיר (פ"ה משנה א') (והוא מדברי הירושלמי פרק קמא לדברות) מפני תרעומות המינים בעלו לומר עשרת הדברות בכל יום אף שהמה עקר התורה, מפני שהיו המינים אומרים אלו לבדם נחנו בסיני ולא שאר התורה עכ"ל, וכן כתב במקומות אחרים בפרושו למשנה, ואחז"ל (סוף פרק הוראה) שהתקינו לומר מן העולם ועד העולם בעבור הקינים, א"כ נראה בחוש שהמינים היו כתות מישראל, וספרי מינים הם הספרים שהזכרנו ולא ספרי היונים, כי מה לאלו חלל ישראל ומנהגיהם,

*) כמו שפעל **הרדה** שהונח על נמיחת פרי בבטן האשה (שו"תאגנר יו"ן) הושאל ע"ש המליצה

קוסמוגראפיה (Cosmographie) אמר שם במהלל זאת החכמה וזיל : ולא אביום אל עניי השכל אנשי לצון הלהותים אחרי ההבל , אשר יכשר להם הלצנות הרבה ממעט שמע חכמה בזאת אשר בין חכמים תתהלל ולפני מלכים תהיצב , לדעת בה מפלאי השם אשר ברא בהבדל המקומות , וחכמת המבניים אשר המביע ד' במציאת ברזל מעפר יקח ומקום לזהב יוקו וארץ ספיר אבניה במציאת הקרובים לזריחה • וצא ולמד כמה החכימה התורה האלקית נהחיבת נפשה במקומות הצריכים להגיד הגבולים והשובנים בישובים בקי הרחות והרצועות , בספר בראשית בהגדת כל תולדות העמים וגבולותיהם במושבותם לגוייהם , ובגבולי הארץ ועריהם ושתי אה גבולך מים סוף וגומר , ואמר במשנה תורה פנו וסעו וגומר ארץ הכנעני והלבנון עד הנדר הגדול נהר פרת , ובאלה מסעי פרמות המסעות כלם , ובחלוקת הארץ אמר והיו תוצאותיו הימה ויצא חצר אדר ועבר עצמונה ורבים סאלה בספר יהושע •

אמנם אוכלי בעלים והשום המוזהמים מני כמן , כאשר יקראו באלה , לכו עליהם ויעברו כי לא ידעו מה , ובדאי דבר ד' הוא ולא לתוהו נכתבו , וגם כי יודע אופן הישוב בו ובפרם פלאות ד' אשר המביע בעלמו עכ"ד •

דע קורא חביב ! כי כמות כל חכמה וכל מדע שבעולם נרולה או קטנה הכרחית מאד ונצרכת אל האדם , ע"כ ישתדל אחריהם ללמוד ולדעת אותם

המליץ על המחשבה שנתמח' ונולד' בקרב לך האדם כמו הרה עמל וילד שקר וכדור"ל הדנה מאד (ואולי ישתמשו בספל הזה ע"ד המרוכבים) **מהדר** כלנו במקום **מחשב** כלנו , ככה השם **עבור** שהות של פרי הארץ (כי תרגום של **עבור** , **תבואה** , **שבר** , **דגן** , הוא **עבור**) על פרי הכסן כמו הספל שזר **עבר** (איזכ"ך"א') והשם בתלמוד ונמלא עברה כלדה ; הושאל ג"כ ע"ל המליצה על המחשבה , ולהיות חכמת חקופות ומזלות נריכה למחשבה ונשנת פ"כ ישתמשו חז"ל לפעמי' כפרש **חשב** ולפעמי' כפרש **עבר** , כמו שאמרו כל יודע **לחשב** בחקופות ומזלות (שכת ע"ה פ"א) ראיות כל השנים כולן **להתעבר** על ירך (סנהדרין י"א פ"א) כאלו אמר ראיות כל השנים **להתחשב** על ירך וכן פ' התוס' (סנהדרין כ"ז פ"א) ר' חייא וכו' הוי קאלי **לעבר** שנה פ' לעבר **לחשב** עכ"ל , ומה נ"כ בתלמוד שנה **מעוברת** ר"ל שנה **מחשבת** , וכן מה בתרגום יונתן על פסוק ויהי ממחרת החדש השני (ש"א כ' כ"ו) ביומא דכתרוהי דהוא **עבור** ירחא תנינא , וכן ולא אכל כיום החדש השני (ש"ס ל"ד) ביומא **עבור** ירחא ר"ל חדש **מחשב** , ואולי נקרא כעבור זה השכון הכללי כלשונות הפמים בשם אלגברי (Algebra) (שמקורו באמת מלשון הערבי כנודע) ואם נכתבה באותיות עבריות ונתנה לו תמונה עברית אז יהיה **העבור** • כידוע ליודעים בשתי הלשונות אלה ר"ל ערבי ועברי — (ולהרכ הרוסא הקבס מוהרמ"ג המכונה פראפעסאר לעוויזאקן בספרו מאמר התורה והחכמה דעה אחרת כזה , ולא ידעתי כדורר אם קבלה היא כידו מפי סופרים וספרים , או עפ"י אומדנא דבר אלה הדברים עיי"ש , ועיין להלן בשם ר' אברהם בר רבי חי'א) •

אותם, כי אין לך חכמה ודעת שלא תגיע ממנה דיעלת לו, או שחעורר בלבותינו אחבת ד' עם פעולותיו או תלמדנו דברי תורתנו הקדושה, או לתודד שכלנו, או לתועלת הבריות חיי הנפש או תקן החברה בכלל, והדומה, ולא יערער עליהם כיא הכסילים אשר השם אלוה בינה והפתאים. המזהמים שמוכיר החכם הנ"ל פה, אולם המבינים אשר אור השכל יופיע בקרבם, המה ישמחו ויעלו בכל דבר בינה, ויחפשו אחרי החכמות כאחרי מטמונים, ועל ענין דומה לזה כתב הרמב"ם בפתחתו לספר המורה וז"ל: השלם מן האנשים וכו', מה מאד ישמח בהם ויערבו לו לשמעם, ואמנם המבולבלים שמוחם מזהם בדעות שאינם אמיתיות ובדרכים המטעים, ויחשבו חכמות אמיתיות ויחשבו שהם בעלי עיון, ואין ידיעה לחם כלל בדבר שנקרא חכמה ע"ד האמת, הם יברחו וכו', ומה מאד יקשו עליהם מפני שאינם משיגים להם ענין, ובעבור שמתבא' מהם ג"כ פסלות דברים מוויפים אשר בידיהם, אשר הם סגולתם ומטמנם המוכן לצרותיהם, עכ"ל.

פרק י"ז

ומצאתי שהרב המקובל אלד"ר אברהם בר יצחק מרימון הספרדי (הוא שהעיד עליו החסיד אלקי האר"י ז"ל שכל דבריו נאמרו בר"הק) כתב בספרו הגדול על פסוק והיה אמונת עתיד וגו': **אמונת רמו למספר** • עתיד רמו לתכונה • חוסן רמו לתשבורת • ישועות רמו לנגן כמיש והיה כנגן המנגן וגו'. **חכמת רמו למדות** • ודעת רמו למבע • יראת ה' היא ארצדו רמו לחכמת אלקות (ע"ן הקדמת תרב בעל נצה ישראל לספרו זה • הקדמת תרב בעל שפתי ישינים לספרו זה) וכדומה לזה כתב המרש"א ז"ל (בפרק תקומן רבה כ"ט) על המימרא „מאי מכלות זהב „ שהמנורה עם שבעה נרותיה רומות להתורה עם שבע החכמות, ועליהם רמו הכתוב חצבה עמודיה שבעה ע"י"ש — וכן כתב המקובל מהר"ם בומביל (ס' פ"א משנה ה') הנך רואה ידידי קורא נעים! שהחכמות מצוה עלינו ללמוד וללמד לדרוש ולחקור בהם איש איש כפי כח שכלו אשר חנן אותו אלקים •

זה לשון הרמב"ם ז"ל בספר הדי' (הלכות קה"פ"א הלכה ד'), ואל יהיו דרבים אלו קלים בעיניך מפני שאין אנו צריכים להם בזמן הזה; שאלו הדרכים דרכים רחוקים ועמוקים הן, והוא סוד העבור שהיו החכמים הגדולים יודעים אותו *) ובפרקים שהקדים לפרקי אבות

(*) והיודע סוד החכמה הזו עם החכמות תאצרכות אליה מקודם נקרא כלשון המקרא יודע בינה גם יוסף לדעת חז"ל (בפרק אין דורשין) ונקראת החכמה הזו סוד, יטן שנקראה והוא א"ב תשצ"ג כ"ן מולד למולד, ושבע עכורים ככל י"ע שנה היא המנאח אלקות ולזה נקראת

אבות (פרק ה') אמר חז"ל להשתדל בשאר חכמות ולהרבות משאלות אל הגרסה

נקראת סוד העבור, והעידו קדמונינו ז"ל שכאשר ראה אחד מגדולי פילוסופי העמים את השכן העבור שלו המדוקדק מאד זה כמה אלפים שנה מבלי תשנה, קרא ואמר זאת הוא שרות גבוהה היתה מרחפת על מחוקקי דת העברים, כי השכל האנושי לבד קצר יד להמציא דבר שלם ומדוקדק כזה — ובאמת ההשכן הזה הוא נפלא מאד ונעלה על כל חשבונות החקופות וזולתנו, ולמטן תדע קורא נעים ההבדל בין ההשכונות האלו, אחתיק לך פה השכן היהודים והשכן הגויים והנולדים בקצור נמרץ מאד, ראמולוס (Romulus) המיסד פיר רומא הוא חקן הקאלענדער לרומיים, אבל חלק את השנה רק על עשרה חדשים; נומא (Numa) המלך השני לרומא הוסיף עליהם עוד שני חדשים וחשב את השנה שלשה חמשים וחמשים יום, ולמטן השנה אח שנת הלכנה עם שנת החמה, הוסיף לכל שתי שנים חדש אחד מוסיף או עביר הנקרא (Mercedonius) פעם מעשרים ושנים ימים ופעם מעשרים ושלושה ימים אחר כל שתי שנים בחלוף סדורו ואח"כ, והוספה זו היתה בין כ"ג לבין כ"ד ימים לחדש פעברואר, אבל לא הועיל כהקטנו כי בעבור ימים רבים נעשה מוכנה גדולה, והוא שנפלו חדשי הסתיו בחורף וחדשי החורף בקיץ, ויהי כי התכה יוליוס קזאר (Julius Cæsar) לראש הכהנים (Pontifex Maximus) ומלא את שנת החמה שירדה אחורנית שנים ושבעה יום, אז קרא את התוכן המפורסם בימים ההם את סאסיגענעס (Sosigenes) מאלכסנדריא של מצרים אליו לרומא, ויתקנו שניהם יחדיו את הקאלענדער כפי הלך החמה, וחלק לכל חדש וחדש סכום ימים ולפי סכום ימות החמה (כפי שהוא לנולדים עד היום הזה) והוסיפו בין בליועמבער ודעטעמבער שני חדשים בשנה זו (ולא קראו למו שמות כי לשעתם היו), האחד שלשים וארבעה ימים והחדש השני שלשים ושלושה ימים, למטן העמד השנה על מכוונה להשלים את השנים ושבעה יום הנוכרים, ויען שהיתה השנה הזאת ארוכה מאד ע"כ קראו אותה בשם שנה גבוהה או מעורבת (Annus Confusionis) והשנה הזאת היתה ארבעים ושבע שנים לפני לדת משיחם, ומן היום ההוא התחילו לחשב כל שנה שם"ה ימים, ועל כל ארבע שנים הוסיפו יום אחד והוא שנת מעוברת (Annus Intercalaris) מן שם"ה יום, ומן אז התחילו לקרות שנה כזו שנת החמה או שנת יוליוס (והשכן זה של יוליוס הולך על סגנון שמואל הנזכר לקמן, אלא שהם מתחילים המחזור מן הלידה שלש שנים מלפנינו, וזה החכם סאסיגענעס הנזכר קבל בלתי ספק מהיהודים של אלכסנדריא, עיין הערותינו לעיל לשם העללעניססען ועיין מ"ע סוף פרק מ"ט). ובשנת 1582 קם הפאפסט גרעגאריוס (Gregorius) וחשב ותקן יוחר, והוא לחסר מכל ארבע מאות שנה שלש שנים מעוברות, ונקראת שנת יוליוס בשם סדר היסן (דער פאטע סטיל) ושנת גרעגאריוס בשם סדר החדש (נייטר סטיל) בראשון מחזיקים היונים והרומים עד היום הזה, וראש השנה (נ"י יפהר) שלהם מתחיל שלשה פער ימים מאוחר מכל עמי הנולדים המחזיקים בקאלענדער גרעגאריוס, ועתה אודיעך מן ההשכן שבידינו מאבותינו, דע שבקביעת מועדי ד' עלינו זאת התנהו לקבוע חדשים ולמנות שנים, ובהיות שאין ללכנה שנה ולא לחמה חדש, ע"כ עלינו להשוות השכן החדשים עם השנים, והשווי הזה יושלם בתשע עשרה שנה שהוא מחזור קטן, כאשר נעשה בו שבע שנים מעוברות על הסדר ג'ר"ח אד"ז"ב, ואז חשתנה שנת החמה עם שנת הלכנה, ולא ישאר שום מותר

אנדרטה *) עד אשר יחדד שכלו ע"כ • ועוד להדב הנ"ל במזה (תלמידיהם ס' ל"ד)
 ח"ל : ויש ענינים רבים עיוניים , ואע"פ שלא ילקחו מהם הקדמות לזאת
 החכמה (ל"ל האלהות) אלא שהם ירגילו השכל ויקנהו קצין עשות המופת וידעית
 האמת בענינים העצמיים לו , ויסירו השבושים הנמצאים ברוב דעות המעיינים
 וכו' , א"א א"כ בהכרח למי שירצה השלימות האנושי (כי שלימות האנושי קודם
 לשלימות הישראלי , ובלעדה לא ישיג שלימות הישראלי והוא שלימות התורה
 וסחרי סודותיה כמ"ש רש"י בפחדשו עיי"ש) מבלתי התלמד תחלה במלאכת
 ההגיון ואח"כ בלמודיות (ל"ל מספר ותשבורת) על הסדר ואח"כ במבטיות ואח"כ
 באלקות ע"כ — ומי לנו גדול בקדושים בהמקובלים האלקיים בעל ספר הקנה
 ואביו וצ"ה"ה שמתפארים בידעיות החכמות , ח"ל בהקדמתו לספר הקנה :
 ואלה החכמות שהיו מסורים ביד אבי ז"ל , תחלה מקרא משנה ותלמוד , ודקדוק
 הלשון , וחכמת המספר , וחכמת המדות , וחכמת הכבבים , וחכמת המולות ,
 וחכמת המולדות , וחכמת הנפש וכו' עיי"ש •

לכן

מותר להשכין רב אלה , אך להשכין שמואל ישאר מותר א שנה תפ"ה חלקים מן תרע"ח
 בשנה , וזה המותר יקלל קביעת המועדים בזמניהם , כמזה עליו , ר"ל שיהיה פסח בחקופת
 ניסן ככתוב שמואל את חדש האביב , ושמיני פלגת בחקופת תשרי , אך לפי השכין רב אלה
 נקבעו בזמניהם , וזה לך השכין שמואל , שנת החמה היא שפ"ו יום ורביעי , וחקופה אחת
 הוא צ"א יום ד' שעות ומחאה , ולפ"ו יהיה מותר שנת החמה על שנת הלכנה פשרה ימים כ"א
 שעות מאתים וארבעה חלקים , ומותר המחזור לפי זה שנה אחת תפ"ה חלקים ,
 ולפי השכין רב אלה שנת החמה היא שפ"ה יום ה' שעות תתקכ"ז חלקים מ"ה
 דגעים שכל רגע הוא אחד מן פ"ו בחלק , וחקופה אחת היא צ"א יום שבע שעות
 ותק"מ חלקים ל"א דגעים , ולפ"ו יהיה מותר שנת החמה על שנת הלכנה יד' ימים
 כ"א שעות קב"א חלקים מ"ד דגעים , ולפ"ו השתוינה השלים במחזור ואין מותר כלל ,
 והנה בשכור השווי היה השכין רב אלה יותר אחתי וכו' יחשב הקביעות , וכוה יבואו
 המועדים בזמניהם כלאמר , השכין של שמואל היה מסורסם בין ההמון , אך האמתי דרכ אלה
 פין משכילי העם כמו הסנהדרין , שעליהם שמכו בקביעות ועבור שנים והיו קורין אותו סוד
 העבור , ופל השכין זה כון האמכ"מ פה מה שאמר שהיו החכמים הגדולים יודעים אותו , ובערוך
 נותן טעם אחר מדוע נקרא סוד העבור , פ"ן שם , ועיין המפרש לכוזרי ונק"ה להרמב"מ
 ובמשאיו , נ"ס יש לומר שקדמונינו כזו את שם חכמה תהיה מה שתהיה (חיינו וייססענסעט)
 בשם סוד , ולפי דרכנו יהיה פ"ו סוד העבור (יהא חאנעבריסע וייססענסעט) וכן יכנה הרמב"מ
 ז"ל את חכמת גשאלמערי בשם סוד פייחח"ו"ס כלל"ה פ"ה משנה ה' וכן יכנה גם הראב"ע ז"ל ככל
 מקום את החכמות בשם סודות כמראה בספריו , ומה חשפס קורא נעים ! כי בעל ספר הכרית
 לא דבר נכונה בספרו זה על הראב"ע בענין סוד שמוכיר בספריו עיי"ש , וסוב היה לו השמיקה
 מלכת דופיבשלומו אמוני ישראל , ונמלין על בעל ספר הכרית דברי המאורר אלקי ייאלת וידיו
 בשלומו חלל בריתו •

*) הגדסה היא חכמת השעור והמדות הנקראת געאלמעריע (Geometrie)
 והיא מלך ערכית ותלמודית כלאמרי בפרק הספינה לא אמרן אלה ללא מהגרסי וכו' •

פרק יח

לבן ייד נעים קורא משכיל! אם יפתוך המתרשלים או קצרי הדעות למנוע מבררים העינים ודעות החכמים, וימסו את לבבך בדברים עליהם סדה לאמר: שהלמודים האלה מביאים אל יציאה מן הדת, וחלתו מן המענות הנחנות, למען הריחך היום מדרך הטובה להפילך במהמורי הסכלות אל תאבה ואל תשמע להם! וכבר הכה הרמב"ם ז"ל על קדקוד הסכלים האלה, וסבר פיהם בספריו היקרים, וז"ל בספר המורה (ח"ב פ"א) כי אמתנו אמה חכמה שלמה וכו', ומאשר גרלנו על מנהג דעות הסכלים, שבו אל הדעות הפילוסופיות באלו הם נפרים מתורתנו כורותם מדעות הסכלים, ואין הענין כן ע"כ, וכתב ע"ז הרב רבינו ש"ם ז"ל: כי אמתנו אמה חכמה ושלמה הייתה לא כמו שהוא עתה וכו', אשר יחשוב הרבני הסכל, בכל מה שאמר אריסטו האזינו וכו' ויציאה מן הדת, וסותר לדברי הנביאים וכו', ואין הדבר כן, אבל כל הנמצא לחכמי הפילוסופים וכו', הוא נמצא לחכמינו ולנביאינו אחר שקבלו ממרע"ה ע"כ. ועוד להרמב"ם ז"ל בסורה (חלק ראשון פ"א) ז"ל: ואין הרצון באלו הכתובים אשר אמרו הנביאים והחכמים ז"ל (ר"ל התלמידים) מניעת הכח מה שאלו העצם (לסתום שער העיון לגמרי, ולבטל השכל מהשיג מה שאפשר להשיגו, כמו שיחשבו הפתאים והמתרשלים אשר יפיו להם שישימו חסרונם ופתייתם שלמות וחכמה, ושלמות וזלחתם וחכמתם חסרון ויציאה מן הדת, שמים חשך לאור ואור לחשך, אבל כונה בלה להגיד שיש לשכל האנושי גבול יעמוד אצלו, עכ"ד.

וכמו שבכל המדות ראוי לאחוז דרך האמצעית; כן הורו לנו חז"ל לאחוז גם בלמודי החכמות הדרך האמצעית והוא: שלא נתחכם בדבר הנשגב משכלנו, ולא נתעצל במה שיש לאל ידנו להשיג מהחכמות אחר העיון והחפוש, ומה נעמה מליצתם עליהם השלום בזה, באמרם (בירושלמי דתגיגה פ"ב הלכה א') התורה הו' (ר"ל הלמוד בחכמת האלקות Metaphysik) דומה לשני שבילין אחד של אור (רומז אל התשוקה הגדולה המעוררת את האדם ללמוד דברים המופלאים והנשגבים מדעת אנושי) ואחד של שלג (רומז אל העצלות המונעת את האדם לחקור ולהתבונן בדברים שיש בכח שכלו להשיג) המה בזה מת באור (ע"ד הציץ ומת) המה בזה מת בשלג (ע"ד תאוות עצל תמיתנו) מה יעשה יהלך באמצע, עכ"ד בירושלמי. ועיין היפה מראה (בירושלמי שם) על המאמר רבי לעזר בשם בר סירא: פליאה ממך מה תרע עסקה משאל מה תחקור במה שהורשית התבונן וכו', שהוכיח מזה שהחכמות וכפרת המבע חובה היא על האדם להתבונן ולחקור בה למען יכיר ע"י מעשי ד' ועוזו, וסיים בדיהל ולא יהיה (המתעצל בלמוד החכמה הזאת) מאותן שנאמר בהם ואת פועל ד' לא יביטו עי"ש: והמסתיתים והמדריחים האלה אשר ניאו את לב העם, מכלתי ילמדו החכמות והרשונות המה שלוחי היצר הנורב על פתחי לב אדם, ללכדו במח הסכלות לשרשו אח"ו מארץ חיים, ח"ל

החסיד

(15)

החסיד כעל חיה (שער יחיהם פיה) ואם לא יוכל (היצר) לפתוחך במה שזכרנו
 ישתדל לך מצד חכמתך, ואם יראה ממך חריצות ללמוד החכמה (אלהות או
 מבעיות או לימודיות עיין מו"הל שם) יאמר לך הלא יספיק לך מה שמשפיק
 לגדולי דורך חקניך לדעת תורהך הנאמנה, הלא ידעת כי החכמה אין לה קץ
 ולא הכלית שים מגמתך אל עקר האמונה ושרש התורה, ואח"כ למד מה
 שתזדיין בו וכו', והנה לך דברי הדינים ומחלוקת החכמים בהם ואל תבגים
 עצמך בחכמת שרשי המופת ואיכות הדבור (ר"ל חכמת ההגיון הנקראה חכמת
 הדבור המלמדת דרכי המופת וכו') ומיני ההקשות (דרכי הצאות הספרות
 ותולדות החכמה) ואופני הראיות וכו', מפני עמקם ודקת ענינם, וסמך על
 אנשי הקבלה (ר"ל אביך חקניך ומלמדך) במה שתוכל לעמוד על ברור כאשר
 תסמך עליהם במה שהוא נמנע ממך וכו', עכ"ד.

פרק יט

וראה מה שכתב החוקר אלקי רבינו ישיר מקנדיאה במהלל החכמות בספר
 אלים (בהקדמתו לחלק שני המתואר מעין גנים) וז"ל: וגם אמנה
 המכונה בשם חכמה חיצונית, בה אבי היא, לקח טוב ומתת אלקים, החונן
 שכלנו אשר בו נתעצם, ועמו מקור חיים באורו נראה אור וכו' אם ההגיון
 והגלים אליו ממלאכת הדקדוק והמליצה והשיר להבין הכ"ד ספרים וכו',
 ואם החכמות הלימודיות המגביהי לשבת תכונת הגלגלים וכו' הם
 המספרים כבוד אל ומראים על מעשה ד' כי נורא הוא וכו', מה רבו מעשי
 הגאומטריאה הנותנת קצבה לארץ רבה לארכה ולרחבה, העלה במעלות
 לדעת גובה הרקיעים ומדור הככבים וכו', חכמת האלגיברה באר חפרות
 חכמי תרשים, כמה מעלות טובות למקום עלינו, זאת הנחלה שקלה היא
 כנגד כל מה שהנחילנו בצדקתו, והיה לנו לעינים להוציא לאור כל העלומה וכו'
 ואם חכמת הנגון להבין שעורי הקולות והיחסים וכו', אמנם כי תכלית אחד
 לחכמות הלימודיות נוסף על כל המובות הנזכרות והתועלויות, להרגיל
 שכלנו לפשוט צורות הדברים מחמרם, והיא דרך להכמת אלהות, כאשר
 כתב תלמי החכם בהקדמת ספר האלמאגסטי, ואם חכמת המבע היא
 אם כל חי, מלפני ההתחלות, והסבות, והצורות, והאיכויות, והסגולות,
 ההוות מר' היסודות שבכללם רפואות הנויות, הפרוש כנפיה עד רקיע
 השמים, ובכל הנראה באויר, הציע שאול לדעת המחצבים ומבטן מי יצאו
 המעינות, משוטטות בתבל לדעת תכונת הצמחים והדגים והעופים הרומשים,
 והחיות, ותבנית חלקיהם, ותועלת אכריהם, ולהורות נתן בלבה להרבות
 המינים בהרכבת עצמים שונים, באילנות, ובבע"ח, ובסממנים, ולהפשיט
 המורכבים, הדוממים מצורתם להחיותם, ומגית הארי ונבלת הסוס תוליד
 הדבורים, תאסף הנגרים, ותפריד המחזברים במתכות, ותחת הנחשת תביא
 זהב

זהב, נזק באש פחם ישיש וישמח בהגלות אליו מגלת סתרים, ובכלל עסקיה וחקירותיה רבו מספר, הוא ידיעת הנפש הדברית וכחותיה ופעולותיה, כפתוריה ופרחיה, ואם ההבחנות בכל אחד ואחד מהנמצאים מביא האדם להכרת הבורא והעלה ולרום אדון כל טוב וסבה, כ"ש שמבשרנו נחזה אלה עושהו ולהלל על כי כל משפמיו ההום רבה, ואם חכמת המדות כהלכות הנהגת עצמו וביהו ומדינתו, חי ראשי זו היא הדרך ישרה שיבור לו הרוצה להשלים נשמתו, ואעידה לי עדים נאמנים חכמי התלמוד מספרים על חכמי היונים שהיו באים מאתונא לירושלים לשמוע בלמודים *) לפנים זאת בישראל כל חכמה ותבונה, בסיני נתנה, למשה היתה למנה, ובימי הנביאים אנשי אמונה מחלכי המאורות, נשים באות מאירות, ומליצים ומשוררים ורופאים ומבעיים לרוב בין העבריים. גם חכמת האלהות וכו' מצאה בית והיתה מסורה ליכרי ירושלים בני עליה וחכמת הלמודים קן לה, והנגון שתה אפרוחיה בין מובחזת ר' צבאות, בחצרות אלהינו יפריחו בימי המלך שלמה, והנה היום בעונותינו וכו', הלא נבריות נחשבו החכמות בעיניהם, וחפרה הלבנה ובשה החסה, הלכו חשבים ואין נונה להם, והלמודים אשר נשתוחחו לפניהם בילדים אשר בגילם היום עליהם יתלחשו בכני נכר יתבחנו להם וכו', ועל כיוצא בהם כתב הרמב"ם ז"ל (ב"ב ס"ה) שלא יבינו מהגלגל אלא כמו שיבין השור והחמור, והעדר ידיעתם עשה להם את החיל הזה, שיספרו בגנותם של למודים, וחשבו יהי עליהם סתרה על האולת והחסרון עכ"ל. וז"ל הרב המקובל ר' משה בומריל בפרוש לספר יצירה (פ"ג משנה ב') : אמר משה בומריל, לא יכנס שום אדם בזה הפרדס (ר"ל בסודות הקבלה) שלא עיין בחכמת הפילוסופים, כי האלהים! חכמת הפילוסופים נקשרת בחכמת הקבלה כמו שלהבת בנחלת, והיות ראיתי לבני ציון היקרים שדלת זאת החכמה לפנייהם ננעלת, וידמה לעם ציון שאם יחקרו בחכמת הפילוסופיא ישימו תורת משה פלסתר, ודרך רמיה, ואין זה, כי תורתנו הקדושה נקראת פילוסופיא המהורה עכ"ל, ועיין בעץ חיים (שער קיצור אבי"ע פרק יד) כל הפרק עד גמירא, ותדע קורא נעים! שהעשר ספירות שמזכירים המקובלים הם התוארים של הבורא ית"ש שמביאים הפילוסופים, כמו שהולך ומבאר באריכות הרב הגאון הרמ"א ז"ל בספרו תורת העולה והביא ראיות הרבה מספר הזהר וספרי קבלה עיי"ש, וכן העיד החכם הגדול

(*) וכעבור זה נמצאו הרבה מאמרי מוסר ומדות ומשלים וכדומה בספרי היונים שהם מכוונים ממש עם דברי התלמודים, וכמו שהביא היוספון לרומיים (עיין לקמן) על פיסאגוראס ואריסטוטלים שלמדו הרבה מהיהודים, וגם על האמער (Homer) המסור אמרו כן, וז"ל המעתיק לליא היוספון לרומיים ההכס (Ott.) דפוס (Zürich) 75 (20) : האמער לקח הרבה לספרו מספרי העברים כמו שהוכיח החכם (Zacharias Bogan) נספרו (Homerus Hebraizans) גם הרבה מלות עבריות נמצאו בספר האמער, וכעבור זה אומרים קצת חכמים שם (Homeros) חיו שם המהגר אבל שם הספר ויהא מלה עברית אמר ר"ל ספוריס, וגוה נליא (Mähr. Mährchen) ע"כ *

הגדול הרב ישיר מקניאנה שהיה מקובל גדול כנראה מספריו בחכמת הקבלה, גם הביא בשם המקובל הפילוסוף הגדול הר"י אבן נחמיאש מגליל קאסמאגמינאפאל (הוא שהלחיב את תשוקת הרב ישיר ויל ללמוד חכמת הקבלה) שאמר לו חכמת הקבלה היא דומה ממש לפילוסופיא של אפלטון היוני, והראה לו ספר בכון שתי הדעות היל דעת הקבלה ודעת אפלטון, עיין בהקדמות ב' שמואל ב"ר יהודא ש"ץ לספר תעלומות חכמה להרב ישיר מקניאנה ויל וביסוד מורא (שערי ראשון) להראב"ע אמר וז"ל: קדמונינו היו חכמים גדולים בכל חכמה וכו' יש בתלמוד דברים וכו', אין יכולת במשכיל לדעת אם לא ילמוד חכמת המזלות, לידע מהלכי החמה והלבנה וכו', אם לא ילמוד בתחלה חכמת המדות, כי היא כמו סלם מוצב ארצה וראשו מגיע השמימה וכו' אם לא ילמוד חכמת הנפש ולא ידענה, אם לא ילמוד תחלה מחכמת תולדות השמים וארץ, גם צורך למשכיל שידע לצורך התלמוד חכמת ההגיון, כי היא מאזני כל חכמה וכו', רק הידע חכמת התולדות, וחכמת המבטא, וחכמת המזלות, בראיות נמורות מחכמת החשבון והמדות וחכמת הערכים, או יוכל לעלות לדעת סוד הנפש ומלאכי עליה והעולם הבא, ומהתורה ומדברי הנביאים ומדברי חכמי התלמוד יחכם ויבין מדות עמוקים שנעלמו מעיני רבים וכו', עיי"ש.

פרק ב

ובפרוש פסק רמ"א להלכה ביד (ס' רמ"א ס"ד) שמוחר ללמוד החכמות ואמר שהוא הנקרא בין החכמים טיול בפרדס * ע"כ שקד הרב הג"ל בעצמו בלמוד החכמות כנראה מחבורו תורת העולה, המדבר בתכונה

(*) ומה שכתב הש"ס (סק"י) וז"ל: אבל לא בלמוד שאר החכמות, כגון ספרי הפילוסופים ומכנה וקבלה וכיוצא בהן, ואין לשון הרב (רמ"א) מתוקן שכתב הוא נקרא בין החכמים טיול בפרדס (בשם הרמב"ם מהלכות יסודי התורה), ואינו כן שהרמב"ם (בהלכות יסודי התורה בספ"ד) כתב שעניני מעשי בראשית ומעשה מרכבה הם שהחכמים קוראין אותו פרדס (וכמי' בפרק חין דורשין) ד' נכנסו לפרדס וכו' עכ"ל. שגגה יצאה מלפניו, וכמחילת כבודו הנשגב לא עיין או לא דק היטב בדברי הרמב"ם, הלא בפרק ד' הג"ל כתב הרמב"ם בפרוש וז"ל: כל אלו הדברים שפרק ג' וד' הוא הנקרא מעשה בראשית, ובסוף פ"ב הג"ל כתב, ובאור כל הפרקים שכשי פרקים אלו הוא הנקרא מעשה מרכבה ע"כ, הנה הוא מורה באלב"ב שלמודי מה שאחר הסכב (אטמפטייק) שכשי פרקים הראשונים הנה מעשה מרכבה, ולמודי חכמת הסכב (פייק) מפרק ג' וד' הנה מעשה בראשית, וע"כ כתב 'אח"כ שהלמודים האלו ר"ל מה שאחר הסכב, וחכמת הסכב, הם נקראים כפי חז"ל בשם פרדס, וכן כתב הוא וז"ל באר היטב בפרשו למשנה (תנינה פ"ב משנה חין דורשין) וכספר המורה

בתבונה ופילוסופיא, ובנראה מתשובתו לרש"ל (תשובה רמ"א תשובה' השנייה
רש"ל השנה ג'א) ח"ל: תחלה אענה מה שהדעתי אודני את העולם עלי בהביאי
במכתבי הראשון דברי חכמת היונים וראש הפלוסופים (אריסטו) וכו', ו
מחלוקת ישנה בין החכמים, ולא אצטרך להשיב עליה, כי כבר חשבותי
הרמתי מונחת בקן זוית, ערובה בתשובת הרשב"א (ס' יח"ד) מה שהשיבו
חכמי קרובינצא והרשב"א דל על זו וכו', ומי לנו גדול מהרמב"ם ול שעשה ספר
המורה שכלו אינו אלא מזה המין וכו', ולא אסרו חז"ל ללמוד דברי החכמים
וחקירתם במהות המציאות ובבעיה, כי אדרבה ע"י זה נודע גדולתו של יוצר
בראשית ית', והוא פ"י שעוד קומה שאסרו עליו כל היודע וכו' *) ואף כי
חכמי

המורה בהקדמתו, וז"ל וכבר בארנו בחבורינו התלמודיים כללים מזה הענין וכו', וזכרנו בהם
שחפשה בראשית הוא חכמת הסכס, ומעשה מרכבה הוא חכמת האלהות ע"כ * . ועיין
ברסמורה חגיגה (פ"ב משנה ה') שהביא דברי הרמב"ם ותראה שהם מסכימים לדבריו
אלה, וכזה סרה ג"כ חלונת הש"ך על הדרישה שכתב פ"ז סנסתנך בלשון זה של הרמב"ם,
ואמר עליו שלא עיין רק בדבריו שפ"א מהלכות ח"מ שסיים (הרב ז"ל) שם מפנינו הנקראים
פרד"ם ככלל הש"ס הם וכו', ואלו ראה דברי הרמב"ם שנסוף פ"ד מהלכות יסודי החזרה
שהבאתי לא כתב כן, עכ"ל הש"ך, ואולם האמת שהדרישה שפרסם פרדס חכמת הסכס ומה
שאתר הסכס, דק היסב בדברי הרמב"ם בכל המקומות שזכרנו .

ולתוספות ראה לדבריו, אעתיק לך הנה דברי החכם ר' שמואל בר"י אכן תכון וז"ל
בפרוש מלות הזרות להמורה בלות ח' בשם חכמת הסכס וחכמת האלקות
זו"ל: אמר הרב ז"ל: (חכמת הסכס) שהיא מה שקראו רבותינו ז"ל מפשה בראשית, רוחה
בזה שהסודות שבמעשה בראשית הם כללים וראשי פרקים מחכמת הסכס וכו', הגשמיים כלם
עליונים ותחתונים ובכל מקריהם ואמהות (פי' יסודות) ספרי החכמה הזאת הם הספרים
הנחלאים לאריסטו כה, הראשון ספר השמע הסכסי, מדבר בכלל העניינים הסכסיים, והשני
ספר השמים והעולם וכו', והשלישי ספר איכות ההויה וכו', והרביעי ספר לוחות השמים
וכו', והחמישי ספר המולאים והמקורים וכו', והששי ספר הזמחים וכו', והשביעי ספר
בעלי חיים וכו', והשמיני ספר הנפש וכו', והשמיני ספר החוש והמוחש וכו', ואינו רואה
בפרשת בראשית ראשי פרקים רק מעט מזה שזכרנו ממה שזכרנו הספרים אינו חלק ממנה ולא חלק
ממלתים, וזה נמשך אחר דעתו בפרוש הפרשה ראשונה ובתוכנה התורה ככתוב בה —
(חכמת האלקות) חכמה מדברת במה שאין בה טבע וכו' ושרש ספרי החכמה הזאת הוא ספר
לאריסטו קראו ספר מה שאחר הטבע עכ"ל, ועיין בספר דרך אמונה הגדול להחכם ר' אברהם
בינצאי (במ"ב ע"ג) ובספר נוח שלום להרב החכם ר' אברהם שלום (מאמר ז' פ"ב) מפנין
פרדס, הביאם הרב בעל יפה מראה בספרו הזה (פאה פ"א הלכה ח') וע"ל שפר השני פרק ח' .

*) והוא בפרקי היכלות אמר רבי ישמעאל כל היודע שטורו של הקב"ה מוכנס שהוא כן
פיה"כ וכו' ע"כ, והביאו הרמב"ם במורה והרש"ס ופי' שם שדיעת חכמת הסכס בכללה הוא
שעור קומה (עיין שם ח"א פרק פ"ב והקדמת רש"ס לפרק זה) ולרמב"ן ולהמקובלים ולבעל
המשרכת פרק ל"א ופרק פ' גס' לכוזרי מאמר רביעי סמן ג' דעות שונות . עיין גם בל"ג
והרמ"א מה כן לדברי המורה הנ"ל .

הכמי אמת העולם אמרו, כבר אמרו (במגלה ט"ז ע"א) כל האומר דבר חכמה אפי' באמות העולם נקרא חכם, וכוח עשו כל החכמים שהביאו דברי החוקרים בספריהם, כאשר גלוי לכל, מספר המורה, ובעל העקידה, ושאר מחקרים גדולים וקפנים וכו', ואיך לא! והנה הרב המורה כתב (פ' כ"ב מחלק השני) שכל מה שהשיג אריסטו עד לגלגל הירח הכל אמת וכו', וכתב עוד שכל דבריו הם דעת חזיל מלבד במקצת וכו', אך אומר: שאני אם אברח, אברח יותר מלעסוק בקבלה, להבין מעצמי בדבריהם *) כמה שאברח לעסוק בפילוסופיא עב"ל, (ועיין שם עוד מה שהביא מתשובת בר ששת —), ומה שהביא בעל ספר הברית (חלק ראשון מאמר כ' פ"ח ופרק ל"ב) בשם תשובת הרמ"א הג"ל, הנה הוא גלוי ומפורסם לכל מעיין שלא נאמנו דבריו בזה וביצוה לעיין שם. וכבר אמר הרב האלקי הנאון ר' יוסף אלבו בספרו עקרים (העתיקו החכם המבקר לספר הברית במאסף ולהיות הספר הזה מדי כתבי זאת אינו מצוי בידי, סמכתי על החכם הזה) וז"ל: כי השם יתעלה לא גלה לקדושי כיא תכלית הנפש, ודברים המגיעים לתועלת האמונה והדת אשר על ידם ישיג האדם הצלחה אמתית בעולם הבא, או מה שהוא לתועלת האמה בארצותם למושביהם, אך בסתרי ענין הבריאה לא גלה להם מצפונים, ומקום הניח לשכל אנושי לחשוב ול הגות, עב"ל.

פרק כא

ואם אמר הרשב"א ז"ל בימיו למוד הפילוסופיא? לא אמר כיא הפילוסופיא מה שאחר המבע **) והדרשות אשר דרשו אז הדרושים, כמו: אברהם

*) וכבר נודע מה בקרה לפוסקי הקבלה והזהר במדינות טורקיא ונמחה פאדאלי (כדור שלפנינו) שנתפקרו במינות ועברו על עבירות חמורות כפרהסיא, כגלי עריות וחלול שבת ומועדים וכו', והפכו דברי אלקים חיים בדמות האלהות וכפרושי החורה, כמה שחלו הכל בספרי הזהר והמקובלים, כנראה בספרי הגאון יעב"ץ וביחוד בספר משוקן בלהם שכנה הגאון יעב"ץ ז"ל לגנאי בשם עמל הכסילים, עיין ספרו שבע לגו כסילים, ולחיי עוה"ב יהיו נזכרים הרבנים הגאונים דבראלי וקאסנטיין ויתר הקהלות (עיין ספר השמוש) שגזרו בחרמות ביום ד' סיון תק"ח שלא ללמוד ספר הזהר שום אדם כי אם מי שבקי בש"ס ופוסקים, וזה עד שיהיה הלומד בן שלשים שנה, וכן הדין בספרי הקבלה וזאת הזהר.

**) וכן לדעתי כל המתעדים החולקים על למוד החכמות שמוכרים בעל ספר הברית (שם, ורוב דבריו לקוחים מהשל"ה הנזכר לקמן) כגון ר' יוסף יעב"ץ בעל איר החיים, והר"ש ז"ל (בכתובתו אל החכם ר' ישראל עולטילא) וכדומה עיי"ש, וכן השל"ה במסכת שבעות קפ"ג וכן בעל עקידה בספרו הוות קשה וספרו יד אבשלום (הוא פרושו על ספר משלי) לא חלקו אלא על הפילוסופיא שאחר הטבע, ובאיפנים דוקא שמוכיר הרשב"א כמקובל פה, ונס הרמב"ן ז"ל באגרתו אל חכמי נרפת (בהתנלותו נגד ספר המדע והמורה שערדו עליהם

אברהם ושרה הם המצטרף והצודה וכחמה; ובפרוש התיר ללמוד רפואה ומלא
שצריך אליה מחכמת הטבע, ונס למוד הפילוסופיא מה שאחר הטבע לא אסר
לגמרי, כיא עד, שיהיה הלמוד בן כיה שנים (עין שרית הרשב"א ס' תמ"ו) וכן
כתב הרמ"א והרש"ל (עין בתשובת רמ"א השוכח זיין) והמעם שאסרו עד כיה;
כי להיות האדם בשני העליה האל משוקע במחשבות, לא יוכל לשער עוד
מדברים הבלתי נחשים הנהלים רק בהשגת השכל כלמודים האלה מחכמת
האלקות, לא כן בימי העמידה שאו יגבור עליו שכלו, ואשכלות התבונה
יגמלו, אז העיון בדברים האלו לחכם וירא אלקים לצדקה יחשב לו, וזל
הרמב"ם (במורה ח"ג פרק י"א) וכבר בארו הפילוסופים, כי הכחות הגופניות בימי
הבחרות ימנעו רוב מעלות המדות וכו', כי כל אשר יחלשו כחות הגוף ותכבה
אש הראות יחזק השכל, עכ"ל. ע"כ לא ערב הרשב"א ז"ל את לבבו לאסור לגמרי
העיונים

עליהם חיזה עוררים כנרפת כמונע סטליר (Montpellier) ודנו אותם כפרסא פ"ס
השחר שהשחרו להשקטן וכו') אף שנראה שם באמת שנס הוא ז"ל היה כמתנגד אל למוד
חכמת מה שאחר הטבע והוא הפילוסופיא, מ"מ לא אסרה לגמרי, כמו שמשמע שם מהתשובה
של רב הלי גאון שמביא שם (עין בהקדמתנו לספר זה) שאמר לא תמלא י"ח וכו' אלא
באותן המתעסקים במשנה ובתלמוד ובהכמה יחד (ורומו אל הפילוסופיא כמו שזכירה
דב הלי ז"ל כפרוש לפני מאמר הזה ע"י"ש) וכפרוש זה הרמב"ן ומפורר על למוד ספר המורה
שהוא מלא למודי הפילוסופיא, כמו שאמר שם באגרתו אל חכמי נרפת, וז"ל: ותדעו באמת
ובכבוד כי לא ישמפו הקהלות לחס ומרור, ופני כלם קבלו פארור, בגזרתכם לגנוז ספרי
הרב הגדול (הגדע והמורה) לעזוב כל איש מאיו, הפורש מהם (מספרים האלו)
כפרוש מהיו וכו', ומורה שם על חיזה אופן יהיה הלמוד כספר המורה, ע"י"ש, אבל למוד שאר
החכמות לא גנה הרב הזה, אדרבא יורה בלמודם ומורו עליהם, והוא בעלמו היה בקי בלשונות
רבות ובחכמות והיה רופא גדול, וכפרשו למורה כפרשת וילא מביא כפרוש שם דודאים,
שהיה מהפס בכל ספרי הרפואה שכעולם לאמת פרוש הכן עזר ולא מלא ע"י"ש, וכפרוש כתב
באגרתו הנזכרת ז"ל: והותר לקרובי מלכות ללמוד חכמת יונית (ע"ל) ולהכין במלאכת
הרפואות, לשפר כל מדה ולדעת כל תכנית, ויתר החכמות ותחבולות, ולהחיות נפשם בהנחות
הקלכים וכטירותם, אף כי אלה החכמות מותרות, ורבותינו ז"ל הזהירונו בהם ולונו עליהם,
וכאשר אבדו ספרי חכמותינו באכזר מולדתנו והוצרכנו ללמוד בהם מספרי היונים והעמים
סונים וכו' ע"י"ש, וכן הרב הכרמורה בריש משנת חלק, שאמר הקריאה בספרי חילונים,
נראה כעלי מדבריו שם שהחכמות שיש בהם חדוד השכל או תועלת וכדומה מותרין, ואף ספרי
החילונים לא אסר לגמרי, ע"ין פרושם לאכות (פ"ה משנה כ"ב):

וכן אהנו כספרנו זה, לא שמנו מגמתנו לעורר לבב כל איש ואיש מבני עמנו, אל למוד
חכמה מה שאחר הטבע הוא הפילוסופיא ולא ע"י ירינו פנות יסודי ספרנו זה, וכל כוננתנו
כ"א על למוד הלשונות המדעים והחכמות ההכרחיות אשר לא תפסד בהם הדת, ולא ירספו
פ"י פמודי האמונה, אדרבא ע"י תחזוק האמונה והאהבה בד' יתברך, אבל מ"מ לא ראוי
לסגור היכל הפילוסופיא לגמרי כפי כל אדם, כי מי שאסף חננת ד' בחטיו, והחזיק בדתה
ולמד

העיתים האלו התבררתי לחכם, ולא חששתי אל הפעם מהחכמים המעינים שהעני לפעמים מדרך האמת, והלכו דרך עקלתון מעומק המושג או מקוצר המשיג, וזל הבהיר (הובא בהקדמת ספר ויקהל משה) אמר ר' דחומאי, מיד: ודרך חיים תוכחת מוסר, מלמד שכל הרגיל במעשי מרכבה ובמעשה בראשית איא לאדם שלא יכשל בה, שנאמר והמכשלה הזאת תחת ירך, אעפ"כ הוא אהוב וחביב לפני המקום שנאמר ורגלו עלי אהבה עכ"ד. ועיין (תניג' י"ד ע"א) ע"פ והמכשלה הזאת תחת ירך, דברים שאין בני אדם עומדים עליהם אלא איכ נכשל בהם *) וכל דבר שיש וועלת לחכמים אין אנו חוששין למעוטי איש המוני או הפתי חסר לב כההיא דפרק הספינה, על הא דהגינא (פרק י"ז משנה ט"ז דכלים) לענין אונאה על כלן אמר ר"י בן זכאי אוי לי אם אומר וכו', דסוף סוף אמרה וסמך אקרא כי ישרים דרכי ד' וגו', ובבב"ר (פ' ה') על הבתוב נעשה אדם, ר' שמאל בר נחמן בשם ר' יוחנן אמר בשעה שהיה משה כותב את התורה וכו' כיון שהגיע לפסוק הזה וכו' אמר לפניו רבון העולם מה אתה נוהג פ"פ למינים? אתמהא! אמר לו כתוב

ואלמד הדינה ושמש ת"ח, וכבר ידע כל החכמות הקדומות לה, ראוי לו ונכון ללמד ג"כ ולמנוח חתשכלו, כמו שכתבנו פה בספרנו לקמן, ועיין מ"ש בעל עקידה בספרו יד אבשלום בספוק פ' לדיק ינוב חכמה, ולריך שימור הכללים שהורו חז"ל למי שמתעסק בלמודה בפ"כ דתניג'ה וביתר המקומות, וחז"ל הורו לנו בפרוש שרק מי שהגיע אל המעלות הנזכרות מתיר לו ללמוד הפילוסופיא, וחמרו; ברכות ס"ג ע"ב) אמר רבא רבא לעולם ילמוד אדם חזרה וחס"כ היגה, אבל מי שלא הגיע שדנה אל המעלות הנזכרות חלילה לו להתעסק בלמוד הפילוסופיא כי חזק לו כנודע מכן עזאי וכן זומא, ותחת כי יקוה למצוא דבש יינק מרורת פחנים, ויספד אמונתו ודתו, ויאבד עולמו כזה וכבא, כאשר בא על זה האות והמופת, וכנודע מאלישע אחר ומאלתו, וכמו שכתבתי בספרי קדמוניו ורבותיו האחרונים אשר דבריהם סמוכים לעד, וישן שרבותיו וז"ל הנזכרים כנו לרוב את שם פילוסופיא בשם חכמה סתם, פ"כ ענין קצת וחשבו שאזהרתם כוללת כל חכמה ומדע וכל למוד וזולת התורה, כלמוד השלשונות ולמוד הספס ובדומה, ויחשבו עליהם דברים אשר לא עלו על לבם מעולם, כי המה ודאי מותרות והכרחיות לכל איש ואיש כפי שכלו, וכפי פרכו וכפי מקומו, וכבר הוריתיך לדעת קורא נעים! שכל"מ שהוכרנו בספרנו זה למוד החכמות סתם, כונתנו רק על חכמת השמש והיגדות (עיין הקדמתנו לספר זה) ולא על חכמת הפילוסופיא, וכאשר הביאני הענין והאכרנו לפעמים מתחר למוד הפילוסופיא בפרוש, כונתנו רק על חכמי התורה השלמים והידועים, שכבר מלאו כרסם בלמוד דבסופקים ובכל המדעים הקודמים לה ולא וולתם,

*) ועיין לעיל מה שכתבנו בהערה לפרק ד' משער השלישי, ויפה אמר חכם וסופר אחד **„ראשית מדרך פליארה“** וז"ל הקנה הקדוש בהקדמתו לספרו הגדול על המזות: אין אדם בונה בית אם לא יסתור המקום, ואם הוא כותל רעוע מהרסו לנמרי כדי לחזקו מחדש, ומורחת היא נהרסת הריסות אחר הריסות מתפרון ידיעתו וכל הספרים שעשיו (רומז אל ספרו זה וספר הפליאה שהם מלאים שאלות וספקות כאשר יבינו בהם המשכילים) כלם האדסים וכונתו וכו', פ"ה"ש דברים רבים המפסימים לעינינו.

כחול והרצח למעות ימעה, גם במשנת ע"ז (פ"ד מ"ז) השיבו הוקנים לזוממים ואבד (הקב"ה) עולמו מפני השוממים? והרב בעל א"ב בחלק המישי חמכונה ימי עולם (ס"ב) אחר שהביא הג"ל, סיים בזה"ל, ואמר כי המשכיל לא יתאפק ממעשיו או מדבריו אשר יקרה בם תועלת לאנשי התבונה, מדאגה פן ישלחו הכסילים בעולתה ידיהם ובבשרם לא ישרמו שרמה ילכו את חכמים ויחכמו עיי"ש, וגדולה מזו הורה לנו הרב אלקי רבינו יוסף אלבו ז"ל (עקרים מ"א פרק ב') שהמועה בעיון אינו נקרא כופר, אבל הוא בכלל חכמי ישראל וחסידיהם, והוא חומא בשונג וצריך כפרה וכו', עיי"ש דברים נפלאים.

פרק כב

זמי לא יורה שנתן ד' בנו חכמה ותבונה, לדעת ולהשכיל בחכמות היצירות והשמוש איש איש כפי כחו, שיש בהן להועלת האדם ומלי דחיותא הם, והכרח לעסוק בהן, ותניא (שבת פ"ב ע"א) אמר ליה רב הונא לרבה בריה, מ"מ לא שכחת קמיה דרב חסדא דמחרדן שמעתיה? א"ל מאי איזול לגביה דכי אזילנא לגביה מוהיב לי במלי דעלמא וכו', אמר ליה הוא עסיק בחיי דברייתא ואת אמרת במלי דעלמא! כ"ש זיל לגביה ע"כ. וז"ל הכונה שם, מלי דעלמא היה קורא רבה לכל דבר שאינו למוד בתורה. והודיעו אביו שחיי האדם ובריאתו היא למוד ראוי, וצריך לכל בן תורה כדי שיוכל להנות בה, ואינו מלי דעלמא וכו', ואמר לו שתקן הגוף קודם לתקן הגפש בזמן ומבע, עכ"ל.

ובאמת לא מצינו לאחד מגדולי הגביאים או מגדולי התנאים והאמוראים והנאונים וגדולי הרבנים שאחריהם עד היום הזה, שאמרו זאת; אבל אדרבא מצינו להפך שהיו מזרזים על למדם והיו שוקדים בעצמם בלשונות ובחכמות, והיו מתפארים בידיעתן (עיין רש"י מלכים ב' י"ח כ"ז) ולא אלו הגדולים לבד שקרו בה, אבל היה למוד הלשונות והחכמות מתפשט בכלל האמה הישראלית מדור דור מיום היתה לגוי, ובפרט ראשי העם הכהנים השופטים הזקנים והגביאים שבכל דור, ואנשי כנסת הגדולה וזקני הסנהדרין שהיו אחריהם *) ראשי גליות וראשי ישיבות, ונביאים ורשנים, שאתר זה עד

*) דע שמי בית שני הוסך שם הזקנים והשופטים בשם סנהדרין כאשר הוסך שם בחמלת בית שני בשם אנשי כנסת הגדולה, ומה שאמר בעל אוזר השרשים בשם סנהדרין שנתחלת בית ראשון הוסך שם הזה, קעות הוא, ואמר עוד שיש רוצים לדמות לשם **סנאטארין** (Senatoren) ברומי עכ"ל, רוצים כזה ששאל שם זה מלשון רומי שנקראו אז ברומא השופטים הגדולים בשם סנאטארעס (Senatores) ופרושו זקנים, יסן שנכתרו לזה חקשים סכמים ויועצים אשר באו בימים, ומקום המשפט של הזקנים האלו נקרא סנאטוס (16)

עד ורא בתראה קרוב לפנינו, כלם השתלפו כרוב החכמות והאשונות בני
היותר אפשרי (וכפי גדולת האמה וכפי שפלותה, כן היו הלפדים האלו
אצלה, רמו בגדולתה, ונפלו ברדתה) ולא היה יכול אדם מעולם להגיע אל
אחת הכוזנות הגדולות ולהיות ממנהלי וראשי העדה, אם לא היה מקשט
במעלות האלו, מוסיף על מדותיו ההורחיות, הלא תראה משה ארון
הנביאים מבחר האנושי; קצרה דעתנו להעריך את שלמותו בחכמות וברוב
המדעים והלשונות אשר במו השתלם, כמפורסם ממנו, וכעדות כל חכמי לבב
מכל אמה ולשון, וכבר תזכרו מעט מ"ש עליו הרמב"ם ז"ל וחכמי האמות מגדל
ידעתו חכמת המבע וחכמת מה שאחר המבע, ורבותינו ז"ל מיחסים לו שירע
שבעים לשון, ושהעתיק התורה אליהם, עיין סוטה (פרק' משנה ה') והיה מדיני
גדול (Politiker) ומיחסים אליו רבים גם המצאת מלאכת הכתיבה, וכלי
נשק, וכדומה אשר מצא בשכלו הרב בחכמות ומדעים, גם מיחסים לו
המצאת מלאכת השיר ע"פ המדות, וכדומה לענינים כאלה שהיה אביהם,
אך מה אהלל ואספר! הן קצרה לשוני להגיד אחת מני אלפי רבבות, וכמו
שהיה ארון הנביאים ולא קם כמוהו, כמו שהעידה עליו התורה הקדושה,
כן היה שר החכמות והמדעים אין המורתי כמו שאמרו חז"ל עליו אב בתורה
אב בחכמה (עיין במורה פרק האחרון), וכן כתבו חכמי האמות עליו, וז"ל תחכם
שלעצער (A. L. Schlözer's W. G. T. I. s. 199) משה המיסר
ממלכת היהודים היה מחוקק, גבור מלחמה, סופר ד"ה (נסיכט סיני) מליץ
ומשורר

סנאטוס (Senatus) ר"ל מושב זקנים (והסנאטוס הזה חקן ראמולוס (Romulus)
המיסר מיר רומא, ולא נתכפל הסנאטוס הזה גם בימי מלך המלכים גם בימי שפיט היועלים
קאנסולס (Consules) אף בימי הקיסרים וכראשית יסודותו מ"ל ראמולוס היו בו מאה
איש, ואח"כ כאשר הרכיבו את גבול משלשם היו בו יותר ויותר עד שלש מאות איש) —
והיהודים שהיו אז בכית שני ח"י היונים והרומים שאלו הרכה שמות מהם, גם הסבו הרכה
שמות עבריים לשמות יוניים ורומיים, כנמצא מהם הרכה במשנה ובתלמוד, רק שנתנו להם
הכרות עבריות ותמונות עבריות כאשר לפנינו (משם סנאטוארעם) סנהדרים כיו"ד
מ"ם הרכיב או יו"ד נו"ן כדרך לשון התלמוד, ולד"ה הוא משם סינאל (Synod) שכלשן
יוני, ומשתמשים בו גם הרוסים כעת על מושב זקני הכהנים הנמצא בעיר מלובה פמפרסבורג,
המושלים על כל הכהנים והכמורים שבמדינה, ושניהם בלמי לודקים, והאמת שהוא מן
סנהדרין (Synedria) עבריות שפרשו ישיבה, וע"ה ישיבתם לדן, ועיין מוסף
פרוך. וכן התו"ס בריש מסכת סנהדרין שאמר שהיא לשון ארמית, וכן נמצא בתרגום ירושלמי
ותרגום כחוכים כי אלה השתמשו הרכה מאלד במלות יוניות ורומיות, כי המה נחשבו בימי
האחרונים, ולדעתי נחשבו בזמן רש"י קלת התרגומים האלו או קודם משם, והתרגום יונתן
פל חומש (המכונה כן בשמות) נראה לי שהוא נחשב אחר רש"י, וכל כך השכל יודע לדברי
כי אם יעייין בתרגום זה ומלא שהוא העתיק הרכה מפרשו רש"י, ולדוגמא ישיין הקורא בריש
פ' אמור וכיאר המקומות, והנני לדבר מזה ח"ה במקום אחר ואין פה מקומו.

ומשורר וקדם בזמן אף לאילי היותם , וזה הוא משה האיש אשר יקראו
אמלון (Plato) בשם (Nomodetes) (מדוקק או נותן תורה בלשון יון)
ועופאלעמוס (Eupolemus) יקרא אותו בשם (Protos Sofes) (ראש
החכמים או ראשון לחכמים בל"י) , ונומעניאוס (Numenius) בשם
(Sofotatos) (חכם החכמים) עיי"ש . וכן כל נביא או שופט , או כהן או
נשיא , איש לפי שכלו ולפי מדרגתו , ולפי זמנו , ולפי דורו ,
איה שלם בכל אלה , כשלמותו בעניני התורה והדינים כאשר אמר לדגל דור
אחר דור מראשי האמה ומגלותיה , ואראך את ידיעותיהם בעניני המושכלות
והלשונות :

פרק כג

ובראשונה הנני להראות לך בדרך כלל , מה המה המושכלות והלשונות
אשר היו הכרחיות לדעת , לאיש אשר הוקם על לרעות את
צאן קדשים עם הישראלי בהיותם על אדמתם , אשר בלעדיהן לא הניחוחו
לקחת שרבים המושל בידו , אף אם השתלם בתורה וביראה , ויתר המדות
וההכרחיות לדין ושופט , או נשיא או רב .

אמר בסנהדרין (י"ז ע"א) ובמנחות (ס"ה) אמר רבי יוחנן אין מושיבין
בסנהדרין אלא בעלי קומה וכו' . ויודעים בשבעים לשון *) וכן
כתב הרמב"ם ז"ל (ב"ב מהלכות סנהדרין הלכה א') וז"ל : אין מעמידין בסנהדרין
בין בגדולה בין בקמנה , אלא אנשים חכמים ונבונים מופלגים בחכמת התורה
בעלי דעה מרובה , יודעים קצת משאר חכמות , כגון רפואות וחשבון . **)
ותקופות ומזלות וכו' עיי"ש . וכבר נודע שעיר שהיו בה מאה ועשרים אנשים
היו מחויבים למנות בה סנהדרי קמנה , דפסקינן בת"ק , וכן פסק הרמב"ם
(שם פ"א הלכה ג') א"כ היו כלם צריכים ללמוד כדי שיהיו מומונים לעת הצורך
למנותם בסנהדרין , וכן כתב הבחרי (אמר שני סמן ס"ד) אמר החבר ,
והסנהדרין היו מצווים שלא תעלם מהם חכמה מהחכמות האמתיות (ר"ל כמו
חכמת המדות שאין בה כוב וחכמת הלוח הככבים וזולתם) והדמיוניות (כאחיות
עינים) וההסכמיות (כמו חכמת הדקדוק שבלשונות השונות המוסכמה ממניחי
הלשון

*) הרמב"ם (שם הלכה ו'א) הביא ויודעים כרוך לשונות , תחת ויודעים שנכפים
לשון , ולא יכשר בעיניו שידעו שנכפים לשון , אולי מפני שהוא דבר זר ורחוק שידע איש שנכפים
לשון כדעת הכ"מ שם , וראיתי מי שאמר שקראו שידעים הכל שנכפים לשון כיהר .

**) ואמרו בספרי הוא ברש"י (דברים ח' י"ג) הכו לכל אנשים חכמים וגו' חכמים
כסופים עכ"ל , ופי' כסופים בקיאים בענין החשבון , פיין ילקוט על פסוק זה , והבאור כלדו .

הלשון, עד שהכשפים *) והלשונות היו יודעין, ואיך ימצא הדיר שבעים וקנים חכמים אם לא תהיינה החכמות מתפשטות קיימות באמה, ובעת שימות וקן אחד יעמוד אחר תחתיו כמוהו, עכ"ל. דע שהיו אז בתי מדרש אשר בו למדו החכמות והלשונות, וצעירי ימים (אולי מבין חמש עשרה ומעלה) היו מבקרים את בתי המדרש אלו, אחר שידעו המקרא והמשנה, כי החכמות האלו בכלל התלמוד הן — כמו שבארנו לעיל — ומצינו בזמן סוף בית ראשון שהיו נמצאים צעירי ימים בין בני ישראל שהיו משבילים בכל חכמה, והיו להם עשר ידות במדעים.

*) וכן הוא בנמרץ (שם) והרמב"מ (שם הלכה א') ויודעים וכו' אלפגנינות ודרכי המעוננים והקוסמים והמכשפים והכלי ע"ז וכו' כדי שיהיו יודעים לדון אותם עכ"ל, וכל עניני הקוסמים והכשף כבר בארם הרמב"מ ז"ל (בהלכות עכו"ם וחקותיהם פ"א) וסיים שם (הלכה ט"ו) וז"ל, ודברים האלו כלן דברי שקר וכוזב הן, והם שהטעו בהן עובדי עכו"ם הקדמונים לגויי הארצות כדי שיהנו אחריהן, ואין ראוי לישראל שהם חכמים מחוכמים להמשך בהכלים אלו, ולא להפלות על לב שיש חושלת בהן, שנאמר כי לא נחש ביעקב ולא קסם בישראל, ונאמר כי הגויים אשר אתה יורש אותם אל מעוננים ואל קוסמים ישמשו ואחרי לא כן וגו', כל המחמין בדברים האלו וכיוצא בהן ומחשב בלבו שהן אמת ודבר חכמה אבל התורה אסרתן, אינו אלא מן הסכלים ומחשבי הדעת ובכלל הגשמים והקענים שאין דעתן שלמה, אבל בעלי החכמה ותמימי הדעת ידעו בראיות ברורות, שכל אלו הדברים שאסרה התורה אינם דברי חכמה, אלא תהו והכל שנמשכו בהן חסרי הדעת ונטשו כל דרכי האמת בגללן, ומפני זה אסרה תורה כשהזירה על כל אלו ההכלים, תמים תהיה עם ה' אליהך, עכ"ד, ובכלל אלו הם רוב בעלי השמות והקמיעות המתעשים את האנשים בכוחיהם, כאשר כבר העיר עליהם הרמב"ם ז"ל את חמתו וגלה קלוגם בספרו המורה (חלק ראשון) וז"ל (שם פ' ט"א) : ואין אללנו שם בלתי נגזר אלא זה (והוא הויה כ"ה במלואו) אשר הוא שם המפורש נגזר לא תחשוב זולת זה ולא יעלה במחשבתך שגטון כותבי הקמיעות, ומה שתשטמהו מהם או תתלוצצו בספריהם המשונים ומשמות חכמים לא יורו קל ענין בשום פנים, ויקראו אותן שמות, ויחשבו שהם צריכים קדושה וטהרה ושהם יעשו נפלאות, כל אלה הדברים לא יאות לאדם שלם לשמעם כ"ש שיאמינם ע"כ. ואמר החכם ר' משה הגרבוני מה שיראה לעם מפעלות הקמיעות והשמות אינו מכלל דברי הרב (הרמב"מ הנזכרים) כי הוא במקרה ומטועל הדמיון, ועיין מ"ש החכם רבי שם טוב (שם בפרושו לפרק ט"ב) על המעשה שהביא הגרבוני מאחד שהזכיר שם ונתן מרצע ביריכו עיי"ש) ולו ה' החכם גרבוני זה חי בימינו ה' רואה מעש' כאלה לאלפי' מבעלי המשחקים העושים לא לחזק דמיונם כמו שהשג הוא ז"ל, כ"א ע"י דברים טעניים, ומ"מ גם דעת החכם הגרבוני איננה זרה כי באמת כח הדמיון גדול מאד, כמו שהעיר בפרושו שם החכם בעל גבעת המורה עיי"ש) ועיין ספר המצות להרמב"מ ז"ל, ולמען הראות עד היכן הגיעה חכמת ההמון להאמין בדברים זרים המפליאים, ומתאמנים בכל התפעלותם לאמת אותם, אף אם הטעות מוחש וגלוי, הנני להשתקף פה דבר נפלא מה שהביא בפי' הנזכר החכם גרבוני (בשנוי לשון קצת כי לשון החכם הזה אינו קל להבין) וזה דבריו : בעת שקדו על למוד החכמות, כתב אחד מן החכמים הגדולים בדרך שחוק והחול קמיע אחת, כתב בתוכה הרכה דברי ללן והחוליס, ולא

במדינות ובממשלות , כמו שכתוב בדניאל חנניה מישאל ועזריה וחבריהם ,
 וזאת למדו בעודם על אדמתם (ונבוכדנצר לא צוה עליהם כיא ללמדם כתב ולשון
 כשדים כמו שנאמר (דניאל א' ג' ד') ויאמר המלך וגו' להביא מבני ישראל וגו'
 ילדים אשר אין בהם וגו' , ומשכילים בכל חכמה , וידעי דעת ומביני מדע וגו'
 וללמדם ספר ולשון כשדים , וכוונתו היתה רק שיעמדו לשרתו (בעבור כשרון
 חכמתם) בהיכלו או במדינתו , ובלמדם ספר ולשון כשדים למדו ג"כ חכמת
 הבלדדים , ואולי צוה עליהם ככה המלך (ודע שבעת הזאת הלכה חכמת
 הפילוסופיא (אתרי היות מקורה בישראל לבד ראשונה) ומצאה קן לה גם אצל
 שאר האמות, והמה הכשדיים , הפרסיים , והיוונים , שלמדו אותה מאת היהודים
 ראשונה , כמו שמעידים רבים מחכמי האמות בעצמם והביא היוסיפון לרומיים
 נגד אפיאן (Josephus Flav. cont. Ap. B. I. §. 22.) גם הנוצרי
 הקדמון הנודע אריגענעס האלכסנדרוני בספרו נגד צעלוס (Origenes
 gegen Celsus) בשם הסופר הקדמון הערמיפוס (Hermipp.) להחכם
 פיטאגאראס (Pithagoras) היוני העתיק לספריו הרבה מפילוסופיא היהודים
 עייש (ואולי לזה כן החכם הגדול ר' אליהו ד"מ בספרו בחינת הדת שבספר
 הזהר נמצאת הרבה מפילוסופיא של היוני פיטאגאראס וכן דעת חכמים וזולתו) ,
 ועיין הרמב"ם במורה (ח"א ט"ז) ובכוזרי והישראלי ויהר חכמים שהעתיקו
 לעיל , וכלם יעידון שהחכמות למדו המה מאתנו , ומהם ר"ל מהיוונים השתלה

תוך

ולא הגיד שפשה זאת בדרך שחוק , וע"פי מקרה קרה שנים המקשות לילד ולא הועילו למו כל
 הפוסלות שעשו הרופאים , בלקחם הקמיע זו היו יולדות , ויהי היום יפכו לפני החכם הנזכר גדולי
 המדינה היו בורגיס (Burgos) והיו מספרים מענין השמות שבקמיעות , ויהתל החכם כס
 לחזר חין כס מועיל כי שקר המה , והמאלות אנושיות לכד המה , ויביאו הגדולים ההם ראיות
 רבות לאמת השמות , והיותר גדולה היתה מה שנתאמת אללס מענין הקמיע שפשה הוא בשמנו ,
 אז לזה החכם להביא לפניו הקמיע והראה מה שכתב בה מדברי התולים ושחוק , ויתכוששו
 הגדולים האלו ולא נשארה מענה כפיהם , עכ"ד .

ועוד

להרמב"ם במורה (שם פרק ט"ז) וז"ל : וכאשר מצאו האנשים הרעים הפתאים אלו
 הדברים (ר"ל שם בן י"ב ושם בן מ"ב) התרחב להם הכוח והמאמר שיקבלו חיזה
 לחיות שירלו (מר"ם הפסוקים או מאמלע הפסוקים או מהקלה פיין המפרש רש"ס) ויאמרו שזה
 הוא פס ופשה ויפעל כשיכתב או כשיאמר על תואר כך , ואח"כ נכתבו הכוזבים ההם אשר בדאום
 הפתאים הראשונים , ונעתקו הספרים ההם לידי הקוזבים , רכי הלכ הסכלים אשר חין אללס
 מאזנים ידעו בהם האמת מן השקר , והסתירוס ונמצאו בעזבונוותם ונחשכ בהם שהם אמת ,
 וסוף דבר , פתי ואמין לכל דבר , עכ"ל , ואסיים פה בסיום דברי הרב ואומר כדבריו , וכבר
 יצאו מענינו אל הסיון בסקול שגפון יראה בסילו לכל מחתיל כפיון , אלא שהביא לזה הכרת
 והוא לתת טוב כעמי ולהוציא מלב פתחו כל דבר נפתל וכוז , ויקויים בנו מאמר המחוקק
 חלקי , ואמרו רק עם חכם ונבון הגוי הגדול הזה .

הדך גויי הערצות אחרים לאם לאם, וכאשר בואו האמות את מקדשנו וקנינו
בואו החכמות ג"כ וקראו אותן על שמם *).

ודע

(*) ואל יבהילוך דברי החכם וואלטערס (Voltaire) שבבב ח"ל: על טאלתם
לשר השאלו לך היתה חכונת הסילוסופיה וענינה אז אלל עם ישראל? ע"י תשובתי קרה
מחד: לא היתה כלל וכלל אללם, עכ"ל. אמת תשובתו קרה מאוד אך שקר היא, וכמו שהוכיח
על פניו מוצא הכומר הצרפתי הטבס גאנאטטע בספרו המתואר: קטותי וואלטערס (die
Jrrthümer d. H. v. Voltaire v. Nonnotte T. II. H. st. VII.)
בדברים יקרים ואמתים עי"ם, ודע שזה החכם וואלטערס כן דרכו מעולם להיות
הר גדול בעטרה דקה במקום שנוגע למקד דברי התלוצז כמפורסם, ורוב ראיותיו שהיודים
היו עם בזוי ושפל, הוא: שסופרי היסטוריה (Historie) היונים והרומאים הקדמונים,
לשר ממקורם יסאבו כל סופרי היסטוריה ומנו, מהם אינם מזכירים את עם היהודים כלל,
וקצת ממזכירים מקמינים מחד אומם, אבל באמת לו חכם ישיכי זאת, שלהיות היהודים מזה
עם גדול מכל העמים, ושיה וסא אין למו עמהם, כמזוה עליהם משי השם לכל יחמרכו כמו
ויאמרו ממעשיהם הבלי רגיים, כי רובן ככלם היו אז עובדי אלילים, ע"כ לא היתה לסופריהם
ידעיה אמתית מהכונה עם הישראלי, והסופרים המזכירים את עם ישראל מסופרי היונים
והרומאים הקדמונים כגון פלוטארך (Plutarch) טיואניאס (Pansanias) סטראבא
(Strabo) זיצרא (Cicero) טאציוס (Tacitus) פלארוס (Florus) וכדומה.
גראה בעליל לקורא בספריהם שמי השמועה כתבו ע"פי רוב, מה שנוגע לשם ישראל, דברים
בזיים ושקרים, ד"מ: פלוטארך כתב שהיהודים מכבדים ומקדישים את החזירים יפן שמהם
למנו עבודת אדמה, יום השבת וסג הסוכות יחוגו לליל באכוס (Bacchus), טאציוס בספרו
החמישי מהיסטוריה אחר: שהעברים נקראו יהודים ע"ס ההר המפורסם אידא (Jda) לשר
באי קרפסא (Kreta) וכמו מלך באקכורוס (Bocchoris) במגרים, כהיות מחלה לעת
באנשי מדינתו נגרשו אלם היהודים מארצו, כי כן יפן אותו הארזקעל (Orakel) בהאמתאיע
(Hammonie) גם אחר: שהיהודים מתפללים בבית מקדשם אל תבנית חמור, יפן
שבהיותם נבוכים במדבר ולא ידעו דרך נכונה, גם לאו למים כי לא מלאו, אז תמור אחד
הראה למו מעין מים והדרך הנכונה, וכאלה הרכה דברים היוים מהיהודים שחוק לקורא סג
יהי, ודע קורא נעים! שכל מקום שסופרי חול (פראפאניס) מתנגדים באיה ספור לסופרי
התורה, לא תאכס ולא תשמע להם כי אין אומן כס, כי סופרי תורתנו הקדושה לדיקים וצדקים
ומחוקקים שבשמים, מכל שיה סג ותפל, ומכל שגיה וכוז, כי אצט אלקים היא, לא כן
סופרי היונים והרומאים שכתבו לרוב מפי השמועה, והגדת ההמון המעורבת בהבלי שאל,
וכפרט סופרי היונים קדמונים בספריהם מזכרין ראשית ימות עולם, כלם מלאים בהבלי
והיות בדויות, וכל אדם יחזה בקראו כס, שרוב יסודות ספריהם אלה הגיעו למו מפי השמועה
מאבותיהם, ומה שמסרו למו כע"פ קדמוניהם, מסיפור הכריאם ומדורות קדס, המכול והפלגה
וכדומה הססופרים בתורה, אבל בארך הזמן עלו כמו קמשינים, גרשו והוסיפו בשמועות
מבהילות והבליים רבים עד ששתקעה האמת כס, כמפורסם מעינים לקורא כמו, וז"ל
אריסטוקלס: היונים כפרס לנו מעשי ימי קדס, ספריהם דומים ממש לספרי הילדים
פיין

פרק כה

דע קורא משכיל! שחכמת פילוסופיא היונית הנודעת עתה בכל ממלכות אייראפא ללשונותם בארצותם לגוייהם, מאת היהודים באה להם, והמה היו הנסבה שנתפשטה החכמה הזאת ונודעה שמה בין חבמיהם — וכן מה שהסיפו עליהם החכמים המאחרים מהערביים והיהודים חולתן.

דע שבימי הכלפים נתפשטה הפילוסופיא היונית אצל הערביים, והמה למדוה וקבלוה מאת היהודים כמו שהביא בברור החכם השר משאצקי בספרו הגל (צד 185. 184. 183) בשם סופרים קדמונים נאמנים, ואמר שהיהודים העתיקו להערביים את ספרי אריסטאטלס, ראשונה העתיקו מינוית לסוריא, ואח"ז מסוריא לערבי, ובזמן שאחריו העתיקו להם רוב ספרי חכמה מינוית לערבי, החכם הערבי חגיה בר יצחק (אולי הוא המחבר ספר מוסרי הפילוסופים הנעתק לעברי ע"י ר"י אחריו, או אולי הוא חנן בר יצחק שחבר ספר רפואה המובא בשפתי ישנים, ואמנם הראשון נכון יותר בעיני, כי נראה מספר מוסרי הפילוסופים שהיה בקי בלשונות שונות כי מהם לקם והעתיק לערבי) ואח"ז העתיקו חכמי ישראל את הספרים האלו מערבי לעברי, וחברו עליהם באורים ופרושים הרבה ומל"הק העתיקו היהודים אחד אחד התבורים האלו עם פרושי חכמינו, ובפרט פרושי החכם הגדול הרלב"ג. ול מלשון עברי ללשון לאטיין (ועד היום נמצאו ספרי אריסטאטלס בל"הק עם הפרושים של הרלב"ג בבתי עקד הספרים הגדולים, ופירושו של הרלב"ג בכתבת ידו ממש בקריסטיאניא (Christiania) אשר בגארווענען (Norwegen) בביבליאטיק של המלך) ומלשון לאטיין נעתקו אח"כ ספרי החכמות האלו לכל הלשונות אייראפא, והגיעו לידם כל הבאורים והפרושים היקרים של חכמי אמתנו וממקורם ישאבו עד הנה ממה שנוגע לחכמת פילוסופיא הקדומה — גם ספרי רפואה הרבה שנעתקו אז בימי הערביים מערבי לעברי, העתיקו אח"ז חכמי ישראל מעברי ללאטיין, מלבד מה שחברו היהודי בעצמם בלשונות לועזיות כנודע בדברי הימים, וכתב החכם הנוצרי הנזכר (שם צד קצ"ז) שספרי הרפואות של אבן סינא הנודע נעתקו מעברי ללאטיין, ור' אהרן בן יצחק מקארדאוא (Cordova) אשר בספרד באר אותם בפרושו, והחכם הזה חי במאה העשירית למנין הנוצרים עכ"ד, ובלעדי החכם הזה היו הרבה מעתיקי מהיהודים שהעתיקו ללאטיין

עין מיטאלאגיא הכללית להחכם טרעסאן (Всеобщая Мифология) הוצאתו (Сравнительная съ Исторією соч. Аввама Трессака Москва 1818 Часті I. стр. 37) וכבר הכה על קדקד סופרי היוונים נעבור כזכרם, הכה המשיח יוסטון בספרו לרומים בחלק המכונה נגד אפיאן שהזכרנו בשמי המכתובות כמה שיש בו די, וזמן מוסדות מורתנו הקדושה וספוריה והרים קרן חכמי ישראל, ונאזי לכל חכם ישראל ישיהיה הספר הזה תרות פל לוח לו, או לא יבוע כי ידבר את איניס בשער.

ללאמיין, והתפשטו החכמות באיראן, ובפרס החכם ר' קלונימוס בן ר' קלונימוס העתיק הרבה ספרים מערבי ללאמיין, וזה חי במאה ראשונה לאלף החמישי — חיל החכם ואבלער (Handbuch der Allgemeinen Geschichte der Literär. Cultur v. D. Lud. Wachler Marburg 1804. per V. p. 68.) היהודים נפלאות עשו בדבר הלמודים והחכמות, ובזמן ממשלת האבאסידען (Abbasiden) הסבו היהודים הרבה מאד אל החכבת המדעים שבבתי המדרש בבגדאד (Bagdad) קופא (Kufa) ואלכסנדריא (Alexandrien) עד שנת 1040 (למספרם) ואחיו הסתופפו בצל המלכים הבושיים (אוריסטן רענענטין) בארץ שפניא, והיו מלמדים שם ברכים את החכמות של הערביים עם מה שמצאו בעצמם בשכלם הרבה מהלמודים הפילוסופיא הרפואה וחכמות הלמודיות, והמה שהרחיבו החכמות האלו עיי העתקותיהם בעברי ועיי שלמדו בע"פ ברכים בכל ארצות המערב, אמת הדבר ואין להכחיש שבמאה היא (למספרם) היו על הרוב היהודים המלומדים הסגליים והשלמים בחכמות בתבלית היותר אפשרי בכל העולם וכו' עיי"ש, עוד שם (per VI. p. 90) חיל: היהודים באין הפוגות הלכו והסיפו לעשות למד שם ותפארת עיי חריצתם הרבה בחבור ספרים מהוללים ויקרים, וביחוד קנו למד שם עולם ודי שכר בעמלם, עיי שהרחיבו והגדילו במאות הראשונות לזמננו את חכמות הערביים הפילוסופיא הרפואה וחכמות הלמודית בעולם וכו', עיי"ש אך שהולך ומפליג מאד את חכמי ישראל וביחוד את עמק שכלם ולבותיהם התריפים.

פרק כה

עתה אשובה נא ואשלמה נדרי אשר פצו שפתי, לערוך לפניך קורא הנעים! על הסדר, מיחידי הסגולה ויקירי האמה, והגני קורא הדורות מראש, עד דור האחרון וזה אשר אנחנו בו, אנשים פרטיים הנודעים לאנשי קדש המפורסמים אשר נודעים לנו, אם מצד ספריהם אשר חברו המעידים על ידיעתם הרבה במושכלות ובלשונות, או מאשר יהללו אותם אחרים בספרי זכרניהם או בספרי התורניים, או הדתיים, וכדומה — יהיו מחברי ישראל או חכמי האמות וזלתנו — ואסדרם דור אחר דור כפי היותר אפשרי, ואביא את ראשית חכמי העם וגדולי הדור (מאשר יקראו לפני ראשונה) למען תדע ותבין שהחכמות לנו היו למורשה מדור דור, ובהם עסקו והגו כל איש גדול וקדוש. ונתחיל מן ראש היחס של מושלי האמה, ואבי כל אחו שבב המושל בישראל, המלך החסיד אשר הפליא לו אל עליון, ובחר בו לנחות צאן עמו, וישבע לו שמפרי במנו ישבו לכסא לו, הוא —

דוד בן ישי וכבר דברנו ממנו לעיל, איך הוא ובית דינו היו מגדולי התוכניים, נוסף על חכמתם וידיעתם בכל המושכלות, ולא נכפול דברינו, עיי"ש ובימיו היה —

אחיתופל

אחינופל ואסף הקרחי חכמים גדולים בכל המדעים וחכמת הפילוסופיא, והיוחסין כתב שמצא שהחכם הגדול מחכמי היונים מאקראמעס (Sokrates) (שהכיר את בודה) בחכמתו וקדש את שמו הגדול כמפורסם) למד מאחינופל ואסף הקרחי *) וכן כתב הרמ"א בספרו תורת העולה (חלק א' פ"א) .

שלמה בנו אבי החכמים היה נעלה מאד על כל חכמי בני קדם חכמי דורו בחכמות, ומעיד עליו הכתוב שאין כמוהו ולא היה, וכבר דברנו ממנו לעיל, ואין להלאות הקורא בכפל אמרים .

פרק בו

הנביאים הקדושים הראשונים (שקבלו מהשופטים והזקנים) והאחרונים ע"ה עד אנשי כנסת הגדולה (שקבלו מהם) כלם היו משוררים ומלצים נשגבים אין ערוך אליהם, והיו משכילים בכל חכמה ומדע, ובפרט בחכמת האלקות וחכמת הטבע, כי בלעדי החכמות ובלעדי השתלמות השכל באלו המדעים לא יוכל האדם לבוא למדרגת הנבואה, כמו שאמר הרמב"ם במורה (ח"ב פרק ל"ב ופרק ל"ה) שעל זה נאמר ונביא לבב חכמה, שאם לא יהיה חכם בחכמות לא יפול עליו שפע הנבואה, ועיין פרק ל"ז שם שהוכיח שהנביא לא ישיג שפע נבואתו אם לא ישתדל באין הפוגות להשיג סודות הטבע, וסבת הנבראים בכלל, וסתרי המציאות, וכאשר כבר בארנו לעיל מגדול ידיעת הנביאים בטבע, כאשר יעידו עליהם ספריהם עיי"ש . וראיתי לקדמונינו ז"ל שהביאו בשם ר' נתנאל אבן כספי בפרושו לכוזרי, שהפילוסוף הגדול אפלטון (Platon) היוני (המכונה בפי הקדמונים בשם אפלטון האלקי) התחבר עם ידמיהו הנביא ודבר עמו הרכה מחכמות שונות, והפליג את חכמתו מאד, והאברבנאל במפעלות אלקים (מאמר ח' פ"ז) אמר שהיה תלמיד ירמיה עיי"ש . ובבאורו לירמיה (א' ד' ה') .

(נלוות ככל)

דניאל חנניה מישאל ועזריה וחבריהם ודברנו מהם לעיל, ומגדול חכמתם בכל מדע

והשכל יעידו הכתובים במה שיש בו די, ובדור ראשון שאחריו היו

חגי זכריה מלאכי — חזים קדושים סוף הנביאים — וחבריהם מן הזקנים אנשי כנסת הגדולה היותר גדולים וחשובים שבהם, (כי בין הכל היו מאה ועשרים) כגון ודובבל מרדכי בלשן ונקרא

*) ולא ידעתי לכן חשכן הזמנים, כי נראה שסאקראטס היה מאוחר בזמן; לכן נראה לי ששמות שם ביחסין, וז"ל חכם יוני אחר במקום סאקראטס .

(17)

(ונקרא בן שידע ע' לשון ובייל זו בוז, ואמרו שפותח דברים ודורשן, וסבין אפילו לאלמים במחנה), (עין מנחת פרק רבי ישמעאל ס"ד ע"ב).

עזרא הבין הסופר וכדומה, וכלם היו חכמים גדולים בכל חכמה ובלשונות.

פרק כו

(נדור שני)

שמעון הצדיק משירי כנסת הגדולה ראשון לחכמי המשנה (והוא לדיק עדוא בן יהושע בן יהוצדק הכהן הגדול) היה חכם מופלג בכל החכמות והפילוסופיה, והפילוסוף הגדול אריסטאטלס היוני היה מפליג מאד את גדל חכמת הכהן הגדול הזה בכל בית הפילוסופיא, וקבל ממנו הרבה דברי חכמה, ואלכסנדר המוקדוני — הנקרא אלכסנדר הגדול — עשה לויקר וגדולה, וישראל בכוור גדול בעבור חכמתו הנשגבה אשר מצא בו בדברו אתו. והיוסיפון לדומיים בספרו נגד אפיאן הג' (במחברת ראשונה פרק כ"ב) הביא עדות ברורה שאריסטאטלס למד הרבה אצל יהודי אחד עי"ש, ומה יצא שרבים מעו בדברים אלו, וחשבו שאריסטאטלס היה יהודי, ועיין מ"ע לר' עזריה, והורת העולה שם.

פרק כח

(נדור שלישי) הוא דור של —

ר' אליעזר בן חרשים הכהן הגדול המפורסם בחסידותו ורוב עשרו ורוב חכמתו, והיתה אז חברת הגזירים המה החסידים הקדושים אשר נקראו אז בשם אסויי* (עמסער) והיו במספר כמו ר' אלפים איש, כלם היו נוסף על קדושתם חכמים מופלגים, ונבונים בחכמת המכע והפילוסופיא והיו משתדלים להוציא החכמות הפקעיות והפילוסופיות ולבררם מדברי תורתנו הקדושה, עיין יוחסין (דף ק"ה) ולבעל א"ב פ"ג דעה אחרת בזה, אולם דברי השערה ואצטנא לבד המה, ועיין ביוסיפון לדומיים (ממלחמות היהודים ספר שני פ"ח וזולתו במקומות רבים) כי משם נובעים דברי היוחסין, ועיין בספר פרעפאראצין לעאוועבוס הג'ל המסכימים לדברי היוחסין ג"כ.

יוסי

* אלי נקראו בן להיוחס כלם רופאים, ג'ל מלומדים בחכמה הרשאה כנודע מהם, כי אסיא כלשון ארמית רופא, כי היחס לשון סיהודים בימים ההם כדומים.

פרק כב

(נדור רביעי)

יוסי בן יעזר ויוסף בן יוחנן, משכילים בחכמות ובלשונות
ובעבורם ישבו כסאות למשפט
בראש הסנהדרין, ועליהם אמרו חז"ל משמתו במלו האשכולות * (ובדורם היה

אליעזר כהן גדול אחיו של שמעון הצדיק וע"ב זקנים, שהעתיקו
את התורה ליונית המלך תלמי, וכבר נודע רוב
חכמתם במושכלות, כנראה מאגרת הצחה המלאה לה חן והדרת יופי, ומלאה
חכמה ותבונה ודעת במעמי המצות, אשר שלח הכהן הגדול הזה למלך תלמי,
וכנראה מהתשובות הקצרות רבי האיכות בחכמה המדינית שהשיבו הזקנים ההם
על ע"ב השאלות ששאל מהם המלך, וז"ל החכם היוני אריסטואה
(Aristeus) לאחיו: הזקנים (לעתיקי התורה) אנשי מעלה חכמים מאד
מבני הנדיבים נכבדי ארץ אשר לא לבד ספרי היהודים היו באמנה אתם כי גם
למדי העיתים השתללו לדעת, עיי"ש.

פרק ל

(נדור חמישי)

יהושע בן פרחיה ונתאי הארכלי, חכמים גדולים במושכלות
ובלשונות והיו ראשי
הסנהדרין, ובימיהם היה הפילוסוף הגדול והמופלג בכל החכמה אריסטובולוס
היהודי (נדאה שהחכמים הגדולים שהיו מפורסמים מאד לנדל חכמתם אצל
האמות, והיו מכנים אותם בתאר היהודי נוסף על שמם, נשאר להם שם
זה גם בין היהודים, וכן: ומרדכי היהודי, פילון היהודי, יוסיפון היהודי) אשר
חבר הדבה ספרים בלשון יונית, ועדיין נמצא (לפי עדות בעל מאור עינים
ובעל

* פירש הרמב"ם (בפרוש המשניות שלהי סוטה) אדם שכולל מדות המעלות
והחכמות שיי"ש, וע"ל המליצה נקראו החכמים בתואר אשכולות, ע"ד הכתוב אין אשכול לאכול
(מיכה ד' א') ואמר בירושלמי (סס) ולא עמד אשכול עד שעתל ר' עקיבא שיי"ש, ופיין
חמורה (דף ט"ו), והרב בעל מוסף הערוך אמר שהוא לשון יגיי ופרשו בית הלמוד, וכן
הביא במדך אסקוליסטיכא מנדאשית דבה פ' ט"ד, ימל ר' יהושע בן חנניה שהוא
אסקוליסטיכא (Scholiast oder Ausleger) לאריסטאפי למקדן וסקוד בבית המדרש
בכ"ל, ושקט הוא כי בחולין (ז"ב) לא משמע בן, עיי"ש בד"ה לביעי רסמי אשכוליא, והוא
תרגום של אשכולות.

ובעל שה"ק) מספריו חבור אחד גדול כולל מאה פרקים בלשון יוון והוא פ"י על התורה, בביבליאטיק אשר בעיר פוירינצה, ואומרים שחברו לכבוד ממאלמעאוס פילאדלפוס (Ptolomäus Philadelphus) הוא תלמי מלך מצרים. ואולם מותר ספריו לא נשאר כ"א מאמרים קטנים מפוזרים בין ספרי מחברים אחרים שהעתיקו מספריו בימים ההם.

פרק לא

(כדור ששי)

שמעון בן שמחיה ויהודא בן טבאי חכמים מופלגים בכל החכמות והלשונות והיו ראשי הסנהדרין

(כדור שזיעי)

שמעיה ואבמיליון גרי הצדק, והיו חכמים גדולים, וראשי הסנהדרין

(כדור שמיני)

הלל ושמאי ומנחם, חכמים גדולים וראשי הסנהדרין היו, וזה הנשיא הלל היה ראש משפחת הגשיאים, וכבר נודע שאמרו עליו שלא הניח חכמה ולשון שבעולם שלא למד והשתלם בהם, עיין לעיל מזה, וזה מנחם אמרו עליו שהיה כמו נביא, והיה ג"כ חכם ומלומד בתכסיסי מלחמה (עיין תניגה ט"ז ב'), ובימיהם היה הפילוסוף הגדול —

ידידיה האלכסנדרוני הנקרא בין היונים פילון היהודי, ועיין מה שכתבנו לעיל ממנו בפ"ה משער השני.

פרק לב

(כדור פשיעי)

רבי יוחנן בן זכאי הכהן ונשיא ישראל בסנהדרין, היה חכם גדול בחכמות כהלל רבו, וגם עליו אמרו חז"ל (סנה כ"ה ע"א) שלא הניח מקרא ומשנה ותלמוד הלכות וכו' תקופות וגמראות וכו' שיחת מ"ה ש"ש ושיחת דקלים *) משלי כובסין ומשלי שועלים וכו'.

כמו הדבר על השנים ודבר על הכהמה והשוק, הכל כנוי לחקירה ודרישה בעכפיות עיין לעיל והרבה ע"ד זה משתמש המקרא, השמים מספרים כבוד אל, יוס ליום יציע לאמר, אל כהמות וגו' עוף השמים ויגד לך, שירך לארץ וכו' וכן תראה.

וכי מעשה מרכבה וכו' ובעבור זה אמרו עליו משמת במלה וזו החכמה, ואמר עליו שלא שח שיחה במלה מימיו *) ובעבור חכמתו הגדולה היה אהוב ומכובד אצל אספסיאנוס קיסר (וועספאזיאן) ויפקידוהו לראש ושר על יבנה ביתר ואשא וכל בנותיהם, ויצא למימיו בנו לכבדו ולנשאו מאד בעבור חכמתו הרבה, והרבה מוכות הסב לישראל בחכמתו, עיין יוסיפון לעברים (פרק צ"ז) ובפרק הנזקין. ובימיו היה החכם הגדול הנדע במעלותיו הרמות, ובידיעותיו הנכבדות, בלשונות ובמושכלות וחכמת המדינות וכיוצא, הוא:

יוסף הנקרא יוסיפון הכהן המשיח, וכבר דברנו ממנו לעיל שער השני פרק ה' עיי"ש, גם היה בימים ההם החסיד האלקי:

רבי תנינא בן דוסא והיה חכם גדול במושכלות ודופא (ידד) אמונה הובא בש"הק), ובימיהם היה:

רבי גמליאל הזקן חכם גדול בתכונה כמבואר לעיל (והיה הוא ובני ביתו מקורבים למלכות כדאיתא בפ' מרובה)

ושמואל הקטן (בערך שמואל הנביא נקרא כן) חכם גדול בתכונה הוא שאמר עליו רבי גמליאל ראיות כל השנים להתעבר על ידך (מתרחין י"א ע"א) וכשמת אמרו עליו הי חסיד הי עניו תלמידו של הלל (שם) ובימיהם היה גם רבי צדוק (אביו של ר' אלעזר) חכם במושכלות ובלשונות, והיה מבקר את חכמי יון בעריהם, וקבל חכמה מהם, והוא שאמר חז"ל (במסכת נדה כ"ב ע"ב) אמר רבי אלעזר ברבי צדוק שני מעשים העלה אבא ממבוען (היא מהעבען (Theben) עיר החכמה שהיתה בירת המחוז בעאציא (Boeotia) בארץ יון) ליבנה, עיי"ש.

ואז בימים ההם נפלה עמדת ראשנו, נחרב ארמון הקדש בית תפארתנו בעוננו ובעון אבותינו, ובני ציון היקרים המסלאים הלכו בגולה לפני דוחף, וחכמי התורה והמנהדרין הלכו שבי לפני צר, וכל בתי מדרש התורה והחכמה נגרעו ביום הועם הזה, ונהרסו כל כנסיות ובהי ועד החכמה, ולא השיבו עריצי גוים האכזרים את ידם מבלע גם את ספריהם היקרים הרבים, אשר נאצרו מאת בעלי אספות חכמי ישראל וחכמי זולתם מדורות קדם, ולא נשאר כ"א מעט מן המעט מן החכמות, מה שהיו חקקים ורשומים בזכרון החכמים המעטים שנשארו בערי שונאיהם, ומן אז חללה החכמה להיות חולכת ומתפשטת בכלל האמה הישראלית כבימי קדם, אולם נשארה רק אצל יחירי הסגולה המעטים, אשר התעסקו בה בהשתדלות וחריצות רבה. —

*) גם מכלן רחיה נחת, שלמוד הלשונות והחכמות כגלל למורי החוריה ואינה שיחה בעלה.

פרק ל

ומעתה נתחיל להזכיר את יחידה הסגולה שהיה אחר התרגום.
מכל דור ודור, מי שיוזמן לנו, וכפי שנמצא
מהם בספרים, וכפי שנראה מחבוריהם שחברו בעצמן.

(נדור ראשון אחר הסדר)

רבי אלעזר הגדול בן הורקנס, חכם מופלג בחכמת התכונה
וזולתה, ומעיד עליו ספרו

הנקרא על שמו פרקי ר' אלעזר — כמובא לעיל ממנו — ואז היה ג"כ.

רבי גמליאל (השני הנשיא*) והיה חכם בחכמת ההגדרה כמבואר בערוכין
(פ"ג ע"ב) הנא שפירת היה לרבי גמליאל וכו'.

ורבי יהושע עיין לעיל, המכונה הנדל בבית הקיסר (חלק ג' ע"ב) ועליו
אמרה בהו אי חכמה מפוארה וכו', (תענית ז' ע"א):

ורבי אלעזר בן עזריה הכהן נשיא ישראל (והוא בעל המאמר
הקצר (אבות פ"ג משנה י"ז) אם

אין דעת אין בינה וכו', שפרשו עמוק מזה על ההגיון והפילוסופיה, כנראה
מפרש הרמב"ם ז"ל בפרשו למשנה זו, ובפרש לפרשו להפילוסוף בעל גבעת
המורה שכתב בלשון אשכנז, הנדפס במכתב החדשיו (שניקס פריקט) בברלין;
זנעתק ממנו ל"הק והובא במאסף תקמ"ט בחדש טבת, חכמי העמים ראו
וזיתמוהו על עסק החקירה העצומה הכלולה במלות מועצות וקצרות אלה;
וגדולה מזו שכל דברי התפלספותו מסבימים עם פילוסופיא של גדולי זמננו;
עיי"ש דוק בדברי המפרש ותמצא נועם לנפשך, כלם היו חכמים גדולים
בלשונות ובחכמות הרמות, ומהם היו ראשי המנהיגין והיה להם פילוסוף אחד
גברי חבד, והיו חולכים לבקרו והשתעשעו איתו בעניני החכמות כמבואר לקמן.

(*) זה הוא ר' גמליאל המכונה כדומה מלך ומזכירו החכם הגדול ביהודה בספר
המכונה: חיבור דת חז"ל וחיבור דת דר' יריסן גלובסנמגנעלשטן לזכר ביהודה רעל, ויזן. 1815.
ח"ל: לזכר חקי הרומיים היו ראשי חכ"ד והנשיאים מורי דבר שבישראל מכובדים ומנושאים
חלד, והגיעו לכל מדרגות היקר ותארי הכבוד, היותר גדולים ומכובדים אז כדומה כמו שגמל
כתוב על ספר המשפטים להקיסר הרומי תהאדאזיוס (Codex Theodosianus) ח'י
גמליאל הנשיא (פטריוק) הגיע אל ראש טבחה שם היקר ותאמר המעלה הגדולה והמכובדת
שהיה אז כדומה הנקראת בשם (Præfectura honoraria),

פרק לד

(נדור שני)

רבי עקיבא

הגדול שבחכמים (שכל תורה שבע"פ מידו היתה לנו) היה יודע לשונות רבות (כמובא בגמרא וברשי דמנהדרין פרק קמא י"ז ע"ב) נאסף על חכמתו הנשגבה בכל המושכלות והמדעים, וכמפורסם מכניסתו ויצירתו בשלום בן החכמה ופרדס החקירה, וכבר נודע שמיחסים אליו ספר יצירה (*) הוא הספר העמוק בחקירה, המורה על שלימות מחברו ורוחב לבבו, ותכלל בספר הזה דרגה מהחכמות הרמות, כי הוא מדבר באחרות הבורא

(*) ואם יש מי שמיחסהו לאברהם אבינו? (כאשר באמת יורה עליו כונת הספר הזה וענינו, שנראה בעליל, שהוא מוכיח מומי דעת קדמוני חכמי הכשדיים, ומנעל דעותיהם הרעות המפורסמות בספרי גדולי תנ"ל, ובפרט בספר המורה שהשתדל להשחית פה היסוד דעותיהם הנפסדות, עיי"ש, ונפרוש מלאמי בשם רבי בעדיה גאון בספר אבן העזר וסופים שחברו ז"ל, שמוכיר משלל כחות קדומות של חכמי הכשדיים שהיו בימי אלע"ה שהיו חולקין עליו, וכנגדם חבר אלע"ה הספר הזה, עכ"ד, ועיין בפרוש החכם מהרי"א קרקאש (ח"א פ' ס"ג) שא"ל חבר ספרים במליאת השם והדוש העולם עפ"י מופתים, ע"כ) ככל זאת אינו מחננד לדברי פי שמיחסהו לר"ע ג"כ ושניהם אחת; כי כל מעיין וך השכל יחזה נחזור זה זקנה וצמרות, וזקנה: מפאת תוכן ענינו וצמרות: מפאת חומר המלות והלשון הנכתב בו - ראשונה כובאו בו פסוקים מתנ"ך שנכתבו כשה מלות שנה אחריו, כמו "רם ונשא" "שוק פד" "רצח וזכו", "במראה הבוקר", "גם את זה לעומת זה עשה אלוקים" ופעמים בלשון "שאלמה" "שכן באלמה" "שאלמה מלאכיו רוחות משרתיו אל ליהט" גם נמצאים בו מלמרים ולשונות מהמשנה והתלמוד, "כף זכות וכף חובה" מלאכי השרת שמות הכובדי לכת "שצ"ם דצב"ל וסמות המולות השנים עשר, גם מלות ארמיות כמו "השון", "על בודיו", "מלהרבה" גם שמות העלזים ניסן אייר וכו' (עיין ירושלמי ר"ה פ"א הלכה ב') והמגז-תעלים ארמיות המונחלים במשנה ובתלמוד, ימשיכה, וקבעם בשמות "החור" "חוזרת חלילה", "המש" "ביד" גם שמות עבריות כגם לשון חכמים כמו "עכדות", "רשיה" ונמצא בו גם שמות פרסיות ורומיות, מהם הנמצאים בתלמוד, "אלכסון", "איר" וכן לדעתי שם "פירד" או "פירד" מלשון רומי הוא ספר (Sphere) שפרשו עגול או כדור, וידוע בחכמת הקבלה שהספירות העשר נקראו ג"כ שם "עגולים" ומקשים זה אל זה, והחזק הוא העגול העליון העקיף הספירות שאחריו, ועיין בעץ חיים (שער העגולים והישר) וזכר בו "לכחות" וידוע מאתם ז"ל שגם היתה הראשונה נקראה להשם כלחות (כרכות לא פ"ב) וכדומה לאלה — מכל אלה מוכח שהיה הספר מסודר בע"פ מאן חכם לאן חכם מאת אלע"ה שחקנו אולם לא חזרו בספר, וכשכח ר"ע והיה חכם גדול במושכלות חזר בספר וקראו משנה וחלקו לברייתות, וחזרו בלשון ההוג והמוכן בימים אלה בלשון המשנה והברייתות, והוסיף בו מעט והרחיבהו כפי שחייבהו הענין, ולזה נקרא ג"כ על שמו, ומלאמי אח"כ סעד לדברי כפסק של הגאון מהרי"ל דלפאס לספר הזה נדפס בהקדמתו, שאמר מי הקד לר"ע לכתוב ספר יצירה וקראו משנה שהיתה שמה נפיהו בקבלה, עכ"ד.

הבורא יתעלה, והרחקת השתוף והגשמה לעצם כבודו הנעלה ומסדותיו המושכלות העצמיים והפעוליות אשר יסופר בהן הבורא ית"ש, מחדש העולם מהמקריים והשנויים המתהווים בו, מגרמיים העליונים ושכליים הנפרדים נקיי החומר, מקשור עולם האצילות עם עולם העשיה והתדבקות הרחצי בגופני, והשתלשלות הכחות זה בזה, ואיבות הלוך העלה עם העלול והסבות הרבות במסובביהם, ומדבר ג"כ מחכמת המולות ואצטגנינות, ממוג הגוף וכחותיו (*). מחכמת הנפש וכחותיה, מחכמת המבע ואיברי אדם והגתוח, ממדת הארץ, ומגבולי ארבע פנות תבל, וגבולי אלכסניה, מארבע היסודות, מן עתי היום והלילה, מארבע עתות השנה, מחכמת הלשון, החשבון והגרסה ומעמאניק (Mechanik) הנקראת חכמת המשקולת וחכמת המוזיק וכדומה, ואל תביט אל מראהו כי מעט הוא בכמותו, אולם רב מאד באיכותו, ולזה כון החבר באמרו: הוא עמוק ופרשו ארוך, כי הרבה חכמות נכללו בו עם קטנותו —

גם שא נא עיניך וראה (אבות פ' ג' משנה ט"ו) מאמרו של החכם ר' עקיבא האלקי הזה, הכל צפוי והרשות נתונה ובטוב העולם נדון ע"כ, ואם מעט המה המלים בכמותם, הלא תדע כי כמה עקרי תורה ועניני חכמה מהבחירה והידיעה (**). נכללים בהם, כמו שהאריכו לבאר דבריו הרמב"ם והגללים אליו מגדולי החכמים, ולגודל תשוקתו למושכלות ארח לחברה עם חכם אחד מחכמי העמים, ששנינו בהלכות ד"א (פרק ג') מעשה בר' זקנים שהלכו למלכות הפנימית, והיה לחם פילוסוף אחד חבר שם, ואלו הם ר' גמליאל ור'

(*) ומעשה נחכם אחד סוקראט (Sokrat) שמו (אינו החכם היוני הנודע כי זה מאוחר בזמן היה) שהיה מהיר בספר יצירה היה עד שהבחין ממוג האדם ובגורתו אם הוא לדיק או רשע וכל תכונותיו, והיה שם כעירו לדיק אחד מפורסם ואמר עליו החכם הזה שהוא רוצה ורופה זונות, וכאשר היה זה לשאל כעני העם השיב הלדיק ואמר חכם גדול הוא סוקראט ומכין, כי מנעורי מתגברות עלי תאוותי למדות רעות אלה לולי התאמלתי בכל כחותי לנחם פעם בפעם (ואת כלתי וזה כי גם חכמי זמננו אמרו שלפי מוצ האדם תמשכנה מדותיו, יש לדיק כעצמו ויש רשע, אבל האדם ביכולתו להרגיל א"ע ללחוס נגדם ולהתגבר עליהם אם לשוב אם לרע) כן הוצא בפרוש לספר יצירה פ"ב המכונה לרבינו סעדיה גאון, ומפיד ע"ז כי בימיו היה החכם סוקראט הזה, וכמדומה לי שרם"ג לא חבר בעלמו הפרוש הזה, רק חכם אחר מאוחר בזמן, אבל פ"ס פרוש הגאון שהגיע לידיו בהרחבת דברים ובהוספות, ושללתי זאת יטן שמוכיר שם הכן עורא שחי במאה התשיעית לאלף התמישי פיין לקמן, גם מכיא את הר"ם שהיה מאוחר גם מהכן עורא שנים הרבה, והגאון ר"ם היה ד' אלפים ת"ר פיין לקמן בשמו (וקרוב למעט זה נמלא בתשכ"ך חלק ראשון פ' פ"ב שאמר שרבינו יעקב נדד רש"י היה נמלא בימי כן עורא פיי"ט) גם מכיא לרוב בפרשו, וזה לשון לעז והגאון חי במצרים ולשנו הייתה ערב, ומלאתי און לו כאשר התבוננתי אח"י בפרשו מלאתי שמכיא כמעט בכל שורה ה"פ ד"ר"ס ר"ל פרוש רבינו סעדיה •

(**) היה הגזרה והבחירה הנזכרת כחוזר, והוא ההכלל והלדק שמוכיר החס"ל •

ר' יהושע (פ"ח) ר' יהושע הוא ר' יהושע בן חנניה (הנזכר לעיל) וראי בן עזריה.
ור' עקיבא, ואמר לו ר' לר"ג רבי רצונך שנקבל מניפולטציות חברנו וכו' ציי"ש.

ר' חנינא בן תרדיון היה חכם מופלג בלשנות (כנראה בפ"ג דפסחדין)
וחכם במשכלות, ובעבור זה מנהו הרומיים
לנגיד ומצוה עליהם זמן ששה חדשים כמובא במספר היכלות, וכבר נודע (עכ"ז)
הפך דעת המדחנים לעיל פרק י"ח שער זה) חסידותו וקדושתו שקדש שם שמים
במסירת נפשו לשרפה, וכמפורסם בפיוטים הנאמרים ביום כפורים והשעה באב
ממיתה עשרה הרוגי מלכות (*). וברורו של ר' עקיבא היו.

ר' אלעזר חסמא ור' יוחנן בן גודגדא הלוי, שניהם
היו חכמים גדולים
מופליגים בחכמה והנדרסה במבואר לעיל, ור' אלעזר חסמא הזה אמר המאמר
הנמצא באבות (פ"ג משנה י"ח) קנים ופתחי נדה הן הן גופי הלכות הקופות
ונמטראות פרפראות לחכמה (**). ולמי יאות יותר מאמר כזה אם לא לאיש כמותו
אשר

(*) רבים מגדולי תורתנו החליטו בראיות שאין עליהם סתירה, שלא נהרגו כל
החכמים חסמא הנזכרים בפיוטים אלה, רק דפ"ג ור"ע ור' יהודה בן כבא ור' חנינא זה, נס
הארכה הקדושים האלה לא בזמן אחד ולא במקום זכמשה אחד נהרגו, והשאר הנזכרים
בפיוטים המה ממייסדי השיר. — ואנכי אמנם לא בחלי להכריע בין הסיוענים האלו ובין רבותינו
החכמים האכזשיים הדבר, אלא זאת אגיד שאלחשי שדברי הזהר מסכימים להסיוענים הנזכרים,
ור"ל (כפרשת בראשית פסוק ותוסף ללדת את אחיו את הכל) ויוסף קבל פונשו באלף עשרה
האני מלכות דהו עתידין למיפק מניה יד שכטים ובגין דא הו עשרה הרוגי מלכות וכו', מיי"ש.

(**) קנין ופתחי נדה הן גופי הלכות, ר"ל הלכות בפני עצמן (כמו נפשו יבא) ולא
תלמד מכל אחת כ"א הלכה זו, מכילי היותה הקדמה ללמוד אחר או להלכה אחרת, אבל לא בין
הם התקופות (הלך הככים והמולות) וגמטראות (הוא הנדסה הנקראת גמטריה)
שידיעתם היא פרפראות (ר"ל כעגול הסובב את המרכז) לחכמה, שכלאמעותם גניס לכל
החכמות, והרכה מאמרים, כש"ס וסלכות רכות, בנויות על הקדמות הגמטמטריות והתקופות,
כמו שחזק לעיל בשם רבינו בחיי ומחברים זולתו מיי"ש, ואפשר ירמוז לחכמת חלוקת שאלו
הקדמות לה, כמו שחזקנו לעיל באריות בשם הרמב"ם (מורה נ"ח פ"ט ל"ד) ובאור תלמוד
פרפראות וגמטראות טיין מוסף הפרוך בשני שרשים אלו — ולפיה נראה שצריך לנקדט כזה:
גִּימְטְרִיאוֹת פֶּרְפְּרִיאוֹת מִן גִּמְטְרִיָּה (Geometrie) פֶּרְפְּרִיָּה
(Peripherie), והחכם זולנער (Sulzer) אחר שהראה לדעת מעלות הגמטמטריות
בידיעתה הפרטית, הוסיף להראות מעלת חכמה זו וגודל תועלתה לשאר החכמות ג"ל, ואמר
שכמובן זה לא קבל החכם פלאטו (Platon) היוני שום תלמיד ללמודי העלוקסופיה, רק מי
שכבר היה בקי בטיב חכמת הגמטמטריות, טיין בספרו Sulzer's Kurzer Begriff aller
aller Wissenschaften u. andern Theile d. Gelehrt. u. s. w.

וכן

(18)

אשר השתלם בחלומות מאד, כדאמרי בחזיונות (י"ד ע"א) (ע"ן לעיל בשער הזה פרק י"ב) ומצאנו שר' אלעזר חסמא הזה חבר ספר החשבונות, ע"ן שפיר ישינום •

פרק לה

(נדון שלישי)

ר מאיר נר צדק תלמיד ר' עקיבא, היה חכם מופלג במושכלות ולא היה בדורו. נפוצו כדאמרי בערוצין (י"ז ע"ב) והיה משיכל במשלי חכמה ומוסר, ואמרו עליו (פנהרץ ל"ח ע"ב) שהיה יודע שלש מאות משלי שועלים (הם משלי עזאפוס לדיק. Aesopus), וזה שאמרו עליו (מנח מ"ב ע"א) משמת במלו מושלי משלים • ובדורו היה —

ר שמעון בן יוחאי, חכם גדול במכועות ואלקות, וקראוהו חכמי דורו עסקן בדברים לגדול התעסקותו בחכמת חמבע, על מה שכתבו ממנו, וע"ן ג"ב בסוף התורה שאלה שנית ס"ח בהערה, מה שהעתקנו מספר אנבת בקורת, והרב הגאון מהר"ם אלאשקר בהשגחתו על ספר האמונות לתלמיד רש"י אמר, רש"י מבטא (בזהר) דברי ספר הזנוך כלו פילוסופיא קדומה ע"י"ש, ודע קורא נעים! שחנך זה שמביא דהוראת את ספרו, הוא הפילוסוף הקדמון שהיה במצרים הנודע בשם מריסמעניסמא (Trismegistus) (הוא מרקוריוס Merkur) ע"ן מפעלות אלקים להושר דון יצחק אברבנאל (מאמר ח' ס"ז) ופותרון שם זה הוא שלש פעמים גדול; יצן היה למצרים פילוסוף גדול ובגלל זה כהן גדול ובגלל זה מלך גדול, והוא כתב שני ספרים (למצרים) בלשון מצרי וליונים בלשון יון) האחד נקרא פעמנדר (Pömander) המדבר מחכמת השם ויכלתו, והשני אסקליפאו (Asklepio) המדבר על הוציא האלקי, והחכם ר"ע מאדומים הבטיח להעתיקם לל"ק, ונראת שלא נחקימה הבטחתו, כל אדע הסבה — וזה מריסמעניסמא נקרא ג"כ הרמס (Hermes) בלשון רמי כנודע, תראה שעליו כן הרמבים ז"ל באגרתו הנחמדה אל החכם המעתיק ר' שמאל אבן תבון שאמר: וספרי הרמס וכו'. כל אלה הם פילוסופיא קדומה אין ראוי לאבד הזמן ולהעבירו בהם ע"י"ש, ודבריו מסכימים לדברי מהר"ם אלאשקר שזכרנו — זכנו החכם הגדול בכל החכמות —

ר'

(Moskwa 1781. §. 111.) וכן הכיח הרכ החכם השלם מה' וואלף היידענהיים • או י"ל גופי הלכות כפשוטו והיה כמו גופי תורה (ע"ן חגיגה פ"א משנה ח' וע"ן בתו"ש שם פ"ב משנה א') והוא כמו שכתב הרמב"ם ז"ל במורה (ח"ג פ' כ"ח) וז"ל: ואמנם שאר הדעות וכו' אשר הם החכמות העיוניות כלם וכו' לא נזתה התורה עליהם כפרוש כמו שז"ל על הראשונות, אבל לזה עליהם ככלל וכו' ע"י"ש, וע"ן באפודי ושם פ"ב •

ר' אליעזר בר' ריש המדע למלין ומשורר ומשכיל בחכמת הספסא וחלצה (הנקדא רעמאריק Rhetorik) ינחמו שאמרו בפסיקתא כד דמך ר'א בר'ש קרא עליו דרזו מכל אבסתר הפל' וזמא תנא קדובן (עיינ' רעגני) (עיינ' לעיל סוף פ"ה משער השני תפודש לקדנ) ודשן ופיימן ע"כ *

פרק לו

(נדוכ בייעי)

ר' יהודא הנשיא הנקרא רבינו הקדוש, היה תבם גדול מאד בלשונות ובחכמות רבות, ואעתיק לך הנה דברי הרב השר דין יצחק אברבנאל בהקדמתו לספר נחלת אבות מל: : ר' יהודא הנשיא היה מוכתר בכל הבתרים ושלם בכל הסעלות, יחיד בדורו ואחד בוסנו ממשפחת בית

(*) וזמא עמו קתא שזא הוא הקלירי הסיסין, והלמח שהקלירי היה מאוחר מאד (פיין מבוא הדכר' וואלף היידענהיים במחזורים של) אף זומן אמוראים והגאונים (ללא כדעת הגאון מהרש"א מרגליות בהשאלותיו על דברי ר' וואלף הנ"ל) זאת עתיין בלשונותם כשחיות של יוצר ומדקדק בדבריו השמע ממנו שהקלירי היה בזמן הר"י בן גיאת או קודם משע; ועוד נראה לי שאם הקלירי הזה הוא התנא המוכר מדוע לא נחרו בקיטיו הספרדים (בספרם שבתם נראה פקדו ותקנות או לכל שאר ארצות) והתחילו עד שם הר"י הלוי וד"ש בן גבירול ואכן פורא והדומה להם (עיינ' לקמן) וחקנו להם כנודע. נראה מזה ג"כ שהקלירי היה בזמן הר"ש בן גבירול (וקולו בזמן הר"י בן גיאת הנ"ל) וכאשר שלשו מספרד שנתחברו למו פיוטים מגדוליהם, אז חבר הקלירי שהיה דר בארץ ישראל בקרית ספר ג"כ פיוטים קתא, ור' בנימין שחבר מחזור אשכנזי (עיינ' סה"ק) אסף וקבץ גם מהקלירי לשבט נודעם לו, גם שווי הארזים שפיוטיו (וייטמן) עדום כדורה שהמה מחברו בזמן מאוחר מאד, והראשונים ממסורתי עכרים שכתבו בשווי החרוזים, היו מסורתי ספרד במאה השביעית לאלף התמישי ולפניהם לא חמלא, ושווי החרוזים למדו היהודים אלה שגרו בממלכות הכלסין מאח מסורתיים הערביים, והמה היו אבות המלאכה הזאת, ולפניהם היו שירי כל האמות כלא שווי החרוז כמו שירי לה"ק בגרסה בתנ"ך, ומה שמלא לפעמים בתנ"ך אחיה שווי חרוז הוא עפ"י מקרה, כגון ללא חושפתם בענלתי לא מלאחם חידתי (שופטים י"ד י"ט) וכדומה. ומה שהביא בעל מ"ע סוף ספרו משר אמניה שהיה נחקק על מצבתו, שאל קינה, בקול מרה, לשד גדול לקחו הלא (והסגנר היה) אמניה. הוא ג"כ עפ"י מקרה, ומה שאמרו בפסיקתא רכסי (הוכח בילקוט שמעוני שיר השירים) לאו לחיך בתולים במורה שכתב ושכפ"ס, נוארך בחרוזים אלו הסיינים? אין הכוונה על שווי החרוזים, אבל על חרוזים פשוטים, (ושם פיוטים פה נראה שהוא ע"ס וזריך להיות פיוטים) זומן שהתחילו הסרביים לחבר שיריהם בחרוז ו"ל שהיה זמן מה לפני מחמד נביאם, ומחמד בעלמו חבר את ספרו סקארטן בחרוזים, וחמלא שיר כלשון ערבי שנתחבר זה יותר מאלף שנה ומאתיים, מאח יאודי וזמא שמואל בן עזרא (שיר גבורת הערביים קדבותם וכו') שהיה בחרוז ותנאנו בקרעטטאמאסיה

בית דור ודור וזה עשירי משהלך, היה בעל מעלה ובכבוד, וגברה יכלתו בבית
אמנותיו פיוס (Antoninus Pius) היה חכם בתורה שבוע"פ ובתורה שבכתב
וכלל בכל החכמות, היה בעל לשון צח פאר * ולימיו היו צאדים חכמים
גדולים, תליננס (Galenus) בימיו פרש את פרקי אבוקראט (Hippocrates)
(הוא היפאקראטוס הרופא) שכבר היה בימי אחשורוש ואסתר וחבר ספרים
רבים ברפואה, ובכל החכמות ההם נשתלם רבינו הקדוש ע"כ, ועוד לו להרב
הגל בספר הגל (פרק ב' משנה א'), חיל: רבינו הקדוש לא נשתלם בלבד
בתורה האלהית בכתב ובע"פ, אבל גם לא הניח חכמה יונית ומצרית
ובלדית שלא ידעה ע"כ הרב. ובדורו היה:

ר' שמעון בן חלפתא חוקר ודורש בחכמת חפצו ובפלאי היצירה,
ותולדות המינים, ונקרא עבוד זה עסקן
ברברים כמובא לעיל שער הזה פרק ח', עירש.

פרק לו

ועתה נחיל בע"ה מהאמוראים ורבנן סבוראי

שנאמרו, עד חנאנים שכלם היו שלמים בכל החכמות והלשונות.

שמואל ירחינאה, היה חכם גדול בחכמת יונית ובכל החכמות,
והיה רופא של רבינו הקדוש ואחד לחברה עם
החוכן הגדול מחכמי העמים אבילוט, עיין לעיל (בשער הזה פרק י"ב).
רבי

קרפפמאטסיס הערבית להחכם מיכאליס (J. D. Michaelis Arabische Gram. nebst Arab. Chrestomathie. s. 83.) והחכם בעל סה"ק (בשם
יהושע ועמנו) מייחס לאמפיוני (Ampion) (שהיה כימי יאיר השופט) מלאכת חכור השירים
סם בית וסוגר — ואכני לא ידעתי אכן דבריו, כי זה אמפיון ידענו ממנו שהוא הראשון
מהיונים שהיה אמן בצרכי הניגון (טקניקסטור) והוא שלמד את הלודים (דיח ויריש)
המוזיקא, ומעולם לא שמענו עליו שחבר שירים וכלמה שמסליבים המשוררים ממנו הוא רק
מהשגת נגינתו ככלי שיר הלייטר (Leier) בלחמם: אכני השדה אחד לאחד נגשו ויהיו
לחל וחומה, פראים כמדבר, גם פני יער, גם לורים וגחלים ר"ו אחרי קול מיתריו וכו', וכל
זה להפליג את מלאכתו בעון הכלי שיר. והסכה שהגיעה את הערבים ראשונה: לחבר שיריהם
בשווי החקרים (רייטון). הוא לדעתי ימן שלשן קזאת בעלמה מסוגלת לזה מחד, כעבור
אותיות הכנעיים הרבים הנמלאים בה (יותר מלשון העברית) עד שכתפט בדבור הפזעזע ופלו
במקרה לרוב שוויי החקרים העוברים בעבור אותיות הכנעיים הרבים.

* עיין הרמב"ם בהקדמתו לסדר דרעים, ועיין לעיל בהתרחם שאלה השנית מגדול
האכנת נוחה המליצה בכל לשון ולשון, ונראה שהיתה לו ג"כ קבולה קבעית למשל חללים,
כאשר

רבי אבדו היה חכם גדול במושכלות, ועל זאת אהוב מאד למלכות, באופן שהיו משתחווים לחכמתו, ועיין ירושלמי פאה (פ"א) וחלמד תורה וכו' שהיה מלמד גם את בנותיו חכמות.

רבי תנינא בר חמא ראש הישיבה נכד ר' תנינא הגדול וחבר לבניו של רבינו הקדוש (ובע"ז י"ד ע"ב) אמרו עליו שנבנם פעם בפעם עם רבינו הקדוש לאנמונינוס) וכשמת מלא את סקומו, יען היה חכם מופלג בכל המושכלות והלשונות (והיה לו ממי להתלמד) גם היה רומא גדול, עיין חולין (י' ע"ב).

רב יוחנן ורב אמי ורב אמי כלם חכמים גדולים בפרדס, וזה רב אמי חוקר גדול במכעיות ונקרא ג"כ עסקן כמבאר לעיל (בשער הזה פרק ח' עיי"ש) • ובימיהם היה —

ר' אלעזר בן פדת הכהן (האמורא) והיה חכם גדול בתכונה ובמבצע, ולזה קראוהו מריה דארעא דישראל, ולגדול חכמתו במושכלות בקשו ממנו ר' יוחנן ורב אמי ללמד גם את חכמת מה שאחר המבצע, כדאינא בפרק אין דורשין (י"ג ע"א).

רב אדא בר אבהה היה חכם גדול במושכלות, ובפרט בחכמת התכונה כנ"ל (בשער הזה פרק י"ב) עיי"ש •

הלל הנשיא (סוף הגממכים) בן בנו של ר' גמליאל בנו של ר' יהודה הנשיא, היה חכם גדול מאד בכל המושכלות, ובפרט בתכונה, והוא שהקנו לנו ע"ד רב אדא הנזכר חשבון העבור, ועליו סומכין כל הגולה ממזרח שמש עד מבואה, עד אשר יבוא משיח ה' נואל צדק במהרה, (עיין לעיל מזה (שם), כי שם הרחבנו הדברים ממנו) •

רב אשי הוא החכם הגדול מכל אנשי דורו, ואמרו עליו שלא נמצא כמותו מדרך רבינו הקדוש תורה וגדולה וחכמה במקום אחד, והוא שהתחיל לכתוב בספר פירשי המשנה המפוזרות, שהיו מימות רבינו הקדוש מגדולי האמוראים, והיה לו יד ג"כ בכל החכמות הרמות ובכל מדע והשכל, ולבו היה רחב כפתחו של אולם, כי לקבץ ולחבר יחד חבר גדול ורחב כזה, צריך דעת רחבה ועמוקה מני ים, וצריך לדעת ידיעות הרבה מכל החכמות והמדעים, כי להיות החבור הזה כולל כל הדינים וההלכות באסור והתר ובחיוב ופסור, עוד נמצא בו אנג אורחא דברים רבים מפזרים אחת הנה ואחת הנה מכל החכמות הרמות, כמו שמבאר הכחרי באריכות (כמאמר רביע) המובא לעיל, וכל אדם יחזה בו מחכמת הלשון וההגיון, מחכמת החשבון ההנדרסה ותכונה

באשר העיד ע"ז משלו הנפלא הנזכר והסופא שאמר לאנמונינוס, חכמי העמים ראוהו וחמדוהו עלי העתיקוהו לשונותם, ומאס חזרוהו בעיר ומדוים, עיין בפסרי החכם געללערס (Gellert's Sämt. Schriften Wien 1782. T. I. B. I. s. 35.) •

התכונת והמבנה המבני והמבנה הרפואה *) והמבנה האלקותי והמבנה המוסמך
המדות והכוחות, וכאלה רבות, בכלם היה בלתי ספק והכנס הזה שלם מאד מאד,
כי בלעדיו לא היה יכול להגיע אל סמרת הפיו בחבור הזה, לעשותו שלם
כאשר הוא לפנינו היום, ואומרים עליו שחבר עוד ספרים בענינים אחרים, גם
נראה מחבורו זה שהיה מופלג גדול בצחות הלשון ותכנת ההגיון באשר נבחר,
ולא חבר את ספרי התלמוד בלשון, כי בלשון הנהוג אז והמשובר במדינתו
במוריא, למען יבינו הקטנים עם הגדולים, כמ"ש הרמב"ם בהקדמתו לספר חיד,
היה נודע בזה מנהג הגדולים שלפניו, כי כן נהג ג"כ ר' יוחנן שחבר התלמוד
ירושלמי לשון המובנת בימיו לבני ארצו, וכן מצינו בדורות הרבה שאחריו
בשלש מאות שנה, שכתב רב שמואל גב"ב בלשון התלמוד, וכן
בנראה בתשובתו שכתב המובאה ביוחסין, וגם ידוע כל משכיל שכתב התלמוד
בלשון הזאת עפ"י הצחות היותר אפשרי, ושצריך לזה ידיעה רבה בתכנת
הלשון ודרכי ההגיון גם אומנות גדולה מאד, ואם חכנו לא יבין ולא יפעם
בה פעם צחות רב כבצחות לשון עברי, או לשונות אחרות הנהוגות במדינות אלו
אשר הדגלנו בהן ולמדנו? אין להפליא ע"ז; לפי שאין אנחנו מדברים
וכותבין בה, ויתפלא כל מבין איך הספיקו לי כל המלות שהיה צריך לכלל
דבריו

*) ואם הרפואות הנמלכות כחלמוד לא יאמנו ע"כ נסמך עתה? אין להפליא ע"כ, וכן
שבעי בני אדם וסכני העשבים ישנו ממדינה למדינה וזמן לזמן, ואיכנה ח"כ יוכלו להפליא
סמי רפואה הנסועים על אדמת ככל לאנשי מדינתנו הם גם לאנשי ככל בעלמם לא יועילו, כי
בבר נשחקה טבעם באורח זמן כזה, ועיין ספר הנלחין (סמן ש"ס), ועיין תוספות כמועד קטן
סוף פרק קמא בד"ה כוורא.

**) ידוע שרש שרירא היה ראש ישיבה בפרו שביר ויהא פיר סמכה לכל וכמחזו סה
הנקרא עתה איראק אראבי (Yrak Arabi) מדברים רק החושבים בלשון ערבי לשון
השלטת ככל המדינות סביבותיה, ואלו האזרחים הכשדים היו מדברים בלשון ארמית (בלשון
התלמוד בבלי) הבלולה במלות פרסיות יוניות ורומיות (כי טודע שבימי כרש לכדו הפרסים
והיתה ח"י עד שכבשה היונים מידם כימי אלכסנדר, עד שעלו עליהם הרומיים ויכבשה, עד
שנאו הכליסים הערביים ולקחו מהם, ומה נעשה לשון האזרחים הנ"ל לשון כלולה מלשונות
העמים אשר משלו בה) ואלו את כל הכתובים אשר הכר הגאון הזה חנרם בלשון ערבי להיותו
חסך שיתפשטו ספריו בכל הגולה אשר כמעט הכול היה אז ח"י הערביים, שהתפשטה ממלכת
הכליסים במזרח ובמערב, עיין לקמן בשם רב שמואל הלוי הנגיד, והעיר לי און יד ידי הכ
מהרש"ל נ"י בלשון ארמית לא נדכרת עוד כפי שיש אדם וגם לשון סוריא לא נשארה עוד כ"כ
בשלה כפינו על נהר פרת בעדות חכם אחד זרפתי, עכ"ל, הגל מלחמתי להכנס סאכרי
(Fabri) בכה בשאחט אנדעס (Ostindien) ימלאו ס"ח כנסיות (קריסטליטן)
הנקראים סאחט קריסטן או (Nestorianer) שמתחילים עוד היום בלשון ארמית
(ז"ל פאדראסטר סוריאט) עיין געאגראפיע לזאכס סאכרי (D. Johann Er. Fabri's
Kurzer Abriss der Geographie Halle und Berlin 1817. s. 187.)

דבריו, ואין מצא שמות רבים מלאכותיות לכל מובן וענין, שמות קצרים מאד הכוללים מובנים רחבים — ואחריו קם :

מרימר ובנו של רב אשי הנזכר והוא מר בר רב אשי, וחבריהם (שהמה סוף האמוראים שסיימו וגמרו את התלמוד שהתחיל רב אשי, כי לא הספיק לסיימו כי לקח אותו אלהים) היו ג' חכמים גדולים בכל סדר והשכל, כי בלעדיהם לא היה אפשר להם לאתו בדבר נזול כזה במצוא לעיל, ואחריהם התחילו :

רבנן סבוראי (הם לא הוסיפו ולא גרעו בתלמוד ומיט נמצא שם מדבריהם, ומעת היה משך זמנים כערך ארבעים שנה, ורעים היו הימים האלו לישראל גתמעתה הקבלה, וכל למודם היה רק עפי סברא ואומדנא ובעבור זה נקרא לדיק סבוראי) ואחריהם הגאונים, ועתה נערכה כמה מהגאונים שהיו מקשטים בלשונות ובחכמות נוסף על קדושתם ותורחם :

פרק לח

רב בסתנאי * גאון (נצר מופלג מורע דוד בן ישי) הנשיא וראש הגולה בבבל, היה חכם גדול במשכלות, המלך פרס גדלוהו לרוב חכמתו, וינשאהו על כל השרים והסגנים אשר במדינת מלכותו.

(* הוא שמו הפרטי וגזר משם בסתן שמתוולדו בלשון סורית גן או פרס, וכן הוא בלישנא דתלמודא כדאיחא בפרק כמה מדליקין הוה ליה כוסחא, וכפך שזש ססן ההוא כוסחא ועיין ר"ש שם, ולי נראה שיש לו החלמות מה ללשון סורי ביתן וכדמפרש רש"י (אסתר א' ה') ביתן : נקום באילנות פי"ט, ואקרא בן פ"ט המאמר המוכח בספר מעשה ירושלמי פי"ט, כי באמת יש לכל שם פרסי פתרון וכונה, והאמת שהיהודים שדכרו תמיד בלשון האמה המושלת עליהם (כמבואר לעיל ועיין הפדה שלאחריה) נהגו לקרוא גם את בניהם בשמות הלועזיות כשמות העם אשר גרו ביניהם, ד"מ בהיותם ת"י היונים בניה שני מזינו כמה שמות היהודים בשמות היונים, כגון : אנמינגוס, אלכסנדר, אריסטובולים, טרפון, סומכוס, ורחב שמור האמוראים שמות ארמיות הנה מבידמי, ריחומי, כי כבכל היו ושם נולדו, או פרסיות כגון : רב אשי רב איקא, וכן סעדיה, מיימון, שמות פרסיים הנה כי גרו ת"י הערביים, וכן הגרים מהיהודים בפרס אשכנז ואיסלח, כגון : ריאון (רבינו יצחק רב"ו של רבינו גרשון מה"צ) לייב פרידיל, בענדימ וכדומה, ובפרס הכנויים והחוכים, כגון : אבן עזרא, אבן שועיב, אברבנאל, אלבו, כולם כנתי שרש וממרד ואימלית המם ויש להם באור בלשונם האלו, ועיין מה שכתבנו לעיל על הדורש שדרש על המדרש מלח סנו את למות ושם, פי"ט .

מלכותו, ויפקידוהו לשר נגיד על צהכי מלכותו, ולהעמיד שופטים כרצונו במדינתו, ולנהל ראשי הישיבות של עם ישראל, ואח"כ כאשר נצחו הישמעאלים את הפרסיים היה הנאון הזה מכובד ומנושא מאד אצל מלך ישמעאל הנקרא עלי (הוא חתן מאהאמעד מלכם ונביאם) ולרוב אחבתו כי מצא חן בעיניו, נתן לו את בת מלך פרס לאשה אחד שנתגיירה — עיין בספר מעשה ירושלמי, וכן הביא החכם שלעזר (A. L. Schölzer's Welt-geschichte u. s. w. 2ter Theil Göttingen 1789. s. 328.) ושם המלך הזה יעצדערשערד (Jezdedscherd III.) ושם בתו דארא (Dara) ע"ש ובימים האלו התחילו היהודים בכל המדינות הרבות אשר נתפשטו הישמעאלים בקורת ובמערב, לדבר בלשון ערבי ולחבר בהאזת חבוריהם: *

רב שמואל בר מרי נאון ראש ישיבה בפומבדיתא, היה חכם מופלג בלשונות ובחכמת הפילוסופיא, ועליו העיד רב האי גאון ויל שהיה מעמיק מאד בחכמות ובספרי היונים (עיין בעי פ' אין דורשין במאמר ד' נכנסו לפרדם).

רב עוקבא מורע דוד מלך ישראל שנהג שררות בבבל, היה חכם גדול ומשורר נפלא מאד, ולבבד המלך בבבל חבר שנה רצופה יום ביום שירים חדשים, ויומרים לפני המלך בע"פ יום ביום, וסופרי המלך כתבום על לחות ובעבור זה גדלו המלך מאד וינשאהו, עיין פדר הדורות.

רב סעדיה גאון ראש ישיבה בסוריא, היה חכם גדול בפילוסופיא, וכנראה מספרו האמונות והדעות (חברו בשנת ד"א תרל"ג אברבנאל במפעלות מאמר ז' פ"ג) ויותר חבוריו עיין לעיל, ועיין בחינת זאת נסיון לחכמה מה שהביא מגדל הספספותו — ופימיו היה חכם גדול בתורה ובכל חנושכלות:

ר' יצחק בר שלמה הישראלי (ואינו הישראלי בעל יסוד עולם שזה היה תלמיד הרא"ש בזמן רב אחריו עיין לקמן) ויען שראיתי לבעל שה"ק וסדר הדורות וליתר מחברים, שלא היו יודעים בברור חיי החכם הזה וזמנו כי"א שמו לבד, ורבים החליפוהו בבעל יסוד עולם הנזכר, לכן אמרתי לכתוב פה חיי האיש הזה בקצרה מאד כפי שנמצא ממנו בספרי וזכרוניהם, והרצת לדעת ידיעה רחבה וארוכה מחיי זה האיש המעולה יראה בספר יקדיה הנכתב בלא (J. Heinemann's Jedidja Eine Religiöse u. pädago. Z. S. 2ten J. g. 3tes Heft.) כי משם נלקחו רוב הדברים האלו בקצרה: החכם הזה יבונה לפעמים אצל

(*) נוסף לזה שהיתה לשון פרסי לשון דתכה וזהה מאד, השתדלו בה קדמוניו חכמי סמדתאחמי ספרד לשחלם בה להיותם לשון האמה הסולעת עליהם כמבואר לפיל בלחכות.

אלו חכמי הערבית נחשבו אצלנו **איראק**, החכם הזה נחשב למשורר
 (בצדק שנת ד'אלפים ת"ר) ושם במצרים התחיל ללמוד חכמת הרפואה
 (ומעידים עליו שהיה חכם נורא בחוכה וכאשר מעידים על חכמו שהיה
 על קסבה מכות עיני יסוד עולם לרבי יצחק הישראלי מאפי תלמידים יחיד)
 ולמען השתלם בחכמה זו שם פניו ללכת עיר קאירא (Kairo) (בירת
 מחוז ואסמאני (Wostani) הנקרא מצרים האמנעית) משם עשה אצל החכם
 ר' יצחק בן ר' עמרם (אולי הוא הנאון רב עמרם בן גוסמני היה) ואחר שנתפחם
 מאד לרוחב חכמתו בחכמת הפילוסופיא והרפואה, שלח אחריו המלך אימאם
 מאהדי המושל בכל ארץ אפריקא, ויקחהו לביתו להיות רופאו, גם במירות
 מלכים אחרים גדולים היה גדול שמעו (ותחמאת שנה ומת בלי אשה ובלי בנים,
 וכאשר שאלוהו מדוע לא לקח אשה להוליד בנים, השיב שהספרים שחבר המה
 בניו) וחרב הקבה קפרים בלשון ערבי. מן המפורסמים המה: ספר פרדס
 האו ג'ה הפילוסופיא י"ב חלקים או שערים, חבור כלל ענינים קצרים בלמודי
 האלקות (Theologie) ומבוא לחכמת הגיון וקפתח לרפואה, ומדבר על
 הרפק, ועל הצרי (טהעריק) ודרוש גדול על הפילוסופיא, ובברו עקר הספרים
 אשר בפארו (Paris) ליידיען (Leyden) רומא (Rom) נמצאו כמה
 העתקות בלשון עברי בתיבת יד מספר חכמים הזה: ספר המסעדים:
 ספר מראות הששת: ומפר על יסודות (מלבד פתשונא על מסכת מגוב ב"ב)
 וכבר נעתקו ספרו בלאטיין וצרפת ולשונוה וולחן, ועד היום הזה גדול שמו
 ומהלל בין חכמי הרפואה, והרבה מהחכמים בספרו רפואה שאבו ממעט
 ספרו, והולכים בעקבותיו, את כי רחוקים ממנו זמן רב והלמודים נשתנו מאד
 כמבואר לעיל, ובתשנכת הרשבי"א באנהב בהתנצלות להבררשי מיחס לו ג"כ
 מרש על ספר יצירה ומפארו מאד עייש.

ובספר קאנווערואציאנא לעקסיקאן הנזכר לעיל ערך (Arabische
 Litteratur und Sprache) מחשב בין המחברים היותר נפלאים ונגהרים
 בחכמת הרפואה שחברו הערביים את ר' יצחק בן שלמה (Jahak ben
 Saleimon) וכן מזכיר החכם וואכלער הנ"ל (per. V. p. 66.) את שם
 החכם הזה, ואמר עליו שחבר ספרים ברפואה וחי בזמן אחד עם אבן סינא
 (זהו מת בשנת 1036 לספירה) ואולי עליו כונן אף שאינם מזכירים שהיה עברי
 עייש, וכן הביאו ממש החכם אייכנארין (J. G. Eichhor. Ges. d.
 Litt. B. I. s. 642.)

הרב דון יחיאן יעיש משועי יהודא מובע המשרה, היה חכם
 גדול במושכלות, ולרוב חכמתו שסו
 המלך מפורטינאל אדון לביתו ומושל במדינתו, רק הכסא גדול ממנו, ומצבות
 גדולות עשה המלך בגללו ליהודים עיין שהיק (בזמן ממשלת הערביים בספרד
 היו הרבה יהודים חכמים נבחרים מהכליפים לשרים ומושלים במדינה עיין
 תולדות החכם מיימן (Sal. Maimon's Lebensgeschichte T. II. s. 5.) ומימי היה

רב האי גאון (אחרון הטענים) בן רב ששירא גאון והיה חכם גדול במשכלות (עין ס' פס' יצירה לתר"ד כשהו בורחיל) ופייסן

(עין פס' הפסדים) ובגדאד מספרו הקבן סופר העובל — וביסאי היה

רב יוסף ב"ר יצחק שטאנש חכם גדול במשכלות ובלישונות, (עין לעיל) והיה משורר גדול,

(עין תלפזני שש' שלישי ושמונה עשר) שאמר עליו ח"ל: ושירי הגאון רב יוסף בן שטאנש בעינים ויקרים, והוא הראשון אשר חבר בספרד מעמד ליום הבפורים.

פרק לט

ערתה נחלל מסדר הרכנות (שהחילו קריב לשנת ד' אלפים ת"ת)

ונסדר דור אחר דור * עד הדור הזה שלמינו, למה תגדולי הדברים הקדושים

ומגדולי הזמן (כפי שזדמן לנו) שכלם השתלמו נוסף על קדושתם ופול תורתם

נס כלמודי שאר החלמות והלשונות.

(במהלך ראשונה ברכנום)

רב שמואל הלוי הנגיד בן יוסף הדת' בן גיקמליה מוקחל קארדאווא (Cordova) בעל מבווא

התלמוד (הנרמס בש"ס כבלי) ועוד חבורים רבים (עין סוף סכ"ל ימי לרש"ס)

היה חכם גדול בכל המושכלות ובלישונות, ולזה שסרו חבורם סלך שלשתים

בגראנאדא (Granada) ** לסופר ויועץ, ואדוני נעשה שר צבא הסלך,

* (אף שמערת כונתו בקבוצת חלל' אש' לסגולה רק אחת היא, ואף להרבות שלימות

החכמים בכל מקומות שכתורה ובחכמה כמו שכתבנו; מ"מ השתדלנו גם כזה לכתוב סדר הרכבים

ב"כ בדורות ואח"כ בסדר היותר אחתי, וכל הקודם מהם לתח' לו קדימה במקום ומלך, כמו

שנקטנו עד היום עם חכמי הדורות הקדמים) ופלקטנו ג' ספר' הרכבים על דגרות, בהמשכ' כל

דור מזה שנה (עין אכן עורר בראשית ס"ו פ"ו). ואם בבר' האמלנו החכמים הסופרים סדרי

קדויות וד"ס לביית ישראל (כיסוד טולם, יחסן, ושה"ק, ו"ג, ודבר' הדומים פהגליון מהר"י

אלי"ר דמינסק) לסדרם ואח"כ מ"מ לא השלימו את הענין על ג' השלימות, וכל מציין וך

השכל יראה אם ידקדק היסב אחריהם שהקדימו לפעמים את המאוחר וכן להפך, ואף שגם

אמלנו לא השלמנו את הדבר עד חזמו (בפרט שלא נאכרש כ"א חמשת מהמסס. מהחכמים שכלל

הד"ר) בכל זאת היסללי בחקן הסדר חמס ועמלנו כמורת רב לדקדק אחר כל אש' ואש' ומנו

האחתי, וחמסנו כמסדריהם אשר חז' מ"י חמלעות אחריות עד שגמלנו על בוריס, גם

הננו לפעמים אלל כמה חכמים וכן היוחס, שהיה נולס לגמרי ההספדים הנזכרים בחי'ה

מלח' ויו

** (אף חמסו ידוע כמסדר המדינה, והיתה לו ח"י הערכים שגם 717 להספדים

והשלטתו על ארצו ושמועו הלך במסדר, ופאפיקא, וארץ מצער, ומצור, וארץ ישראל, וארצות המערב, ולהחזותו שר צבא הנגיד הדדל עיב כטוה בשם הנגיד (ופי) נגיד בלשון ערבי מנצח (ויגר) — ובנו :

ר' יוסף הלוי הנגיד היה חכם גדול בפילוסופיא וביונית, ובמות אפיו מלא את מקומו, ועמד על כנו בנגידות אצל המלך, ולא חסרו לו כל היקר והגדולה מאביו, ומאצות רחוקות בארצות לבנות גדולתו ולשמועו חכמותיו וחזקתו (עין קבלת הראשון ויחזק), חזק הנגיד ר' שמסאל הנת גיב משורר גדול (עין החכמות שם) :

ר' שלמה בן יהודה בן גבירול — היה פילוסוף ומשורר גדול, ומשורר ביונית ובנראה מספריו :

רבי יצחק בן גיא היה חכם גדול בפילוסופיא וביונית ומשורר נפלא, וחבר הרבה ספרים בחכמות ופיוטים (הרכה *) עיין מצרף לחכמה, ומה שהביא שם בשם החכם המליץ ר' ידעיה מאגרת ההתנלות, עיי"ש :

רבי יצחק בר ברוך מקארדאווא בעל ספר קופת הרוכלין (אבי אמו של הראב"ד הראשון) היה חכם נפלא בכל החכמות וביונית, ושמועו הלך בכל הארצות והיה שר אצל מלך יסמעאל הנקרא אל מאחמער, והמלך למד אצלו חכמת הכוכבים — ובנו :

רבי ברוך תלמיד ראלפסי, היה חכם גדול בחכמות וביונית, וחזקתו תלמידים הרבה בתורה ובחכמה, ומהם היה הראב"ד הראשון בן אחותו (עין קבלת הראב"ד) וזה הריי בר ברוך היה גם בן משורר גדול (עין החכמות שם) :

ר' נתן בעל הערוך ראש הישיבה ברומי, חכם גדול בלשונות ובחכמות (עין בסדר הדורות מה שהביא בשם ספר האמונות)

עד אשר פלס ספרדיגאנדס (Ferdinande) מלך אראגאליה (Aragonien) אשר בספרד בשנת 1492 להטאס ולפד גראנאדא (Granada) מלס, ותשוכנה הערים האלה להטאס ובראגאליה :

(*) וראיתי ממנו שיר אחד יפה ונעים על פורים שחבר בנחות לשון הארמיות המתחיל **יום פוריא יומא דגן** (וארכי החכם השלם ר' נחח דוראן נכד החשב"ן חזר עליו ברוש הוכח בסוף תפארת ישראל להחכם השלם הרב ר' שלמה דובנן בר גמח הג"ל) ובארצות המערב אנשים יוחו לסג קריתת המגילה בכת"בם, גם מוזמרים יוחו בנסודות פורים, ולחוג הוא כשירה נעימה מהרוב ארץ נאות על פורים, עם פי' אבא מורי, שמכיו בעל שפתי יסנים שמעל צכילאטיקס אוקספורט, והרב ר"ד אבנדרהס (בסדר שחרית של חול ביוזב) כתב שר' נאות הוא חזר ג"כ קרובות לימים טובים בקרובות של ר"ה הקליר עיי"ש :

האומנות) ובידיעתו וההבנה בלשון ונגי ורומי, הניח השמנו זקל בתבניותיו
ללכת דרך מלחה בלשונות ורגע בתלמודים ומדרשות

ר' משה אבן עזרא חכם גדול בפילוסופיא וביוגית ומשורר נפלא
(עין סוף הקבלה לגראביז) והוא עשה סדר ליום
הכפורים, עין החכמוני שם שכי' עליו חיל: מליו מכלי פו יקרים—ושלשת אחיו:

ר' יצחק ור' יוסף ור' זרחיה כלם חכמים ושלמים בחכמות
ומשכילי: בכל מדע (עיי' עולם שם)

ר' יצחק ור' אשר האיר עיני הגולה בפרושי הנאמרים, וזה מופלג בלשונות
רבות, והיה חכם במושכלות, כנראה מפרושי להנגיד והשנים
המפורשות, והיה רופא גדול וחבר ספר ברפואה (עין שם), ובעל שפתי ישנים
ראא את הספר הזה כתיבת יד — זבנו הרב:

ר' אברהם חכם מופלג ומהגדס גדול ועשה פה על אקלים
ותלמידו (של רש"י) וזהו ר' אברהם

ר' שמחה מעיר וויטרי, חכם גדול בחכמת הכוכבים, וחבר מחזור
וויטרי מחכמה זו (עין אלה מחזיק שרש קעז)

ר' אברהם בר רבי חייא הלוי הספרדי, היה חכם גדול ואוכן
מופלג (בגסר מעיד אליו ספרותורת

האור) וחבר ספרים הרבה (עין יסוד עולם שם), והנני להעתיק פה מה שכתב חכם
אחד זמננו בספרו שכי' בלשון אשכנזי וזו: *Vorlesungen über die neuere Geschichte der Juden v. Salomon Löwisohn B. I. s. 100.*

Wiën 1836 ח"ל, בערך המאה האחת עשרה לאין הנוצרים: הספיק ר'

אברהם בר רבי חייא בספר, את חכמת אלגברה (Vide Moreri, (Algebra)

Article Abrahm Ben Chija) ובעבור זה—יחשבוהו וזכרם קאדאן

(Jordan de Subtilitate lib 16) בין השנים עשר חכמים הנרשמים

(מחזיקי נאמט קאמט) שהיו בעולם, הרב הנהיג תלמיד ר' משה הרשן,

ונוסף על חבוריו הרבים שחבר, ומה שחבר בלמודייה (Mathematik) ובמה

שאר המבע (Metaphysik) אשר הרוב מהם נמצאים בבית עקר הספרים

וואטיקא (Vaticanische Bibliothek) אשר ברומא, וכבית עקר

הספרים הנקרא (Medicäische Bibliothek) אשר בפלורנץ

(Florenz) כתב עוד דרוש (מייטן טרופקסט) על המוזיקא, גם חבר ספר

מוסרי הנקרא בשם הגיון הנפש העצובה, בדפקה בדלת התשובה,

עוד כתב שם מהר"ש הנ"ל (צד 101) וזל: גם היה שם מפורסם מאד ונכבד

ר' יעקב בן ר' יצחק אלקענדי והוא התוכן הגדול (Astronom) מכל

חכמי זמנו, ומחבוריו הרבים שחבר לא נמצאו כ"א שנים, וגם את הרב הזה

מחשב

מחבר קדמון המזכיר בין השנים עשר החריפים *) עבד החכם מדיש לעומתהו. כפי שנתקלה אנכי אל לשון עברי, וראיתי בקאנונעראציאנס לעקסיקאן-הגל אר"י (Arabische Litter. und Sprache) שחבר בין המסכרים והחורפותהים ונפלאים שחבר ספרי רפואה אצל חכמי הערם את ר' יעקב בן יצחק אלקענדי (Jacob ben Jsahk Alkendi) זכ"ל מחבר החכם והמלמד הנזכר (שם) ואמר עליו שהיה חי בשנת (840 לספירה) החכם איטליאני מאד בכל החכמות ומגידו עד אין חקר, עין ספרי (J. G. Eckh. Gesch. d. Litt. u. s. w. B. I. s. 652. 640.)

ר' אברהם הנשיא היה פילוסוף וחוכן גדול וחבר קפ"ה העבור (עין ס' ע' להרב ר' מרדכי מאדומים פ' מ"ט), ועיין אגרת ההתנצלות להחכם ר' ידעיה (שית' דש"א ח"ד) שאמר: ר' אברהם הנשיא התפלסף והעמיק בשבע חכמות, וממנו אצלנו ספרים רבים, במספר, ובהשבורה, ובהכנה, ודבורה ועכו, גם בדומה ואנושיה ובעתיד תעלה (ע"ה רמורה) ספרי קדמוני נדבכים ע"ש.

ר' יוסף בן מונאש היה פילוסוף מופלג וחוכן גדול וחבר ספרים נכבדים בחכמות (עין לעיל שער השני מ"ט).

(וכדורו היה) **הרב דון יחייא** השני (בן דון יהודא בן דון יחייא י' יעוש הנזכר) החכם המופלג בלשונות ובמדעים המדעית הגדול הממנה למלך פורטיגאל, ובאחיו הרב הגדול הפילוסוף המופלג—

דון שלמה יחייא בן דון יוסף (אשר לגדל חכמתו בחכמת המלחמה, היה נגיד החיל ושר צבא הפרשים ורוכבי הסוסים חיל מלך פורטיגאל הזה) **)

משפחה

(*) ואלה הם השנים עשר החכמים והחריפים שנקראו: (Archimedes, Aristoteles, Euclides, Johanes Scotus, Johanes Suisset, Apolonius, Rabi Abrahm ben Chija, Rabi Jacob ben Jsac Alcendi, Heber, Hispanus, Galenus, Vitruvius.)

(**) עין שלמה הקלה ועין ד"ה להחכם באשכנז (Basnage Geschichte der Juden B. III. kap. 8. § 21.) ובן היום החכם צביהאל נסמך (מנזר לשל פ' ל"ג) ויטן שדברי החכם הזה זקרים מאד בעיני יפן דכר יצחק על היהודים וער' א"נ להיום קריתו בחבוריו הנחמדים, פ' כדכר רוחו להעתיק מה בקורה מהתל ומד בלה מספרו על המעין גם שכתב איך היו היהודים משולם אנשי-שם, ואומרים למלכיהם הנוספים הנחמדים אשר הם מחתלים ממשלתם, והפלו לפניהם נפסם לנחום בעדם, ח"ל: מחל היונים והרומיים מכדו יהודים ולגדל סריתם ותועלתם שהכנו במלחמה מהלל. אוחס לעזר (J. Caesar) ומלך שהמה הסבו הנחמן כהנחו את מיטרידאטעס (Mitrdates), הורדוס שלח אל אנטיאטס קוסן

משפחה הרמה והנשאה בישראל, ולה יאמר: איש ואיש ילד בה, כרב כצעיר
כלם אנשי סגולה ואנשי השם, המה בניהם ובני בניהם (מהנודעים לנו בשם)
שלשה עשר דור שנמשכו ואח"כ, והוא מאת הרב דון יחיא הראשון י' יעוש
עד הרב החסיד החכם ר' גדליה אבן יחיא בעל ש"ק ויתר החבורים, כלם היו
גדולים בדורותם, גאוני העולם צדיקים וחסידי אל, מדקדקים ומשוררים, בעלי
לשונות, פילוסופים, ומדינים, ומבעיים, מהם היו גדולי בעלי אסופות, מחברי
חבורים מועילים ונפלאים, בכל עניני התורה והחכמה ובכל המדעים, מהם
היו גדולי וראשי הישיבות, מהם היו שרי צבאות ונגידו החיל, מהם הפרתמים
משיבי מעם היושבים ראשונה במלכות, מהם רופאים בחצרי הקסרים ובטירות
המלכים, וטובות גדולות ותשועות רבות נעשו לכלל האומה הישראלית ע"י
תולדות בית אב היחיא זה, ככתוב על ספר דברי הימים לבית ישראל,
(ועיין ש"ק וסדר הדורות).

ר' יוסף הצדיק היה פיימן ופילוסוף גדול, וחבר ספר עולם קטן
בפילוסופיא ומבע, והוא שהרמב"ם במכתבו לתלמידיו

ששאל אבן תבון (שכתב לו באיזה ספרים מחכמת הפילוסופיא מחכמי האמת
ומחכמי ישראל ישתדל בלמודם) מפאר מאד את ספרו זה, ומאורו של ספרו זה,
ובאנחה התעצלות הנוכרת מפאר ספרו זה ג"כ עיי"ש, ועיין תחכמוני שם מגדל
מעלות שיריו ופיומו.

ר' יהודה אבן תבון אבי המעתקים, רופא מובהק (עיין מסעות רבי
בנימין) וחכם גדול בפילוסופיא, ובקי
בלשונות, ובמחשבה —

ר' שמואל אבן תבון חכם בפילוסופיא ובלשונות, וכנראה
מהעתקותיהם ומספריהם.

ר' יהודה הלוי בעל דבורי חכם מופלג בכל החכמות,
וכנראה מספרו הנכבד הזה,
(עיין לעיל בשער השני ס"ה) וקרמונינו ז"ל שהיו אחרייו העירו אנהגות להגות בספרו
הזה

(Antoninus) חסן יסופות (הילכטשעסן) רומיים חמשה קאהארטען (Cohorten)
(קאהארטעס הו"ס מפרס י"ז) מלחמה חיל נקטק משרכה אלל החמישים דומה לקיץ מפרכה
מקורן יוסר רענממעט) חמשה קאהארטען יהודים, בקיסר אדלאף מנאססיוס (Adolf
v. Nassau) כסוף המלחמה השלם קצרה (לחמסרם) כלחמו עד לרשת, הכיף תמו
למלחמה שלמים חלק יהודים לחמשים פון אגשי חלו, בשנת 1190 עמד ר' שלמה
בן יחיא כראש חיל הנצח אשר למחך פורטינאל והלית מאד כחלחמותו חף משהרגש
הסלח, בשנת 1346 מתאספו היהודים מכורגאס (Burgos) לעמוד בספר והמסע
של מלכט והליתו מאד, בשנת 1648 הלילו היהודים מיד השועדען עיר פראג, וכן הלילו
מן חיל ספסריץ חם עיר אסטן, טכ"ז.

עולם, והיה מופלג בלשונות רבות, מהם אשר למד בילדותו בספרד, ואחר שברח משם ובא למצרים או השתדל ללמוד הלשונות הנדרשות שמה, כי רצה שיתפרסמו חכמותיו ולמודיו גם בין האמות הגרים במצרים וסביבותיה, ואחר זמן שבע שנים היה נשלם בלשונות אלה, ושמע חכמתו הלך וגדל מאד, עד שלקח אותו השולמן מאלאדין (Saladin) מלך מצרים לביתו ויהי לו לרופא: גם בנו החסיד —

ר' אברהם היה חכם גדול במושכלות, כמו שמפאר הרמב"ן בסוף אגרתו להכמי צרפת, גם היה חכם ומבין בשיר כנראה משיר שכתב (בראשית מלחמות ה') על שריפת מורה נבוכים וספר המדע ותלמידו (של הרמב"ם) —

ר' יוסף בר יהודה שיין, היה חכם גדול בפילוסופיא ובכל חכמות, כאשר יהללו הרמב"ם בפתיחתו לספר המורה (אשר למעט חברו), ור' אברהם בטרמב"ם ז"ל פהב עליו בספר מלחמות ה' ז"ל: ר' יוסף בר"י שמעון, והוא שחבר אבא מרי זצ"ל בעבורו ספר מורה הנבוכים על שמו, רב ונכבד היה בכל ארץ ישראל בחכמת התורה ובשאר חכמות.

הרד"ק היה חכם גדול בלשונות ובמושכלות רבות כנודע מספריו הנחמדים, ועליו המליצו רבותינו שהיו אחריו, אם אין קמח אין תורה. (ר"ל לולי הקמחי בפרושיו תורה לא ידעו)

רבינו יצחק בר שמואל בר"ש דויטרי הנוכר, הנקרא ר"י הזקן בעל התוספות, וחבורתו הגדולה (הכוללת ששים רבנים גדולים עיין בהקדמת צידה לדרך) בעלי התוספות, היו מופלגים גדולים בלשונות ובחכמות כנראה מפרושם ברוב מקומות הש"ס.

הרמב"ן, היה חכם גדול בפילוסופיא ובלשונות רבות ורופא מובהק, ונוסף על חכמתו חננו ה' בלשון למודים ושפתיו ברור מללו, ולגדל פרסומו בחכמת הלצה והדבור היו קורין אותו חכמי זמנו בשם פמרון, והיה דורש לפני מלך קאסטיליא (Castilien) * יקנה לו שם רב ותפארת בכל גדולי

ואף על דבר טעם הקרצנות (שהיא הגדולה שבשאלותיהם) הראה הנאון הזה שלא מלכו הוציא דבריו הרמב"ם ז"ל, אבל הוא מאמר לר"ל במדרש רבה שהביאו מקרא מלא כמורה המאמת הדבר הזה, באמרה ולא יזכחו עוד לשעירים וגו', ועיין שם במדרש משל נפלא מהבן מלך שהורג לאכול נבלות וטרפות.

* בדרוש הזה הוכיח הרב מעלת התורה, וכבר נפתק לנשון עברי, והוא המצוה שם דרש הרמב"ן לפני המלך קאסטיליא, וגדפם כפראג שנת שצ"ז.

גדולי החכמים (כמובא באריכות בספר שארית ישראל הנצחק ללשון הקדש).

הראב"ד המפרש ספר יצירה *) היה חכם גדול בפילוסופיא ובחכמות כאשר יגיד עליו פרושו זה , וכאשר העיד עליו הרב הפילוסוף הגדול ישיר מקדיאה בספרו מצרף לחכמה ע"ש .

הרשב"א

(?) ידידי פקידא ! אודה ולא אבוש שלא לזכר , מי ומי היה הראב"ד המפרש הזה , וכאיהו זמן , ורק ע"ס אומדנא והשערה הנגסי אותו בזמן הרמב"ן הגה , כי אינו **הראב"ד הראשון** (שזכרנו לעיל , ואשר הרמב"ם מכיאו ומשכחו מאד , ט"ן ט"ה דפוס ואלקווא דף ל"ב ע"א) והוא ר' אברהם בן דואר , בן ר' יצחק , בן ר' ברוך הלוי , בע"ה ספר הקבלה , הנקרא **קבלת הראב"ד** (וכמל שסתי ישנים בערך הזה כתב כשכח שמתברר ר' אברהם בן דוד) ועוד ספרים בחכמה וכדומה , ומהרג על קדושת השם בעיד טוליסולא שנת **תתקס"ח** לאלף החמישי ; יסן שזה הראב"ד המפרש ספר יצירה מכיאו כפרושו זה כמה מאמרים , אשר כל יך השכל יראה שהמה לקוחים מספר **המורה להדמב"ם** , בע"ה משנה ח' כתב המפרש הזה , וז"ל : והמשל כזה הסכל שיש בכחו לישא שני כברים וכו' , ע"ש המאמר הזה עד חומו , וכן לפניו , והוא כחוב על ספר המורה (ח"א פ' ל"א) ; שס משנה יו"ד : יש שהם נחמנים טעם להיותו נקרא לה"ק להיות איברי התשמיש כלם מושאלים לו וכו' ע"ש , והוא מדברי המורה (חלק שלישי פ"ח) חף שחינו מוזכר שלקוחים מהמורה ; עוד שס כפרוש משנה זו וז"ל : ואמרו כשישעורר אדם לדברי שיר שזו רויקה , ח"ו שיכין לזה **הרמז** ומי קס בנאונים כמוהו וכו' ע"ש , והם מדברי המורה (חלק שני פ' מ"ה) וידוע שהמורה נחמבר **תתקמ"ד** לאלף החמישי , והוא ארכע שנים אחר מות **הראב"ד הראשון** הזה , גם הנך רואה קורא הנעים , שזה המפרש מוזכר אה הרמב"ם אחר שכבר מת , שכתב עליו **הרמז** , והרמב"ם פלה אל אלהים ב"ה שנים אחרי מות **הראב"ד הראשון** הנזכר והוא **תתקס"ה** לאלף החמישי , ומאל אחמה על הרב המקובל אלהי ר"ש מאוסטריסאלי (כפרוש דן ידן לספר קרנים) שנראה בעליל מדבריו שסבר שהראב"ד בעל המפרש ספר יצירה הוא ר' אברהם בן דואר הזה ע"ש , והוא דבר זר מאד לפי דעתנו כאשר הנך רואה קורא הנעים ! גם אינו **הראב"ד השני** (והוא ר' אברהם בן דוד מסיסקיירה בעל ההשגות על ספריהיד להרמב"ם) כי גם זה מת לפני הרמב"ם **המש** שנים , והוא כשנת **תתקנ"ט** , כמובא ביוחסין , וז"ל היוחסין (דפוס אמסטרדם ד' ל"ח) ומגדולי תלמידיו של ר' משה הדרשן , ר' משה העניו וכו' , והגדול שכלם ר' אברהם בן יצחק הנקרא **אב ב"ד** , ו**הראב"ד** והרב ר' צדקיה בעל המאור וכו' (עד ד' ל"ט ע"ב) ונפטר הרב הגדול **הראב"ד** כסיסקיירה ע"ש חנוכה **תתקנ"ט** לאלף החמישי , והעיד עליו בן שושב פר' סינחם ששמע שאליו נראה לו , וכן כתב הוא עצמו על גלשה כדי הדם קטומים , אמר וכבר הוסיפ רוי"ה בכתב מדרשנו , ושמה השגות על הרמב"ם , וכן בזמן הזה ר' יוסף בן פלמ , אשר השיב להרב **אברהם** אב ב"ד פאסר כפוז בהקדמת אבדירה , וזה ר' אברהם אב ב"ד **והדמב"ם** (ועוד הרבה גדולים) נפטרו כולם שנת **תתקס"ה** עכ"ל היוחסין , ואשא סיני ואראה בספר בן יוחאי ח"ל (כהשגותיו על ספר המשפחת להרב הגאון יעב"ץ נגד הזהר שאלא רמ"ד הנרפתי ככחוב באריכות בספר היוחסין דפוס קאנעטאנטינא שנת **שצ"ז**) (כי המדעיסים שאלריו השמיטוהו) והכא

פרק מא

(כתובת שלישית ברבות)

הרשב"א תלמידו, היה חכם גדול בכל החכמות (ועין שה"ק) והוא הנקרא בספרי חכמי זמנו בשם הרב אלברצלוני (אבל הוזהר שכל תחליפיהו כי היו עוד שני חכמים גדולים מלבד הרשב"א ז"ל שנקראו הרב אלברצלוני, הראשון הרב ר' יצחק בן ראובן ז"ל אלברצלוני, שהיו רב גדול בימי

והוא ג"כ מטע מזה בספר ש"ה"ק (דפוס ואלקווא ד' ק"ג פ"ב) שראה מהר"ם קונין להכות שם מספר הוזהר כבר היה נמצא חלל יחידי שגילה שהיו קודם ר' משה דיליאון הנ"ל, ומכיל בין אנשי הסגולה שקדמוהו, גם את הראב"ד בעל המפרש ספר יצירה, ומיתסכו לר' אברהם בר יצחק אב ב"ד הנוצר, וכנה פ"ז תחתים שנים ושלשים, אולם רק על שני השנים, כי יסוד אין בו, ועתה נערוך נא לשנין קירא חכמי! את דברי מהר"ם הנ"ל מלה במלה מספרו בן יוחאי ומשוכתו כלום סגורה תוך דבריו ח"ל: (במענה ק"ד) רבינו בחיי המפרדי המהר"ם היה כוונת אחד עם הראב"ד הקדמון ושמו ר' אברהם אב ב"ד (הראב"ד מפלישלא הוא הראב"ד הקדמון המכונה בשם הראשון, כי הוא היה הראשון בלחמה, אבל היה איסוף מצינו שיכנו. את ר' אברהם בר יצחק אב ב"ד בשם ראב"ד הקדמון!) ובעל טרוש ספר יצירה, והוא השתיק כמה דברים מספר הוזהר בשם מדרשו של ר' שמעון בן יוחאי (ולאחות לנו שמדרשו של ר' שמעון בן יוחאי הוא ספר הוזהר חמור וז"ל) גם זמן לא כביר אחריו (של המפרש ר' אברהם אב ב"ד והוא לפי החשון ערך מלה שנה) היה רבינו בחיי בר אשר וכו' והשתיק את לשון הוזהר, וגם הוא מכנהו בשם מדרשו של רשב"י פ"ב, עוד שם (מענה פ"ד) חמור וז"ל: המקובל הקדמון שהיה זמן רב טרם שגילה לנו ספר הוזהר, והוא הראב"ד המפרש ספר יצירה (כבר נודע-הוא) שגילה לנו ספר הוזהר, כי ר' משה דיליאון תלמיד הרמב"ן היה, וכן כתב יוחסין (דפוס אמסטרדם דף כ"ט ע"א) ח"ל: ונתגלה ספר הוזהר אחר הרמב"ן, והראב"ש לא ראה עכ"ל, אף שכתביו נתגלה, כי הראב"ש נפטר פ"ח לאלף הששי ועוד בשנת נו"ן לאלף הששי שמו פוררים נגד ספר הוזהר כמבואר בשה"ק הנ"ל בשם יוחסין דפוס קאנסטאנטינא, ומה העלייה גדולה מאד על החכם מוהר"ם קהה, הגם כמשנה שאזכרנו לפיל אחר, שמומן בעל המפרש ספר יצירה עד רבינו בחיי בן הראב"ש הוא זמן לא כביר ופה במענה זו הגדיל הזמן מאד כפינו מוזמן המפרש עד התגלות ספר הוזהר, והוא כוונת הראב"ש אכיו של רבינו בחיי וקרא לו זמן רב!! וכשהדקדק היטב בהשגות זה, יענה בידך זמן פחות מתמה שנה) מהר"ם ספר האשכול, ושמו היה ר' אברהם בר יצחק, וראב"ד ר"ת ר' אברהם אב ב"ד, והוא היה תמיד של הראב"ד המשיג על הרמב"ם (אמת הדבר שכן כתב ג"כ בעל שה"ק ואחר ר' אברהם בר יצחק מפרס מנפלידו שכסרווינה היה חותמו של הראב"ד בעל השגות והיה אז ב"ד הכס וחסידי, וחבר ספר האשכול, זה ראיתי בס' שערי ציון עכ"ל, ואם קבלה היא נקבל, אבל לפי חשבון שנותיהם הוא רחוק קצת שיהיה חותמו, כי הראב"ד בעל השגות היה בלתי ספק במוחו זמן מופלג מאד, כי ראיתי להחשכ"ן כתובותיו (חלק ראשון עין ע"ב) שכתב: וכתבונה להראב"ד ז"ל מלאנו שאמר על ר' משה (בר מיימון) הוא נער ואחרי

ישישים

בימי ר' אלפסי ויהי פייטן גדול, והוא עשה אותיות המתחילות אותה במקם
בינה

שישים עיי"ש, והרמב"ם היה נמחו כן שבעים וארבע שנים, ור' אברהם אב ב"ד והרמב"ם
מתו בשנה אחת, והוא חתקס"ה לאלף החמישי חמש שנים אחר מות הראב"ד בעל השנות
כמבואר לעיל דו"ק) והמקובל ר' חיים וויטאל אמר על הראב"ד הזה (המפרש ס"י) שקבל
קבלתו מאליו ז"ל ע"כ. עוד לו (מסנה ק"ל) וז"ל: הראב"ד הקדמון שהיה חמיו של
הראב"ד בעל השנות והזכירוהו, קדמוני קדמונים הבעל התרומות (פליאה! הנה
זה היה ר' אלפסי תתקפ"ה ומה הוא קדמוני קדמונים?) ושבו"ל הלקט (זהו
היה ר' אלפסי ד') והרב דוד אבודרהם (ה' אלפים ק') כתב שהיה עוד בזמן
הר"י בן פרץ, והנה זה זמן רב ואורך קודם שעלה ספר הזהר (דרך מלאה שנה
כנ"ל) והוא היה מקובל גדול, ועשה פרוש לספר יצירה והשתיק שם כמה מאמרים
הכתובים לפניו בספר הזהר בשם מדרשו של ר' שמעון בן יוחאי (החלוס חלם האים הוה!
הלא לא נמצא שם מאומה מספר הזהר או ממדרשו של ר' שמעון בן יוחאי, כי תפשו
בחפזו אחר חפזו ולא מלאנו רמז כלל ממנו, וחולת שני התלמידים והמדרשות לאנו מביא כלל
וכלל חבור קדמון או אחרון, כ"א אלה אשר נזכיר (זה ג"כ לפרקים רחוקים) והמה ספר
הזהר, פרקי היכלות, ומפרשו של בראשית שחבר הוא ז"ל ומוזכרו בזה הלשון, כמו שפרשנו
בספר בראשית. ושנים ושלשה מאמרים מדברי המורה אך אינו מוזכרו בפרוש, רק פעם אחת
מוזכר את שם הר"מ ז"ל כמו שכתבנו לעיל, וזולתן כשמביא דעת חכם אחד מקובל או פילוסוף
כותב בזה"ל "ווי"אלא, "ואמרו הפילוסופים, "ואמרו המקובלים" (גם מזה אית ורליה ברור
שהראב"ד הזה אחרון בזמן מאד כי ידוע ששם קבלה נחמדה זו הוא שם שנחחד בימים
האחרונים) והמקובל ר' חיים וויטאל כתב שאליו נגלה אליו עכ"ל מהר"ם קוניץ. זה האיש
משה חי נפשי! לא ידעתי מה היה לו, העיני האנשים ינקר? הלא בספר עץ חיים בהקדמתו
של הרב ר' חיים וויטאל שאליו רומז החכם קוניץ, כתב ההפוך מדבריו, ואשת"ק לך דברי
ר' חיים ז"ל: אמר לנו מורי (האר"י) זלה"ה כי שלשלת קבלתו (ר"ל סודות הקבלה)
הראב"ד (הוא בעל השנות בלתי ספק) ובנו הר"י סגי נהור (הוא ר' יצחק בן הראב"ד שהביא
המגדול עוז בהלכות חפץ עין שה"ק הנ"ל ר' מ"א פ"א מה שמביא בשם החיים, ובשם מכלל
יופי, והרקנטי) ותלמידיו עם הרמב"ן ז"ל תלמיד חלמידו, כלם לקבלה אחתית מפי אליהו
ז"ל שעלה אליהם (כמבואר לעיל ע"י הראב"ד בעל המשיג 1) ובאור ספר יצירה

1) בדבר הופעת רוח הקודש בבית מדרשו של הראב"ד המשיג ראיתי להרב בעל סדר הדורות שפוסק
בזה על כמה קשיים ונזכר בו, כי במקום אחד אמר שביטחו אולי על ר' יוסף בלדק (בעל פולק קטן
בפילוסופיה פ"ב) שלמד בנפח"ד של הראב"ד המשיג, ובמקום אחר אמר שביטחו אולי על הראב"ד חמיו והוא
שאל ב"ד (וזה שפיל מעט לפעיתו של פרץ קוניץ) ובמקום אחר על בעל בדוקה, ופסע אומר שהוא כפשוטו
של הראב"ד המשיג עליו נאמרו הדברים, ולו ראש הסקדמס זו של ר' חיים וויטאל לא סים מסופק עוד, ואולם
פנין הופעת רוס"ק בנפח"ד של הראב"ד כתב גאלון מהר"ם אבן חגיב בספרו בשות חמרים כמדושו על סוכה
שלינו רוס"ק חמש אלא פ"ד ספנס פ"ש, ותמ"ש סמ"ח שם הלכות לולב פרק ח' הלכה ס' ח"ל וכבר הופיע
רוס"ק בנפח"ד ועם כל הפנים הוא נשכח סכרית כבר ראה הרמב"ן ז"ל דבריו והשיג עליהם ודחה סכרית קושיית
הסקדמס על גאלונים, והעמיד דפריאוכו' אחר שהוא ז"ל לא נא לא קושייתו ולא פרושו עכ"ל, וכן.

בית, שצוהגין לקרות בארצות המזרח, והשני אומרים שהיה תלמידו של זה הרב, ושמו הרב דגשיא ר' יהודה בן ברוזיל אלברצלוני, רב גדול ומיוחד וחבר ספרים רבים (עין חשב"ן חלק ראשון תשובה פ"ז) .

ר

לדאב"ד, איננו להראב"ד ול'הג"ל, אלא חכם גדול אחד פנ"ל ר' חיים וויסאל, ועיין בספר מנרץ לחכמה להרב הגדול יש"ר מקנדיאה, וכלל דבר הוא שאין פלו סחירה, שהזהר לא נתגלה לשום אדם ערס התגלותו להחכם רמ"ד, כמו שאמר הרב הגדול המקובל האלקי רבינו יהודה חיים בספרו מנחת יהודה והוא הפי' על מערכת האלקות בהקדמתו וז"ל: בודאי לא נתגלה ספר הזה בימי רב האי וכל הגאונים, ורבינו אליעזר מגרמיוז והראב"ד והרמב"ן והרשב"א לא ראוהו עכ"ל . ומעשה פליאה גדולה ע"י החכם מהרמ"ק אף דמה לגוד בקורי עכביש כזה את הארי העזו ונטר הגאון יעב"ץ ז"ל, לו החריש בשם הזאת והיתה לו לחכמה, ואם אמנם ספר הזה כספיר יהל ושהרו כזה הרקיע, וכל אדם יחזה בו כי אצבע איש אלקים הוא, וא"כ ההכרח הוא לכל משכיל אובד האמת להפוך בזכותו, והמלדיקו בדעות נלוותות תחול עליו ברכת ה', אך חלילה לנו בעבור זה להלדיק לדיק בסענות בדויות בשל וכתף, ולדבר רמיה למען יכון היושר, אין זה פועל חכם, (ואחרי אשר בינתי היטיב בספר בן יוחאי זה מלאתי שרוב דבריו שם לקוחים מספר מנרץ לחכמה להחכם יש"ר ז"ל שכתב בהתגלותו ספרי הקבלה והזהר עד ספר נחיצה הדת) אף שאינו מוכיר החכם קוניץ את שמו, כמו שלא הזכיר שכל מאמרי רשב"י מהש"ס ומהמדרשים וכו' שהסדיר שם, כלם לקוחים מספר סדר הדורות, כאשר יראה כל מבין, ובודאי שגאשר ראה הגאון יעב"ץ את ספר המנרץ דקבץ בו הרבה ערס שלח את ספרו המעטפת על פני חוזה, כי יותר מארכעים שנה ה' הספר מעטפת סמוך אלל הגאון המהב"ר ז"ל כי ירא משני חמת המקנאים בעד ספרי זה, כמו שכתב הוא ז"ל בספרו הג"ל, וערה ויגע להלדיקו ולהפוך בזכותו ולא עלתה לו, וכן כל בן חורה המהחקה את שרשי האמת לבו יבין שדברי הגאון יעב"ץ ז"ל בשנן היה מוזקים כהררי אל אשר לא ינוסח מוסדם כל שאין וסער אף כי רוח שפת בן אדם אשר יגשב בהם, והרזה לאמת את דברי אלה, אחר דרך כלל: שפרס יקרא ספר בן יוחאי יקרא מקדם ס' מנרץ לחכמה מהחל ועד כלה, ואח"כ יהיה פתוח לפניו בחמידות ספר מעטפת, גם אחר כל מאמר שהביא הכן יוחאי מהתלמוד או מספרים וזולתן, ישחלל הקורא לעיין אחריהם במקומם דוקא וכן ספר סדר הדורות פתוח יהיה לפניו ספר ב' שמעון בן יוחאי, חי נפשי! כי לא יראה הקורא אז את כל מאומה כיצד ומראה קורא נעים! פס זה ג"כ, שבכר בדורות שלפנינו פרכו גאוני עולם מלחמה בנידון הזה וקמה מערכה מול מערכה, אלה מפה להשמאל (כגון מהר"ש מקיין הרשב"א הריב"ש היוחסין ר' אליהו ד"מ הרש"ל החוות יאיר ורבים נכבדים וזולתן ע"ה) ואלה מפה להימין (ילאו ספורות לנו) ולא העמידו הדבר על בוריו, אך כלם לשם שמים נכתבו, ולא אסונה שמנחת זה החכם מהר"מ קוניץ ג"י היתה ג"כ לפונה ולשם שמים כמוהם כון בחבורו זה, וקוייתי שכל חכמי ישראל חיי"א ידעו את הרב הגדול לכף זכות; להיות נודע לרנני מופלג, תלמיד חכם ומשכיל, עס כי כל פעולתו בספרו זה בלתי ראויה בעיניהם, עד שחורני גדול מחכמי גאליניע משכיל ולב חריף מפורסם בדורו חבר ספר מיוחד כולל השגות על ספרו זה מהחל ועד כלה וכבר הקול נשמע בארצנו מהרענים שגרונו ע"י רע ומר כמפורסם, ואחר כתבו זאת יעשתי ומלאתי בהקדמת הראב"ד לפי

ר' פרץ הבהן (הנקרא רד"ף בעל המחבר ספר מערכות אלקות העשוק בקבלה) היה חכם מופלג בחכמות ורופא טובהק (עין הירושלמי בשוכותיו ס' סמ"ד) •

ר' יצחק אבן סד היה חכם גדול בחכמות, והוא שחבר לבקשת המלך דון אלפונסו לוחות התבונה, וקבלו אותם חכמי האמות והחזיקו בהן, עיין יוחסין וגשמת חיים להרב ר' מנשה בן ישראל (מאמר ג' ס' כ"א) •

ר' שם טוב מליאון (נוף ידוע בספרד נקרא לעאן) (Leon) חכם גדול במושכלות, וחבר כמה ספרים בקבלה ובפילוסופיא ובחכמת הלשון והשיר •

ר' יהודה בן ר' משה הבהן ממוליטולא, חכם גדול בלשונות ובחכמות, והוא שהעתיק למלך הנוצר בשנת מ"ו לאלף הששי, ספר אבן אלחסון בחכמת הבוכבים מערבי ללאמיין (אבן אלחסון הוא אבן סינא הנודע) •

ר' משה בן ר' שמואל אבן תבון, חכם גדול באותיות בלשונות ובחכמות, והעתיק הרבה ספרים, בהגיון, הגרסה, ותכונה, וחבר הוא עצמו כמה ספרי חכמה •

ר' אברהם בן ר' שמואל אבן חסדאי, חכם גדול בלשונות וחכמות והעתיק ספרים הדבה מערבי לעברי •

ר' יצחק בן יוסף הישראלי, היה חכם גדול בפילוסופיא והיה רופא ותוכן המלך דון אלפונסו האחד עשר מלך קאסטיליא (עיין גשמת חיים מאמר שלישי ס' כ"ג) • וחבר כמה ספרים וכתובים ספר המנוחם יסוד עולם בתבונה, אשר חבר לכבוד רבי הראש זיל, כי הראש בקש ללמד מתלמידיו זה חכמת התבונה — ואחריו:

ר' ישראל שיין, מתלמידי הראש הגדולים, היה חכם גדול בחכמות (עיין יסוד עולם מאמר ד' ס' יח) •

הרלב"ג

לפי ספר יצירה הנ"ל כחילתו רמז שנראה ממנו בפליל שהיה בשנת ק"ץ לאלף החמישי, ח"ל: ים לנו מהם היום הק"ץ ליצירה משמשת ספורת גבורה פ"כ, הנה מרמז במלת דק"ץ פס סמני הקוים שעליו לשנת ה' אלפים ק"ץ ליצירה פיי"ש • ח"כ לש"ו נראה בח"ש שזה הראש"ד המפרש היה אחרון בזמן מאד אחר הרמב"ן קרוב למאתים שנה, וחבר את פירושו זה י"ם שנים אחר החכם ר' משה בוטרילו כי הוא כתב פירושו זה שנת ה' אלפים קס"ח כמובא לקמן בשם החכם הזה פיי"ש, וכמה פעמים נפלאות על החכם ר"מ בוטרילו הנ"ל מדוע לא הזכיר בפירושו זה את הראש"ד המפרש, כאשר ידענו כי החכם הזה ערה ויגע לקבץ כל המדעיים ין כפ"ס והן ככתב מה שהיו נמצאים עד זמנו כמבואר בסוף הפער הזה, וכעת מרה הפליאה •

הרלבין (הוא הרב הגדול ר' לוי בן הרב הפילוסוף ר' גרשון בע"מח ספר שער השמים) נכד הרמב"ן הפליג מאד בפילוסופיא ובכל החכמות וספריו רבו מלספור, ועשה פ"י גם על ספרי אריסטו ונעתקים ללשון לאמינא (ועין לעיל פ' כ"ד).

ר' יעקב בן ר' משה בן עכסאי בדרשי הספרדי, ראש הישיבה בברצלוני (Barcelona) הוא בירת הנוף קאטלאניען (Catalonien) חכם גדול בפילוסופיא ובלשונות, והיה פיימן מופלג על כל אנשי דורו.

ר' יוסף אבן כספי, חכם גדול בחכמות, וחבר הרבה ספרים בדקדוק הלשון בחכמת הגיון ופילוסופיא, גם עשה פרושים לכמה ספרי חכמה.

ר' יצחק אבן לשיף הספרדי, חכם גדול בפילוסופיא וחבר בה רבה ספרים, ומהם הספר הנכבד צורת העולם כ"י.

פרק מב

(בתחלה רביעית ברכנות)

ר' שמעון דוראן, הנאמן בעל התשב"ץ, נכד הרלבין הנקרא רבינו שמעון הגדול, היה חכם בלשונות ובחכמת הפילוסופיא ומופלג בחכונה והגדרה, כנראה מחבוריו הרבים שחבר.

ר' משה נרבוני, הנקרא בכנוי מיסדר וידאל מגליל קאטלאניא (Catalonien) (הוא נוף ידוע בספרד) * היה חכם גדול בפילוסופיא ויתר חכמות (וכנראה מפרושו לספר המורה נשלו בשנת ה'.

* כתב בעל שה"ק (והביא גם סדר הדורות משמו) שזה הרב היה תלמיד הרמב"ן ז"ל ועשה פרושים על הרי"ף, ומה שמכנהו בעל ספר שערי ציון בשם רבינו אברהם בן יצחק הוא טעות אצל שמו משה, עיי"ש. הנה זה דבר ברור כשמש שזה הנרבוני שחבר פ"י המורה ויתר הספרים שהזכרנו משמו הוא ר' משה בן ר' יהושע הנרבוני (ובעל שפתי ישנים הביא חוץ ר' משה ב"ר יהושע הנרבוני את ר' אברהם בן יצחק הנרבוני, גם ר' משה בן דוד הנרבוני ומיחס לו פ"י על ספר המורה, וז"ל היטב כי נראה כי כלכול בשמות המחברים האלו) ומה שכתב (השה"ק) שהיה תלמיד הרמב"ן הוא שבוש בלתי ספק; כי זה ר' משה ב"ר יהושע הנרבוני, שחבר פרוש המורה הגדלם מכ"י בברלין חלק ראשון, נראה כי שגשג בשנת ה' אלפים קכ"ב, וארמב"ן מת יותר ממאה שנה לפני הזמן הזה. וז"ל היטב, גם מאתני בשם טוב על המורה (והביא גם השה"ק בשם מכלל יופי) שהעיד ר' משה הנרבוני שדבר עם זקנה מופלגת וכו' בשנת ה' אלפים קי"ח.

ה' קכ"ב לציורה) וזעזעק כמה ספרים מערבי לעברי , ועשה פרושים על ספר הכונות ולספר השמים והעולם ולספר אגרות אפשרות הדבקות , ולספר חי בן יקמן , בעד ספרים אחרים , ובהיותו בן י"ג שנים כבר למד המורה נבוכים עם אביו (עיין פרושו למורה ס"ג ח"א) .

ר' יוסף אלבו (הוא הגאון בעל ספר העקרים) היה פילוסוף גדול ומופלג בלשונות וחבר ספר בלשון לעז (והוא ספר וכתה אשר נתוכה עם הגמון אחד כמובא ביוחסין ע"ש) וגדול שמו בנבים מאד (כמובא בהקדמת טבלות חכמה) .

דון יוסף אבן שושן (הוא הרב החסיד המקובל הגדול) היה חכם גדול בחכמת הפילוסופיא (עיין תשובת הריב"ש ס"ק נ"ז) .

ר' מאיר אבן אלדבי מפוליסולא הוא החכם השלם בעל שבילי אמונה (בן החסיד ר' יצחק) נכד הרא"ש ז"ל (כן הביא בספרו זה בנתיב השביעי כמה פעמים לענין הדון כן היה נוהג זקני הרא"ש ז"ל) היה חכם בחכמות כנראה מספרו זה (וחי בשנת ק"ך לאלף החמישי בכתוב בסוף ספרו זה) .

דון מאיר (הוא הרב הגדול על כל מלכות קאסטיליא) הנקרא דון מאיר אלגואדיש , היה חכם גדול ופילוסוף והיה תוכן ורופא למלך קאסטיליא , והוא שהעתיק ספר המדות לאריסטו לל"הק .

ר' משה בומרילו (הרב המקובל הגדול) היה חכם גדול בחכמות ופילוסוף מופלג , כנראה מפרושו הנחמד לספר יצירה (והוא חי בשנת קס"ט לאלף הששי) (עיין פרושו הנ"ל פ"א משנה ו') .

ר' שם טוב בן ר' יוסף בן שם טוב (בעל המפרש המדות לאריסטו וספר המורה) היה חכם גדול בפילוסופיא ויתר חכמות כנראה מספריו הנחמדים , וחבר את פרושו על המורה בשנת ה' אלפים רמ"ח ועיין בפרושו למורה ח"א פ' ע"ד (ובעל שפתי ישנים כתב שהיה בשנת ק"ץ לאלף הששי וצ"ע היטב בשה"ק) :

ר' אברהם שלום מגליל קאמלוניא בעל נוח שלום , היה חכם גדול בפילוסופיא ובחכמות כנראה מחבורו הנפלא הזה :

ר' אברהם ביבאנו הנקרא ביבץ מגליל ארדאנאניען (Aragonien) אשר בספרד בעל דרך אמונה , היה חכם גדול בפילוסופיא ובלשונות כנראה מחבורו הנפלא הזה , ומספרו זה ינחמנו :

פרק מג

(במאה חמישית ברכנות)

ר' יצחק אברבנאל (הוא הרב הגדול דון יצחק בן השר יהודא בעל החבורים המכונים) ולבד שהיה גדול בתלמוד ופוסקים כמבואר בכסף משנה הלכות ברכות (פרק ג') בענין בציצת הפת ודל: והעיד ויל' שלשון זה נשאל בפומבי רבתי של חכמים וסופרים ובכללם הגדול מהר"י אברבנאל ויל' בהיותו לומד בישיבת הרב הגדול מהר"י אבוהב ויל' עכ"ל. היה חכם גדול בלשונות ובחכמות רבות (ומעיד הרב הגדול יש"ר ויל' בספרו מצרף לחכמה על הרב מהר"י אברבנאל הוה שלקח בפרשו על התורה והנביאים הרבה מאד ממפרשי הנוצרים הקדמונים אף שאינו מזכיר את שמם), ולרוב חכמתו אהב אותו המלך אלפונסו (Alphonse V.) החמישי מלך פורטוגאל (Portugal) ויהי שר במלכותו עד מות המלך החסיד הזה, ואח"כ היה מנושא ומכובד בעיני המלך פערדינאנד (Ferdinand) מלך שפאניען, ובעיני המלכה איזאבעלא (Isabella) ואחר גרוש שפאניען (והוא שנת רנ"ב לאלף הששי) בא אל ארץ נעאפאלוס (Neapol) והיה מנושא ומכובד בעיני המלך פערדינאנדוס וישימוהו שר בחצרו (עין הקדמת הרב הג"ל בפרשו לספר יהושע ובהקדמתו לספר מלכים) ובנו הרב:

דון יהודא אברבנאל היה חכם גדול מגדולי הפילוסופים, וחבר בלשון לעז ספר הנקרא בלשונם דיאלוגי (פילוני וסופיא) דעלעאן היהודי (Dialogus inter philonem et Sophiam) ובו הראה את גודל חכמתו בפילוסופיא (עין שה"ק), ומאור עינים מזכירו כמה פעמים, ויש מי שמיחסהו לר"י מיסיר ליאון הג"ל.

ר' יהודא מיסיר ליאון ממאנטיובה (Mantua) (בעל פלונתא של הרב הגדול ר' יוסף קילון צרפתי הנקרא מרד"ק בעל התשובות) היה חכם מופלג במשכלות ובלשונות, וחבר ספר מכלל יופי בפילוסופיא והגיון וספר נופת צופים בחכמת הדבור והלצה (הנקראת רעמאריק Rhetorik) ובלעז חבר הרבה ספרים והוא הנודע בספרי חכמי האמנות בשם מיסיר ליאון היהודי המשורר הגדול (והאומר שהרב הזה הוא ר' יהודא בן הר"י אברבנאל הנזכר מעה, (ועין שה"ק), ופליאוה על המאסף תקמ"ד שלא ידע מזה הר"י מיסיר ליאון, עין שם בתולדות אברבנאל).

ר' אליהו מורחי (הוא הגאון הנודע בפרושו לרש"י וביתר חבוריו) היה חכם גדול במשכלות ומופלג בלשון יון ורומי והעתיק מספריו בלשון רומי.

ר' יצחק בן ערמאה (הוא הרב הגדול בעל עקדת יצחק ויל' חבורים) היה חכם מופלג בפילוסופיא ובכל המשכלות וכנראה מחבוריו הנחמדים.

ר' אברהם פריצול (הוא הרב המפרש ספר איוב הנדפס במקראות גדולות ווינעציע, ובעל המחבר ספרים מחוכמים בחכמות ומדעים) היה חוקר גדול ומפורסם, וקאסמאגראף (Cosmograph) גדול (נוסף על ידיעתו הרבה לשונות) וכנראה מספרו הנכבד אגרת ארחות עולם שחבר לכבוד גדולי אנשי פירארה (שכאימאליא) בשנת רפ"ה, ולגדל חשיבת הספר הזה העתיקוהו חכמי הנצרים ללשון לאטיין ונמצא בבבליאטיק אשר לקיר"ה בפראג.

ר' אברהם זכות (הוא הנאון בעל ספר יוחסין) הי' חכם גדול בפילוסופיא ובלשונות, ולמד את כל זאת בבית מדרש החכמה לנצרים בעיר סאראגאססא (Saragossa) (הוא הבירה במחוז אראגאניא אשר בספרד) והיה מכובד מאד בעיני חכמיהם ואליהו כל העמים ידרשו, ובעל שה"ק כתב עליו שהיה עצתו כעצת אחיהופל, עיי"ש. ואמרו עליו שהיה נכבד מאד גם בעיני המלך דון יאהאן (Don Johann) הראשון מלך פורטינאל בעבור חכמתו הרבה ועמד בנסיגות גדולות אשר נסחו המלך בחכמות, כמו שהביא באריכות בעל נשמת חיים בספרו זה (מאמר שלישי פרק כ"א עיי"ש) והוא בעצמו העיד בספרו היוחסין, שתקן לוחותיו בהכונה על דעת הלוחות שעשה החכם ר' יצחק אבן סיד לדר"ש המלך אלפונסו מלך פורטינאל אשר עד היום נקראים לוחות אלפונסו (Alphons X. Astronomische Tafeln) ומתפאר בעצמו עם חבריו בהכונה שחבר בלשונם, וכי יצא לו עבוד זה שם רב, וכמתנצל אמר (בספרו הגיל באות ר' אליעזר ברי' איש ברתותא) ח"ל: ואני יש לי רשות להתפאר בזה כמו שאמרו חז"ל איזה הוא חכמה וכו' לעיני העמים וכו' חשוב תקופות ומולות, ואני מעיד לשמים שהיו משבחים את ישראל מאד בזה.

ר' אברהם די בלמש (הוא הרב הגדול בעל מקנה אברהם) היה חכם גדול בפילוסופיא ובלשונות (והעתיק את ספרו ללשון רומי) והיה פראפעססאר בפאדובה בבית מדרש החכמה לנצרים, והעיד הרב החסיד ר' גדליה יחיא שבהיותו בפאדובה כשנפטר הרב החכם ר' אברהם הזה, הלכו כל תלמידיו הנצרים אחרי מותו.

ר' אברהם מפראג (הוא הנאון הרב אב"ד וראש ישיבה בהנאון ר' אביגדור מפראג) היה בקי בכל שבע חכמות (עין צמח דוד).

ר' עובדיה ספורנו (הנאון בן ר' יעקב הרופא) אב"ד בגליל רומא בבלוניא (Bologna) היה חכם גדול בחכמת הפילוסופיא, וכנראה מחבריו הנחמדים.

ר' עזריה מן האדומים (בעל ספר המחכם מאד עינים) היה מופלג בלשון רומי ואיטאלי, וספרדי וחכם במשכלות ובפרט בהיסטאריע (Historie), (עין ספרו הגיל).

ר אליהו דעל מעדיקא

אבי אביו זקנו של הרב ישיר מקנדיאה (כן מצאתי ולא זכרתי אנה וכן הוא בקונטרס המכונה אחוז כתיבת יד להרב ישיר ז"ל) רבן של כל בני ארצו בעל מחבר בחינת הדת, היה פילוסוף גדול ומלמד בראש לנצרים באיטאליא וחבר חבורים הרבה בלאטיין, באחדות השכל ובמניע הראשון, ובאזורים על דשיר (ובעל ש"י פוסע בזה על ב' סעיפים) ועיין אלים להרב ישיר מקנדיאה, ובספר מצרף לחכמה בתחלתו: אמר נכחו הרב ישיר מקנדיאה הנ"ל בשבת אבי זקנו ר' אליהו הנ"ל ז"ל: החכם בחכמות המבעיות והמדניות לפני מלכים יתיצב, ויעץ וחכם חרשים ונשוא פנים כמוהו ר' אליהו זצ"ל, היה ראש ישיבה בפאדובה (Padua) מלמד בראש הומיות פילוסופיות, ולרוב חכמתו וחריפותו בדרתו לשופט ומכריע בין שתי שיטות גדולות מעיונים פילוסופיים שהיו חולקות זו עם זו, ועממן המון רב וכמה מאות תלמידים מזוינים חגרי חרב עתידים להלחם לגדל פלפולס וחדוד שכלם, וכאשר עלתה הסכמת כלם ושררת ווינציאה (Venedig) יר"ה עמהם, לברור אחד שליש שיכריע ביניהם, בחרו בזה האיש המעולה בהיותו חכם מכל האדם ויחיד בדורו באותה חכמה, כנראה בחבוריו הנדפסים בלאטיין בשם אליהו קרימיניז (Elias Cretensis) אפס קצתם הובאו לדפוס וכו', השר החכם הגדול (לנצרים) יואן פיקו מיראנדולאנו (Johann Pico Graf v. Mirandola Phönix) (היה) תלמידו וכו', ומחלקאות עברו בינו (הרב ר' אליהו הנ"ל) ובין הגאון מהר"י מינץ וכו', ויד ה' היתה אל אליהו החזיר עטרה ליושנה והיה מלמד בפומבי ורוב אצילי הארץ תלמידיו, גם השרים והסגנים בני הנצרים היו כרוכים אחריו, והיה מתנהג כשררה וכו', ולקח אותו אלקים ויעל אליהו בסערה, וקבלתי ששלשים וששה נצרים מנכבדי ארץ שרי העיר לווחו לקבורה מלבשים בגדי אבלות — ותלמידו:

ר שאול

היה פילוסוף גדול וחכם מכל החכמות, והיה מלמד חכמת הפילוסופיא לגדולי עיר קאנסטאנטינא ושמו גדול מאד אצל הרבנים והקראים, וחבר ספר מופלא במכעיות קראי ספר התכליות עכ"ד הרב ישיר במצרף לחכמה, ור' שאול הנ"ל הביא את ספר בחינת הדת של רבו הנ"ל לדפוס (כן נראה בסוף ספר הנ"ל), ונרשם שם שחבר ר' אליהו את ספרו זה בשנת ה' אלפים רנ"א ליצירה, ומזה נראה בעליל הזמן שחי בו ר' אליהו דעל מעדיקא הנ"ל, והוא הוא החכם אליה קרימיניז המפורסם בספרי חכמיהם, וחדלה בזה המבוכה שנסתבט בה גדולי חכמיהם מי ומי היה החכם הזה ובאיזה זמן, ודעותיהם שונות כמבא בספר אוניווערסאל לעקסיקאן הגדול הגובר ערך אליה קרימיניז (Elias Cretensis).

פרק מד

(נמלה ששים ברכות)

ר משה אלמושנינו היה חכם גדול בכל החכמות, וכנראה מספריו הרבים הנחמדים •

ר אליעזר אשכנזי (הנאון אב"ד דפוזנא וקראקא בן החכם הרופא הרב ר' אליהו אשכנזי) בעל מעשי ה' ויוסף זקן, היה חכם גדול בחכמות כנראה מספריו הגיל •

ר שמואל מנחם (אבי אמו של הרב יש"ר מקנדיאה) הרב הפילוסוף אלקי הרופא, היה ראש ישיבה ליהודים בתלמוד, ולגזרים בחקירה הפילוסופית בפאדובה (עין אלים להרב החכם יש"ר הגיל) •

הרמא (הוא הרב הנאון ר' משה איסרלש אשר מפיו אנו חיון) היה מופלג בחכמת הפילוסופיא (ע"ל ס' כ' מזה השער) •

ר שלמה דוראן (הדיין המצוין וראש הישיבה בעיר אלג'יר (Algier) אשר באפריקא הצפונית במדינת בערבערייא (Berberei) בן הרב הגדול ר' צמח דוראן נכד התשב"ץ, היה חכם גדול בחכמות (והיה בשנה שניא לאלף החמישי כנראה מספרו (סוף סגלת ספר) הנקרא תפארת ישראל) ושי"ק כתב עליו שהיה מהגלים שבספר משנת רנ"ב, ואז הלך להתגרמה, ע"כ • ודבריו אלה לא ידעתי אכן אם לא שנאמר שחי יותר הרבה ממאה שנה, ואמת שנראה בראשית הספל הנוכח שהיה בעת שחבר הספר הזה זקן מופלג, ע"ש •

ר מרדכי יפה הרב הנאון בעל הלבושים, היה תוכן גדול ומופלג בכל המושכלות (כמבאר לעיל ס' י"ג משער הזה) •

ר מתתיהו דלקארט (הוא החכם המקיבל הגדול בעל המפרש שערי אורה למתרי"ג ומחבר מכמה חבורים) היה בקי בלשונות ובחכמות, והביא בספריו הרבה מספרי חכמי האמות באשונים ואחרונים •

ר ליפמאן (הנאון בעל תוספות י"ט ויותר חבורים) היה בקי בחכמות כנראה מספריו הנכבדים •

ר יהודה מוסקאטי (הנאון ראש הישיבה במאנובה (Mantua) היה חכם גדול בחכמות וכנראה מספריו הנחמדים •

ר יוסף שלמה דעל מעדינקא הנקרא יש"ר מקאנדיאה (Kandia) הבירה אשר על י קרעטא (Creta) בן שש עשרה שנה שלח אותו אביו לפאדובה, ללמוד חכמת

חכמת הרפואה והפילוסופיא בבית מדרש החכמה אשר לנצרים, היה בקי בכל החכמות וכתב הרבה ספרים, מהמפורסמים ספר אלים (והוא תשובה על שאלות החכונה והפילוסופיא אשר נשאל מהחכם ר' זרח בר נתן הקראי) וספר יער לבנון כולל כל חכמת הגיון, ההלצה, אלהות, ופילוסופיא, תשובות, ותכונה, תחבולת המלחת, ועבודת האדמה, סבע העשבים ברפואה, הנהגת הכרינות ונימוסים, עקרי אמונה ופנות התורה לכל אמה ולשון, ועוד ספרים הרבה בחכמת הפילוסופיא ובחכמת הקבלה, והמובחר מכל חבוריו כפי עדותו של הרב הזה בעצמו הוא ספר בשמת בת שלמה, והוא ספר כולל חקירות עמוקות ומלא תמונות וחדות וסודות ופילוסופיא לא יאומן ולא יסופר והוא כ"י בפאריז.

ר' מנשה בן ישראל (הרב החכם הגדול בעל נשמת חיים ויהי החבורים המכוכבים) היה מופלג כלשונות רבות וחכם גדול במושכלות, וכבר דברנו ממנו לעיל (בשער השני פרק ה') :

ר' מאיר שטערין (הרב הגאון אב"ד דפולדא ואמשמרדם) היה מופלג גדול בחכמת הפילוסופיא וחכמת הדקדוק (עין צמח חור).

ר' נתן נטע האגאווער (תלמיד הקדוש ר' חיים וויטאל) מחבר ספר שערי ציון, והוא תקונים ותפלות ע"י קבלת האר"י ז"ל, היה בקי בכמה לשונות, והוא אשר חבר ספר שפה ברורה, קבץ בו שמות פעלים ומלות מארבע לשונות, עברי אשכנזי רומא ואיטאליא, ואולם המדפיסים מהעדר יריעתם לשונות האלה השחיתוהו לגמרי אבל אין האשם תלוי בו, רק על אשר הדפיסו באותיות עברית וגרמו ע"ז קלקולו.

ר' שלמה די אוליורה (הרב הגאון אב"ד דספרדים מאמשמרדם) היה מופלג כלשונות ותוכן ומהנדרס, מליץ ומשורר גדול, וחבר ספרים הרבה באלו הענינים — גם אביו הרב הדיין הנכבד ר' דוד ישראל די אוליורה היה חכם כלשונות ובמלאכת השיר (וראיתי ממנו חידה במשקל השיר שחבר בלשון לאמינא העתיק אותה בנו הג"ל) וחכם מופלג בדתי המלכים דיניהם כמו שהעיד עליו בנו הג"ל, המצאנו בספר שרשרת גבלת שחבר בנו הג"ל.

פרק מה

(צמח חור שני עית זרע נוס)

ר' אברהם אירירה הספרדי (המקובל הגדול) היה בקי כלשונות ובפילוסופיא, חבר ספרים כלשון ספרדי, באשר מוכא לעיל (בשער השני פרק ה').

ר' מוביה ברם הכהן, אב"ד במ"ץ (Metz) בעל מעשי מדביה, היה בקי בלשונות הרבה וחכמת הפילוסופיא והטבע, והיה רופא אצל משנה הסולמאן (עיין ספרו הנ"ל) ומכובד אצל הרבה מלכים ושרים, ועשה טובות הרבה ליהודים בעבורו. (עיין בספרו דף פ"ד), והיה מוסמך מגדולי רבני זמנו, כמו שהעיד עליו בראשית ספרו הרב הפילוסוף הרופא ר' שלמה קונאן, עי"ש.

ר' דוד גנו הגאון, היה מופלג בלשונות והיה פילוסוף מהנדס ותוכן מופלג (כנראה מספרו נחמד ונעים ויתר חבוריו) והיסמאריקער גדול (כנראה מספרו צמח דוד) וארח לחברה עם התוכן הגדול לנצרים שיכאבראהע (Tycho-Brahe) (עיין ספרו נחמד ונעים הנ"ל) והעתיק לבקשת החכם הזה את לוחות אלפאנוי ללשון אשכנזי (עיין הקדמתו לספרו הנ"ל).

ר' עמנואל חיריקי (הגאון המקובל בעל נשמת חסידים) היה חכם מופלג ומהנדס גדול * (כנראה מספרו חושב מחשבות ומיהר ספריו).

ר' משה חיים לוצאמי (הוא הגאון המקובל בעל החבורים המכוכבים) ה" מליץ ומשורר גדול ומופלג בלשונות ובמושכלות וכנראה מספריו היקרים שחבר בענינים האלה, יתפלא כל רואה בהם על רוחב הבונתו.

ר' יאיר חיים, הגאון הגדול בעל ש"ת חות יאיר, היה מדקדק (כנראה בהשוכתו זו בהשמותיו להך קט"ז ע"ב) ומהנדס (כנראה שם תשובה קע"ד).

ר' יעקב עמרן (הוא הגאון המכונה יעב"ץ) היה בקי בלשונות ובמושכלות ובחכמת הדקדוק, וכנראה מספריו שחבר באחרית ימיו.

ר' משה זרח איידליץ מפראג (הרב החריף הנודע בעל אור לישרים) היה חכם בחכמות ומופלג בחכמת ההגדסה חזר כל"ק ואשכנזי ספר יפה ונחמד כולל זאת החכמה כמפורסם.

ר' ישראל זאמושיץ (הגאון בעל נצח ישראל) היה חוקר גדול ומופלג בהרבה חכמות וכנראה מספריו הנחמדים, ולמען הרע קורא נעים! יקרת הרב הזה ומעלותיו התרומיות בהוריה ובחכמות, אציגה נא עמך בזה מה שכתבו על מצבת קברו חכמי זמנו מגדולי עיר בראי; כי בקרית העלויה זאת עלתה רוחו המהורה אל האלהים ושם בחצר מות

(הרב החריף ר' משה איידליץ הנזכר לקמן, כתב בהקדמת ספרו מלאכת מחשבת שרוב המקובלים הגדולים מעולם היהודים לו כספריהם היו הכמים בחכמת ההגדסה.

מת ישכון עפרו, כאשר העתקתי ממצבת קברו, וזה נוסחה: פני שר התורה מקור הבינות, שמעו הולך בכל המדינות, לא הגיח תורה ומשנה ותלמוד ספרא וספרי ותוספתא ירושלמי, שלא הניף בקמח בכברה, ולקח הסולת הברה, והכין מאכל מזומן, בכל מפתקומשמן, בחדושי המחדדות, ובתשובותיו הנחמדות, ופירושי הנכבדות, מופת הלמודיים והתוכנים והפילוסופים האלקיים, אבי המלצים, ומבעיים מובהקים, הרב הגאון חריף ובקי החכם המפורסם מוהרר ישראל בע"המח נצח ישראל בהרבני מוהרר משה סגל, נפטר י"ז ניסן תקל"ב תנצב"ה ע"כ. אף הוא היה רבו בחכמה של איש המופת האדם הגדול נזר חכמי זמנו, היה הרב החוקר האלקי הרמב"מן זצ"ל, הגודע לשם ולתהלה בכל קצוי ארץ ואים רחוקים בספריו המחובבים, וזה תארו אשר תאריהו גדולי חכמי זמנו „יקר בדורו יחיד בעמו.“ *) והוא שהרים קרן עם ישראל אצל האמות, והרבה מוכות עשו המלכים והשרים עם היהודים למען החכם הזה, כי גדול שמו בלאמים, ויותר שהיה חכם ולמד דעת את כל העולם, עוד היה צדיק וחסיד בכל מעשיו, וקדש את שמו הגדול בוכוחיו עם מתנגדי תורתו הקדושה וקבלת חז"ל כידוע וכנראה מספריו היקרים, והשהדל כל ימיו במוכת עמו בכלל ובפרט, זכרה לו אלוה למובה ואל תמח צדקתו וחסרו אשר עשה.

ר' צבי הירש המפורסם בשמו ר' הירש חריף (הוא הגאון אב"ד מפודרא) היה חכם גדול בהגדרה (עין קדוה העתים).

פרק מז

(זמאה שמינית ברכנות)

ר' אליהו ווילנא (הוא הגאון הגדול החסיד אלקי) היה בקי בהרבה על למוד החכמות, והוא צוה להרב החכם ר' ברוך משקלאוו הגובר לסמך שיעתיק מהחכמות ללש"הק כל מה שאפשר, למען תרבה הדעת תוך בני עמנו, באמרו כי כפי מה שיחסר לאדם משארי החכמות לעמת זה יחסר לו מאה דות בחכמת התורה וכו', עיין הקדמת הרב הנ"ל לספר אקלידוס שהעתיק לל"הק, ותלמידו איש גורא וקדוש הרב הגאון הגדול מופת עדתו וגורו מרנא ורבנא:

ר' זלמן מוילנא (אחייו של הרב הגאון הגדול האלקי המפורסם ראש הישיבה ר' חיים וולאזין ויל) היה חכם ברקדוק ובהגדרה ויתר החכמות הגצרות

*) ולא היה דורו של החכם הזה אלמן מחכמים גדולים ורמים בכל אמה ולשון, גם באמתו (אלקים ירום קרנה!) היו לו מלכד הרכנים המופלגים וצריפים ג"כ חכמים ונכונים מדע גדולים ופלאים, כגון המראשססאר ר' מרדכי הפרץ, בלחץ הרופא, ר' דוד פרידלענדר, ארכ המליץ הגדול רנ"ה וויזל וכדומה.

הנצרכות לתלמוד, וכן היו כל החבורא קדישא תלמידי מרירא וצליחה.

ר' ברוך שקלאוו (הוא הרב המוסמך החכם המובהק) היה בקי בלשונות ומופלג במשכלות כנראה מספריו הנכבדים אשר חבר ואשר העתיק מלשונות העמים, וכבר סמכוהו הרבנים נאנוי הזמן (עיין בסוף ספר יסוד עולם לר"י הישראלי דפוס ברלין תקל"ז שהדפיס הרב ר' ברוך הג"ל).

פרק מז

ורבים כאלה רועים משכילים הקים ה' בכל דור ודור לנחות צאן עמו בתבונה כפם, גם היום ח"ל נמצאו אתנו אנשי סגלה רבנים גדולים ותורנים מופלגים ושלמים בכל חכמה ומדע ויודעי ספר ולשון עם ועם (ולהיות שמותם היקרים לנגד פנינו, וזכרם לא יסוף ממחשבותינו, ע"כ חדלתי לפורטם בשמם) ואם מצער המה, ובני עליה כאלה מועטים, מדינו היתה נסבה זאת; כי מרדנו בה' והלכנו דרך לא סלולה; ע"כ הוגה אותנו ויתך עלינו האלות והיעודים, והחזות הקשות, הכתובים ביד נביאיו, לאבד חכמת חכמינו ולהסתיר בינת נבוינו, ויקם את דברו כיום הזה אשר דבר עלינו ועל שופטינו וישימנו לחרפה לשכנינו ודראון לכל בשר, אך בכל זאת בצפיהנו צפינו אל ישועת ה', אם נשא לבבנו אליו, ונטיב דרכנו ומעללינו כי חסדי אל לא תמנו, עוד יכלא הפשע, יתם החמא ויכופר העון, ונראה הדר אלקינו אם נביא לבב חכמה ודעת, ואז יסיר חרפת עמו מעליו ויצרף כבוד-סגיו וישיב כבראשונה שופטיו, ויקים בנו הבטחתו ע"י תחיו ונתתי לכם רעים כלבי ורעו אתכם דעה והשכיל (ירמיה ג' ט"ו).

פרק מח

התועלת השלישית ע"י יכברו אותנו האמות אשר אנחנו שוכנים בתוכם, ולא נהיה עוד לבז וחרפה ביניהם, כי ידברו אותנו בשער, ומי לא יראה או לא ירגיש הבז והדראון אשר סובלים אחינו יום יום, באמנם: אך גוי אובר עצות המה, עם אין בו תבונה, ואף אם ידברו עם-גדולי ישראל וחכמיו, והוא בעבור שאין בכם היהודי כזה, לגלות לו דעיונו ומצפוני מחשבותיו, כי אף אלה העומקים במסתר מנעורם, ומרוב ההרגל למדו לדבר לשון המדינה, בכל זאת אין בכתם לדבר כיא דברים הנוגעים למסחר-וענינים לבד, ואולם כאשר נשאלים על דבר זולת מקנה וקנין מדברים אשר לא נסו כמו לדבר, ובפרט מהאמונות והדעות, או דבר חכמה ומסר, אז קרחת שנות עולם וזכרונה, או ראלמנה שפרותם, יד לפה ישימו *) ואם יתעצמו

*) כמפורט מהאמונה הגרוס בעיר ק... ששלחו ספר אל הקיסר האדיר התמיד אלכסנדר

והעצמו בלב כח להוציא דבורים בעיניים האלה להשיב שואלם דבר, ישארו הדברים באין תבונה, ע"כ ישבעו חרפה, ויעצו כלמה, ויהיו לשחוק וללעג, ולפעמים אין אונם שומעת מה שמוציאים מפיהם, ואם כונתם רצויה ושקולה במאנו השכל, דבורם לא ירצה, כי מום בו, ולפעמים במלה אחת אשר תחמר ליהודי כזה במענה פיהו תשחת כונתו, ואז לא יבין השומע את כונתו הנכונה, ולפעמים יבין השומע ההפך ממה שכן בה זה, ע"כ יצא משפט מעקל, לא כן האיש היודע לדבר בלשונם, ובבחו לכלכל דבריו במשפט צדק, הוא מכבד ומנושא בעיניהם, ויהללוהו בשערים. ומה נעשה לעת מקורח, לעת זכור כאשר קרה ויקרה, מי יעלה להלחם אתם? וכבר הזהירנו חז"ל ע"ז, באמרם (אבות פ"ב משנה י"ד) ודע מה שתשיב לאפיקורוס, ועיין מה שכתב ע"ז בעל תו"ט בשם מהר"ם אלמושנינו ובשם הרמב"ם, ועיין חגיגה (ה' ע"ב) כי קא נחא נפשיה דריב"ח וכו', כי לזה צריכים אנשים בעלי צחות אשר שפתם ברור מללו, ומופלגים בכל חכמה והשכל, כי בדבריו אמונה בלתי אפשר לצחצח, אולם בראיות נפיונות ומושכלות כי תבא להלחם במו, אז תבניע את ערפם הקשה כאשר עשו הרבה חכמי ישראל כמפורסם מהם, וכמו שנראה מהיוסף בוכחיו נגד אפפ'אן האלכסנדרוני (Apion v. Alex.) ונגד אפאלאגניוס מאלאן (Apollonius Molon) רבו של ציצ'רא (Cicero) ושל יוליוס קיסר (Juli. Cäsar) וליסימאכוס (Lysimachus) חולחם שכתבו שמנה נגד תורת משה, הלא המה כתובים על שני ספריו הנחמדים הנקובים בשם „נגד אפפ'אן“ ואם יגזור ה' בחיים הנני להעתיקם בפלימות בלירק כאשר כבר העתקתי כמה פרקים מהם. ומי לא יתפלא על הנצחון אשר נצחו היהודים מהאלאנר זה מקרוב באגרותם את החכם וואלטערע (Voltaire) הצרפתי *) בתחבולות נלחמו אתו ויובלו לו ונתקיים בהם כל כלי יוצר וגו',

ובל

אלכסנדר מנחתו כבוד, ויבקשו מאתו לתת להם רשיון לננות בעירם בית הכנסת, כי אזרחי העיר הנגרים היו למו מלא לשמנה, והקיסר החסיד הזה נעתר לבקשתם, וישלח להם כתב הדת ורשיון אל שר הפלך (גווערנר) ויבנו בית הכנסת גדול ויפה להלל, ויהי לתקופת הימים ויבוא הקיסר לעירם, ויאלצו לקראתו כל גדולי העיר ושריה לקדם את פניו כמשפט, ויבואו גם ראשי עדת ישראל וחקינו בחוכם, ויהי כראותו את היהודים ויפן אליהם וידבר אחרם מכות, וכמהלות פנים וכל שמה שאל אותם לאמור: הגידו נא לי היש לכם פה סינאגאגע? (Synagoge) (גם הרוסיים ישמשו בשם זה על בהכ"נס לרוב וכפרט המלומדים) ויאמרו אין, כי לא ידעו פתרונו, אז עלתה חמת הקיסר ויקרא אל שר הפלך וידבר אתו משפטים; יפן לא מלא את דבריו, ויענהו שר הפלך ויאמר: עד הבית הזה הפומד שמה לתלפיות; כי את פקודתך מלכי! שמרה רוחי, וכרנע כואה מלאחיה, ויכן הקיסר כי מחסרון ידיעתם שפת המדינה נעשתה המענה זו, וישם פניו אל עבדיו וימלא שחוק פיהו ויסע וילך לדרכו, והיהודים נבהלו נחשו ויקומו וילכו כבז וקלון לביתם, וככה קרה פעם בפעם.

*) קרא נא קורא משכיל! ספר קטן הנעתק מלשון צרפת ללשון אשכנזי

זה

(22)

וכל לשון תקום אחד למשפט תרשיני וגו' (ישעיה נ"ד יז) וכדמפרש רבינו הגדול
גור הגולה מהר"י מגל לנדא וצ"ל, ע"פי הרמב"ם באגרת תימן (ע"ן באגרת תימן
הגדום בפרג) *

פרק ממ

התועלת הרביעית, כמה מובות וישועות נעשו לכלל האמה
הישראלית ע"י אנשים חכמים, וע"י בקיאותם
בלשונות הלועזיות ובכל מדע והשכל, וה' אשר לא ינום, שולח לנו עזרה מקדשו
פעם בפעם על ידן ויציאנו לרוחה, ואערכה פה נגדך שמץ מנהם והשאר תדרשם
מעל ספרי ישראל ותמצאם הרבה, וקצת תמצא בהקדמת השועות ישראל.

מרבכי בלשן ע"י ידיעתו הלשונות, נעשתה תשועה גדולה בישראל
כמפורסם; ע"י הע"ב זקנים שהעתיקו את התורה
לפני תלמי המלך בלשון יון, וע"י התשובות המוחכמות שהשיבו הזקנים על
ע"ב שאלות בחכמות המדיניות ששאל מהם המלך הזה, נעשתה תשועה רבה
לישראל, כי שלח לחפשי יותר ממאה אלף יהודים אשר היו לעבדים במצרים,
ונתן כופר נפש בעד כל אחד עשרים אדרכמונים, והאנשים אשר בבחינת שטחם
וחזק גופם היו לכני חיל קבל במפקד צבאותיו, והראויים לשבת בהיכל המלך
הפקיד בידם מדברי המלכות (והזי זאת לחסד גדול בעיני היהודים) ואל
הזקנים בעבור גדול חכמתם נתן המלך מתנות רבות ויקרות, ושלחם ביתה
בכבוד רב, ואל אלעזר הכהן שלח מנחה יקרה, גם כלים יקרים ונכבדים, שלח
לפאר את בית אלהינו, כמו שמבואר באורך בספר הדרת זקנים להרב החכם ר'
עזריה מאדומים, וכן פילון היהודי עשה ליהודים מובות רבות אצל הקסרים,
וכן היוסיפון (ע"ן לעיל), והרבה הנאים ואמוראים הפכו לנו השועות רבות ע"י
חכמתם לענות בצרה, כמו שמפורסם מזה בהלמוד ובסדרשי רז"ל, וכן תרבה
מהנאונים ואחרונים ככתוב על ספר קורות הימים לבית ישראל, ואין כאן מקומן
להזכיר כלם, וכבר הזכרנו הרבה מהם במפרגנו זה לעיל, לכן לא נזכיר הפעם רק
שתיים ושלוש שהיו קרובים לימינו,

החכם הגדול הרב ר' מנשה בן ישראל אב"ד דקהל ספרדים
באמשטרדם, אשר שמעו

נודע עד היום לשם ולהלה בכל קצוי ארץ, ע"י נעשה עזרה גדולה בישראל,
הוא במל (ע"י חכמתו וידיעתו לשונות לועזיות) את הגזרות הקשות, והגרושים
שגזר על היהודים המלך עדוארד הראשון במלכות בריטאניע (Britannien)
בשנת ד' אלף הששי, ולא שבו אל ארצם עד ימי הרב הגל. והוא שנת ת"ז
ע"ן

זה עמו : Briefe Einige Portugisischen und Deutschen
Juden an d. Herren von Voltaire)

(עין הקדמה השנייה ישראל הנזכר), והרב החוקר הגדול הפילוסוף האלחי **הדמבמן** זצ"ל אשר היה לשם ולתהלה בחצרות רוזנים ומלכים וחכמיהם, על גודל חכמתו ועומק תבונתו בכל חכמה ומדע, וידיעתו רוב לשונות אייראפּע, ע"י עמך רחם והצלה ליהודים יושבי ארץ פולין (זה כחמשים שנה) בבמלו עלילת דם, אשר העלילו פעם בפעם הכומרים, כי הרב ז"ל קם והעתיק מלשון אנגליא ללשון אשכנזי החבור של ר' מנשה בן ישראל אשר כתב על בטול עלילת דם, והוסיף עליו הקדמה גדולה וארוכה מלאה חכמה ודעה, גם שלח ספר בלשון צרפת מלא דעת ותבונה כתוב במליצה צחה ונשנבה כדרכו, לאחר מגדולי שרי פולין בארשויא (אשר כתב בצדוף ראשי הגבירים אשר בברלין) והספר מצא חן בעיני חשך החוה, והבטיח באגרת תשובתו אשר שלח להרב הג"ל בדי תודה, שימלא מחור את שאלתו וכן עשה, ותנתן דת בכל המדינה להעביר עלילת דם אשר העלילו עד תהה על היהודים, ותשקוט הארץ הזאת מרמים עד היום הזה, חק עצם לדורותיהם אחריהם לא יעבירוהו, ועוד הרבה טובות עשה לעם ישראל החכם הזה במפורסם ממנו, והוא שהרים קרן ישראל בספריו בוכוחיו ככתוב על ספר תולדותיו, ועיין בספר זכרון להרב החכם השלם רבי יהודה לבית ייטליש, מגדולי התועלת אשר הסב אביו הרב החכם ר' יונה זצ"ל אביא רבא דפראג לכל חכמי רופאי ישראל אצל הקיסר, וזכה לו אלוף לטובה, ולבניו הרבנים החכמים המפורסמים.

פרק נון

התועלת החמישית ע"י ידיעות הלשונות, ובפרט לשון המדינה נדע את דתי מלכנו, אשר בצלו נחיה ונתלונן, ואת חקי ומשפטי המדינה, החיוב והפסור, האסור והמותר, וחק הוא על כל איש ישראל לקיים פקודת מלכו אשר הוקם על ולשמור מצותיו, כן נצמינו מפי קדמונינו, ואמר החכם מכל אדם: ירא את ה' בני ומלך (משלי כ"ד כ"א) ואמר (קהלת ח' ב') אני פי מלך שמר, וחז"ל אמרו: דינא דמלכותא דינא, ואמרו (בב"ק ק"ג) אסור להברית את הממס ע"כ, וכל הממרה את פי מלכו כאלו המרה את פי קונו, כדאמרי בקהלת רבה (ק"ט) על פסוק טובה חכמה, אמר רבי יודן כל המעיז פניו במלך כאלו מעיז פניו בשכינה עכ"ל (*), וכל הנשבע בו חלילה לו

(*) וחז"ל בעבור זה מכונה המלך והשופט כתנ"ך בשם חלקים (שמות ק"א ו', קכ"ו). חלקים פ"ב ו', פ"ט ק"ח), גם המזריים כנו את המלך או השופט בשם חלקים עיין דילדארס מסייליא (Diodorus aus Sicilien, B. I. kap. 90.) וחז"ל מזה נבין פי מלת **אֶבְרָהָם** (בראשית מ"ח מ"ג) שקראו המזריים לפני יוסף אחר שנתמנה להיות עיר עליהם, הנה לפי דעת ר"י בספרי ולדעת רש"י והתנאים חונקלוס הוא מורכב משני תיבות **אֶבְרָהָם**, ולפי עדות החכם טרעסמאן הרשמי במיתאולוגיע הטכנית (75 91) בשם חכם קדמן, שם **יוֹפִימָעַד** (Jupiter) (והוא אחד מהאלילים הגדולים שכבדו קאנרים

ומהם

לו לחלל שבועתו, ואין חלוק בזה ממלכי ישראל למלכי ארצות או הנצרים
(עין גרים ס"ה) והמ"ז (בי"ד ס' קנ"ז ס"ח) לענין שבע בן בכרי שהיה חייב מיתה
משום דמדר במלכות, אע"פ שמצד דין תורה לא היה חייב מיתה כתב שם
וה"ל: ומינה אף בזמננו מי שפושע ומורד במלכות שלו (ר"ל במלכות שמתלונן תחת
כנפיו) מסרין אותו, והיה בשאר עבירות (ר"ל עבירות מקי המלכות) שאחד מחוק
בהם כגון עוסק בזיופים או שאר דברים שיש בהם סכנה פשיטא שמוסרין אותו,
ומן הראוי למסור אותו אפילו אם לא יחדוהו (ר"ל אם לא חמר מנו לי פלוני) כיון שהוא
כמו רודף לשאר ישראל ע"י מעשיו הרעים שעושה בפשיעה כן נראה לי בזה
וכי עיי"ש. ובאגדה בראשית פ"ו אמרו: אני פי מלך שמר וגו' אמרה ר"ה
לישראל משיב אני אתכם שאם תנוור עליכם מלכות אל תמדרו בו בכל דבר
שגזרה עליכם עכ"ל; כי מגמת החקים והחקנות אשר במדינה כלם יסבבו אל
הכלית אחת נרצה, והוא קיום הקבוץ ותקן כלל החברה באופן היותר טה
ושלם, וכבר ידעת שכל הקנות המלכות גם משפמיו וחקיו, כלם שקולים במאזני
הצדק ובפלאם היושר והאמת, וכן נאמר (משלי כ"ה) חסד ואמת יצרו מלך
(וחסד מלך את יחס הפעול להורות ששניהם הפועלים והפעולים המלך והחסד
ואמת) ונאמר (קהלת ח' ב') ועל (ר"ל המושל) דברת שבועת אלהים, ולא
יסופק כל משביל שהמה בהסכמת השופט כל הארץ, אשר מושיב מלכים לכסא,
וכן הוא אימר (משלי כ"א א') פלגי מים לב מלך ביד ה' על כל אשר יחפוץ
יטנו — ובמה יודעו לנו איך חקיו ומשפמיו? אם לא ע"י קריאת ספרי דתי המלך
מלשונם וככתבם.

פרק נא

ובפרט היהודים הנבחרים היושבים כסאות למשפט, וראשי הקהל המנהלים
את העדה, והעומדים בראשם, ואצ"ל הרבנים היושבים על מדין,
אשר נתנה המשרה על שכמם, כי המה נשיאי העדה, עליהם מוטל לדעת לשון
המדינה בתכלית היותר אפשרית, ולדבר בה ולכתוב בצחות, כי המה סנהדרין
זמננו

ומה קנלו אח"ז היונים והרומיים) מורכב משתי תיבות יו (Ju) (דער יונגער) ומן פֶּטֶר
(Pater) (דער פֶּטֶטער) עכ"ל, ואם תתרגם את שתי תיבות אלו בלשון עברי יהיה אב-רֶדֶד
וכבר מצינו שנתנו שם יופיטער לפני מלחמת טרויא (Troja) יותר מלשגש מאות מלכים
וגבורים לאות כבוד ויקר, עיין במיסהאלאגיע הנזכרת שהביא דבר זה בשם חכם קדמון וכבר
הארכנו בזה בספרנו בית האוצר, וחוקנו דברינו אלה בסוב טעם ודעת ואין פה מקום להעתיקם,
גם המלכים מן בוקאם (Butam) מכוונים שם כאלקים לפי עדות סופרי המסעיס, גם
המקסיקאנער יחסו את מלכס כאלקים, עיין טאלום מכביסת מקסיקא (Salis
(Eroberung von Mexico, B. III. Hauptst. 2.) גם הפרטיס לפי עדות
סעלולאטוס (Herodotus B. VIII. kap. 118.)

זמננו, ובפרט שכן הוא רצון מלבנו משיח'ה המושל האדיר רב חסד חכם בעוז הקיסר רוסיא ירום הוד הפארתו לנצח, וכבר נתנה הדת מאתו שהיהודים משיכי טעם והרבנים *) וראשי העם המפקחים על הצבור, ידעו לשון רוסיא שפת שלמה בכתב ולשון **) בתכלית השלימות, כי מלך חפץ חסד הוא, בידעו גדול ההכרח לדעת לשון מדינתו, כי נחשבו בעיניו כאורחי הארץ, וחוסה בעדינו בצל בנפיו, למען נשכון במח מחת שבמו, וכל עין רואה החסד הגדול אשר עשה אתנו, והרים את קרננו, בתתו המשרה על שכם אחינו לשבת בשער משפט עם שופטי עמו יחד, וכמוהם יודו משפטים להציל עשוק מעושקו, בדיני ממונות ודיני נפשות, וכל דברי ריבונת בשעריו, אליהם יבאו וישפטו כפי דתו וספרי חקיו אשר שם לפניהם, והלא השופטים האלה עליהם חובה לדעת על כל אופנים לשון המדינה בכל תהלכותיה ולשקוד על דלתי ספרי המשפטים בשקידה וחריצות למוצת עצמן, ולמוצת כלל החברה, וכבר מוזהרים ועומדים העם ובפרט החכמים, לדעת חקי המושל העוזר בעמו, שנאמר (קהלת ה'ה') שומר מצוה לא ידע דבר רע, ועת ומשפט ונו', ועל מצות המלך וחקי המדינה' ונמוסיה נאמרו שם הדברים, כמו שבארו גדולי הפשטנים, והחמיד אלקי ז"ל (בשער השמיני מספרו ה"ה במשלים השלישי) אמר: מן התנאים שהוא (הנכ נמדינה) חייב בהם (למלך) הכניעה והשפלות וכר' ומהם שיוחקר על דתי המדינה והקיה, ועל מה שחייבים בו למלך עבד' כי במה יתרחזה זה אל אדוני הארץ אם לא בשמור מצותיו (עין סוג הלכות שם), והמתעצל בזה דמו בנפשו באשר דבר מלך שלטון.

פרק נב

והתועלת השישית מלבד התועלויות שזכרנו המגיעות לבעליהן, הלא חיותיה הוא, כי על ידן ימצאו בעליהן די ספקם ומחית נפשם, עברו נא בעירות גדולות, אשר סותריהן שרים, כנעניהן נכברי ארץ, וברוב רוכלתם יסחרו כל ממלכות הארץ ללשונותם בניהם, ומוכרחים לדעת שפת עם ועם אשר יערבו במו מערבם, וכמה אנשים היודעים לשונות לעזויות מופלגים בחבמת החשבון ואשר ידם רב למו בידיעת המסחר והמרבולת יחזיקו לתועלתם, זה סופר, זה מעתיק, זה חושב, זה סוכן, זה פקיד, זה משגיח בצרכי מרבולתם, והמה יכלכלו את נפשם והנלוים להם ברוח ובכבוד, והרבו חיל בעליהם.

וכבר

*) ובמקלח פירות מהתחכמו עתה לנחור אנשים שידעו מעט מן המעט לקרוא ולתתם בלשון רוסיא, והמה נקראו למראות עין כשם רבנים, והרכ האמתי הבקי בתורה לכד במקומו שומד, המה דומים ממש להרכבת הסגר והסומא.

**) עין אוקאז מן 9 עטורוי 1805.

פרק נג

וכבר נצטוונו ללמד את בנינו אומנות, כמו שאמרו חז"ל (עין ילמדנו וילקש תורה רמז תשס"ה) האב חייב בבן וכו' ללמדו אומנות, וה' למד את ישראל אומנות (שנאמר) כי תבואו אל הארץ ותמעתם עיי"ש, ואמרו בקדושין (ל' ע"ב): כשם שאדם חייב ללמד את בנו תורה, כך הוא חייב ללמדו אומנות וכו', מ"ט דחיותיה היא, ור' יחזקאל אומר כל שאינו מלמדו אומנות כאלו מלמדו לסמיות, ומה שאמר ר' נהוראי (שם פ"ב ע"א) מניח אני כל אומנות שבעולם ואיני מלמד את בני אלא תורה? כבר פרש לנו המרש"א ו"ל שאין דעתו שיתן אדם ללמד את בנו כל אומנות לגמרי, אבל ילמדוהו דרך ארעי, כי למוד מלאכה הוא חיוב גמור על כל אב, ולית מאן דפליג עיי"ש. ועיין פרוש הרב הגדול בעל יפה מראה (בירושלמי דקדושין פ"ד הלכה ו') על מאמר זה, ואולי כונת ר' נהוראי בשם תורה על אומנות תורתית, וכבר כתבנו לעיל בשער השני ששם תורה כולל גם למוד החכמות והלשונות, עיי"ש.

ואמרו בתוספתא דקדושין פרק קמא, ר"ג אומר כל שיש בידו אומנות לסה הוא דומה לכרם שמוקף גדירו לחרין שמוקף סיני, וכל שאין בידו אומנות למה הוא דומה לכרם שאין מוקף וכו', ר' יוסי אומר בשם ר"ג כל שבידו אומנות למיהר, לאשה שיש לה בעל בין שהיא מתקשמת ובין שאינה מתקשמת אין הכל מסתכלין בה וכו', וכל שאין בידו אומנות למיהר לאשה שאין לה בעל בין שהיא מתקשמת בין אינה מתקשמת הכל מסתכלין בה, ואם אין מתקשמת וכו', ר' יוסי ב"ר אלעזר אומר משום ר"ג, כל שבידו אומנות למיהר לכרם גדור שאין בהמה וחיה נכנסין לתוכו ואין עוברין ושבין נכנסין לתוכו ואין רואין את מה שבהו, וכל שאין בידו אומנות למיהר לכרם פרוץ שבהמה וחיה נכנסין לתוכו ועוברין ושבין נכנסין לתוכו ורואין את שבהו, עיי"ש.

ואמרו באבות (פ"ב משנה ב') כל תורה שאין עמה מלאכה סופה במלה ונודדת עין, ח"ל הרמב"ם הלכות ת"ת (פ"ג הלכה י"ד) כל המשים על לבו שיעסוק בתורה ולא יעשה מלאכה ויתפרנס מן הצדקה, ה"ז חלל את השם וכו' את התורה, וכבה מאוד הדת, וגורם רעה לעצמו, ונוטל חייו מן העולם הבא, לפי שאסור להנות בדברי תורה וכו' (ומה נעמו דברי הגאון מהר"ם אלאשקר בתשובותיו) (תשובה י"ט) שהביא דברי הרב הנ"ל וסיים בזה"ל, ולא נתנה תורה למלאכי השרת שאינם צריכין לדבר מצדכי העולם, ע"כ, ועוד צ"ז ואמרו אהוב את המלאכה ושנא את הרבנות, וכל תורה שאין עמה מלאכה וכו' וגוררת עין וסוף אדם זה שיהא מלמסם את הבריות עכ"ל: ולאו דוקא העומד על הדרכים וגזול את בני אדם נקרא גזול, אלא כל לקיחת ממון מבני אדם שלא כהוגן, עי' איזה ערמוניות והחבולות הוא בכלל זה, ועוד לו להרמב"ם ו"ל בהלכות דעות (פ"ה הלכה י"א) דרך בעלי דעה שיקבע לו אדם מלאכה המפרנסת אותו תחלה, ואח"כ יקנה בית דירה, ואח"כ ישא אשה, שנאמר מי האיש אשר נטע כרם ולא חלל

חללו, מי דאיש אשר בנה בית חדש ולא חנכו, מי דאיש אשר ארש אשה ולא לקחה *) אבל המפשינ מתחילין לישא אשה, ואח"כ אם רמזנו ידו יקנה בית, ואח"כ בסוף ימיו יחזור לבקש אומנות או יתפרנס מן הצדקה, וכן הוא אומר בקללות, אשה תארש, בית חבנה, כרם תמז, כלומר יהיו מעשיך הפוכין וכו', ובברכה הוא אומר, ויהי דוד לכל דרכיו משביל וד' עמו, עכ"ל, כי העושה בהשכל יצליחוהו ח' (ועיין ד"ק ומכלל ימי שמואל א' יח"י), ובתפכו נאמר: אלות אדם תסלף דרכו, ועל ה' יזעף לבו (משלי י"ג).

ואמרו באבות (פ"ב משנה ב') יפה ת"ת עם דרך ארץ **) ואמרו בשמות רבה על פסוק ויתן אל משה בכלתו לדבר אתו, אין התורה מתקיימת אם אין עמה ד"א, ובאבות דר"נ אמרו, דרך ארץ קדמה לתורה, שנאמר לשמור את דרך עץ החיים (בראשית ג' כד), דרך זו דרך ארץ, עץ החיים זו תורה, וכן הוא בריש תנא דבי אליהו, לשמור את דרך זו דרך ארץ, עץ החיים מלמד שדרך ארץ קדמה לעץ החיים, ואין עץ החיים אלא תורה, שנאמר עץ חיים היא למחויקים בה, ע"כ. ועיין רש"י על המקרא שם וכולן בצאתך ויששכר באהליך (דברים לג"ח).

וזה לשון רבינו תם (תובא בתנחומי פ"ג מהלכות ח"ח הלכה י"א) טוב תורה עם ד"א, דרך ארץ עיקר ***) כראמרינן בפרק החולץ, מדרקתגי יחלוק

* (פיין סופה (מ"ד פ"א), ומה שכתב הרמב"ם בלן גסיפת כרס לפני בנין בית חדש בהסוך הכתוב בחורה? פיין ככסף משנה שם.

** דרך ארץ. הרמב"ם ושאר המפרשים פרשו על האומנות ועל המלאכה, ויהיה פנינו ע"ש סוכה חכמה שם נחלה ואלו הרכב הכרנאל בספרו נחלת סוכות משנה ה"ל אמר שדרך ארץ ומלאכה (המוכר להלן כמשנה וכל תורה שאין עמה מלאכה) אין הכונה על אומנות ידים, כ"א על החכמה המדינית, וידיעת המדות המשובחות והנהגתם, כי זה נקרא ד"א כלמת ויפול ע"ז ג"כ שם מלאכה, לפי שהידיעה המדעית תכליתה המעשה, וכן נקרא כדברי הטיטוסופים מלאכה.

*** ומה שאמר הכתוב והגית בו יומם ולילה דמשמע כל היום צריך להנות בחורה, ואמר לא ימוש וגו' ? כבר הוכיח הרב הגדול רבינו שמואל יפה ביפה מראה על הירושלמי (פאה פ"א) שאינו כמשמעותו, וכונתו הוא שכלמוד פורתא ביום ופורתא כלילה יאל ידי חובת והגית בו יומם ולילה, וכדאמרי (כ"פ שתי הלחם ז"ס פ"ב) אמר רב אמי מדבריו של ר' יוסי למדנו אפילו לא שנה אדם אלא פרשה אחת שחרית ופ"א ערבית קיים מצות לא ימוש, אמר רבי יוחנן משום רש"י אפילו לא קרא אדם אלא ק"ש ערבית ושחרית קיים מצות לא ימוש, ואמרו שם אמר רבי שמואל וכו' פסוק זה (ר"ל לא ימוש) לא מצוה ולא חובה אלא ברכה, ובפרש אמרו (פאה פ"א משנה א') אלו דברים שאין להם שטור האלה והכנורים וכו' ותלמוד תורה, וכל דך השכל יראה דכל הנוה לקולא חיתניהו דאפילו בדבר מועט יאל ידי חובתו (ואולם המרבה

חלקי יורשי הבעל עם יורשי האב ש"ם יורשי האב עיקר, עכ"ל • וכן הוא בדרך חיים להגאון ר' ליוא בן בצלאל, (ומה שלא הביאו ראיה מן לשון המקראות? הוא יען שהמאמר הזה טוב תורה עם דרך ארץ הוא לשון חכמים מהמשנה, ע"כ אין להביא ראיה מן המקרא, כמו שאמרו חז"ל לשון תורה לעצמה, ולשון חכמים לעצמה, אבל השתדלו למצוא ראיה מלשון חכמים נ"כ, וכוזה נתבטלה דעת הר"ש משנאו שהביא ראיה לזה מן המקרא, (ע"ן פירוש לפרק ו'ין ודחתה משנה ד'), ואם נרצה להביא ראיה מן המקרא אין ראיה יותר חזקה בהכתוב מובה חכמה עם נחלה דקהלת, וכן הביאו חז"ל על פסוק זה מאמר התנא טוב תורה עם ד"א, ואמרו בברכות (ח' ע"א) אמר ר' חייא משמיה דעולא גדול ההנהגה מיניעו יותר מירא שמים, עיי"ש • ואמרו (ב"ב ק"י ע"א) לעולם ישכיר אדם עצמו לעבודה שהיא זרה לו ואל יצטרך לבריות (כפי מסקנת הש"ס שם) עיי"ש, ואמרו (פסחים ק"ג ע"א) פשוט נבלהא בשוקא ושקיל אנרא, ולא תימא כהנא אנא גברא רבא אנא, ותניא (ב"ס ל' ע"ב) תני רב יוסף הודיעת להם (שמות י"ח ב') זה בית חייהם, ופרש"י ז"ל ללמוד להם אומנות להתפרנס בו, ואמר ר' מאיר (ב"ק ע"ט ע"ב) בא וראה כמה גדול כח של מלאכה שור שבמלו ממלאכתו וכו', ואמרו (שבת ק"ז ע"א) משדכין על התינוקות ליארם בשבת, ועל התינוק ללמדו ספר וללמדו אומנות (פירש רש"י דהא נמי מצוה היא דכל שאינו מלמדו אומנות מלמדו לסמות) אמר קרא ממנו חפץ דובר דבר (ישעיה נ"ח י"ג) חפציק אסור חפצי שמים מותרין ע"כ, והובא ברש"י (קהלת ט"ט) ראה חיים עם אשה אשר אהבת, וז"ל: ראה והבן ללמוד אומנות להתפרנס ממנה כי הוא חלקך בחיים בע"הו ובע"הב • והוא מהמרש על פסוק הזה בשנוי לשון קצת •

ובתב הבונה על חסירא אין בעלי אומנות רשאים לעמוד מפני ת"ח וכו' (בפרק אלו מריפות ג"ד ע"ב) וז"ל: גדולה מלאכה שהזהיר עליה הקב"ה בקום עשה, ששת ימים תעבוד ועשית כל מלאכתך, כי הם עסוקים בישונו של עולם אשר ברא אלקים, ולא עוד אלא שאף הוא הכתיב לעצמו מלאכה דכתיב ויכל אלהים ביום השביעי מלאכתו אשר עשה וגו', ולכן אין לבטל מפני כבוד ת"ח, עיי"ש • ובפרוש נצמוה האדם להתעסק בסבות העולם בעבודת האדמה, ותרשיתה וזריעתה, כמו שכתוב ויקח ה' אלהים את האדם ויניחהו בגן עדן לעבדה ולשמרה (בראשית ב' ט"ז) ועכ"פ יתחשבו ידיעת הלשונות והחכמות לאומנות

המרכה תפ"ב), וממסקנת התלמוד (שם בירושלמי) מוכח שהסוק והגית זו יומם ולילה לא במשמעותו הוא ובסורתא לכד ילא, ופעם חכמת יונית שאמרו לאו משום והגית זו יומם ולילה נאסרה רק מפני המסורת (שהלשינו את הכלתי מכינים כרמזים של יונית אלו כדאמריק בב"ב פ"ג ע"א) עיי"ש • ושלמוד החכמה וכל מי שצריך אליה להככד על ידה או לפרנסתו, שמכבדים עליה ת"ח כי היא בכלל אומנות, ואז"ל הלשונות והחכמות האמתיות שזדלי בכלל מלאכה המה פיין שם, כי משם נוכפים כל הדברים האלו ואמנו חמנס קנרט מאד, והוא ז"ל השתדל לנצר כל זאת באריכות •

לאומנות ובפרט שהמה אומנות נקצת וקללת, ואמר ר' מאיר (קדושין פ"ב ע"א) לעולם ילמוד את בנו אומנות נקיה וקלה, וכבר הבאתי לעיל רבים מחז"ל שהתפרנסו מחכמות וידיעות, ומהם התפרנסו ממלאכות — כאשר נבאר להלן — ואף ממלאכות בוניות ושפלות, לא כאלה האנשים הנוערים המתחסדים הנמצאים אהנו היום, אשר לא ידעו לשון ולא למדו ספר ולא שום מלאכה בעולם, ומבלים ימיהם בבמלה ועתותם בחבוק ידים, וכבר אמר החכם, הבמלה ראשית כל חמאת. ואמרו (באבות דר' ע"א) אין אדם מה אלא מתוך הבמלה, ומה יעשו רועי רוח אלה השואפים כתנים; אם לא לחשוב ממון של אחרים, ולבקר אחר מומי וזולתן, נרפים הם ע"כ מטה ידם, וכביהם אין לחם ואין שמלה, ומוכרחים להתפרנס א"ע ממחת הנדיבים בעם, וכעד מסת נדבת יד יתקדשו ויטהרו, ובמי נדה יתחמו (*) למען השג אגורה כסף, ואל כל גבר אשר יקוו לקחת מאתו גביע יין או פתותי לחם, יכופו ראשם כאגמון וירוסמוהו בגרונם על רום התפארת ויספרו תהלתו בקהל רב, אולם אשר לא יתן על פיהם ימדרוהו ישממוהו עד מות, וגדולה מזו שיחשבו א"ע ליראי ה' ולחושבי שמו, ואת כל זולתם למין ואפיקורוס, וכל עול וכל רשע אשר בהם מגלגלים על זולתם (זהמה דומים ממש בענינם למי שנאמר עליהם עושים מעשה זמרי ומכשפים שבר כפנחם) ואמנם מה יעשו הולכי אחר ההבל אלה! מה יעצור למו עשות מומת? עול מכל הפרנסה הסירו מעל צוארם, על נשיהם לא יחמלו, גם שארן גם כמותן יגרעו, על בניהם וספם לא ישגיתו, עד כי יגדלו הנערים באין תורה באין מוסר ובאין דרך ארץ כפראי מדבר, ויחברו את לוצצים, האף אין זאת? וכנפל אשת כל חזה מעודו אור השמש, כן תחת שואה יתגלגלו עויליהם באפלות הסבלות, וכבה יבלו ימיהם עד יובלו לקבר, נעדרי חכמה ותורה, ויועזו לנצח בבלי דעת, והאנשים הבורים העצלים האלה שאינם עוסקים לא במקרא ולא במשנה ולא בדרך ארץ אינם מהישוב, כי אינם מועילים לשובו של עולם, והיו מושבם מושב לצים לפי דעת חז"ל בקדושין סף פרק קמא, ואמרו שם שפסולים בעבור זה לעדות עיי"ש, ונוסף לזה שהבמלה תביאם לידי חמאת ועון ומחסור ועוני כמבאר, תביאם ג"כ לחולשת כח, ואת תאלצם להמיל א"ע על הצבור, וכבר צוחו ע"ז קמאי דקמאי, וכל הקדושים וגדולי הדור השתדלו ברב כח לברוח מנדיבת העם וממטנותיהם, והיו מתפרנסים ממלאכתם או מחכמתם ברוח או ברוחק, איש איש כבכרתו אשר ברך אלקים את מעשי ידיו, והגני לערוך לפניך קורא נחמד! כמה תנאים ואמוראים וגדולים שאחריהם שהיו בעלי מלאכות (**) (עין התשב"ץ בחשובותיו חלק א' ענין קמ"ז) ומהם תקיש על השאר.

פנחם

(*) ועליהם כון שלמה ע"ה באמרו, דור סהור בעיניו ומלאתו לא רוח, וכמו שמבאר זה הרמב"מ ז"ל כמורה (ח"ג סל"ג) עיי"ש.

(**) דע שנספך בית שני כאשר החלה ממלכת היהודים לרדת מטה מסה, ירדה עמה ודללה גם עבודת הפסד והכרס, לכן ראו אנשיה אז לכוור לחיי נפשם למוד המלאכות, אבל כראשונה (23)

פרק נד

פנחס הסתת (שהיה כהן גדול בבית שני *) היה חוצב אנשים עד יום שנתמנה לכה"ג, ובעבור מלאכתו זו נקרא סתת כדאיתא בספרי, ובת"כ (אמור פ' ב') אמרו עליו שהיה עובר אדמה •

הלל הזקן היה חוטב עצים, ואמרו עליו (יומא ל"ה ע"ב) שבב"ל יום היה משתכר במרעפיקא (מקצת ידוע והוא איסחורא או סלע מדינה סמינית כסלע לורי) חציו נתן לשומר ב"המד וחציו לפרנסתו ופרנסת אנשי ביתו •

שמאי היה בנאי, כדמשמע משבת (ל"א ע"ב) •

אבא חלקיה היה חופר אדמה ובוה היה פתפרנס (תענית י"ט ע"א) •

שמעון הפקולי היה עושה בצמר גפן (שקורין פיקולא) וזוה כנודו בשם פקולי (עין רש"י מגילה ט"ז ע"ב) •

רבי יוחנן הסנדלר נקרא ע"ש אומנותו שהיה עושה סנדלים, וכבר

בראשונה כלם היו עובדי אדמה כמבואר להלן באריכות, וכל זאת לא היו נעדרות כלל וכלל המלאכות בכל האמה, כי הוא דבר זר וכלתי אפשר בחקן והנהגת המדינה, וכפרו אחו"ל שכל המלאכות נמלאו במשכן, ואף ממלאכות הנהדרות (סענטיקסטט) לא חסרה לנו מאומה, כמו שמורים הכתובים (כספר שמות) ואחר כך בעלנו היה אמן במלאכת הניזור והתכה עי"ה (ל"ב ד'). וזמן שלמה מנינו שמורים אלה תלכים יהודים (מ"א ה' ק"ו ק"ס) וזמן יואש מנינו הרכה כמים וחיכיש (שס ב' י"ב י"ג), ומנינו בנכולי שס יהודא פיר שמה גיא חרשים ע"ש חרשים שגרו בה שנאמר גיא חרשים כי חרשים היו (ד"ה א' ד' י"ד) גם מנינו שהיו כהם בית עפרדת בון ויוזרים (בינוס חוגר טעפער פערבריק) (שס שס ד"א ק"ג), ותבוכדנאצר העביר מישראל אלה חרש והמסגר (סאירע חוגר סופסער) (עין מלכים ב' ק"ד י"ד) אבל יתר האמה אף גדוליהם היו עובדי אדמה והכרם, כאשר היו אח"כ בסוף בית שני בעלי מלאכות ולא היה זה להרפה לנו, גם אלל היונים והרומיים מנינו שגם גדוליהם היו יודעים מלאכות, והמשורר היוני האמער (Homer) יספר לנו שחליספס (Ulysses) ננה בעלנו ספינה וביח למענו (דמיון זה ידענו על פער הגדול (Peter der Grosse) הקיסר הראשון לרוסיא), עאומעאוס (Eumens) חפר לעלמו מעלים וכו', וכן הכשים הנסיכות חפרו בעלמן בנדים, כאשר יספר לנו המשורר הזה על קאליפסא (Kalypso) הסלענא (Helena) סענעלאש (Penelope) וכו' עי"ש, ומנינו שהקיסר אוגוסט (Augustus) לא לבש שום מלבוש כי אם מה שהפרה לו אשתו ובתו, וכן עשו גדולי נשי היהודים כמו שמנינו בתנ"ך (שמות ל"ה ק"ה, ש"א ב' י"ט) •

(*) ועליה נזולה על רב יחזק דלסוס בעל ספר ש"ש שהכר בפרווינצא (שנת ה' אלפים פ') שאינו מזכיר בין הכהנים גדולים ששמשו בבית שני את פנחס הסתת זה, עין שה"ק (ס"א בערך הלל ושמאי) ע"כ נראה שאין לסמוך עליו בזה •

וכבר נדע מגדל הכמחו עד שבקמנותו סמכו ר' עקיבא (עין יוסין אח יוד) *

ר' יוסי בן משולם היה עוסק במלאכה בקיץ (ובתורה בחורף) או שלוש היום במלאכה לדעת הי"א בקהלת רבה (סדרא ג') בפסוק ראה חיים, וע"כ אמרו עליו (בירושלם מעשר שני פ"ב הלכה י"ד) שהיה מעדח קדושה *

ר' מאיר היה בעל מלאכה, כדאמרי בערובין (י"ג ע"א), ובסוטה (ב' ע"א) ששבאתי אצל ר' שמעאל אמר לי מה מלאכתך? אמרתי לו לבלר אני, וכן איהא במדרש קהלת בפסוק ושנאתי אני את כל עמלי (ב' י"ח), ר' מאיר הזה כתבן מב ומבוחר והיה לעי (משתכר) חלת סלעין בכל שבת, והיה אכיל ושתי בחרא ומתכסי בחרא ומפרנס אותרבא לרבנן, ע"כ, והיה נקרא חכם וסופר, כדאיתא בגיטין (ס"ז ע"א) *

ר' יהודא כד איל לבי מרדשא שקל גולפא על כתפיו אמר גדולה מלאכה שמכבדת את בעליה (נדרים ס"ט ע"ב) *

ר' יוסי בר חלפתא (שחבר סדר עולם) (עין גדה מ"ז) היה מעבר עזרה, כדאיתא בשבת (פ"ט ע"ב) אמר ר' שמעאל ברבי יוסי אבא שלחא הוה (וסתם ר' יוסי הוא ר' יוסי בר חלפתא) *

ר' יהושע (חברו של ר' אליעזר הגדול וסתם ר' יהושע הוא ר' יהושע בן חנניה) שהיה לוי ומשורר, כדאיתא בערכין (י"א ע"ב) והיה אב"ד כדאיתא בבב"ק (ע"ד ע"ב) והיה גדול בבית הקיסר מראיאנוס (Trajanus) (עין לעיל) עד שהקיסר נתן לו רשות לבנות את ביה, כדאיתא בבב"ר (פ"ט ס"ד), ובילקוט (תולדות) היה מתפרנס בדוחק ממלאכתו שהיה פחמי, כדמשמע בברכות (ב"ת ע"א) ר"ג חזא אשירא רביהיה דמשחקן אמר ליה מכותלי ביתך אתה נכר שפחמי אתה * (ורבים דחקו לפרש שלא היה פחמי ממש אבל נאמר ע"ד מליצה שלא היה ביתו מהדר כראוי לפרנס כמותו, מעות הוא, כי בירושלמי (פ"ד דברכות ופ"ד דתענית) מפורש בהדיא, אשכחיה דהוה עביר מחמין (ועין תשב"ץ שם) *

ר' יצחק היה חורש ברזל, וע"כ נקרא ע"ש מלאכתו נפתא, וכן ר' יוחנן בר נפתא (גמדותיו צ"ז ע"א) לדעת רוב המפרשים (ולרשי דעה אחרת בזה עיי"ש, וכן נראה ממסעות ר' בנימין ממודעלא) *

רב אדא היה מודד קרקעות, וע"כ נקרא ע"ש מלאכתו רב אדא משוואה (ב"ס ק"ז ע"ב) *

אבא

* כי מסתמא לא היה עישה ר' יהושע מלאכתו כפרהסיא מפני שהיה חכ"ד כדאמרין במקם עשרה יומסין (ע"ז ע"א) כיון שנתמנה חכם על הנכור וכו', עיי"ש ופיין תשב"ץ שם *

אבא הוה מקח דם, ועל נקרא ע"ש אופנתו אבא אופנא (הפניה מ"א ע"ג) וכבר נודע מצדקתו וחסידותו והוה אתא ליה שלמא כל יומא ממתיבתא דרקיע (ע"ג שם).

רב אבין הוה נגרא ונקרא ע"ש מלאכתו רב אבין נגרא (שבת כ"ג ע"ב) והוה אביהם של הני תרי גברי רבבני רב אבין ורב חייא.

רב חנינא ורב אישעיה היו עושים מנעלים, כראשון בפסחים (ק"ג ע"ב) כגון רב חנינא ורב אישעיה והיו אושכמן (מגדלים) בארעא דישוראל והיו יחבני בשוקא דאונת גברי להו מסאגי ועיילי וכי, ע"ש.

רבי אבא בר זמנא היה תוסר בגדים, ע"ג ירושלמי שביעית (פ"ד הלכה ב').

רב פפא הוה שחלא, ע"ג בגא מציעא (ק"ג ע"א) וכן רב תיבי בר אבין, ע"ש.

בר אדא סבולא היה רועה בהמות בשכר כדאמר ר' פפא (ע"ג ע"ב).

אבא השעיה איש מריא היה כובס (בירושלמי פרק הגחל בתרא הלכה י"א) וכן הרבה מרבנותיו בעלי התלמוד היו בעלי מלאכות (ע"ג השב"ץ שם). וע"ג תשובות מר"ם אלא שקר תשובה י"ט. וע"ג ברכות י"ז ע"א ב"ה מרגלא בפומיהו דרבנן דיבנה) והיו שונאי בצע, ולא לקחו מתנות זנריות והיו מתפרנסין בדוחק גדול, ואף אם הביאו למד דורון מה לא לקחוהו, כמו —

ר' אלעזר (הוא ר' אלעזר בן פדת האמורא) כי הוה משדרי ליה מבי נשיאה מירי לא שקיל וכי הוה מזמני ליה לא אויל, אמר לא קא בעי מר דאחי דפתיב שונא מתנות יחיה, כדאיתא בתולין (פ"ד ע"ב) והיה עני בתכלית העניות, כדאיתא בתענית (כ"ה ע"א).

ר' זירא כי משדרי ליה לא שקיל כי הוה מזמני ליה אויל אמר אתיקורי הוא דמתיקרי בי (ע"ג תולין שם).

רבי פנחס בן יאיר המפורסם מחסידות, אמר עלי שמימי לא בצע על פרוסה שאינו שלו, ומיום שעמד על דעתו לא נהנה מסעודת אביו, כדאיתא בפ"ק דתולין (ו' ע"ב), וכן מצייני מרבנותיו שאחרי בעלי התלמוד, כמו —

רב עמרם גאון היה מתפרנס עצמו בדוחק, כמו שנראה בעליל מתורתו וברכתו שנתן עבור חמשה זהו ששגר לו רבנא יעקב בן רבנא יצחק, כמובא במדר רב עמרם גאון בתחלתו ע"ג השב"ץ כי משם נלקחו הדברים.

רבינו

רבינו יעקב בעל המורים היה מתפרנס א"ע בדוחק, והיה נושא ונותן עם אביו הראש ויל כמה פעמים, אם הוא בכלל עשה שבתך חול ואל הצטרך לבריות, כדאיהא במא"ם (ס' רמ"ב), והרב החסיד רבינו יונה ויל בפ"ב דאבות כתב בשם ר"ם הלוי, שאין התיר ליתח' לקבל ממון מע"ה, וא"כ הוא חולה כריא ב"ד שמעון, או אם יש בו סכנות נפשות דאין בזה יתרנ ואל יעבור וכו', אבל בענין אחר אסור להשתמש פטירה של תורה כלל, עיי"ש.

פרק נה

יען שבא לידי לדבר מזה הענין, והוא יסוד ועקר גדול, וראיתי שרבים מוסמנו מקילים בדבר הזה מאד, אמרתי להעתיק הנה דברי הרמב"ם ויל בפירושו למשנה (אבות פ"ד משנה ה') וראוי לפרסמו, ר' צדוק אומר אל תעשה עפרת-להתגלל בהם, ולא קידום לחפור בהם * וכך היה דלל אומר, וראשיתם בתנא חלף, הא למדת כל הגזנה מדברי תורה נוטל חייו מן העולם, עכ"ל המשנה וכתב הרמב"ם ויל: אחרי אשר הסכמתי שלא אדבר בזאת הצואה טפשי שהיא מבוארת, ולדעתי ג"כ שדברי בה לא יאותו לרוב חכמי התורה וזגדולים ואפשר לכלן, חזרתי מהסכמתי ואדבר בה מבלתי שאשגיח לקדמים או לנמצאים, דע שזה שאמר לא תעשה התורה קידום לחפור בה, כלומר לא תחשבהו כלי לחיות בה, באר ואמר כל מי שיחנה בעולם הזה בכבוד התורה נוטל חייו מן העולם, פרוש מחיי העולם הבא, והתענותו בני אדם בזה הלשון הנגלה, והשליכוהו אחר גום, ונתלו בפשוטי הדברים שלא יבינם, ואני אפרשם, וקבעו להם חקים על יחידים ועל קהלות, והביאו בני אדם לחשוב בסכלות גמורה שזה מחויב וראוי שיעזרו החכמים והתלמיד' והאנשים המתעסקים בתורה ותורתן אמנותן, וזה הכל מעות, ולא נמצא בתורה ולא בדברי החכמים דבר שיאמת אחר, ולא רגלים שישען עליהם כלל, שאנחנו כשנעיין בדרדל לא נמצא אצלם שהיו מבקשים ממון מבני אדם ולא היו מקבצים ממון לישיבות הנכבדות והיקרות, ולא לראשי גליות, לא לדייניהם, ולא למרביצי התורה, ולא אחד מהגדולים ולא לשאר בני אדם מן העם, אבל נמצא בכל דור בכל קהלותיהם שהיה בהן עמי בתכלית העניות, ועשיר גדול בתכלית העושר, וחלילה לי לחשוב הדורות ההם שהם

* כן היא הניסוח בכל ספרי המשנה, ולפיכך נראה ששם קידום הוא הכלי שסותרין בה (ג'פ'ט'ט'ט') וכן כתב ר' יונה המדקדק פ"ט יוקח אכילת לא הקידמות (שופטים פ') שם המדות, אבל זה לא יתכן כי המד הוא הנקרא בלש"ק את (שמואל ה' י"ג) ולא קידום, כי הוא שמקנען בו עלים (פ'קט) וכן זכרו ר"ל מר וקידום בשני כלים עיין שרשים לרד"ק, לכן נראה יותר הניסוח ולא קידום לחתוך בה, יכן הוא כמנהג דשבת (פ"ז משנה א') וקידום לחתוך בו את הדכילה.

שהם לא היו גמלי חסד, ונותני צדקה, כי אמנם העני-החזא אל פשוטו לקחת היו ממלאין ביתו זהב ופנינים, אלא שלא היה רוצה, אבל היה מסתפק במלאכתו שהיה מתפרנס בה אם ברוח אם ברוחק, והיה בו למח שבירי אדם, כי התורה מנעתו מזה, ובבר ידעת שחלל הוקן היה חוטב עצים, והיה לומר לפני שמעיה ואבמליון, והיה עני בתכלית העניות; ומעלתו היתה כאשר ידעת מהלמידיו אשר נמשלו במשה ואהרן ויחושע, והקטן שבתלמידיו רבי יוחנן בן זכאי, ואין ספק למשכיל שאלו היה מורה לאנשי דורו ליהנות מחם לא היו מניחין אותו לחטוב עצים, ורבי חנינא בן דוסא יצאה ביק ואמרה כל העולם אינו ניזון אלא בשביל חנינא בני וחנינא בני די לו בקב חרובין מע"ש לע"ש, ולא היה מבקש מבני אדם, וקרנא היה דיין בארץ ישראל והוא הוה דלי דולאה * (וכשהיו באים בעלי הדין לפניו היה אומר תנו לי מי שידלה במקומי, או תנו לי כדי במלתי ואדון לכם, ולא היו ישראל שבורים לא אכורים ולא בלתי גומלי חסדים, ולא מצאנו חכם מן החכמים העניים, שהיה מננה אנשי דורו על שלא היו מעשירים אותם, חלילה לשם! אבל הם בעצמם היו חסידים, מאמינים האמת לעצמן, והיו מאמינים בהשיות ובתורת משה אשר בה יצא האדם לחיי עולם הבא, ולא היו מתירין לעצמן לבקש ממון מפני אדם, והיו רואים שלקחת היה חלול השם בעיני ההמון, מפני שיחשבו שהתורה מלאכה מן המלאכות אשר יתיה בהם האדם, ותתבוה בעיניהם — ויהיה כי שעושה זה דבר ה' בזה, ואמנם התעורר אלה המתגברין לחלוק על האמת ועל הפסוקים הפשוטים והנעלים בלקחת ממון מבני אדם ברצונם או ע"כ, מהמעשים אשר ימצאו בגמרא (הוא מעשה דר"א ב"ר שמעון ב"ר הפזעלים): (ד"פ ע"ב) מאנשי בעלי מוסין בנפשותיהם או וקנים באו בימים עד שא"א להם לעשות מלאכה, שאין החבולה להם אלא לקחת ממון מאחרים, ואם לא מה יעשו? היסותו? זה לא צוהה התורה, ואהה חסדא המעשה אשר הביאו ראייה ממנו באמרם, היתה כאניות סחר. ממרחק תבוא לחמה, בבעל מום שאין יכול לעשות מלאכה, אבל עם היכולת לא המציא אליו התורה דרך, ורבי יוסף היה מוליך עצים ממקום למקום, והיה אומר יפה מלאכה שמחממת את בעליה, (ר"ל פס סורח ליגרו), כי בהוליכו העצים הכבדים, היה מתחמם גופו בלא ספק, והיה משבח זה ועמך בו, והיה נהנה במה שחלק לו השיות מה שאצלו במעלות החסד הפקות, ושמעתי המשוועים המבוהלים הגתלים בראיות שהביאו באמרם: הרוצה ליהנות יתנה כאלישע, והרוצה שלא ליהנות אל יתנה כשמואל הרמתי, וזה אינו דומה לזה אשר מביאים כלל, אבל זה אצלי המעשה גדולה, מהביא ראייה ממנו, מפני שהוא מבורר, ואינו מקום שיטעה האדם בו, שאלישע לא היה מקבל ממון מבני אדם, כ"ש שלא היה מבקש מהם, וקובע להם חקים, חלילה לשם! אמנם היה מקבל כבוד לבד, כשהיה מאכסן אותו אדם בעברו עליו להיות בבית אצלו, והיה אוכל לחמו בלילה

הוא

* (הרצ כתב כן בסוף הנרמאות שלנו, כי נזכרה בפרק בתרא לכתובות (ק"ה ע"ה) כתב קרנא מהי חמרא ורז הונא דלי דולא, עיין תשובה הנזכרת)

הוא או ביום ההוא, והיה שב לעסקיו, ושמואל לא היה נכנס לבית אדם, ולא היה אוכל משום אדם, וכיוצא בזה אחו"ל, שת"ח כשירצה להרמות בזה עד שלא יכנס לבית אדם ותרשות בידו, ואם ירצה להתאכסן אצל אדם בעברו עליו לצורך תוצאות הדרך ותרשות בידו, מפני שכבר הזהירו מלאכול אצל כל אדם שלא לצורך. ואמרו המרבה סעודתו בכ"מ וכו', ואמרו כל סעודה שאינה של מצוה אסור לת"ח ליהנות ממנה, ולמה אאריך בזה הענין וכו', והביא אח"ז המעשה של ר"מ עם בעל הכרם (מפרק קנ"ט ס"ב ע"א) שהיה ר' מרפון מצמער כל ימיו ואמר אוי לי שהשתמשתי בכרתה של תורה, שכל המשתמש בכרתה של תורה אין לו חלק לעוה"ב, ונעקר מן העולם, והביא אח"ז המעשה של ר' יונתן בן עמרם (מפרק קמ"ב ס"ב ע"א) שלא רצה ליהנות בכבוד התורה בשנה רעבון שפתח רבינו הקדוש אוצרות כנודע, וסיום תרמב"ם ויל ח"ל: ובי' המעשים האלו ישחיקו כל חולק בזה הענין, עכ"ד.

ואם יש מרבותינו הגדולים ע"ה שהיו אחרי תרמב"ם שאמרו עליו ויל שהפריז בזה מעט על המדה; יען שכלתי אפשר לרוב ת"ח העוסקים בצרכי הצבור לעמוד בזאת המדה להסתפק במועט סמעי ידיהם, כי לאו כל אדם יכול להגיע אל מדת חסידות כזו, וע"כ התירו ברוחק לת"ח ליהנות קצת מאחרים, חלילה בעבור זה לחשוב שהתירו לכל ת"ח, וכל ההנאות והמתנות, ומכל אדם, אבל תרע קורא הנעים! שלא התירו אלא לרב העיר, והוא האב"ד, או המורה צדק לעדתו, או ראש הישיבה, ודוקא ליטול הספקה קבוע ופרס ידוע מן הקהל, אבל חלילה לאחד משלשה אלה לקבל דורונות מיחידים, או לדבר על לבם שימכרו להם חפצים בזה, או לבזבז נגדם טאמא שזה אסור כמו שהאריכו בזה הפוסקים שאחרי תרמב"ם, ועיין בלבוש עמרת זהב (סי' רמ"ז ס"ב) אבל מי שאינו אב"ד וראש ישיבה או מורה הוראה, אף שתוא ת"ח גמור ועוסק בתורה אסור לו לקחת אפילו פרס מהקהל, ובפרט מי שאינו ת"ח אף שהוא פרוש וחסיד ומיראי ה' ומחושבי שמו, חלילה וחלילה לקחת פרס או הספקה קבוע מהקהל, ומכ"ש מיחידים יהיה על איזה אופן שיהיה הוא גול גמור, ולית מאן דפליג ע"ז, וכמ"ש כל הנהגה מדברי תורה (ומכ"ש מחסידות ופרישות ומתפללות *) (ברכות ופריונות) נוסל חייו מן העולם וכפרוש תרמב"ם הג"ל — ואמרו על אחד מהחסידים הראשונים ע"ה שנכנס לחנות סוחר אחד לקנות חפץ מה, ואמרו לו שכנינו ותר למעט, כי הוא מאנשי היראה והתורה, א"ל החסיד איני מבקש ויתור, בכספי לא בתורתו באתי לקנות, ויעזוב חנותו ולא קנה החפץ ממנו, וילך לקנות מאיש אשר לא ידע אותו.

(*) ויש להמליץ ע"ד הצחות על קדושי זמננו במדינה זו שלוקחים מאת כל איש המבקש עורה נזר, מסת נדבת יד למטן יתפללו בעדו: המתפלל על חבירו הוא נכ"ה ח"ל — ואחד קדוש כספרו דת"ת אחר כמתנ"ל ע"ז שהכסף המה הדינים השרוים על האדם, וצריך בעבור זה הכסף אל הקדוש להשתדל שלא ישאר אללו אח"י שום דין עכ"ד, וכבר המתיקו הקדושים וכל ההמון הרכ המאמינים בהם כל הדינים עד שנשאלו באין דין, יקי כפלוני היוזא מנכסיו.

פרק נו

ואם אלה אנשי קדש מחוקקי צדק רבותינו הקדושים — לזכר עולם יהיה שמם — אשר תורת אמת היתה בפהם, וכל יגיעתם לא היתה להשלמת נפשם לבד, אולם להביא נפשות רבות כלל האמה הישראלית, אל אושר הנצחי ולהנחיל קהלת יעקב מורשה עולמית, לחיותנו כיום הזה — כי לולי השלמים האלה ויגיעתם הרבה בפרושי התורה והמצות, בתקון המדות ודרך ארץ, ובהרחבת החכמות והמדעים, כי עתה חסרנו כל הטוב הזה, פראים היינו, לחיתו שדה דמינו — ואם אלה הפרו את תורתן לעתות מוזמנים לעבודה ולמלאכה, להחיות את נפשם ונפשות נשיהם ומפם, ולא חשו על כבודם ולא השגיחו על בבוד תורתם, ומהם מי שבחר אף במלאכה נמכזה ושפלה מאד, רק למען לא ישלחו א"ע על הצבור, ע"א כ"ז בדורות הללו, אשר נתמעמו הלכבות, ויסכרו מעיני השכל, ואם אמרו קדמונינו ז"ל על אנשי דורם: אם ראשונים זכור, מה יענו דורות האחרונים האלו, אשר דבר ה' יקר מאד? ומכ"ש האנשים פחותי המעלה מאד (אפילו בערך דורות הללו) אשר לא ידעו תורה, ולא יכירו לשון וספר, כזו שדי יחיו, אך פניהם פני אדם, מדוע ישליכו אלה את כל יתבם על אחיהם? וסבל פרנסתן על שכם זולתן? לכן היטיבו נא מעלליכם, ושובו מדרככם הרעה, אשר הרגלתם בה, כי רבים חללים הפיל ההרגל הרע, ועצומים כל הרגיו, ואמר אפלטון האלדי: הרגילות; על כל דבר שלטון, וכמו שהארץ לבאר הרמב"ם ז"ל (במורה ח"א פ' לא) מרוע הלמוד וההרגל במה שיש בו די — עורו נא אחי! מתרדמת העצלות, רב לכם לחבוק ידים, למדו תורת אל חי, קנו חכמה ורשוע וחיו, ככתוב (משלי ח' ל"ה): כי מוצאי מצא חיים, ונאמר: (החכמה*) תחיה בעליה (קהלת י"ב) אז למדו מלאכת מחשבת, או מלאכה עבודה, אחר החפוש והגסיון אשר הנסו את תכונת נפשכם, כי כמו שנתנה סגלה מיוחדת לאיש איש לאיזה מהחכמות, כן לי סגלה מבעית למלאכה מהמלאכות שתהיה ממנה סבת מרפו בחייו, והמביע בו היוצר, ושם גופו ותכונתו איבריו והכרת שכלו מוכנות למלאכה זו, כמו שהמביעה יד היוצר במבע כל מין ממיני החיים, נמיה ותאווה אל מין אחד מהצמחים והבעלי חיים, הושבע עליו להיות סבה למזונו, כל ימי היותו בחיים, ותכונות איבריו ראויין לדבר ההוא (עין ח'ה"ל שער הבטחון סוף פ"ג) כמו שנראה מהם וכמו שנחפרם

(* בבאור הוראות שם **הבמה** רבו הספרונים, הפילוסוף יבארה בפילוסופיה, והמקובל בקבלה, והתורני בלמודי החיוב והספור, האסור והמותר, וכן איש איש לפי ענינו ולפי חכו יעשם בה עסם, ואנו אין לנו אלא דברי רבינו רש"י ז"ל ראש המבארים בכ"מ, ששם חכמה כולל תורה ודרך ארץ (קדושין פרק האיש מקדש מ"ט ע"ב בד"ה חכמה), והרואה להעמיק בפרטי באורי השם הזה, יעיין במורה (פרק האחרון) וסוף דבר כל מה שכתב שם הרב ז"ל כבר נכללו בשלש תכות אלו שכתב רש"י ז"ל, ועיין לעיל שער שלישי סוף פרק י"ד בהערה.

שנתפרסם בספרי חכמת תולדות החיים למיניהם, מהרבה תחבולות והמצאות, וכלים גִּפְנִים המיוחדים לכל מק וסין, ילאה שכלנו, ויכזה נר הדעת, בחקור אחריהם לתכליתן, כי חכמת ה' בלתי מוגבלת בכל רמז החמש, ובכל חיה ובהמה, מן העש קמון היצירה, עד השנהב הנורא, מן השרץ הדק, עד לויתן הגדול, זה ראשית דרכי אל, ואולם כל החי — לבד מהאדם — כוללות תכונתם ונמייתם כל המין, ולא יבדל איש פרמי מחמין בכלל, גם יתעורר בכל איש הפרמי מהם חפץ טבעו וכח תכונתו מעצמו; אולם לבני אדם נתן ה' לכל אחד ואחד תכונות פרטיות אין לוולתו גם צריך האדם לחפש אחרי טבעו, ולנסות מנוגו והכנתו, אל מה מהמלאכות והפעולות הוכן לו יתר שאת, יבקש ע"י טרפו וטרף ביתו כל ימי צבאו על הארץ, ע"ד שאמר החכם: מים עסקים עצה בלב איש ואיש הבונה ידלנה (משליכ' ה'). זכשתמצאו אחי! החפץ הטבעי והסגולה לאיוו מהמלאכות המוטבעים בנפשכם, השתדלו אחריה והרגילו בה יותר ויותר, למען תגיעו אל כשרון רב, ועשו בה בעמל וחריצות, ואל תשעו בדברי שקר ובטחית אתכם תזיו און המהבילים אתכם ונשיכם ובניכם במחזה כוב בקסם לכם תפל, כאשר תעו והתעו כהני האלילים בשקציהם ובהבלם אראקל (Orakel) * את המונם החשכים בעם, והרמב"ם ז"ל באגרותיו אל חכמי קהל מארסעליא (Marseille) אמר שאמונה בדברי תוהו התעו גם את אבותינו בסוף בית שני, וע"י זה נאבדו מארצם, ואבדו מלחמותם, בהצותם את אויביהם, כי במחו על מגדו עתידות ואצטגנינות וכדומה, והלואי למדו במקומן לדעת היטב טכסיס מלחמה ולא הגיעו אל מה שהגיעו אז בימים ההם, ולפיכך קראו הנביאים ע"ה אותם סכלים ואוילים, ודאי סכלים ואוילים היו ואחר התהו אשר לא יועילו ולא יצילו כי תהו המה הלכו עייש, וכלל זה הורה לנו הרב ז"ל שם שאין ראוי לאדם

* **אֲרַאקֶל** הכל ידוע בימים הקדמונים לעובדי האלילים, שאלו בו כאשר שאלו אכזותיו הקדושים כמשפט האורים, וכדלסי (Delphi) (עיר מער בארץ יון) היה אֲרַאקֶל היותר מפורסם בימים ההם ועמד כהיכל האליל אפאללו (Apollo) (הוא אליל השיר והנגינה גם אליל הרועים, ואומרים ק"ח שהוא יבל או יובל המזכרים בתורה שהיו אבות המקנה ותופשי כנור ועוגב) ומה נעמה מליצת המזכיר הגדול הרב ר' יהודה הלוי בקינתו על חורבן בית ה': בלמרו **וְאֵם הַבֵּלִם יִדְמוּ לַתְּמִיךְ וְאֹרִיךְ**, והגבון כעני ששם **אֲרַאקֶל** מורכב מן שתי תבות עברית **אִיר הַבֵּל** המתדמה בטונתו לשם **אֹרִים וְתַמִּים** כמ"ס ח"ל (יומא פ"ג כ') אורים שמאירים את דכריהם, תמים שמשלימים את דכריהם עיי"ש, ועיין רש"י (שמות ק"ח) ותמים נרדף עם הכל (ועיין חולד השרשים שורש תמים) רק **שֹׁאֲרִים וְתַמִּים** כדכיו **וְאֹרִיךְ הַבֵּל** ביחיד, ולפי עדות החכם מאקראוביוס (Makrobius) (הובא בספר קדמוניות לעבריים להחכם ווארניקראס הנוכח kap. 25. §. 2) נקרא בלשון מלרים השמש בשם אור (כמו בעברי נר **וְאֹרִיךְ** חשך בערסיה) ומה נקרא **אֲפֶאלֶלָא** בשם ארום (Orue) עכ"ל, וזה לעמית זה עשה חלקים, והכן •

לאדם להאמין אלא באתר משלש דברים, הראשון מה שהשיג בדעת השכל כגון חכמת החשבון ונעמקעמריא והדומה, והשני מה ששיגנו באחד מהחמש הרגשות, והשלישי דבר שקבל אותו מן הנביאים והדומה להם, וצריך לחלק בדעתו בין אלו האמונות, אבל מי שיאמין בדבר אחד שאינו משלש המינים האלה עליו נאמר פתי יאמין לכל דבר עי"ש. בי האמונה היא כשאר המדות אשר מהמן רעות כשנמשכין מן הנפש הכהמית, אם לא שיתחבר אליהן השכל הישר החוקר לתכליתן לבחור הנאה ולדחות המגונה, לקרב האמת ולרחק הכוזב והנמנע, ע"כ מצינו שרוב עמי הארץ מחזיקים מאד באמונה ומהנהגים בחסידות, והוא אמונה כוזבת באמת וחסידות מדומה, כמו שאמרו אין בור י"ח ולא ע"ה חסיד, ולכן אמרו הם ויל אם ע"ה הנאחסיד, אל תדור בשכונתו, (ועי' שע' חיבור מ"ב מספר ח"ה), וראש ספר מסלת ישראל.

לכן רב לכם אתי! במוח על דברי תהו אלה, הנבאים לכם בעד אגורת כסף להריק לכם ברכה, ולעשות ארובות בשמים למענכם להמשיך עליכם שפעת דגן ותירוש, להוריד לכם לחם אבירים באין עמל וסורח, לנשוא משך הזרע. בלי חרישה חריעה, כי שומר רוח הבל לא יקצור, והגרדם לעת זורע זרע לא ימלא גרנו בר, ואולם יד חרוצים תתן אוכל למכביר, ובקשו רחמים ממי שהעושר והנבסים שלו, כי אז ייטיב לכם, וברכתו תחול במעשה ידיכם, השבעו ותתענגו ושוב לכם כל הימים, כמאמר נעים ומירות ישראל יגיע כפך כי האכל אשריך ושוב לך (תהלים קכ"ב ב'), ובוה תמצאו חן וחסד ג"כ בעיני הקיסר יריה, ובעיני העם אשר אתם יושבים בקרבו, וכמ"ש שלמה ע"ה חזית איש מהיר במלאכתו לפני מלכים יתיצב, ויודוך עם ישרון כי תיטיב לך באכלך לחם חריצות, ולא תלחם לחם עצלות, כי זה כל ישעי הקיסר יריה וזה כל חפצו, לראות יום יבקע עליך שחר הצלחתך והצלחת כל החופים בצלו.

שאלו נא עובדי דרך ארצות קדם ויגידו לכם שהרבה מהיהודים הגרים שמה המה בעלי מלאכות וכן מהיהודים שבאפריקא, וידענו בברור שהיהודים אשר בבירת מעראקש (Meraksch o. Maroko) במחוז מאראקא (Maroko) שהמה היום במספר 11000 רובם צורפי כסף וזהב (גמיר סוויס) גם שלחו ערי אשכנז ודרשו איך בימים ההם עוסקים הרבה יהודים שמה בכל מלאכות הן מלאכות מחשבות והנהדרות והן מלאכות הפשוטות, ואם באמת יש אתם גם פה במדינתנו היום כמה בעלי מלאכות, אך מצער המה, בפרט במלאכות החשובות והנהדרות לא נמצאו כלל כמעט, גם במלאכות הפשוטות כגון התפירה והננרות וכדומה, נמצאו רק המעט המעט היודעים מלאכתם לתכליתם, כי רובם לא למדו מנעוריהם אצל בעלי מלאכות מובהקים ושלמים במלאכתם, ועוד רעה חולה במדינתנו שהבעלי מלאכות המה בעיני אחינו הפוחרים והרוכלים, ובפרט בעיני הלומדים בתכלית השפלות והבויון מאד וכבר הראת לדעת קורא נעים! בפרקים הקודמים שכל גדולי רבותינו היו בעלי מלאכות.

וכמו

ובמו שראוי לתקן בכל עיר ופלך בתי הספר על פי סדר ישר ללמוד הדת
התורה והמוסר ולשון המדינה והחשבון וכיוצא בו מההברות כן
ראוי ומחויב שיהיה גם כן חנוך לכל מלאכות כמו שיסדו היום הראשונים
מאחינו בני ישראל ברוב קהלות הקדש בארץ אשכנז , ויזאל ה' ויערה רוח
מסרום ויעורר גם לבב הרבנים הנאונים וראשי מנהלי העדה במדינתנו להתאסף
יחד וליסד כאלה בין אב"י בכל המדינה אחר קבלת הסכמה ורשיון מהקיסר ירדו

ועבים מהם כל דבר ראוי לבעלי עירות גדולות (כמו שיסדו חברת תלמוד
התורה) ליסד ג"כ (עפ"י רשיון) חברת פועלי צדק לשלם עבור
במה בני עניים שבר למד מלאכה אצל אומנים כמו שהוא ג"כ בכמה עירות
באשכנז , וזה שנים לא בכיר נחיסדה בעיר אפנבאך (Offenbach) חברה כזו
המספקת בני עניים אצל בעלי אומנים ומלמדים אותם מקורם מלאכת הכתיבה
והחשבון ולהתות תיו (נייטן) וכדומה מהדיעות ההכרחיות והנצרכות וכן עשו
היהודים בפראנקפורט דמיין (Frankfurt a. Main) וזולתן מהמקומות

פרק נו

מעתה שפתי לא אכלא מלהעיר את עמי נאחי עוד על חולה רעה שנושרה
בנו , והוא : מדוע רק על המסחר לבד שמנו מנחתנו , כגבר כאשה
בקטן מגדול כעשיר בדל , מדוע לא נצמד בעקבי אבותינו הקדמונים , לעבוד גם
עבודת האדמה , מדוע מאכנו אנחנו בה , והתרחקנו ממנה , ואין איש מאתנו
היום לא אמר ולא כורם ולא יונג , געלו בעבודה זו אך לא בצדק , הוילוח עתה
אך לא במשפט ; כי לא היתה מעולם עבודה זו בזויה ושפלה , ומהפך הוא
תשכוח מאז למלאכה כבודה והפארה , ויהנו לת ראשית הבכורה ; כי ממנה
תרצאות חיים , ולא דלת העם לבד התעסקו בה , אך גם אצילי הארץ וחוריה ,
גם הנסיכים והמלכים חרשו האדמה , וישדרו תלמי שדותיהם , ויחד עם איש
ההמוני ידיהם לבלי המחרישה השלחנה — גרעון בן יואש אבי העזרי , בן
חבימת חמיו קרא אותו ה' לשפוט את עמו ולהושיעם מיד שונאיהם (ש"א ו' י"א) ,
שאל בן קיש המלך הראשון בישרון אמרי אשר משחרו ה' לנגיד על עמו , עוד
הלך אחר צמדו לעבוד עבודת שדהו (ש"א י"א ה') , אלישע בן שפט ממחברתנו
נלקח להיות נביא לעמו להחיות לבית יעקב (ש"א י"ט י"ט) , המלך עזיהו הנה אוקב
עבודת האדמה שנאמר (יר' ב' כ" יד) ויבן מגדלים במדבר ויחצב ברות רבים בי
מקנה רב היה לו ובשפיל וממשיור אברים וכורמים בתרים ובכרמל כיאהב אדמה
היה , וחזיל בבד (פ' כ"ב) לא נגדו אלא בעבור להוציאו עייש . ומאד הזהירו
לנו חז"ל בהרבה מקומות על עזבת האדמה , רבא אמר לרבנן (ברכות לה ע"ב)
במזאת מינייכו ביומי ניסן וביומי תשרי לא תתחוו קמאי כי היכי דלא תתירו
במונייכו כולא שהא , ועיין רש"י שם , ור' לוי אמר בבראשית רבה (פרשה מ"ג)
בשעה שהיה אברהם מהלך בארם נהרים ובארם נחור ראה אותן אוכלים ושותים
ומתוים

ופוחים, אמר הלואי לא יהא לי חלק בארץ הזאת, וכיון שראינו לסלמה של צור ראה אותן עסוקים בניכוש בשעת הביכוש בעידור בשעת העידור, אכן הלואי יהא חלקי בארץ הזאת, ושם (צ"א) רדו שמה שכל הלוקת תבואה מן השוק ירידה כתיב בו, וכן הוא (בפרקם שפתו) בקצת שנוי לשון, ובויקרא רבה (פרשה כ"ב) אוהב כסף לא ישבע כסף, אוהב ממון לא ישבע ממון, ואוהב בהמון לא תבואה שכל מי שהומה ומהמה אחר הממון וקרקע אין לו מה הנאה יש לו, ר' ישמעאל ב"ר תנחום ורבי חנן בריה דרבי בשם ר' ירמיה, כתיב וירדו מאניותיהם על הארץ יעמדו (יחזקאל כ"ו כ"ט) וכי אין אנו יודעין שעל הארץ היו עומדין, אלא הרי ששקע ספינתו של אחר בים ויש לו קרקע על הארץ יעמוד ואם אין לו קרקע אין לך הבל גדול מזה, והילקוט בשם המדרש (משלי רמח"מ) עובד אדמתו ישבע לחם איד שמעון בן לוי אם עושה אדם עצמו כעבד לאדמה ישבע לחם ואם לאו לא ישבע לחם, ומה נמלצו אמרי יושר מר אחאי בן יאשיהו יתר שאת לו ויתר עז לו על כל המאמרים הנזכרים (אבות דר' פרק ל"א) הלוקה תבואה מן השוק למה הוא דומה לתינוק שמתה אמו ומחזירין אותו על פתחי מניקות אחרות ואינו שבע, הלוקה פת מן השוק למה הוא דומה לחפור וקבור, האוכל משלו (פרט, מפכזת שד"ה) דומה לתינוק המתגדל על שדי אמו ע"כ, ובן אצל גוים עצומים וממלכות גדולות היתה עבודת האדמה הפארת לבעליה, והיו מתעמלים בה בקמן כגדול בשקידה וחריצות להוציא שפעת ברכה ממנה, גם למען הרגל את גויהם לשאת בנקל ובנחת את עמל העבודה הקשה, ובעבור זה מה עצמה היתה הצלחתם בקרב ומלחמה, נפלאות הראו בהצותם את מתקוממם (ע"ן ספור הטבע לפלוגיוס Plinius Naturgeschichte B. XVIII. kap. 5.) וספר הנהגת האמה לאריסטו (Aristoteles Politik VI. kap. 4.) ראו נא איך היתה עבודה זו חשובה אצל הכשדים הפרסים והמצרים, עד שהמצרים לרוב חבתם את העבודה זו ולגדל יקרה, היו מכבדים את הבהמות הנצרכות לעבודת אדמה ותהיינה קרש בעיניהם *)

התבוננו

*) ובפרט השור להיות תועלתו לעבודה זו יומר גדולה מועלתו, וכמ"ס הכותב (משלי י"ד ד') ורכ תבואות ככח שור, ע"כ חק היה למצרים שכל השוחטו ואוכל את כשרו אחת דתו להמית כאלו הרג את האדם, (וע"ן במדבר כ"ג פ' ל') וההודיים (מיטריאנער) עד היום הזה מכבדים את בעלי הקרניים ובפרט הפרה, גם אצל הפרגייער (Phrygier) והגענטראס (Gentros) חק הוא גם היום שכל ההורג את השור או עשה בו פסע או חבורה בן מות האיש הזה, והכרחאנען (Brainanen) יאמינו לגדול תועלת השור וחשיבותו, שכאשר ימות האדם התגלגל נשמתו בו — וכנבדעת שחורטנו הקדושה נותה לשלם חמשה כעד השור אם טבח או מכר הנכח, ולא כן נותה כוולתו, והוא לגדול תועלתו וחשיבותו, ולזה כן ר' מאיר (ב"ק ע"ט ע"כ) כאמרו, בא וראה כמה גדול כח של מלאכה שור שנטל ממלאכתו חמשה

פרק נח

התבוננו נא וקראו בספר איליאדי להמשורר הגדול האמער הזוני
(Homer's Iliade B. XI. v. 106.) הלא הראו שגדולי

שרי צבאות המלכים בימי קדם היו עובדי אדמה ורועי צאן, דעו נא וראו איך
החכמים קטענאפאן (Xenophon) העטארוס (Hesiodus) מלמדים את
האדם לאחוז רק בעבודת האדמה, והפליאו להראות ראיות ברורות ונצחיות,
שרק עבודה זו תעשיר את האדם ותנהלהו על פסגת רבת ההון (עיין דיאגניזיוס מן
האליקארנאזוס Dionysius Halicar. B. II.), ואמרו (בפרק הבא על יבמתו)
עתידין כל בעלי אומניות שיעמדו על הקרקע (ר"ל שישליכו את מלאכתם
ומסחרם ויבחרו למיתתם עבודת האדמה) שנאמר וירדו מאניותיהם כל הופשי
משום מלחים כל חובלי הים אל הארץ יעמדו. (יחזקאל כ"ז ע"ב, שאלו נא את
הגוסעים הסובבים לתור את תכונות ארצות הרחוקות ויגידו לכם, שבארץ כינא
(China) גם היום עובד האדמה יוכבד יותר מהאומנים והמזרחים אשר במדינה
והאכר העובד עבודתו בעמל וחריצות, והשכיל בה שכם יתר על אחיו האכרים,
ינתן לו בעבור זה משפט החרות כאחד חורי הארץ ואציליה, וברומא היתה
הדת בימי קדם שהאיש אשר לא היה לו שדה עבודת שני ימים (לעיתים נוקדגטן פטור)
לא היה ראוי להפקד בין צבא אנשי החיל (מיללער בדברי הימים הכללי הגזכר
ספר ב') לכו נא אחי! וקראו בספר העתים לרומיים ותמצאו, שרק אז הרימו
קץ הצלחתם, בעת שפקדו את האכרים חורשי האדמה לדיקטאטארין
(Dietators) (*) וישימום לראשי הגדוד ושרי לגאיונים (ליגיאנין
Legionen) (**) ולמושלי ארץ, התרוממו אלה בתרועה וככבוד נצחון רב
(מריומף Triumph) (***) שבו משדי קרב לעבודת אדמתם כבראשונה,
בימים האלה היתה רומא ממלכה רחבה לגבולותיה, נוראה לכל העמים סביבותיה
וגברת ממלכות בכל הארץ, אך כאשר בחרו אחרי זה בחיי עונג, ויבזו לכל
מלאכה כבדה ועבודה קשה, ומהתענג ומרוך נחלש גופם, נשתה נבורתם,
ותעצלנה ידיהם, ובהתה רוחם האמין, אז ממלכתם הרמה פלאים ירדה
במצולות השוד והשבר, עד שחדלה להיות ממלכה ואיננה — וכן היתה אמתנו
בתכלית

(*) דיקטאטאר הוא ראשי המדינה (סטאטוס קבער היסט) שנבחרו בזמן שפוט היועלים
(קונסולין Consules) ברומא לפרקים בעת זר, והיה מושל על המדינה ששה חדשים,
ופקודתו היתה חוקה בעת הזאת, ואחרי דבריו לא ישנו.

(**) כן באר ר' המואל הנביד ו"ל בתהלים (קכ"ג ד') הכו לגאיונים, ועיין אבודרהם
ויבאנו לגיונות. בתפלת נחם, וליגיאן הוא קבץ אנשי חיל ערך ששה אלפים במחנה עד
משרת אלפי.

(***) כבוד הנצחון הנעשה לשם זכא המנצח, הוא הנסיעה בכבוד רב וחפזתה
ובהמון חונג משדי קרב אל העיר רומא, עיין קדמוניות לרומיים: (§. 185.)

בהכלית ההצלחה כל זמן שרוב אנשיה עברו את האדמה , במח ישובו בימים
ההם איש תחת גפנו ותאנתו ואין מחיר , ומהרגל עבודה בעלי זרוע וכח היו ,
ומרוב אונים הרגיוו יושבי תבל , ויחילו דרכיהם בכל עת בהצותם את אויביהם
כמבואר בתנ"ך וביוסיפון לרומיים , גם לבכם היה שלם עם אלקים ואנשים , איש
את אחיו לא הונה , תרמית וכזב לא ידעו , בצע מעשקות מוזר היה בעיניהם ,
גם שביעת שוא רחקה מהם , כספם לא נתנו בגשך , גם קנאה גם שנאה וכל עול
ועושק הנעשים במסחר וקנין לא מצאו ביניהם מקום , אך גבר במסלתו הלך
לפעלו ולעבודתו מבקד עד הנשף , ועיז הדרך היו נוהגים עדת ישראל מן ציאת
מצרים עד שלמה , זמן קרוב לחמש מאות שנה .

פרק נ"מ

ידיה במלך המלך החכם הזה והתקנה במצרים בצוריים וצידונים , החל
לבנות לו ע"י הצידונים אגדת , הוא היה הראשון *) בישראל שנתן
ביום דרך לעשות מסחר וקנין במים רבים , והיה מעורר גם בלב אנשי מדינתו
חשוקה אל המסחר הזה , כמו שאמר (קהלת י"א א') שלח לחמדך על פני המים וזו
(כפי דעת רוב המפרשים) אז גדלה אהבת התענוג והסלסול במלך ובעם ונפתחו
אל המותר , וקרה להם מה שקרה כידוע מספרי גביאינו (ובכ"ש החוקר גדול
הרמב"ן ז"ל לענין מלאכות החדור) וכאשר נתפזרו היהודים בתרבוני הבית
הראשון .

*) ואף שכבר דוד חילול וענין כנר (עירות ה"ל) על חוף ים סוף , והיה
ידיד חירס ; בכל זאת לא עשה מו"מ כ"ס ולא שלח אגדות , לדעתו שאינו רגיל בשיני ה' ,
והחכם עאופאלמנוס (Eupalemus) היוני כתב שדוד שלח ג"כ אגדות אל אורסס (Urphe)
(אז אחד על ים סוף) והביא משם וכו' , והחכם מלסהיים (J. L. Mosheim) בהנהגותיו
לספר בקורת הבת"ך להחכם קאלמוס ה"ל (U. S. XXVII) הביא ראיה לדברי היוני
הזה מתהלים (פ"ט ק"א) ושמותי כ"ס ידו ובגהרות ימינו פ"כ , אבל הוא השערה בעלמא ,
ואין מביאין ראיה מן השיר והמליצה , ומ"ש שדוד שלח אגדות אופירה ג"כ , והביא ראיה מן ד"ה
(א' ק"ט ד') שנאמר שם שהכין לבית ד' שלשת אלפים ככרי זהב מזהב אופיר פ"כ , מזהארכה
ראיה ששלח דוקא בעלמא אל אופיר , ובפרט שהכתובים אינם מודיעים לנו זאת , ופאמת מההון
הרב שהשאר דוד לבנו חץ להסליא , כי דוד בבש ממלכות רבות וכלם נתנו לו מס הרבס , וגם
שלל רב היה לו מן העמים האלו (עיין פ"ב ח') והאגדות שכתב דוד ונתנו לו פלימי
ממלכתו מס , היו משיקעות בהון ועושר גדול , וברוב הארצות האלה היו הרי מתכות , וכל
ממלכת ערב היו גוהנים לו חזירות כסף זהב , ומי לא ידע מהון ועשר הרב אשר נמלא למדינה
הזאת ובפרט המחוז הקרוא ערב המאושר (ראם ג'יקויכט פרייטשן) בפונין (עיין במדבר ל"ג
מ"ג) אשר בארץ ארזים נודעים מאד ההרי מתכות , גם בסוף בית שני היה נידע שחם , גם
בארץ ישראל בעלמא היו הרי מתכות מברזל ונחשת כמו שהולך ומספר המחוקק , ארץ אשר
אגניה ברזל , ומהרריה תחלוב נחשת (דברים ח"ג ב') , ואמר ככל ונחשת מנעליך (שם ל"ג ד"ה) .

הראשון לכל ולארצות שונות, ומלכי מוריא ומלכי מצרים שלחו משפחות הרבה מבני ישראל לרוחב ארצותם, והשיבום בעירות על חצי ימים מקום נמל, אז נתוספה בהם משוקת הולין ועשר יותר ויותר, כי התקנאו בסוחרים גויי הארצות האלה, ומעט מעט השליכו אחר נוס את עבודת האדמה וישו שכמם למקנה וקנין, עד שנעשה עבודת האדמה אחת אחת זרה בעיניהם, והיו לממלכת סוחרים עד היום הזה, בהפוך גמור להצין התורה, כי כונתה היתה שנהיה כלנו ממלכת עובדי אדמה, כי ראתה החכמה העליונה שרק היא הנהלנו אל אושר האמיתי ולא המסחר, כי הוא זיק ע"פי רוב, ובפרט אם יצא מגדר השווי והשעור המצומצם, שאז יתעה את בני אדם מחיי מנוחה והסתפקות, ומעורר בקרבם רוח צערים אל חיי התענוג והמתורות (אוקסיס) המשביתים מרגועם ומביאים לידי פוור הנפש, והוא יסוד כל רשע וכל ננעי בני אדם, וז"ל הרמב"ם (מורה ח"ג פ' ל"ט): רוב ההפסד הבא במדינות בין בני אדם אמנם הוא מפני התריצות אל המסון והרבות ממנו, ורוב התאוה להוסיף נכסים וכבוד, עכ"ל.

פרק ט

ובעליל נראה כאשר נבאר, שכונה החכמה העליונה בתורתה להיות עם ישראל רק ממלכת עובדי אדמה, ולא ממלכת סוחרים, ראשונה; הלא נתנה תלכת השדה לאחזה לאיש איש מישראל לעבוד אותה להיות לו ולביתו ממנה פרנס ומזונם וכל צרכם, והשנית: בבל היעודים שבתורה הברכות והקללות מהעשר ומהעוני לא המצא כ"א משדה כרם ומקנה, וכן יסופר העשירי בכל המקרא לרוב רק באלה, גם החגים המה זכר לברכת השדה והכרם (נוסף על זכר יסודי הדת והאמונה) כמו הבאת העמר, ושהי הלחם, ולקחת ארבעה מינים להודות לה' אשר צוה את הברכה ולעוררנו לעבודה, ונקרא בעבור זה חג המצות בשם חג האביב (ישן שאלו מתכשלים בלחץ המזרח דנן חסד ושעור) וחג השני בשם חג הבכורים וחג הקציר (שאלו כלה הקציר) וחג הסכות נקרא בשם חג האסיף (כי בו יאסף כל עמר הטבע אל הכית) גם רוב המשלים הבאים במקרא לקוחים מעבודת האדמה והכרם, האשת חיל מתוארת רק בהנהגת הבית ובעבודת האדמה וכרם, ולא מתוארת (כבנות ישראל זמננו במדינה זו) בחריצות למקח וממכר, ולא היו מוכרות אז כ"א חפצים מפעל ידה וממלאכתה, כמו שנאמר (משלי ל"א) סרין עשתה והמכר וחגור נתנה לכנעני (עין מפתח נ' ע"ב) גם בשבח ארץ הצבי ומעלותיה אשר מספר המחוקק אלקי, משבחה ג"כ רק במעלות הללו והרומה להם, כמו שאמר (דברים ה' ו' ח' פ') כי ה' אלהיך מביאך אל ארץ מובה, ארץ נחלי מים, עינות ותהמות יצאים בבקעה ובהר, ארץ חטה ושערה ונפן ותאנה ורמון, ארץ וית שמן ודבש, ארץ אשר לא במסכנת האכל בה לחם לא תחסר כל בה, ארץ אשר אבניה ברזל ומהרריה תחצוב נחשת, ואינה מתוארה כלל במעלותיה ומגלותיה אל המסחר, אף שהיתה באמת מסוגלת

מאד

מאד אל מסחר החיצוני * כימי ובארחי (ועד חזר קמפוטנגן הערעל) ולא היתה דוגמה בכל העולם, בי היא לחפי ימים תשכון ואל מבואת מים רבים נבוליה, כי למערה ולצפונה הוא ים פלשהים והוא ים האמצעי (דמס היסטעט פערטעט העער) והנקרא על חוף ארץ ישראל והמדינות הסמוכות לה בשם ים סוריא (דמס סירטעט העער) ולצד דרומית מערבית הים סוף הנקרא ים האדום (דמס קהטעט העער) או לשון ים הערבי (דער פראביטעט העער בווען) וידוע שהמסחר הרב והעצום שנעשה בימי קדם היה עם מדינת הודו (הינדוס) וכל המסחר הזה הלך מהודו דרך יבשה עד חוף המערבי של ים האמצעי על חוף ארץ כנען או פיניציע (אשר ארץ ישראל חלק הגדול ממנה) וכבר נודע מהמסחר הגדול והעצום שעשו שכניהם על חפי ימים אלו אנשי צור וצידון (הינדוס או כס סומרו פיניציע) ויסתרו את כל גויי הארצות ** ובאשר הולך ומספר הנביא ואלקי (יהואל כ'ו) בקינת הנפלאה על צור, באמרו היושבת על מבואת ים רכלה העמים אל איום רבים ונו' את אמרת אני כלילת יופי בלב ימים גבולך וכו' עד סוף פרשה כ"ח, גם ידוע מהמסחר העצום שעשה המלך שלמה באניות אשר עשה ע"י הצידונים בעציון גבר ובאילות על שפת ים סוף, ויותר שהיתה ארץ ישראל מסגלת למסחר הימי היתה מסוגלת מאד (יותר מכל ארץ כנען וארצות שכניהם) למסחר הארחי, ובפרט ירושלים להיותה מתוקנת בדרכים טובים ומתוקנים, והמסחר הארחי הזה היה נהוג בארץ מורח מאז ומקדם, ועוד זמן רב קודם משה היה המסחר הזה גדול מאד אצל הערבים, עוד בימי יעקב מצינו (בראשית ל"ה) ארצות ישמעאלים מדינים נשואי סחורות על גמלים מגלעד מצרימה, והן המה ארצות המא והליכות שבא שמוכר איוב (ו' י"ג) וארחת דדנים שמוכר ישעיה (כ"א י"ג) ועוד בימינו נהוג מאד המסחר הארחי הזה בארץ המזרח אצל הערבים — והשלישית: שבכל התורה לא מצינו ענין מיוחד ממסחר וקנין ולא חקים ומשפטים רחבים מבוארים ומפורשים בו, כמו שעשתה אצל עבודת האדמה והכרם, ודיני ארבעה אבות נזיקין והדומה, הנהוגים רק אצל חיי איש האדמה.

והמעט

* המסחר יתחלק לשני מגנים למסחר פנימי ולמסחר חיצוני (חין העומסער חזר חויסוערטיונגר הערעל) הפנימי הוא המו"מ הנעשה תוך המדינה בין איש לרעהו בתבואת חרצות (פרודוקטען) או בסחורות ידם (מחנפסקטור ווערען) וכדומה מהסחורות הנפשיה תוך המדינה, והחיצוני הוא המקח וממכר הנעשה תוך למדינה, והוא (ר"ל המסחר החיצוני) יתחלק ג"כ לשני מינים למסחר פעול ולמסחר פועל (פאסיווער חזר פאקטיווער הערעל) הפעול היא הלקיחה או המשא אשר אנכי לוקח סחורה מסיחרי מדינה זולתנו, והפעול היא כתיבה או המביעה אשר אנכי מוכר להם מסחורות מדינתי.

** גם הפינעטיער נראה שהיו מוכרחים לפזוז עבודה אדמה ולמלאו מחיתם במסחר, יען שכשם יהושע ולקח ארנש מהם ויגרשם אל חוף ימים, ועיין בדברי הימים הכללי להכחם מילמר (ספר ח' קפיעל כ').

פרק טא

והמעט

שבא בתורה ממכירה וקניה כונתה אל המסחר הפנימי ההכרחי הקטן בערכו, והוא בדברים ההכרחיים לאדם כמאכל ומשקה ומלבוש ומעון שדהו כרם ומקנה וכלים, עבדים ושפחות ותבואת השדה הנהוג בין איש לעמיתו, כמו שאמרה וכי המכר ממכר לעמיתך *) או קנה מיד עמיתך אל תונו איש את אחיו, והמרים הזה הכרחי במדינה, ובלעדו לא יתקיים הקבוצ הכללי ולא תתוקן החברה, ובכללו ג' חסמים בחפצים ותבואות ומקנה, הנעשה מנוף אל נוף ומפלך לפלך, ע"י סוחר המחזיר על הכפרים ועירות וקובץ על יד, ומוכרם בנוף אחר תוך המדינה לאמנים ולחנונים בכסף או בחליפין, כי לא כל הפלכים והמחזויות שוים בתבואתם ובקנינם, ע"כ צריך שיושלם חסרון האחד במותרות וזולתו, והמסחר הפנימי לבד די לתקון הזה, ובפרט ארץ ישראל שהיתה במבועה ממולאת בכל טוב, ודעו נא וראו שכל מדינת כינא (China) הממלכה הרבה, מסתפקת עד היום הזה כמעט במסחר הפנימי לבד, וכן באמת נהגו עם ישראל עד ימי שלמה כמשפט התורה, ומה שאמרו חז"ל שהיו משבט זבלון ודן סוחרים שעברו בציות ימים? לא ידעתי אבן כי משמעות הכתובים אינם מורים כי אם ששכנו לחוף ימים, ר"ל שגבול ארצם היה על חוף ימים, (עין בראשית ס"ט י"ג • והגבולים ביהושע • שופטים ה' י"ז • דברים ל"ג י"ח כ"ג) ועוד הלא בפרוש מבואר במלכים וד"ה שלא היתה נודעת בקרב ישראל מלאכת הכפינה ומכ"ש לעבור בה דרך ים, ורק ע"י הצידונים נעשתה זאת בימי שלמה בפעם ראשונה, וכמו שנאמר (ד"ה ב' ח' י"ח) וישלח לו חירים ביד עבדיו אניות ועבדים יודעי ים ויבאו עם עבדי שלמה אופירה — ואח"ז פעם שנית ע"י יהושפט מלך יהודה בעציון גבר, אך פרץ ד' את מעשיו וישברו האניות ולא עצרו ללכת אל תרשיש ככתוב על ספר הגזכר (ב"ל"ז) •

פרק טב

וארלי

כונן חז"ל על זמן שאחר שלמה שאו היתה באמת נודעת הליכת הספינה אצל עם ישראל, והמסחר הולך וגדול אצלם ועשו מקנה וקנין

*) האזור השרשים כשרש עמית אחר חז"ל : עמית שח"ז מלטרף על אדם שהוא רע ועמית לאדם אחר שהוא עמו ואחר עכ"ל, וגזר ח"כ ממלת היחס עם ופרשו (נעבטנענס) ותשמע אפילו הנכרי מעם אחר, ולא כן אמרו בש"ס ע"ן כפרק הזהב שאמרו עם שאחך בתורה, גלי נראה שהוא גזר מן שם הקבוצ עם ופרשו כמו בן עמי (א"ט ביידיש) וכן כל עמית שבמקרא, ואינו מלטרף לשם רע כי רע אף הנכרי כמשמע, כמו ואלהבת לרעך כמוך, והעד לדברינו (שעמית תואר לבעל דח אחת) שם אחיו הנזכר פה בפסוק, ובאמת לאו דאל תונו כולל אף אינו כ"כ כמו שמבואר לקמן בשם הפוסקים, אבל דברה תורה כהוה וכמבואר להלן בענין הזה •

וקנין בלם וביבשה עם כל העמים מביבותיהם, הבלתי נרצה ומוסכם עם דעת התורה (והעד מסתר הסופים שעשה שלמה עם מצרים אשר אמרה התורה בפרוש), אך תשוקת ההון הבריעה את החק והמצוה, ומעת שעשו הכרח עם הצוריים וראו רב הונם ע"י המסחר, התחילו לשאת ולתת עמהם ראשונה, כמו שנאמר (יחזקאל כ"ז) יהודה וארץ ישראל המה רכליך בחמי מנית ופגנ דבש ושמן וצרי, ועינינו רואות שהוכיח ה' את עשרת השבטים ודבר אתם קשות על שהלכו בדרכי הגוים אשר מביבותיהם, גם על אשר בחרו במקנה וקנין וילסח מעשיהם ויעשו על ומרמה גם כזב ושווד כמיהם, וכנה אותם בשם כנען, כמו שנאמר (תושע י"ב א' ט') סבבני בכחש אפרים ובמרמה בית ישראל כל היום כזב ושד ירבה, כנען בידו סאוני מרמה לעשק אהב, ויאמר אפרים אך עשרתי מצאתי און ליוג' ואנכי ה' אלהיך מארץ מצרים עוד אושיבך באהלים כימי מועד, (ועין רש"י שם).

פרק סג

וכן מה שבא בתורה משממת כספים ואזהרות לקחת הנשך והתרבות; יובן בזה הלואה מועמת הגדולה בין איש לרעהו, מצרכי הבית והזדה, פכור חטים לאכילה או לזריעה או בהמה לחרישה, או כסף מה לצורך הכרזי, כמו שאמרה (שמות כ"ב כ"ד) אם כסף תלוה את עמי את העני עמך וכו' לא תשימונ עליו נשך; ודבר הכתוב בהזה כי לרוב יהיה הלואה עני ישראל, והלואה כזאת נקראת בלשון המשנה בשם גמילות חסד, להבדילה מן הלואה רבה הגדולה במסחר, ובל"הק אין למושג זה שם מיוחד, ונכלל בשם הלואה, ועין באוצ"הש בשרש נשך מה שהביא בשם חכמי צרפת הסנהדרי גדולה, מה שהשיבו בשנת תקס"ז להקיסר בפאריו על ענין הנשך הנוכח בתורה (ועין ספורנו והבאור למהרמ"ד (דברים כ"ג כ"א) ובאה"ש שרש כנע ושרש נכר) ומי משלמי הדעת יחשוב שכונת התורה היתה כאשר ישה איש סוחר ברעהו משאת אלף דינרי זהב למסחר וקנין שאסור לו לקחת ממנו רבית, הלא ימוטו מוסדות המסחר ואשיותיו חיש יחרסו, כי גם הסוחר אשר לו כסף בהמן רב לא ימלם ממשאת כסף פעם בפעם, ואיך תנוור החכמה העליונה אזהרות וצואות הבלתי אפשר לעמוד בהם, אבל האמת הוא כמו שבארנו, ומוכח מזה שלא היתה כונת חתורה מעולם אל המסחר הרב, ולא היה או, והעד שכאשר החל המסחר הלך ונבחר בבית שני אצל אמה הישראלית, היה מן ההכרח לתקן או במסחר איזה הקונים, כפי הזמן והמקום, וקמו חכמי הדור ההוא ותקנו תקונים כפרזבל ובדומה. ומה שלא נגדר בפרוש בתורה איכות המסחר הראוי לאיש הישראלי לעסוק בה? ואיזה הוא מההכרח לתקן המדינה וכדומה, הכל באר היטיב? נאמר במ"ש החוקר הגדול הרמבמ"ן בענין דומה לזה, שרצה הקב"ה שלא ישאר הענין על שעור מסוים ומדרגה אחת מצומצמת, כי אם ישתנה בשנות הזמנים ויתחלף בחלף הקורות, והכלל שבדברים כאלו הראויים להשתנות כפי הזמן והקורות

החקירות, אין לגרור גדר מסוים ולהגביל את האדם לאמר עד פה תבא, כי מה יגביל הדבר המתמיד והמדויק? ומי יתן קצבה לדבר שאין לו קצבה? אבל מסור הדבר הזה ג"כ בין יתר הדברים הנמסרים לחכמי הדור ושופטיו, כמו שמבואר במשנה הורה (י"ז. י"א) ועל פיהם נעשו כל התקנות והגזרות לפי הזמן והמקום מימות משה רבינו ע"ה עד היום הזה.

פרק סד

גם בימי ממלממאוס פילאדלפוס (Ptolomäus Philadelphus) מצינו שהיו הרבה מהיהודים עוד שוקדים על עבודת האדמה והכרם (אף שכבר התנוססה במו חשוקת המסחר) כמו שכתב החכם היוני אריסטאוס (Aristeus) הצרני של המלך הוה* אל פילאקראטי (Philocrates) אחיו (עין בספר הדרת זקנים) וז"ל היוני הוה: כי המסחר (של ירושלים) על הרוב בקעות ועמקים יעטפו בר וגם שארית המדינה אשר היא הרים וגבעות, וצריכה עטל אנוש לעבדה ולשמרה, הנה להיות אכריה וכורמיה שוקדים מאד על עבודתם, לא החמר כחת יכולה לשובע וכו'. עבודת האדמה בארץ הלזו רבה היא באמת ושוקדים עליה מאד, כי ע"כ רבה בכל המחוז נמעי נעמנים של זיתים וכל מיני תבואה וזרעונים, עם כרמי חמד ונחילי רבש ותמרים, ויתר מיני עץ פרי אין מספר, גם הצאן והבקר מאלופות מרבבות, ומרעיתן דשן ושמן בכל אשר ילכו, עיי"ש הדברים באריכות. וכן כת הגוירים שהיו בסוף בית שני הנקראים עססעעך שהזכרנו, היו כלם עובדי אדמה, עיין יוסיפון לרומיים הג'ל (ספר קדמוניות לעברים ספר י"ח סוף פרק א').

וכן מצינו עוד בסוף האלף החמישי שהיהודים שגרו סמוך לנינה היו עובדי אדמה, ומאתים מהם גרו על הר פארנאס (Parnass) ועבדו בחריצות רבה את אדמרתו והוציאו ממנו כל מיני זרעונים וקמניות, וכן נמצאו עוד היום באיזה מקומות מיתר חלקי העולם יהודים עובדי אדמה ועיר שם ועיר שם. כגון הגרים על הגבנון שפארטל (Cap Spartel) למערבו של טאננער (Tanscher) מהפרנסים מנשיעת עשב המאכאק, ובכמה מחוזות על הר קוקאזיען (Kaukasische Gebirge) מתגוררים היהודים בכפרים ומהפרנסים

(*) וזה היה אחד מהמשולטים אל הכתן הגדול אלמור אחיו של שמעון הצדיק, ובטעות כנהו החכם רא"ש (בספר הדרת זקנים הגדסם עם יתר החלקים פ"י) החכם הזה פעם שנית בברלן חק"ד וכן במעבר לדף השער) בשם שומר הספרים עיי"ש, אבל שומר הספרים היה ההכם היוני דימיטריאוס פאליריאוס (Demitrius Phalereus), וישן שראיתי שרכים העתיקו מדוסק זה ומסכו על רא"ש הוה, על כן מלאתי מוכרח להודיע זאת, ודרך כלל אומר שכל הספר דפוס הא"ל מלא טעותים.

ומתפרנסים מעבודת האדמה ומגדלים בחמץ, ובמלח סדינאם (Surinam) שבאמריקע (Amerika) הנה מאו בעלי קרקעות מופלגים •

מכלל דברינו אלה יוצא לנו (א) שעסק העקרי של איש הישראלי למחיתו בימי קדם היתה עבודת אדמה, והיתה כבודת ורצויה מאד בעיניו (ב) שדת תורתנו הקדושה לא לבד שאינה מתנגדת לעבודת האדמה, אולם גם תצוה עליה • (ג) שאיש הישראלי מסגל לעבודה זו גם היום ככל האדם מרת זולתו בהיפך מה שאומרים בעלי ריבינו שדת תורתנו מתנגדת לזה, ושאינ הישראלי במשע מסגל אל עבודה זו • (ד) שהמסחר היה זר מאד בעיני איש הישראלי בימי קדם ולא ידע מה הוא ומה שמו, אך בניהם אשר קמו תחתם התערבו בגוים וילמדו מעשיהם מעט מעט כמו שבארנו, עד שלפני כמה מאות שנה הלך וגבר בינינו עסק המסחר והרגלנו בו עד שהיה קרוב למשע קיים לאיש הישראלי • (ה) שהתורה לא אסרה המסחר לגמרי; ע"כ לא גדרה בפרש איכות המסחר הראוי לאיש הישראלי ולא כמותו להיות דבר זה נופל תחת שנוי הזמן והמקום, וכל אדם רואה שהמסחר הוא הכרחי במדינה ובפרט במקומות הללו ובזמן הזה הוא כהכרח עבודת אדמה והמלאכות, אבל לעזוב מכל זכר עבודת האדמה והמלאכות ולאחזר רק במסחר הוא דבר מתנגד אל השכל ואל התורה •

פרק מה

וכאשר נתורה לדעת סבות הדבר, שאבותינו ע"הש (שהיו לפני כמה מאות שנה עד קרוב לזמננו) בחרו רק במסחר ועזבו את יתר המחיות (וכאשר באמת חובה עלינו להפך בזכות אבותינו הקדושים ע"ה) שהים הנה סבותיו • (א) כראותם את עצמם נרדפים ושצאים בעיני המלכים והכומרים והעם אשר ישבו בקרבם אז (סדם זרח עליהם עוד אור החכמה וההשכלה מויסקופהדני) והיו משולמלים ומגורשים מגוי אל גוי ומן ממלכה לממלכה, ולא מצאו באדמת נכר מנוח לכף רגלם, מוכרחים היו לעזוב מכל וכל את עבודת האדמה ולבחור למחיתם המסחר במקנה וקנין ומסחר המסך למען יהיה טובם בידם מזה בכל עת וכספם והונם צרורים בכנפיהם • ואם יעבור עלינו ד"מ איש גברי ויתגורר אתנו ימים או עשור עד עת בוא דברו לעזוב את העיר הזאת וללכת כאשר ילך, הנשאל אותו מדוע לא יבנה לו בית בקריתנו ולקנות לו שדה לעבוד את אדמתה או לנמוע כרם וגפן, וכן ענינו ראות שהנוצרים הגרים תחת ממשלת דתות אחרות (המעיקים למו) כולם מסתפקים א"ע רק במסחר כגון הקאפמען הנוצרים שבמצרים והארמענער הנוצרים, והגריכין • (ב) אף אם היו חפצים או לעבוד את האדמה לא הניחו להם העמים כמו שמבאר החכם הגוצי בוכהאלץ בספרו הנזכר ובהקדמתו לספרו (Actenstükke) עיי"ש

עיי"ש *) ולהיות המסחר בימים החם היה כמעט זר לכל ממלכות אייראפא והיהודים להיותם מקדם בערי אויא ידעו כמה מהם את המסחר כמבואר לעיל, הניחו להם המסחר להתפרנס ממנו ועמו ג"כ מעט מהמלאכות ואומניות והחכמות הנוצרים נשארו על עבודת האדמה והמקנה וכיוצא בו, ולא הניחו את היהודים להתגדר במלאכתם ומחית ידם, וכאשר היו אח"כ ג"כ המלאכות נברו בארצות אייראפא אצל הנוצרים ויפרחו מאד, השתדלו לגרש או את היהודים מהסתפח גם באיזה מלאכה או אומנות, עד שנשארו באין עבודת האדמה ובאין מלאכה ולא נשאר אצלם לחיתם כי אם המסחר לבד ומעט שהתפרנסו עוד מאיזה חכמה ויהי בזמן מהזמנים אחר אשר היה הלך וגבור לאט לאט בין אנשי המגלה מעמי אייראפא למוד החכמות והלמודים וקמו ביניהם רופאים ומכעיים וכיוצא בו היו משתדלים להעביר היהודים ספרנסת חכמתם ג"כ תחת אשר לפנים היו הרבה מהם רופאי המלך והשרים ** *) ומלמדים בבתי מדרש החכמה של הנוצרים כמבואר לעיל, בין כה וכה לא השאירו העמי' למחית היהודי' כי אם המסחר לבד.

וכמו שבכל המלאכות והלמודים וכדומה, כל אשר יתרבו נושאייהם, ותגבור ההשתדלות והחריצות בהם, כן יוסיפו אלה תת כחם לבעליהם; ע"כ אין מדהימה שכל מה שנתרבו או הסוחרים בין היהודים כן גברה השתדלותם וחריצותם במסחר (וכפי עדות החכם קאמפע (Kampe) המציאו היהודים את מסחר השמורות (אסקיא גסטטס). וברבות השתדלותם וחריצותם הרבה כן גברה עמם הצלחתם עד שהיו נמצאים בהם עשירים בתכלית ההפלה; והוא דבר סבעי מאד שהפוכי בעסקא מביא לפעמים אנשים פרמים לתכלית העשר; מה שאין כן בעבודה ומלאכה, אם שיש בהם מחיה כללית ובעליה רחוקים מהתפסד עז"פ רחוקים המה ג"כ לסבב לבעליהם עושר מופלג והון עצום, ובראותם שהיהודים גברו חיל ותרבו עשר התקנאו בהם מאד ונתנו עיניהם לחרוע עמם והכבר אמר החכם מכל אדם עושר שמור לבעליו לרעתו, וחכם חיוני כאשר שאלוהו מדוע הכסף לבן במראו? והיתה תשובתו: לרובי מקנאו, והגיע ליהודים מה שהגיע מהרעות והצרות העצומות פעם בפעם בעבור הקנאה כמפורסם בכל ספרי ר"ה לעברים ונוצרים, ואין מהצורך לזכרם הגה לגודל פרסומם, ואין כאן מקומם ג"כ.

אך

*) והחכם ר' גדליה יחיאל ז"ל יספר לנו איך בונן כדח"ש ז"ל עמדו יחידים אשר נפרס לעבוד את האדמה ככפרים ולא הניחם המלך ג"כ בפני אחר-עצמו ודוקא ישארו בעירות וכו', עיי"ש.

**) גם הפעמטט לקחו יהודים לרופאים (זר וייברלטט) אף שהיה זה נגד החק (דעם קהנאטיסערטשט חון דעקערטטאליטן 11. 28): כגון הפאפסט. כאגיספאליאוס החשיעי לקח לו לרופא את היהודי אנטעל די מאנטאלטא, וכן הפאפסט יוליאוס השלישי באמצע במאה השש עשרה לקח לו לרופא את היהודי ויעאלס אלאטינא ואת היהודי הרופא טשאלארע דע זאלערדאטי.

אך

כעבור לילה עם ענני אפילתו כן עלו בתוהו ויאכרו עבי הסכלות אשר כסו על יושבי אייראפא עד הנה, והציץ ממזרח שמש החכמה וההשכלה (דיו חופקסטרונג) ויעזוב את אהל חפתו אשר לו בתחלה בערב וימע את אפתו בממלכת אייראפא עד שגם ההטון מהעמים החלכו בחוישך ראו אור גדול, אף הם נצפרו במצרף ההשכלה והביאו לבב חכמה, גם מוסר ודעת ותורת האדם מצאו ביניהם מכון לשבתם, ומלכיהם ונסיכיהם שקמו בהם, מלכי חסד ורחמים חמה, וחכמים מחכמים, לא כמלכים הראשונים אשר היינו או בארצם כספרד צרפת ופורטוגאל וכדומה, וכל העמים היום הזה כבר הסירו מקרבם לב האבן ועזבו משובתם אשר היו בה, גם קנאת חרת ושנאת האמונה אשר מלכה בקרבם או כבר נגדעה ורועה ונשברה קרנה, וכל עמי אייראפא כקמון כגדול מתאמצים היום בתקון המדות ומבקשים אהבה האדם בכלל מכלתי השגיו על עמו ודתו, ובכמה ארצות אייראפא כבר נהן חירות ליהודים ובפרט במדינה זו ממלכת רוסיא גברת הממלכות (יכוננה עליון) אשר מאז היתה לגוי לא הרעו עמנו, ולא שמענו ולא ראינו בשום ספר מדברי הימים שהממלכה הזאת עשה אהנו איזו רעה במח יושבו עמהם אבותינו מעולם, וגם אח"ז בהצותם פעמים רבות את מלכות פולין ויבואו לארצם שאנן ישכנו תחת שבטם, ומיום שבאנו תחת כנפיהם בהנחיל עליון למו מחוזות האלו אשר אנחנו בקרבם אך טוב וחסד נשבעה, וממלכה זו משתדלת בכל עוזה ואונה להרים קרננו ומבקשת אשרנו והצלחתנו, והתן לנו הרבה מוכות המדינה (בייגער רעכט) כאחד אורחי הארץ, ורשות נתן לנו לעבוד את ה' אלהינו כרצוננו וכפי דת תורתנו, והאיש הישראלי החפץ ימלא ידו לכל עבודה ומלאכה ולמוד החכמות והמדעים בכל בתי הספר ומדרשי החכמה יחד עם בני השרים והמגנים אשר במדינה או לבנות לנו בתי ספר מיוחדים, גם בתי חנוך מלאכה למפינו ונערנו ולעשות מסחר וקנין כאחד החושבים, גם לבנות לנו בתי מלאכות (פאבליקן) ולפועו כרמים ולקנות בתים קרקעות ושרות ולעבוד עבודת האדמה ולשבוע מפריה.

ועתה

איכ לא כן אנחנו עושים היום הזה, יום צמחה לנו ברכה, והגדיל ה' לעשות עמנו ישע רב, ואנחנו מחשים ומומנים ידינו בצלחת מבלי לאחו באיזה עבודה או מלאכה כאשר עשו אבותינו הקדמונים ורבותינו בעלי המשנה וההלמוד, או ללמוד איזה למוד הכרחי מדרך ארץ כמו שעשו אבותינו הקדמונים, מה לנו כי נרדף שכס אחד רק אחר בצע המסחר, כאלו הוא לבד נשאר לנו מכל מחיה וזולתו, הימים הראשונים נפלו כבר, אין שמן ואין משבית היום לעשות בכל מלאכה וללמוד איזה אומנות מכל אשר תאוו נפשנו להתפרנס ממנה, אך יד ההרגל עשתה זאת ע"כ אומרים לא נחדל מעשות מקנה וקנין גם אנחנו גם שפנו פן ננוע ברעב ומהנו, פקח נא עמי עיניך וראה מסביב לך כי כשפעת נחלי עדן יורמו לפניך היום חסדי מלכנו ושרינו פרצו גם עברו גבול אשר גבלו הראשונים, בחר לך אחת מהנה לחית ירך וראה בסוב גס מעבודת האדמה אל תקפוץ ירך, דע נא וראה כי מעשה אבותיך הוא מעולם, בה הצליחו ויחיו חיי נעימים וצדק, בה האריכו ימים על האדמה, והוה ממעט במחורה

בסחורה וזרה הלאה מכפיך כל בצע מעשקות וכל און ומרמה שלח חלא המה כרוכים על עקב המסחר הקמון והדל (כמו שנבאר להלן אי"ה), מלבד מה שיש בו ג'כ מאסור העברת המכס, כי עונן גדול מנשוא, ומי יודע כמה אנשים צדיקים וישרי לב יפלו לפעמים ברשת זו חנם על לא חמס בכפם בעבור מעול וחמץ אחד, בעבור איש זרין ומרמה האץ להעשיר, ומוסיף לזה שהוא אסור גמור ע"פי דת הקדושה, עוד יש בו מחלול השם, ואם עון זה אחד הוא בכמותו הלא רב הוא היום באיכותו, כי כמה אסורים חמורים נגררים אחריו כאסור חלול שבת, ועוד ועוד, כי אדם בהול על ממנו, ומי יראה הונו הולך לממיון ולא יתרום נגדו בכל מאמצי כח ובכל ערמות ותחבולות אולי יוכל להצילו וא"כ הוא אין מהתימה שהסכנו לנו עבדו כמה נדופים ושנאות, וכמעט האברנו ע"י בכמה דברים את זכות האזרחי (ד"ס ביוגנרעט), ודוגמא אחת אראך בזה וממנה תקיש על השאר, מדוע גרשו בזמנינו זה את כל היהודים אשר ישבו בכפרים מלא רוחב כל גבולי רוסיא חמשים וערס"ט, ולא עשו כן לכל בעלי דת אחרת הגרים הרבה במדינה זו? מדוע? האם בעבור שנאת הדת? זה אינו כמבואר, או מדוע לב ואכזר? חלילה! לאיש חכם עשות רשע ועול מה, ולנדיב מדבר בליעל, אך בעבור העושק ועול הנעשה בהעברת המכס כמפורסם, ומן האמת הוא שרוב המסחר הקמון קשור בעול ובחמס, לא ימלם בעליו מהם כל הימים, ומה לנו אם נעשה העול בין איש לרעהו באונאה והדומה, או להמלך בהעברת המכס, כי שניהם כאחד שוים באסורם, בין מצד התורה הקדושה בין מצד המוסר ותורת האדם, ולא דלא תננוב ואסור גול ואונאה הוא אוהרה בתורה נגד כל העמים ולא דוקא ישראל *), עיין רמב"מ הלכות גנבה והלכות

(* וז"ל הרמב"מ בפירושו המשנה (כלים פרק י"ב משנה ז'), אין מותר לאדם שיקיים דינר או מעה יחסר ממנו השחת וכו' וכ"ס שלא ישתמש בה או יטעה בה את הגוי, וזה אשר ידמו המון האלגשים וקצת מהיחידים, שזאת ההקעה מותרת עם העכו"ם הוא טעות ודעת כלתי אמתית, אמר ה' יתברך בדן קנינו כמוכר עמנו לעבוד טכו"ם או לעכו"ם עמנה כמו שכתב וכו' ותשכ עם קניה ואז"ל (ב"ק ק"ג) יכול יגלוס עליו ת"ל ותשכ ידקדק עמו בחשבון, ועיין יגלוס יערים עליו ויטעהו, ואמרו א"כ דברה תורה בעכו"ם שחתה ידך, ק"ו בעכו"ם שאינו ת"י, אם החמירה תורה על גולה של עכו"ם ק"ו על גולה של ישראל, וכן אינו מותר הכדוי והתחבולה ומיני הרמאות והאונאות והעקיפים על העכו"ם, אמרו (חולין ז"ד) אסור לגנוב דעת הבריות, ואפי' דעתו של עכו"ם, וכ"ס בדבר שיכול לנא לידי חלול השם שזכו העץ גדול, והגעה לאדם חכונות רעות ואלו הרעות כן אשר באר הש"י שהוא יתעב אוחס ויתעב עושם, אמר (דברים י"ה ט"ז) כי תועבת ה' חלקיך כל עשה אלה כל עשה עול וכו' עיי"ש ועיין בעקרים (מאמר שלישי פרק ד"ה) בד"ה ולא חתיר הרכית עיי"ש, ועיין בספר השמוש להגאון יעב"ץ זל"ל (וביחוד בקונטרס הנקוב בשם שטס לנו כסילים) מענין הנה הרכה מאד, ואעתיק לך פה מאמר אחד משם בקצרה וז"ל: הרמאות נאסר לנו לגמרי בכל אדם שיהיה וכו' גול הגוי חסרה לנו תורה וכו' ואפי' באוחס הפוכדים חלילים כהחלס מכ"ס כאלה האומות (הנזרים) המאמינים ביסודי תורת משה רע"ה, וכבר גודע שאינם בכלל נכרים אללנו, וגם י"ל להם יחס אמה עמנו לפי דעת רבים וכו' עיי"ש.

והלכות נזלה והרים מקצי בממ"נ — ובאמת עינינו ראות שבכל הדברים
הבלתי נוגעים למסחר הבלתי רצוי, גבר חסד הקיסר יר"ה עלינו מאד, וכאב את
בניו ירצנו, כמבואר לעיל בדבר השופטים, וכאלה רבות, ולהיות הדברים האלו
מפורסמים לנו מקטן ועד גדול; ע"כ חדלתי לפורסם וחשבתי לשפת יתר:

פרק סו

מערתה

ישאל השואל אי"כ מדוע רק עלינו יצא הקצף הזה? האם סוחריו
וולתנו לא יעשו עולה במסחרם? האם לא ינו איש את רעהו?
האם אינם מעבירים על המכס? האם לא נמצאו סחורות האסורות גם במחוזות
המדינה אשר לא תדרוך שם כף רגל ישראל? האם בתי האסורים אינם מלאים
גם מעושי עול וחמס ומעבירי מכס מן אינו ב"ב? וכן להפך, האם לא ימצאו
בקרבתנו אנשים טובים וישרים הרבה אשר ידיהם חף מעול וחמס? או אנשים
אשר נוהרים באסור העברת המכס? ומי יכחיש זה? צדקת אחי! אענהו,
אולם אשיבך מלים ויבורר לך הדבר היטב: מן הידוע שרק מקצת העם המעט
כן המעט (בערך המון רב) מן הנצרים וזולתם מכעלי דתות אחרות אשר
במדינה עוסקים במסחר, אבל רוב ההמון עוסקים בעבודת האדמה ועושים
במלאכה וכדומה, ומאלה העוסקים במסחר הם ע"פי רוב העשירים בעם הגדולים
ומסחרם גדול ונעלה מאד, והוא (ר"ל המסחר הגדול) ע"פי רוב נעשה בצדק
ובמשפט, והסוחרים הקטנים והרוכלים המחזירים בעירות ובפתחי הבתים
החשודים על העול וחמס, מעט המה בערך הסוחרים, ובפרט בערך המונם
הכללי, לא כן אמתנו רובה המה סוחרים קטנים ורוכלים (ומעט המה בערך
המוננו, הסוחרים הגדולים העושים מסחר רב לאלפים ולרבבות אשר מסחרם
גיב נעשה בצדק ובמשפט) ומקטן ועד גדול. האנשים ונשים וטף כמעט כלם
מחזירין על פתחי הבתים וקנה המדה בידם ומוכרים כל מכל קטן, הבלתי יצויר
כמעט להמלט מעול וחמס, כי אין הקומץ אשר ירויח בצדק ובישר יספוק לו
לפרנסתו ופרנסת אנשי ביתו כמו שנאמר ראש עושה כף רמיה, ואיך יוכלו
להרויח אף המעט מן המעט, אם על קונה אחד ירבו מוכרים לאלף? ומה יעשה
איש כזה הרואה בניו סביב לו באין מזון ומרף באין כמות בקרה? ולו יהיה
הצדיק והישר בבני אדם, חי נפשי! לא ימלט מעשות עול ועשק באשר
יוכל, בהיותו במצב שפל כמוהו? ולא אוכל עצור מבלתי אערוך לפניך פה
דברי חכם גדול ומפורסם בחכמי הנצרים מה שכתב בענין זה, אף שהפריז
הרבה על המדה, ובכל זאת הלא שמץ דבר נשמע בו, וזה תוכן דבריו: היהודים
תמצאים אתנו יכוננו בפי המוננו הרב בשם רמאים (ידוע כל לב שומעו), ומאד
זר הדבר בראשית ענינו איככה נוכל לצייר אמה שלמה שכלה עושה רמאות;
אבל יותר נפלא וזר הוא לצייר אמה שלמה העושה מסחר וקנין כקטן כגדול
(ובפרט הגרים בפולין) עכ"ד, רוצה בזה שאין הרמאות מבע קיים ח"ו לאמתנו
(כאשר ידברו עתק איבינו יסכר פיהם) אולם הדבר תולה במקרה המסחר
וקנין

הקנין. אשר לא יכלם ממנו שום אדם מאיזה אמה דת, והוא המסחר הקטן והדל
כפי שבארנו, ולזהיות רוב אמתנו מספיקים במסחר הזה ע"כ לא נוכל הסר
מארגו עקשות פה ולוות שפתים בעשות עול ועשק הבלתי רצוים בעיני ה' (כמו
שנאמר כי הועבת ה' אלהיך כל עשה אלה כל עשה עול, מלבד האזהרות
הפרטיות הנזכרות בתורה ומפורשות בדרז"ל *) ושנואים בעיני הבריות, עם מה
שיש ממנו מחלול השם והתורה, כמו שאמרו (ביסא ס"ד) ואהבת את ה' אלהיך
שיהא שם שמים מתאהב על ירך שיהא אדם קורא ושונה ומשמש ת"ח **) ונושא
ונותן באמונה, מה הבריות אומרים עליו, אשרי פלוני שלמד תורה וכו', עליו
הכתוב אומר, ויאמר לי עבדי אתה ישראל אשר כך אתפאר, ובזמן שאדם קורא
בשונה ואין מקחו ומתנו נאה ואין מ"ם באמונה, אומרים עליו אוי לו לפלוני
שלמד תורה וכו', אשריהם לבני אדם שלא למדו תורה וכו', עליו הכתוב אומר
באמור להם עם ה' אלה ומאדני יצאו (ע"ד הלעג והבוז בהפוך מה שנאמר ולציון
יאמר איש ואיש ילד כה) ע"כ, חזרו שאחז"ל (אבות ס' ג' משנה י') כל שרחה
הבריות נוחה הימנו רוח המקום נוחה הימנו וכו', ודע שהשם צריח כולל כל
אדם מאיזה דת שיהיה (וכן משמע בספרי בפסוק ואהבת את ה' הנזכר, וע"ז
ברכות (י"ז א') בדיה לעולם יהא אדם עדום ביראה וכו') ועל דרך ארץ נאמרו
פה הדברים האלו.

פרק סז

לבן אחי ועמי! חדלו לכם מן הדרך הזאת הצלתי רצויה לפי חקי התורה
וחקי המדינה, אספו וקניכא ראשיכם ושופטיכם, והבו לכם אנשים
חכמים וגבונים וידועים בטיב תקון הכללי, וימתיקו סוד יחידיו לתקן המעות
הזה, ולמצוא איזה תרופה למחלתנו, אחר בקשת העזר מאת ה' גדול העצה
זרב העליליה, ובהסכמת עצת אדוננו המיטיב החכם הקיסר יר"ה, החפץ מאד
באשרכם והצלחתכם, וכל מאוין לראותכם אוהבים ורצוים בעיני אלקים ואדם,
יחד

*) אם אמרתי אספיה פה כל המקומות שזכרו בזה הא"ל, לא יכלם המקום פה כי
חדל מספר לנו כי אין מספר, אבל מ"מ ראוי ונכון הוא להזכיר מאמר אחד פחות כהנים
ממדת נדק, וז"ל: (סס פ' קדושים סוף פ"ח) על תנאי כך הוצאתי אתכם מארץ מצרים
שחקבלו עליכם מלות מדות שכל המודה במלות מדות מודה כיצאת מצרים, וכל הכוסר במלות
מדות כוסר כיצאת מצרים עכ"ל.

**) שמוש ת"ח הוא הגמרא והלמוד החלוי בספרא והמכאן סתימת המשנה, כן פרש
רש"י פה כיומא וכיתר מקומות, ע"ן ברכות פ"א גדולה שמושה ש"ח, ובספר כיצד מברכין,
חזקו פס הארץ, ובספר שלשה שאכלו שמוש ת"ח וכו', ובספ"ד דשבת מעשה בחסיד אחד
פסנה הרבה וכו', ושם פתי רבים שמפרשים שמוש ת"ח כסאנו ר"ל שירות ועבודות, והשבוש
הזה מופסח אל עמי הארץ ומנו, ע"כ לא חשכתי למוחר להזכיר פה פירושו האמתי.

יחד עם כל העמים והלשונות אשר ירעם בתום לבבו ובהבונות כפיו יתחם , כאשר גם אנתנו העמים הצלחתו והצלחת כל הנשבע בו, וכאשר נצמיונו מרבותיו אבות העולם (אבות פ"א משנה ב') הוי התפלל בשלוטה של מלכות שאלמלא מוראה איש את רעהו חיים בלעז , וכמו שאמר הנביא אלקי בשם ה' ; דרשו את שלום העיר אשר הנליתי אתכם שמה והתפללו בעדה אל ה' וגו' (ירמיה כ"ט) וכמו שמבואר באריכות בדברי רבותינו ע"ה בכמה מקומות *) ודוגמאות כאלה מצוינו בספר אסתר , בברוך , בפילון , ביוסיפון , עיין מאור עינים (פ"א) ותשועת ישראל (פ"ג) , ואם על המלכים הקדמונים שהיו עובדי כרים , נצמיונו לדרוש ולהתפלל בעדם לה' ולברך עליהם , כמו שאמרו ז"ל הרואה מלך ממלכי ארזה , אומר ברוך שנתן מכבודו לביד , על אחת כמה וכמה על מלכי צדק וחסד אלו אשר אנו תוסים בצל בנפיהם , המאמינים במציאת עצם נצחי אשר ברא את השמים והארץ מאפס מוחלם , ומאמינים בהשגחתו ובהשגחת הנפש ובשכר ועונש , אוהבי צדק המתנהגים בחכמה ומוסר , ע"כ במוב מעם ודעת אנתנו עם ישרון עושים בכל תפוצות הגולה , והננו צועדים בעקבות אבותינו הקדושים ובמנהגם מקדם להתפלל בכל שבת יומי החג ולשאת רנה בעד חיי הקיסר יריה ובעד הצלחתו והצלחת כל הגליות אליו ממשפחתו וקרוביו ושרי ועבדיו וחילו ועמו , כפי הממכע הנדפס במדרי התפלה —

ובזה נוכל אנתנו בית ישראל להתפאר באמת נגדה נא לכל העמים ואלתנו , איך גדולה ויקרה היא אצלינו אהבת המלכות , ואקזה שגם העמים בעצמם יתנו עדיהן ויצידיקו דברינו אלה , יאמר נא מי מאנשי ריבנו אם ידע או שמע שעלה מעולם על לבנו או על לב אבותינו מיום בואם לאייראפא בכל מקומות מושבותיהם להתנהג נגד שום פקודת נגיד ומצוה מהנצורים יהיה מי שיהיה , ואציל למעול מעל ולמרוד בהם חלילה או להיות נמנה בקשרים שקמו לפעמים באיזה מדינה , אבל אדרכא בכל מאמצי כחם היו משהדלין תמיד לגלות און מלכם מכל קשר וקשר אם היו ידעים , והערו את נפשם למות בעד חיי נסיכם ואשרי , ואף נגד הממלכות שהוסיפו להרע עמהם לא נסרד איבה ושנאה , אבל בהיפך השתדלו בשלוםם ומובתם כל הימים , כי כמעט הוא דבר מושבע בנפש איש הישראלי להיות אוהב בכל לבבו את מלכו ונסיכו בתכלית האהבה , ומכ"ש את המלכים והחכמים והישרים שבזמנינו . כנסיכי רומא . וההולכים במתיבותיהם כמלכי פרייסען ונסיכי אשכנז . וכדומה המקרבים אותנו בכל אהבה ורעות ככל האדם ושמו כל מנהגם להשתדל בהקונינו לטוב לנו , ולא לבד שהמה משתדלים לתקן הצלחתנו הוסינית , אולם גם לתקן הצלחתנו הנצחית והתמידית . ליסד בתי

* (מצינו שכל מי שהיה רוצה להחזק אל חכרת הנזירים שהיו בזמן בית שני הנקראים **אסירים** (ספער) שהזכרנו לעיל , ואחר שעמד בכל הנסיונות שנסוהו שלש שנים , התנו שמו ראשי החברה היוזם מנאים , ובתוכם היה שישתדל בשלוטה של מלכות אשר תמשול במדינה ציוני , ולעבוד אותה בכל נפשו ומאדו וכלל נאמן , באמרם שכלפי חסן ה' לא יגיע אדם אל כסף מלוכה , ש"ן יוסיפון לרומיים (ממלחות היהודים ספר שני פרק ט'))

בתי ספר ומדרש, לקחת מוסר השכל ולשפר מדותי ולימוד כל חכמה ומדע וכל מלאכה מחשבת, גם מחויקים בדרך דחינו, להקים בקרבנו רבנים וחכמים בתורה ובדין לדעות שה פוזרה ישראל על נאות צדק ולנהלם על מבעי המוסר לחיותנו בזה ובבא, וכבר השתדל חכם אחד בארץ הארץ בוכרמאלץ לברר את דברינו אלה הנזכרים פה באריות בספרו הנזכר לעיל ובספרו המתואר: (Actenstücke Die verbesserung des Bürgerliche Zustandes der Jsraeliten Betreffend, Herausgegeben und mit einer Enlietung begleitet durch Carl A. Buchholz Stuttgart und Tübingen 1815)

ומי יתן ויתעוררו חכמי ישראל אשר אהבה האמת ואהבת דתם ועמם נזקקה בלבם להעתיק בכמה לשונות אייראפא את ספרי החכם הזה וכדומה מהספרים (הן ממחברי ישראל והן ממחברי הנצרים) המדברים במצבנו אחינו בית ישראל כגון המחברת הנכבדה להחכם דאהם (V. Dohm) והמחברת המפוארה להרב הגאון ר' מנשה בן ישראל המתוארת בשם (Rettung der Juden) עם ההקדמה הנפלאה להחכם הגדול הרמב"ם מרעסויא, וספר היקר להחכם דואלפסזאון המתואר בשם (Jeschurun) וספר הנכבד להשלמים חיקרים ר' וואלף ור' שלמה (Charakter des Judenthums von Wolf and Salamon) ודברי חן ושכל טוב לאהרן הנצרי לודען (Dr. Luden) המצאם כדבר על ספר היקר שולמית, (Sulamith eine Zeitschrift zur Beförderung der Kultur und Humanität unter den Jsraeliten Herausgegeben von Dr. D. Fränkel, Jahrg. 6. Heft 10. Kap. 7. N. 2.) ועוד מאמרים הרבה המדברים בענין זה ובתקון סדר הלמודים והמוסר, וכל מה שנוגע לתקון כלל אחינו בגי ישראל וכו' הנמצאים בספרי השלימות האלו, וספרי וולתם הדומים להם.

ס י ו ם

וכבר יצאנו הרבה מן מפרת חבורנו זה אשר שטנו אליה מגמתנו, והוא מגדר התורה והחכמה אל גדר דרך ארץ, ומהחבנו בו הדברים; יען היותו גיב כמעט חלק מחלקיהן ובלעדי דרך ארץ לא תתקן התורה והחכמה כמבואר לעיל בהרחבה, ובזה סימנו התרת שאלה הרביעית, בעור: תחוק דעת, ואקח שאלה הראיות שהבאתי והתועליות הרבות המגיעות לנו בדיעות האלו, די המה לכל איש ישר השכל האהבה התחקות אחר שרשי האמת, ואשר לבבו איננו פונה אל שמי כוב.

שער הרביעי

בהתרת שאלה החמישית

פרק א

ונשאר לנו איך עוד להשיב דבר את חורפינו, על שאלה אתה אשר שואלים

ולא בדעת יאמרו, לו דבריד כנים ואמתים, ומסכימים עם התורה ושכל האדם, מדוע עינינו רואות שכמה הולכי נתיבות אלה תעו מן הדרך הטובה, והלכו נתיבות עקלקלות, עברו חוק, גם הפרו ברית? ולדעת השואלים האלה, הלמודים האלו היו בעזכריהם, וכאלו מהם היה נסבה זאת, אם כה יאמרו המתעקשים האלה כאשר יאמר העצל שחל בדרך, אם כה יאמרו שונאי החכמה ומבויה, אף אני אשיב אמרים להם (אם שכבר מבואר בהתרת שאלות הראשונות בטול מענה זו עד שעקבותיה לא נודעו, מים לא חדלתי מנת לה יד בפ"ע) ונשאתי עליהם המשל הזה, אשר אמר עליהם הגאון רבינו סעדיה גל (בחדמותו לסמך האמונות והדעות) וז"ל: ואם יאמר אומר, איך נשים עלינו לדין העיון ביריעות ודקדוקים, עד אשר נאמין אותם כפי מה שיהבררו במלאכת השעור ויתישבו, והעם מרחיקים המלאכה הזאת, עד שהם אומרים שהעיון כה מביא הנפירה, ומביא אל האפיקורסית? נאמר: כי זה אינו אלא אצל עמי הארץ שבהם, כאשר סובבים עמי הארץ שבעיר הזאת, כי כל מי שהולך אל ארץ יהודו יעשיר, וכמו שנאמר על עמי הארץ שבעירנו, שחם סוכרים שהדבר שהוא דומה לתנן בולע הירח ונקדר וכי, והרבה כזה ממה שראוי לשחוק עליו עכ"ד, עיי"ש. וכמו שיאמין ההמון הרב במדינתנו מכת החדשה, שמוריהם וקדושיהם העומדים בראשם יגרשו הקליפות והמקמרגים, בחללותם עשן המאכאק לפני הפלתם ובספור מעשיהם ומעשה אבותיהם יורדו שפע לכל מאמיניהם, ובשתותם הרבה יין שרף יעלו שמים וישדרו מערכות כל העולמות, ובקבלת כסף די פרום מאת כל נעזב עזר, וטוב לו, החלי יתרמא, האסר יא חפשי, העקר באיש יפקד, ועקרה אחר בלוחה תהיה לה עדנה, המתים באשמונים יעמדו על רגליהם, וכל לב ראשי עם הארץ כרצונם ימו, כי רוח כל בשר יחדיו וכל אשר להם בידם המה, גם בניהם אשר יולדו למו, במרם ידעו מאוס ברע ובחור כמוב, עודם חתולים בחתוליהם ובגללים יהבוססו, כבר נחה עליהם הרוח ויתנבאו, ובמסת כסף המובא למו לעריסותם יעשו לכל מבקש עזר נפלאות, יען שאבותיהם לקחו למו נשמות מכל אשר בחרו מעולם האצילות — נעזבה נא אלה הפעם, ונאזין דבר מפי חכמי קדמונינו.

פרק ב

ושמע נא קורא נכבד ! את משפט שר וגדל ליהודים הדת החוקר האלק
הפילוסוף המעולה ר' אליהו דעל מעדיקא בספרו בחינת הדת , על
דברת החשכים תועי לב אלה על למוד החכמה ונחמיה , חיל : שבה החכמה
למזם על בעליה עד שהסכימו בני אדם שתפלוסופים כפרו בתורה זמנלים פנים
בה , וזה באמת רחוק מאד ממבע החכם השלם כי הוא האיש אשר יבקש בכל
מאדו להמשיך אחר הדת ואחר המוב הכולל לכל והמשותף להם אשר יוכלום
אל השלימות האפשרי להם ואל המוב באמת , ולא ימצא חכם מבני ישראל
יחלוק על התורה אלא אם יהיה רע התכונה והמוג במכעו , ולא יקרה לו זה מצד
החכמה , או שיקרה לו בעבור שלא ראה דברי החכמים כלם על סדר הלמוד
ויעזוב התורה ולא ידע החכמה וכו' , ולכן לא המצא מהראשונים כלל ואפילו
מיתר חכמי האומות שיחלקו על התורה *) עייש מה שהביא עוד באריכות מזה
הענין , או אז יורח כשחר לך האמת , ועיין מה שכתבנו בסבוא הספר , ועיין
לקמן מה שהעתקנו מדברי בעל עקדה , וכן ראיתי זה ימים לא כביר לאחר
המשכילים שמביא בשם מהראי ביבאנו (מאמר ב' שער שלישי) בספרו דרך אסתר
ובשם החכם ר' יוסף פלקירא בספרו אגרת הוכוח (הי"ד) כתבנית דברי החוקר ר'
אליהו הנזכרים (נראה שכן המשכיל הזה אל החכם ר' שם טוב בנו , כי הוא
חבר ספר הנזכר ולא ר' יוסף , ואם לא ראיתי ספר הזה מעולם , סמכתי על החכם
בעל שפתי ישנים שכתב וזיל : אגרת הוכוח ר' שם טוב בן יוסף בן פלקירא , והוא
מוכיח בין הלומדים גמרא ופוסקים , ובין הלומדים פילוסופיא וכו' ומתיר
ללמוד פילוסופיא ושאר חכמות , עכ"ל) .

פרק ג

שנית מדוע לא יחמלאו השואלים האלו על כמה אנשים שהיו בורים
בתכלית הבורות , או על כמה אנשים שהיו בעלי תורה חסידים
ואנשי מעשה , ולסוף נחמנו ויצאו לתרבות רעה ? כמו חגגיה בן עזר שהיה
נביא אמת ונעשה לכסוף נביא שקר כהוכחות הפסוקים בירמיה עייש , ויורח
המלך הנקרא הורקנוס הראשון ששמש בכהונה גדולה ארבעים שנה ונעשה
לסוף צדוקי , שני חלמירי אנטיגנוס צדוק וביתוס והבת אשר התחברה אליהן
שהיתה נקראת על שמם **)

שכתי

*) עיין לעיל מה שהנחתי הרכה מחכמיהם שכבדו חז"ל בעבור גדקתם וחכמתם
וידעתם את ה' גדול והגורל , וכנודע מסאקראטס (Sokrates) שקדש שמו ברכים ,
והיה גדורו כאכרסס גדורו , והחכם הגדול נעמקאן (Neuton) כשהיה מזכיר את שם ה'
כן כדכור וכן בקריאה השח ראשו בלימה .

**) עיין הרמב"ם לכות (פ"ט מאהמנינוס) וגמלת אמת. לשאר דין יחזקא לברנאל
על

שבת צבי שרי וסיעתו שהיו מנצלי הרבנים, אשר עסקו מצעדיהם במגופים ומקראות, ובלמד התורה והקבלה, ואחיו כפז בעקר, כמבאר בקיצור **צבת נובל צבי** לחרב הגליל ר' יעקב ששפורטש, ובתורת הקנאות להגאון יעבץ דל, וחמה לא ידעו לא לשונות ולא חכמות, ואף השיצ בעצמו לא היה לו ידיעה בלשונות ובחכמות, וכבר אמר הגאון יעבץ שם שהמופת הראשי הוא שהשיצ לא היה משיח יען שלא ידע לשונות וחכמות, והוא חסרן גדול, ומשיח ה' האמתי אשר נקווה יהיה בהצדק שלם בלשונות ובחכמות עיי"ש, וכת' **השיצ ימ"ש** שהיו קרוב לומגני * לא היו מקבלים ולא פילוסופים ולא בעלי לשונות, ובורים גמורים היו, אבל בהפקירא ניהא להו, ויעזבו מקר חיים כמפורסם, וכמה מהלובשים אדר החסידות בזמננו הנודעים לנו, עושים ומה ונבלות וחועבות גדולות כנודע לכל, ובפרט בעסקי כבוד וסמון, ואלם כל אשא את שמוהם על שפתי, ומנעתי אותם תוך חבי, כי חסתי על כבוד משפחתם ועל כבוד ישראל לכל חולל חי, ואלה האנשים לא לסדו לשונות אחרות ואינם לא מדרקדים ולא חוקרים, אבל אדרבא ירחיקו הלמד הזה מאד, כי אמר הוא בעיניהם, ובכל זאת חי מה שהיו — אולם לא כן המשכילים בחכמות ובלשונות שהמה ע"י רוב אנשים מובים וישרים ** —

גם

(פל משנה 11), וראיתי להרב ר' טוביה מברעניא כפרושו למשנה (הילק פ"ג משנה ב' ידים פ"ד מ"ו) שהקראים המה בכלל נדוקים וכיחוסים ונזר משרשיהם המה, וחלם לה כן דעת היוחסין עיי"ש כי הקראים מחמינים כשכר ועונש אחר המות, והתחילו אלה הקראים לפי דעת החכם הזה כזמן ר' יהודה גאון זצ"ל. משק ושאלו בנו יען שלא רצו לסתם, ועין הראב"ד בקבלתו ובכחורו מאמר ג' סמן ל"ח וסמן ס"ה.

(*) הכת החדשה הולח נחחדשה ע"י איש פולניא, יעקב (יאקוב) סראק שמו, שחי בדור שלפנינו, ואמר שהוא משיח, וכל למלכות דבר ש"ל שרי, וכעבור תרמיתו ורמאותו חלה כעניני הדת והאמונה, לכדוהו ויתנוהו בעיר שענסאציווא (Częstochowa) כחלד, שמה היה כבול עד פה אשר לכדו סם רוסיא המכנר הזה וישלחוהו חססי מפלאו, ועי"ז התנזר (ואמרו רבים שרק למראית פין כל בכרית החדשה, אך לא בתומת לב, ככתיב במחצית המכונה בשם געסטרעלע חוט רייכע דער טאָרעטען) אז הלך לעיר ברין וישכ שמה, ולכים מהיהודים הגרים במשהרין ובסולניא, היו נוסים אחריו, ונסתהו אהו, וקרוב לפני מותו קם וילך לעיר אפענאכא (הסמוכה לפראנקסארטע היושבת על נהר מיין) ומת שמה, והרואה לדעת מדני האיש הזה הליכותיו תרמיותיו אשר עשה בחייו יקרא המחברת שזכרנו, והרבה ממנו חלל בשאר השמות להגאון יעבץ זצ"ל (בחלק הנקרא שנט מוסר) עיי"ש.

(**) כאשר יצידון פליהם מתנגדיהם בעלמם, חולם ואמרו שכל טובים ויש-ם וזרקתם כל להם מסטרא דמאכא, מחמת שרונים להתדמות אל חכמי הפנים, פ"ב הם לרוב כמלי גומלי חסד וזדקא, ומשאלם ומחנם בלחונה ודוכרי אמת וכדומה, יותר מהיראים וההכידים העוסקים בעבודת ה' וחס ולי, שמתרשלים לפשמים בדברים הללו, ופעם אחת דברתי עם אחד קדוש מערך שני אנשים ידושים אחד משכיל ואחד בלשונות ובחכמות, ואם הולך יצר דורס

ה'

פרק ד

גם מאלה הנראים פרושים ויראים, יש מהם הרבה שהמה גרועים לתכליתן מן כל הכתות הרעות הנמצאות, כאלה שמזכיר הרב בעל ח"ה שער הפרישות (פ"ג וז"ל: (יש כת) אנשים חסמו תאות נפשותם מהשיג קצת ההענוגים כרי שיצא להם שם בפרישות וישבחו אותם (בני אדם). באמונה ובחסד להיות זה סבה חזקה להגיע אל תכלית לאותם (שינטלו וינשאו בני אדם ויכבדו מהגם להסיך נסך בגרונם, עין טוב הלבן) והם מחניפים באמונה ובפרישות, בעבור שיכמתו בני אדם בהם, ויפקידו אצלם סמניהם, ויגלו להם סודותם ויובלו להזיקם, והם הבת הרעה שבכל הכתות בבני אדם, ויותר רחוקה מן האמת ומגונה מכלם, וכמוהם אמר הבתוב (ורמיה ט') חץ שחום לשונם וגו' עכ"ל. ועיין פסוק סוף פרק היה נוטל מדוגמות פרושים וצבועים כאלה, ויחל אלה לא אלמן ישראל במדינתו בימים חתם בעו"הר; וכמו שכבר גלה קלונם ברבים חבאן יעב"ץ וצ"ל בספריו הרבים כמה שיש בו די *).

ובבר זכר הרמב"ם ז"ל ג"כ (באגרתו לבנו החכם החסיד ר' אברהם וצ"ל) סבתות אנשים הדומים לאלו, שצוה עליו לבלתי התרבה אתם ולברותם מהם, וסיים בכת אחת שהיה כותבו, וראוי להעתיק פה בדבריו, וז"ל: ונתון השמירה יהיה לך. תמיד מאד מן האנשים השוכנים בין תונגם ובין אלכסנדריות של מצרים ושוכנים ג"כ בהרי ברבריה, כי הם יותר מפשים אצלי משאר בני אדם, אע"פ שהם חזקים מאד באמונה, והש"ת עד ודין עלי שאינם אצלי

ה' יעושה טוב עם כל אדם, והשני איש מתורסס בחסידות קדוש יאמרו לו, אכל יעושה צלות ירכה אלהי כבוד ונשע מעסקות וכלא רבות, אמרתי לו הלא זה יקרא קדוש וידיב כי הוא יעושה טוב בעמו, וזה הלא נכל יקרא כי הוא יעושה רע ואון, אז פער פיו בשחק ויאמר אלי, הלא זה עוסק בחכמות, וזה שונא חכמות כל ימיו, וראוי זה שיקרא קדוש, וזה הין רשע ואפקורס אפילו אם יהיה צדיק כנח דניאל ואיוב, ויכרני ויאמר לי: בני הבה על נפשך מנהו והגאס מלהרבה על חיזה קדוש המתנסב בחסידות, אפילו אם בראה שעוכה על כל עברות שבמורה החמורות, ומכ"ש בדכרים קלים כעסקי חמת והדומה, כי קדוש ומגנב גדולים מאד מכל הצדיקים והחתימים שהיו בעולם מאז, אפילו מהנביאים כמפורסם בשפתי הקדושים הלא, ואפילו שלא למדו מעשורם כלל לא מקרא ומשנה וגמרא וכו', ידעו כל המורה בשלימות ואס באמת הוא פליאה קצת כענין ובעיני הדומים לך, מ"מ חליה להרבה לו לשאל ח"ו, ובפרט כורה לנו קדוש אחד כספרו רמב"ם וז"ל: כמו שיש קושיות על הש"ס כן יש קושיות על הצדיק הקדוש וכו'. כה דבר הקדוש הזה, ואכני אמנם חדלתי לדבר יותר מסוב קד רע כאוניו כמו שאורה לנו החכם, באוני כסיל אל תדבר, אכל אמרתי כלכי חוי לו לדור שאתה פרוסו, וחוי לה לפסונה שאתה כפרטונה.

(*) ולדוגמה יעיין הקורא כמעטפת הספרים להרב הזה, כד"ה ונעויות משמות כי קמו בזאת ופחדאליס וכו'.

(*)

אצלי אלא כדמדת הקראים (הכופרים בחיים) ואין אצלם זכות מוח כלל בכל עסקיהם בתורה ובמקרא ובתלמוד ולא בהיותם דורשים בהגדות ובהלכות, וקצת מהם דינים יאמינו וינהגו בענין הנדה, כמו שיאמינו וינהגו בני מאוס (זהו אמה מן האמות הדרים בארצות הישמעלים) לא יראו הנדה כלל ולא יעיניו בקומתה ולא במלבושיה ולא ידברו עמה ואוסרים ללכת בקרקע אשר דרכה כף רגלה, ולא יאכלו מבשר בהמה מרביע האחרון, ודברים ארוכים רבים יותר מאלו וכו', עיי"ש.

פרק ה

ואם כן מה קול הרעש הזה על הלומדים לשונות זחכמות וזקא, אם ימצא גם בהם מי שנוהג שלא בשורה, ואולי ראוי להנצל עבודו מעם, כי מי שיתחיל ללמוד במדינה זו איזה לשון או חכמה מה, ואפילו דקדוק להיק מיד ירגנו עליו ההמון ויתנו עליו בקולם כקמן כגדול כגבר כאשה, וכל עול וכל רשע העולה על רוחם מגלגלים עליו ויריעו עליו יותר מכנגב, ויחשבוהו במדרגה יותר פחותית ממין ועברין, ומצוה רבה תחשב בעיניהם להשפיל כבודו בעיני ההמון, וכל הקורם לתת בו דופי או להוציא עליו שם רע למען הבאיש ריחו בעיני העם ודני זה משוכח: וא"כ מה יעשה האיש הזה אשר נפשו חשקה בלמודים, אשר כל הוננו יתן בעדם ואף נפשו ימסור עליהם, (כמ"ש הרמב"ם) (בהלכות לוחם פרק שביעי הלכה א') שחיי בעלי חכמה ומבקשיה כמיתה חשוכים בלעדיה, עיי"ש) האיש הזה יקבל כל הבוינות וכל נגעי בני אדם כל זמן שיוכל לשאם, אבל בראותו כי השתרגו עליו על צנאו ולא יוכל כלכל יותר נטל הרעה, מה יעשה, ויתחבר את פחותי הערך, ואל בני שבב יתרועע, ויש מי שעומסים עליו הרבה מן הצער והכאב עד שמכריחים אותו לעזוב עמו, וכמו שאמרו (כתובות ל"ג) אלמלי נגדוה לחנניה מישאל ועזריה פלחו לצלמא, ואמרו אין אדם נתפס בשעת צערו, כי האדם המשולל כבוד ובאין רעים, טוב מותו מחייו, כמו שאמרו הם ד"ל או חברותא או מיתותא, אבל על האנשים המתחסדים והפרושים הצמיעים וכדומה מאלה שהוברנו, עומדם לא נמצאה שום התנצלות וזכות, אבל יודעים רבונם ומכונים למיוחד בו, לתועלת איזה כבוד המרומה או לבצוע בצע — ובלעדי זאת איך מח עיניהם מראות, כי יש בכל כתות בני אדם אפילו בהמבחרים שבהם טובים ורעים, כי יצר הרע הוא גבור ציד לפני ה', רשתו מאז מורה לצודר נצשות, ויעלה במסמדתו כריב כפילוסוף, כחוקר במקובל, כמופר כחכם, כצדיק כחסיד, כי אדם אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא (ואין כונתי בשם חסיד שהזכרתי פה על חסיד ע"ה, כי זה סתמו ר"ל אפילו הוראה ירא חטא ועובר ומאמין הוא במדרגה הבלתי מאמין ממש, וכלל גדול אמרו אבות העולם אין בור ירא חטא ולא ע"ה חסיד, וכבר נודע פחיתות עם הארץ סתמו אצל חז"ל כמו שמפורסם בכל הש"ס והמדרשות, ובאריכות בפרק אלו עוברין ומכ"ש כשמתנהג בחסידות, כמו שאמרו אם ע"ה הוא

הוא חסיד אסור לדור בשכונתו אפילו, ועיני רוב עמי הארץ והבורים הרכי לב
העצלים הבלתי מוכשרים במבטם לעניני העולם, ידמו כאלו מתנהגים באמונת
הדת ובחסידות, ואמונתם היא מחמת פחיות כמו שנאמר פתי יאמין לכל דבר,
כי הוא נמשכת מפש הבהמית לבר אשר אין לשכל חלק בה כמבואר לעיל (שע
השלישי פרק י"ו) עיי"ש, והמה רחוקים מן האמת מאד ומן האמונה הזכה
והנקה, ומדרגתם הוא במדרגת הכופר ורשע ערום, וכמהם כמהם אמונתם
אמונה כוזבת, כי זה אומר על זהב שהוא עץ וזה יאמר על עץ שהוא זהב
ונסיים בדברי הרב הריי עראמה ויל' . —

ס י ו מ

ויפה אמר בעקידה (שע ע"ה) וזה תוכן דבריו : אם נמצא לפעמים חכם אחד
שסרח נאמר עליו לא החקירה והעיון גרמו לו שיחטא ולעבור חק ,
חלילה ! כמו שיחשבו הפתאים שבהמונים , אבל זה שסרח הוא בעל חמא
בטבעו , כי יצרי לבו רעים מנעוריו ; אבל קרה ע"צ חודמנות שנתקשמו
בחיצוניות ושקדו על דלתות החכמה והתורה , כקרה ועדתו וכדואג ואחיתופל ,
עיי"ש משל נפלא מהמדרש (במדבר רבה פ' י"ה) על פסוק ישי מות עלימו , שפביא
הרב הזה , עיי"ש דרוש הרב הזה באריכות , וטראה דברים נפלאים , וכל מה
שכתבנו פה עד הנה , משובצים בדברי המשל הזה .

ואנתנו נאמר כמו שאמר הנביא אלקי : ישרים דרכי ה' וצדיקים ילכו בהם
וגומר (וישע יד יוד) , ותאלחם ישימנו מן השלמים והולכים
בדרכיו , ורגליהם לא תכשלנה נצח .

תם

התנצלות המהביר

על דבר השמטות ולוח התקון

אמר המהביר!

זה כמה שנים יסור ימרני יה, בימי עלומי, בדמי ימי, לשבר כל עצמותי במחלה נשנית וכאב אנוש, דה! ערשי היא תחומתי, ומרי שיחי זאת מנגינתי, כי כל כחותי עזבוני עד מאד — (ומה אדבר והוא עשה! עזבותי המו אלה, יהי שמו הגדול מבורך!), וכל מלאכתי אם בהעתקת הספריוכתיבתו ותקניו (כחוק כל חובר חביר כל עוד ספרו לא יצא לאור יבקררו יום יום אם להוסיף או למדע, אם לעקור או לנסוע), ואם במלאכת הדפוס וההדפוס, לא נעשו על ידי רק ע"י אוהבי ורעי אשר חנוני בחמלתם עלי ועל מצבי (כי רחמי חובלה וכשל כחי וקשה עלי העיון וביותר הכתיבה) אלה מפה ואלה מפה (יה! זכרם ברוך! ומשכוחם מאת אלקי הגמולות) לכן בדבר כזה לא ימלט מבלי היות נמצא בספר איזה שגיאות, בהיות כי הדבר אשר יוכל להעשות ע"י אחד ונעשה ע"י רבים מן הנמנע מבלי היות חסרון בסדר, וגדול ההבדל לו אם המהביר בעצמו מבטן מלידה ומתהיין נפאל את ספרו, או אם אנשים אלהו, כי הוא יודע נגעי לבבו לחזור ולשוב ממקום שטעה, לא כן אלה, כי רק למראה עיניהם ישפמו, ואף כי להאשים המדפיסים הנכבדים — כי המה אין להם רק מה שעיניהם ראות את הכתוב בספר לחוק בספר, לכן הואילו נא אדוני היקרים לרדן את האדונים האלה (אשר באמנה הם עושים) ואותי עבדכם לכף זכות, וכשם שתדינו אותנו כן ידונו אתכם מן השמים.

אני אני עבדכם

יצחק בער

מח שכתוב שם ואם נשתבש אלה היהודים מעט בדעות ובאמונה כי לא נתבאר שם היטב מנתי, ופה אבאר יותר, היינו רק היהודים אשר בראשית לבד המה משובשים בדעות, כן כתב בלעקסיקאן שם, אבל היהודים שיש להם מלך מיוחד ומאח אלה אנשי חיל הנקרא דיום גרעון וכו' כתוב בלעקסיקאן שם שהמה יהודים גמורים, אבל המה גרים למערכו של האכעש על גבגונים (כסרגקססט) של סאמען (Samen) אצל חרי סמאראגדן (Smaragden-gebirge) ונקראים פֶּלֶאשֶׁאס (Falaschas) (ריה עקסולאמען) (עין בספר בית האוצר על שם פלשתיים דומה לזה) ע"ש בלעקסיקאן.

75 65 בהערה שורה 27 והיא הסיבה ואני שכולה וגלמודה, נראה קטמות נפל במדרש וכן צריך להיות:

וקא תשיבה גלמודא אנא (ר"ל נדה) שנאמר ואני שכולה וגלמודה (ישעיה מ"ט כ"ג) ואמרה שאולי ממאמך (ר"ל אשאל לי מכבוד) שנאמר ופאמתייה בממאמא (ישעיה י"ד כ"ג).

75 90 בהערה שורה 5 אמר מלות משנה ואו צריך להוסיף כזה.

וכן כתוב בפרוש הר"ש שם, וכן הבנתי ממה שהשיבו הפרשים להצדוקים שהזכירו לגנאי ולחידוד נגד ספר המדרס את שם יוחנן בן גדול, כי יחזע שהוא נעשה צדוקי, והבן.

75 91 בהערה משורה 10 והלכה נפלו ע"י הכותב הרבה טעותים וג"ל כזה.

ורוב ספרי אפאקריפא היו כפי דעת קצת חכמי העמים וכו' כמו שהיו בקיאים יותר בחכמת ההעללעניסמען ר"ל היהודים האלכסנדרונים, (עין לעיל צד 54 בהערה) להיותם קרובים אליהם וכו' רחוקים היו מחברי התלמוד בבלי מן היהודים האלכסנדרונים הנ"ל ובעבור זה המצא וכו' (ובכללן המדרש רבה) איזה דבר מן האלכסנדרונים הוא בתכלית הברור והבבלי אינו כן וכו' מפי השמועה הגיע לו. ובעבור זה המצא לפעמים כאשר מביא אחד הבבלים בתלמוד בבלי איזה פסוק מבן סירא מביא סתם דכהיב מבלתי הזכר שם בן סירא יען לא היה נודע לו (עין תוספת וכו') ועיין הליכות עולם וכו', ואין מהצורך לשום דוחק ופרשור (עין לעיל צד 7 בהערה), אבל הירושלמי והמדרש מביאים תמיד כתוב בספר בן סירא, וכמה פסוקים מבן סירא הנמצאים בתלמוד בבלי סתם בלי זכרון שם בן סירא כשמביאים הירושלמי גם כן יקראם על שם בן סירא (עין תוספת שם עירובין) ועל דבר וכו'.

75 111 אל שורה 10 על תיבות חנינא בר ינחק שייך הערה זו

החכם וואכלער וכן החכם אייבדארין אמרים שניהם שוה החכם חנינא היה נוצרי

ה ש מ ט ו ת

נוצרי ערבי, אבל בכל ספרי העברים משמע שהיה ישראל, וכן משמע בספר אוצר הספרים להחכם הנוצרי וואלף (וואלףס העברעמיסע ביבליאטיק חלק ב' וחלק ג' בשם ר' חנינא בן יצחק) וכן משמע מספר מוסרי הפילוסופים עירש, ומה שכתבתי שהחכם חנינא העתיק הרבה מיניית לערבי צ"ל מיניית ומלשון הקדש לערבי, כן כתב הוא בעצמו בספר מוסרי הפילוסופים שער הראשון פרק א', וכן כתב וואלף כמה פעמים, ותדע קורא נעים! שאם הגיע לידי מקדם ספר אוצר הספרים להחכם וואלף הייתי מביא כפלי כפלים רבנים חכמים בכל החכמות והלשונות מה שחברו ספרים אין חקר, כי בכל רשימות הספרים לא נמצא אף החצי מה שנמצא שם בספר אוצר הספרים ואף ברשימה אפעהיים, ישתומם הקורא בראותו חכמת אבותינו בכל המדעים והלשונות והשתדלותם הרב בכל עת וזמן.

ל 119 סוף פרק כ"ד ל"ל

ואומר שהיו בהם הרבה חכמים כללים (Polyhistoren) ועוד לו להחכם הזה בספרו הגדול (Allgemeine geschichte d. Literat. B. II. s. 193) וראוי להעתיקו בשלימות כי דבריו טובים מאד, ח"ל: היהודים המטולמלים והמגורשים מארץ אבותם באין קצין שומר ומושל, היו מדוכאים ונענים מאד, מורדפים בלי חשך מן הערביים, ולמלם על נפשותם ברחו למד אל ארץ עאיראפא, אל מקום אשר משלו אז דעות משובשות (פארמורמהילע). בתכלית היותר גרוע שבעולם מקום אשר לא ידעו יושביה תורת האדם לגמרי, על ידי האכזריות הגדולה החרפות והבוז אשר עשו ליהודים יושבי עאיראפא אז, היהודים היו מוכרחים לבחור למחיתם המסחר כי אנשי עאיראפא לא ידעו מה הוא מסחר וקנין, ומרוב חסרון ועוני הגיעו אל מה שהגיעו במסחרם מן הרמאות ולקחת הגשך ותרביית ולהחיות את נפשם על זה האופן המגונה. ובכל הלחץ הגדול ובכל הרעות הנוראות אשר סבלו היהודים האומללים האלה היו משהדלים מאד בענין הלמודים, ועם חריצתם הרבה ואהבתם העזה אל דת תורתם ואמונתם המליצו את לשון הקודש ממלתעות הזמן ובשמירה וזריזות רבה נצרכה כאישון עין ולולי הם כבר אבר זכרה וכו'. המה נטעו ממעי החכמות שצמחו בערב על אדמת עאיראפא כגון הרפואה והפילוסופיא ברוב המדינות אשר בעאיראפא היו רק היהודים לבד והמלומדים הגדולים בלמודיות (אמטיומטיק) ורפואה והחוקרים המגוליים (דימ חיינלינגטן ועלמטס דענקער) והעתיקי ג"כ הרבה ספרים מאד מלשון הערבי ללשון הקדש, ובבתי אצרי הספרים (ביבליאטעקטן) נמצאו עד היום ספרי חכמתם חמרים חסרים אין מספר, ואם בימים ההם אחרי שנתפשטו כבר ונודעו החכמות בכל הלשונות והעמים גם גברו חיל וחדלה א"כ יקרת הספרים האלו של היהודים בעיניהם כי אין צורך כמו היום אבל מה יקרים היו אז, ומה גדולה היתה תועלתם בימים ההם.

ל 146 סוף 8, בשם ר' אברהם זכות ולמד את כל זאת ל"ל.

ולמד גרבים והיה פראפעססאר וכו', עיין ספרי החכם וואכלער הזכור.

לוח התקין

קרא	תחת	פ	ה	פ	ה
בהצותה	בהצותו אותם	20	—	פ	1
יאסרום—יורידום—יציץ	יאסרום—יורידום—נציץ	8	—	פ	III
Athene	Athene	1	ה	—	—
היא	הוא	1	—	פ	1
זו מקרא	והמקרא	3	ה	—	6
בכללי	בכלל	9	ה	—	7
ובכלל	לכלל	3	ה	—	8
ירמו והפשט במקומו עומד	תרמו והפשט במקומה עומדת	4	ה	—	שם
המינים	ההמונים	15	שם	—	שם
ולו	ולא	16	שם	—	שם
שפה	שפת	21	—	פ	16
היא	הוא	6	—	פ	17
ולה נתן	ולהנתן	1	—	פ	18
תמונה	תמונת	2	ה	—	שם
היא	הוא	7	—	פ	19
שפה	שפת	6	ה	—	22
הנדפסות	הנדפסת	25	—	פ	23
קצוב	קצובים	24	ה	—	25
לכתבה	לכתבו	6	ה	—	27
או	אם	14	—	פ	31
שתי תיבות אלו מיותרות	אלה שהוכרנו	4	ה	—	שם
ויוסף	ויוסף לזה	3	ה	—	38
ונשתבש	ונשתמש	3	ה	—	39
לאחד	לאחת	30	ה	—	40
לעבוד	ולעבוד	17	ה	—	42
אפלטון	פלטון	11	ה	—	43
המביא	המבוא	8	ה	—	46
חיה בעל קרנים	ראם בעל קרנים	26	ה	—	52
שייך לשורה 15 מהערה זו	ואיננה מטבע יוגי כדעת וכו'	30	ה	—	53
אחר תיבת או דרכמון	עד שמאמער				
צריך למחוק מלות עכ"ל		17	ה	—	פרק יין
שמואל	ר' שמואל	3	—	פ	57
Mendelssohn	Mendelsohn	4	ה	—	שם
תבונה והכרת שכל	תבונה להכרת שכל	22	—	פ	58
בשער השלישי	בשער השני	7	—	פ	59
שהגיע	שהגיע	30	—	פ	60

לוח התקון

קרא	תחת	פ	ה	פ	ה
והיא שם	והוא שם	20	—	פ	61
נקרא	נקראת	11	ה	—	שם
עצמיים כלליים	כלליים עצמיים	8	ה	—	66
השכנות	השוכנות	7	—	פ	שם
יסודות	וסודות	14	—	פ	67
הכרם	הנפש	20	—	פ	68
יסברו	יסבר	7	—	פ	69
המבעו	המבע	21	—	פ	73
ומסודותיה	ומסודותיה	26	—	פ	שם
צמאונם	צמאונים	23	—	פ	שם
Daseyn	Daesn	15	—	פ	77
ועאוועבום	יעאוועבום	3	ה	—	79
נהרי	הרי	8	ה	—	85
ספרי	ספר	2	ה	—	90
וספרי	ספרי	10	ה	—	91
חסר חצי לבג' לפני מל' ובגר		24	שם	—	שם
הראשיות	הראשונות	13	ה	—	92
אולם	אולי	2	ה	—	93
ועל פרי	על פרי	4	שם	—	שם
שלש	שלשה	8	ה	—	95
להרשב"א	והרשב"א	6	—	פ	101
ונשיאים ורבנן	ונביאים והרבנים	26	—	פ	105
יוניות	יונית	14	ה	—	106
אחר מלת הלשון חסר		1	—	פ	108
נשאר	נשארה	7	—	פ	109
שהחכם	להחכם	13	שם	—	שם
АВБАТА Трессана	Авбама Трессака	2	ה	—	111
Часны	Часн	3	שם	—	שם
(Scholiast od. Ausleger)		6	ה	—	115
שהיו	שהיה	1	—	פ	118
מורה הדת	מורה דבר	3	ה	—	שם
בפרושו זה „לשון לע"ו	בפרושו „זה לשון לע"ו	14	ה	—	120
כמו ששנינו	ששנינו	18	—	פ	שם
Amphion	Ampion	3	ה	—	124

לוח התקון

קרא	תחת	ח	ה	פ	א
והיתה	והיה	26	—	פ	125
הנהוגה	הנהוג	6	—	פ	126
יעצדעזחדר	יעצדעזשערד	8	—	פ	128
אחר מלת מאמר ד' פרק ג'		21	—	שם	שם
חסר וכן נמצא בספ' אמו"זהר					
הנ"ל בעצמו					
Religiöse	Religiöse	31	—	שם	שם
אימאם	אימאם	8	—	פ	129
Ferdinandes	Ferdinands	1	ה	—	131
וואטיקאן	וואטיקא	28	—	פ	132
לבית יחיא	לבית ישראל	11	—	פ	134
הסכל	הסכל	9	ה	—	138
אחר מלת תלמידו חסר		1	—	פ	139
של הרמב"ן					
קבלת	קבלתו	22	ה	—	140
קבלה	לקבלה	25	ה	—	שם
כאלה	כזה	7	ה	—	141
מיותר חצי לבנה		13	ה	—	שם
אחר מלת בנידון חסר הקבלה		25	ה	—	שם
בכלל ומלת "זה" מיותרת					
אחר מלת זה חסר הספר בן		33	ה	—	שם
יוחאי וכו' ואחר כתבי					
אחר מלות רד"ג הגאון, חסר		7	—	פ	150
(אב"ד דק"ק פראג)					
גובערנער	גובערנער	3	ה	—	153
Herren	Heren	2	ה	—	154
יונג, ומלת דער מיותרת	דער יונגער	1	ה	—	156
פֿאטער	דער פֿאטער	2	ה	—	שם
והנגלים	והנעלים	19	—	פ	166
מכל המון	וכל המון	5	ה	—	167
התעה	התעו	17	—	פ	169
חצי הלבנה צריך להיות אחר		11	—	פ	170
מלת ישרים					
בספרי	בספר	17	—	פ	173
ראש	ראשי	1	ה	—	שם
לוקסוס	לוקסים	10	—	פ	175

לוח התקון

קרא	תחת	החודש	היום	השנה	המספר
דחם ויטסעלנדיטע	דחם ויטסעלנדיטע	3	—	פ	176
מערכונטן	מערכונטן	6	—	פ	שם
והעצום	והעצום	10	—	פ	שם
בקנתו	בקנתי	12	—	פ	שם
הפעול הוא	הפעול היא	5	17	—	שם
והפעול הוא	והפעול היא	6	שם	—	שם
במסר דברי הימים הכללי	בדברי הימים הכללי	2	27	—	שם
גוברות	גברו	5	—	פ	181
מלת זור מיותרת	זור לייבערזטן	1	27	—	שם
דעם קאנאטישע רעכט חק	דעם קאנאטישע רעכט חון	2	שם	—	שם
bürgerlichen	bürgerliche	6	—	פ	187
inleitung begleitet	Enleitung begleitet	8	—	פ	שם
השולמית	השלימות	24	—	פ	שם
חוק	חוק	6	27	—	190
ובכמוהם	ובכמוהם	9	—	פ	191
הנראה	הוראה	32	—	פ	שם
אתר מלות כמו שאמר חם		35	—	פ	שם
בפרק במה אשה					